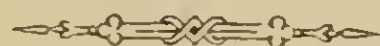

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01262395 5

II. RÁKÓCZI FERENCZ

IFJÚSÁGA.

THALY KÁLMÁN-tól.

Wigand F. K. nyomdája Pozsonyban.

Rakoczi Ferencz

1701.

II. RÁKÓCZI FERENCZ

FEJEDELEM IFJÚSÁGA.

1676–1701.

TÖRTÉNETI TANULMÁNY.

EREDETI LEVELEK S MÁS EGYKORÚ FÖLJEGYZÉSEK NYOMÁN

ÍRTA

THALY KÁLMÁN.

— Három rézmetszetű arczképpel. —

POZSONY, 1881.
KIADJA STAMPFEL KÁROLY.

Crescit sub pondere palma.

ELŐSZÓ.

II. Rákóczi Ferencz fejedelem életfolyama legtalálóbban egy tragoediához hasonlítható. E tragoediának előrészét, a bonyodalmak kezdetét s fejlődését, a hősnek gyermek- és ifjúkori évei képezik; közepét nemzetünk történelmében örökemlékezetű szereplése legvirágzóbb férfikorában, nagy szabadságháborújának tartama alatt; — míg a tragicus befejezést a dicsőségben és csalódásokban gazdag pályának, az idegen országokbeli szomorú bujdosás s a rodostói remete-élet sivár, bús háttere adja meg.

Ez utóbbi részt lélekemelőleg és szívrehatólag megörökíté a nagy bujdosó hív társa *Mikes Kelemen*, „Törökországi Levelei"-ben; a fő-, a középrészt hirdetik történetkönyveink, melyeket alólirottnak is volt szerencséje e korszakba vágólag 15—20 kötettel gyarapítani, — úgy, hogy a Rákóczi-féle szabadságháború kora, különösen a két újabb évtized munkássága által ma már meglehetősen (noha még korántsem elég teljesen) ismerve, ismertetve van. Hanem a tragoedia előrészét, bevezetését, a nagy nemzeti hősnek gyermek- és ifjúkori életét képező szakasz, eddigelé még épen nem volt kellő figyelemre méltatva s csak valamennyire is tüzetesebben földolgozva.

A történetírók (Katona, Fessler, Szalay, Horváth, stb.) megelégedének, hogy midőn műveikben Rákóczi korszakához érkeztek, az ifjú fejedelem személyét a szíves olvasónak rövideden bemutatták, nehány sorral ecsetelvén származását, neveltetését, nehogy a nevezetes szereplő, ki neve hírével egész Európát fölrázta, egyszerre mint valami „Deus ex machina“ bukkanjon elő, — mi azonban még így is majdnem ugyanezt a benyomást teszi. Horváth Mihály, Zrínyi Ilonáról irott becses monographiájában csak némileg ment ennél tovább, annyiban t. i., a mennyiben sajátképeni tárgyával összefüggésben Rákóczi gyermekkori — de csakis gyermekkori — életét is érintenie kell vala, úgymint a meddig a fiú anyjától, 12 éves korában örökre el nem szakíttatott. Az ezutáni, sokkal fontosabb évekről ő is teljesen hallgat.

Ekként, történetíróinknál II. Rákóczi Ferencz a szabadsághős előéletének, ifjúságának speciális rajzát mind maig hasztalan keressük.

Ezen a jelzett hiányon segíteni czélja a jelen műnek. Eredeti, közvetlen kútfőkből tüzetesen megismertetni és méltatni Rákóczi változó mozzanatokban gazdag gyermek- és ifjúkorát; vázolni a körülményeket, melyek a nagy tettekre hivatott fejedelmi ivadék fiatal lelkére, jellemképződésére irányadó hatást gyakoroltak, s melyeknek befolyása alatt olyanná fejlődött, a minőnek őt akkor találjuk, midőn a köztevékenység terére kilépve, kezébe ragadá nemzetének vezéri zászlaját; szóval, megadni a kellő bevezetést a nagy életpályához, megírni a prologot a nagyszerű tragoediához, úgy, mint *Mikes* megírta volt annak epilogját, befejezését, — ez vala törekvésünk czélpontja mostani munkánknál.

Mennyire sikerült szándékainkat megvalósítani? — Ítéljen a t. olvasó, kinek szíves elnézését kérjük, ha igyekezetünk serénységével tehetségünk szerénysége nem állott arányban.

A többire nézve maga a mű beszél. Egyedűl a könyvünket diszítő első rézmetszetről, Rákóczinak 25 éves kori arczképéről kell még megjegyeznünk, hogy az, a fejedelmet — az eredeti felirat szerint — 1701. november havában, azon lenyírott hajjal s ugyanazon ruhában ábrázolja, a mint és a melyben *német-újhelyi börtönéből menekűlt* s menekűlése közben a szepesi, podolíni piarista rendház vendége vala. Rákóczi maga festtette le így magát 1703-ban s ajándékozá a kép egyik példányát emlékűl a nevezett rendháznak, míg a másik példányt nagy-sárosi kastélyában függeszteté föl; itt maradt fenn az olajfestmény egész a legújabb időkig, s csak a folyó 1881-ik év elején kerűlt Budapestre, t. *Gyene Gusztáv* úrhoz, kinek szíves engedélyéből közlöm másolatát. Fogadja ezért hazafias köszönetemet!

Rákóczi e képen piros dolmányt, buzavirág-kék mentét — nyusztprémmel és arany-paszomántos gombokkal — visel, s ezüsttel kivarrott kék övet. A menteújjak hajtókája vörös. Az állványon, melyre balkezét támasztja, hermelínnel béllelt fejedelmi köpeny s legszélről nyílt korona látszik. Az övnél tartott jobbkéz művészi szépen van festve. A szemek színe ragyogó fekete, az ajkak élénk pirosak, az arcz piros-fejér, a haj és a korához képest kissé erősnek látszó bajúsz gesztenyebarna. Az egész szép, erőteljes fiatal férfi-alakot mutat. Az eredetileg avatott ecsetre valló festményt, mint látszik, avatatlan kezek — a múlt század végén vagy a

jelennek elején — némileg restaurálták; a mi azonban, szerencsére, csupán az arcz némely részei, legkivált az ajk és bajúsz kissé túlerős szinezésén észlelhető. — A kép alatt látható magyar aláírás, a fejedelem egy birtokunkban levő 1699-ik évi eredeti kéziratának hasonmásá. A másik két képről a szövegben szólunk.

Egyébiránt mind a három Rákóczi-arczkép, a melyekkel kötetünknek érdekét emelni iparkodtunk, eddigelé ismeretlen volt, kivévén a csak kevés példányban némely nagyobb könyvtárakban föllelhető 1690-iki prágai rézmetszetet; s mind a három, jeles művészünk *Doby Jenő* méltán nagyon sikerűltnek nevezhető munkája.

Budapesten, 1881. april 30-kán.

Thaly Kálmán, m. k.

a magy. tudom. Akadémia rendes- és több külföldi tudom. Akadémiák levelező-tagja, stb.

I. FEJEZET.

Bevezetés. — II. Rákóczi Ferencz születésnapjának tisztába hozatala; 1676. martius 27. Bíborban születik, de korán árvaságra jut. Leopold császár igényli főgyámságát. Az első fondorlatok. Zrínyi Ilona anyai szeretete diadalmaskodik. — Báthory Zsófia és páter Kiss Imre. A „*kis úr*" Regéczen megbetegszik; babonaságról és mérgezésről beszélnek. A titkos kezek. „*Ferkö*" meggyógyúl, anyja Sáros-Patakra viszi. — Az özvegy anya ébredező vonzalma Thököly Imre iránt, a ki a bujdusók fővezére lesz. Gróf Zrínyi János esete. Thökölynek Ilona reményt nyújt. Gyermekeivel Munkácson, majd Zborón időz. — Thököly 1680. elején Makovicza várában mátkáját meglátogatja. A „*nagyasszony*" haragja e miatt. Ilona visszatér Munkácsra. A nagyasszony halála. — A császár Zrínyi Ilona férjhezmenetelébe Thökölyhez, beleegyezik; a lakodalom (1682-ben). A Rákóczi-árvák várai Thököly hatalmába jutnak. — II. Rákóczi Ferencz neveltetése; gyermekkori első visszaemlékezései; édes anyja gondoskodása számára a „római birodalmi fejedelem" czím iránt. — Zrínyi Ilona házassága Thökölyvel I. Rákóczi Ferencz árváira nézve végzetszerű volt; ennek praesagiuma.

A gyermekkor emlékei nem olyanok, mint a futó sajkák elenyésző nyoma a tengeren; hanem mint az időszakonként megújúló dagály hullámverése, melynek lágy zsongása elringatja a lelket s régen elmúlt idők képeit varázsolja álomként eléje. A gyermekkori emlékek el nem évűlnek, el nem halványúlnak; mennél távolabb esünk tőlök: annál gyakrabban felújúlva, sirunkig elkísérnek bennünket. A viszonyok, melyek közt születtünk, az első benyomások, azon egyének, kiknek környezetében neveltettünk, nagy hatással, — mondhatnók, irányadó befolyással vannak egész éltünkre, — a mennyiben mély nyomaiktól, a melyekkel idegen érintések befogadására útalt gyöngéd, gyermeki kedélyünk s szellemünk világára hatottak, megszabadúlni teljesen sohasem birunk. Áll ez némileg még az ifjúkorra, főként a serdűlő, zsenge ifjúkorra nézve is, bár nem többé oly tetemes mérvben; mert a fokozatos fejlődés által mennél önállóbbá lesz szellemünk: annál inkább veszti fogékonyságát az idegen hatások föltétlen adoptatiója iránt. Mindazáltal

tagadhatatlan, hogy még a serdűlő- s ifjúkori nevelés és társadalmi élet hatásai is jelentékenyen befolynak a fejlődő kedély s a még tökéletesen meg nem higgadt, meg nem szilárdúlt jellem alakúlására.

Ily lélektani szempontokat tartva szem előtt: a történetírónak is vizsgálnia, tanúlmányoznia kell hősei gyermek- és ifjúi éveit, ha mélyebben kíván hatolni kedélyök világába, szellemök és jellemök titkaiba, s igazságos ítéletet akar hozni tetteik felett. Sőt részemről alig képzelhetek történetíróra nézve érdekgerjesztőbb és tanúlságosabb foglalkozást, mint kiváló történelmi szereplők gyermek- s ifjúkorát tanúlmányozni, viszonyítva későbbi életükhöz; megfigyelni növését, ellesni gyarapodását a fiatal, gyöngéd csemetének, melyből idők jártával a viharokkal büszkén daczoló hatalmas cser fejlődött.

Ekkép én is mindenkoron különös érdekkel foglalkoztam s foglalkozom történeti tanúlmányaim főhőseinek: *II. Rákóczi Ferencz* fejedelemnek és *Bercsényi Miklós* grófnak gyermek- s ifjúkorával. Előszeretettel nyomozom és gyűjtöm az idevonatkozó adatokat, hogy ezek alapján annál gyökeresebben megismerjem kedélyök és jellemök fejlődési mozzanatait, s beleélhessem magamat lelki világukba.

Ezúttal a lángszellemű s vasjellemű grófról hallgatván: jelen tanúlmányom keretében egyedűl az ő sírig hű, lelkitesti barátjáról, a fejedelmi ősök méltó sarjadékáról óhajtok szólani, — megkísérlvén a magyar történelem e legnemesebb alakjának, a dicsőemlékű szabadsághősnek gyermek- s ifjúkorát gyönge tollammal ha nem is kimerítően ismertetni: de legalább vázlatszerűen feltüntetni. A tárgy rendkívűl vonzó; mert II. Rákóczi Ferencz gyermekkora s ifjúsága szerfölött változatos, kalandos, és úgy magasztos emlékű, mint — legkivált — megindító, szívrázkódtató tragicus mozzanatokban gazdag. A végzet csodálatosképen, már kora gyermekségében és ifjúságában nevezetes változásoknak vetette alá a ragyogó nevű s fényes tehetségű fejedelemfi életét: hogy így a legsúlyosabb megpróbáltatások szakadatlan lánczolatán keresztűl vezetve, megerősítse lelkét, megedzze jellemét, méltó betöltésére ama nagy nemzeti hivatásnak, mely reá várakozik vala.

II. Rákóczi Ferencz, II. Rákóczi György erdélyi uralkodó fejedelemnek s Báthory Zsófia fejedelemasszonynak unokája, és I. Rákóczi Ferencz erdélyi választott fejedelemnek hőslelkű nejétől: az 1671-ben martyrhalált halt horvátországi bán gróf Zrínyi Péter leányától Ilonától született fia, 1676. martius 27-én lőn e világra[1]), atyjának bodrogközi borsi-i kastélyában. És bár neve örök, világhírű s egyike ama csak kevés nagy neveknek, melyeket a magyar nemzet a legbensőbb honfiúi kegyelettel s nem szűnő lelkesedéssel emleget ma is, — mindazáltal e nagy nemzeti hősünk születésnapjára nézve a történetirodalom tévedésben volt, egész a legújabb évekig. Általánosan elfogadott adat volt ugyanis, — legalább minden történetíró úgy írta, hogy II. Rákóczi Ferencz 1676. *september 4-kén* született, és hogy atyját tőle a halál születése után már nehány hó múlva elragadta. Az állítás első része hibás; ki kezdte? s hol vette? — nem tudjuk; a második rész azonban való. De a történetírók, a kis Rákóczit sept. 4-kén világra jöttnek állítván, midőn őt születése *után* mondják nehány hó múlva árvaságra jutottnak, — ellenmondásba keverednek önmagukkal; mert I. Rákóczi Ferencz 1676. *július 8-kán* húnyt el, Makovicza várában. Így tehát még fia születése *előtt* kellett volna meghalnia. Tény pedig, hogy *utána* halt meg, negyedfél hónappal. — Ez az ellenmondás a jelen mű szerzőjének tűnt fel, 1871-ben, midőn I. Rákóczi Ferencz elhalálozásának s ama háborús időkben oly sok nehézséggel járt temetési ünnepélyének viszonyait tanúlmányozta. S miután a legközvetlenebb forrásból merített eredeti levelezésekből meggyőződtünk, hogy II. Ferencz, atyjának július hóban történt halálakor már csakugyan élt, mint nehány hónapos csecsemő: kétség támadt bennünk az általánosan elfogadott születésnap helyessége iránt; elkezdtünk tehát a kettészakadt Rákóczi-levéltárban (Vörösvár és budai királyi kamara) a halhatatlan szabadsághős *valódi születésnapja* iránt kutatni. Fáradozásainkat csakhamar siker koronázta; ugyanis a vörösvári Rákóczi-Aspremont-levéltár

[1]) Maga II. Rákóczi Ferencz sajátkezű följegyzése, a párisi nemzeti könyvtárban legújabban föllelt „Önéletrajzában“ vagy „Vallomásai“-ban, (Confessiones). Kiadja a m. tud. Akadémia történ. bizottsága. Budapest, 1876. 6. l.

lajstromozott részében még 1871-ben (capsa 7, fasc. 5, nro. 5.) egy 1688. april 12-kén csehországi Neuhausban kelt, II. Rákóczi Ferencz odaérkeztéről szóló jezsuita eredetű tudósításban 1676. *martius 27-ikét* olvastuk a fejedelemfi születésnapjáúl. — A tudósító egyike vala Rákóczi tanárainak, ki kétségkívűl magától a gyermektől, vagy annak volt nevelőjétől Badínyitól értesűlt a nagyfényű fejedelmi ház egyetlen fimaradékának születés-idejéről, — teljes biztossággal elfogadhattuk tehát állítását; és pedig annálinkább, minthogy ez a konstantinápolyi sírfelirattal is összevág. A fejedelem a sírkőlap szerint 59 éves korában húnyt el; ekként, ha 1676-nak nem martius 27-kén, hanem csak september 4-kén született volna: úgy 1735. april 8-kán bekövetkezett halálakor nem véshetik vala emlékkövére: „*Élt* 59 *évet*", — hanem csak 58 és felet.

Azért a vörösvári adat helyességéről meggyőződvén, a fejedelem Emlékiratai *ötödik* kiadásának (Pest, 1872. Ráth Mórnál) bevezetésében már 1676. martius 27-két tettük Rákóczi születésnapjáúl, idézve az új adatot s indokoló jegyzetben figyelmeztetve az alvasót a föntebb jelzett ellenmondásra. Egyúttal az említett neuhausi tudósítást csakhamar egész terjedelmében közzé tettük[1]), valamint az I. Rákóczi Ferencz elhúnytáról s temetéséről írt tanúlmányunkat is[2]).

Ezzel a Rákóczi születésnapját illetőleg régebben elkövetett s az újabbkori történetbúvárokra átöröklött hiba ki volt igazítva, a valóságos születésnap megállapítva, és 1676. september 4-két fölváltotta 1676. martius 27-ike. Állításunkra a Rákóczi Emlékirataiban többször emlegetett „*Vallomások*" (Confessiones) eredeti, sajátkezű kéziratának a párisi Richelieu-könyvtárban nehány év múlva történt fölfedeztetése nyomta rá a positiv bizonyosság bélyegét; mert itt már maga II. Rákóczi Ferencz írja: „me . . . . Anno 1676. 27. *Martii* in Castello Domus nostrae Borsi *ad hanc vitam induxisti*[3])."

---

[1]) *Késmárki Thököly Imre naplói, leveleskönyvei* és egyéb emlékezetes írásai. Közli Thaly Kálmán. M. tud. akad. Monumenták, Scriptores XXIV. k. 321. l. Budapest, 1873.

[2]) *Századok*, a m. tört. társulat közlönye. 1873-ik évi folyam, 661 l.

[3]) II. Rákóczi Ferencz *Önéletrajza*. Kiadja a m. tud. akad. tört. bizottsága. Budapest, 1876. 6. l.

Ekként tehát a születésnap kérdése véglegesen tisztába van hozva.

Az egészséges, szép fiúgyermek születése, szülőinek és nagyanyjának Báthory Zsófia özvegy fejedelemnőnek roppant örömet szerzett, — mert már aggódni kezdenek vala, hogy a dicsőséges Rákóczi név I. Ferenczczel fiágon sírba fog szállani. Ugyanis ennek Zrínyi Ilonával 1666. tavaszán történt egybekelése után másfél évvel világra jött elsőszülött fia *III. György*, nehány hónapos korában kimúlván[1], 1672-ig gyermekök nem volt; ekkor született *Juliánna Borbála* leányka, kinek világba lépte után ismét már majdnem négy év múlék el, — míg végre a Mindenható (mint a „*Vallomások*“ szerzője írja) a már-már nagyon aggódó fejedelmi házaspár könyörgéseit meghallgatva, őket egy figyermek születésével megörvendezteté[2]).

I. Rákóczi Ferencz nagy fényben élt, népes és ragyogó udvart tartott[3]); úgy, hogy II. Rákóczi Ferenczről a szó szoros értelmében elmondható, hogy fejedelmi bíborban, fényes udvarnép seregétől környezve született. Vallásos merengésekbe süllyedt rodostói remeteségében megható szépen emlékezik erről maga is, az élet gyönyöreivel immár leszámolt lelkének keresztyéni alázatosságában[4]).

---

[1]) „III. György, ki 1667. octóberben született, *de még azon évben meghalt.*“ (*Nagy Iván:* „Magyarorsz. Családai“, IX. köt. 602. l.) „Első szülötte György, *nehány nap múlva* (ez nem áll; tán nehány *hónap* múlva) megszünt élni“ (*Horváth Mihály:* „Zrínyi Ilona Életrajza“, 12. l.) Ezen elsőszülött fiúcska keresztelési ünnepélye 1667. november 1-én Zborón nagy pompával ment végbe. I. Rákóczi Ferencz 1667. oct. 26-kán „in Castello nostro Zboroviensi“ kelt sok cito-s meghívólevelet intéz Fáji Fáy Istvánhoz (a ki késő vénségében, mint II. Rákóczi Ferencz murányi főkapitánya halt meg 1710. april 10—20-ika közt.) „Emlékeztetjük Kgldet maga jó ajánlására; azonban kérjük is Kgldet: azon jó ajánlását effectuálja, légyen jelen Kgld *fiunk keresztelési napján, mely leszen prima proxime affuturi mensis*, itt zborói házunknál. Isten hozza Kgldet!“ stb. Az aláíráshoz a fejedelem sajátkezűleg hozzátette: „*Gyere ördög fia!*“ A miből látszik, hogy Fáyval bizalmas barátságban állott. (Eredeti levél a *Bodó* családnál, Bars-megyei Alsó-Szelezsényen.)

[2]) Rákóczi „*Önéletrajza*“, 5. l.

[3]) *Horváth Mihály:* „Zrínyi Ilona“, 10—11. l. És az udvartartási számadások s conventiós könyvek a kir. kamara levéltárában.

[4]) „Tu Deus, Creator meus et universi, nasceris in stabulo, et ego in palatio; tu inter bovem et asinum, ego — pulvis et vermis in conspectu tuo —

Rákóczi szülei nagyszámú váraik és kastélyaik közűl leginkább a fejedelmi palotákkal ékes Sáros-Patakon s a regényes fekvésű Makovicza várában, vagy az ez alatt épűlt zborai kastélyban szerettek lakni, — Borsiban ritkán és rövid időre fordúltak meg, legtöbbnyire Patakról Munkácsra, az öreg fejedelemasszonyhoz való utazásaik közben; és így Ferencz születésekor is csak esetleg időzhettek ezen kastélyukban. Innét aztán az újszülöttet, mihelyt anyja állapota engedé, Patakra vitték; majd a nyári hőség beálltával Sáros-megyei birtokaikra, a nagy-sárosi kastélyba és Makovicza várába utaztak, — s ez utóbbi helyen érte utól a váratlan halál a 31-ik évét még alig meghaladott férjet és apát. Ennek oka valami rohamos hűlés, vagy más ilyes hevenybetegség lehetett, mely az erőteljes férfiú életét hírtelenűl kioltá. Mivel pedig a Rákóczi-ház I. György győzedelmes hadviselése óta általában a Habsburg-dynastia legelkeseredettebb ellenségének tartatott, s e közhiedelmet I. Ferencznek 1670-iki támadása csak megerősítette: a haldokló atya, hogy ártatlan, árva gyermekeit a hatalmas I. Lipót császár netaláni bosszúállásától megmentse, végóhajtásában e császár különös ótalmába ajánlá őket[1]).

Ez ajánlatból azonban a bécsi udvar irányadó férfiai, hogy ezen ürügy alatt kezeiket a dús Rákóczi-ház váraira, jószágaira, kincseire tehessék: mindjárt a családfő elhúnyta után jogot akarának formálni, sőt későbben tényleg formáltak is. És ez az *első üldözés* a még csak egynéhány hónapos II. Rákóczi Ferencz ellen. — Leopold császár tanácsosai

---

frequenti aulicorum turba circumdatus. Parentes tui pauperes, mei Principes; tu in paupertate venis in mundum, — ego in opulentia. Sed humilia me Domine, et in hac consideratione, et fac ut adorem in veritate humilitatem tuam et annihilem me in conspectu tuo.“ *Rákóczi*, Önéletrajzában; itt említi azt is, hogy „. . . quamvis patrem meum, necdum quadragesimum annum attigentem, 6 *mensibus post nativitatem meam* ad te ex hac misera vita evocaveris“, stb. 5—6. l.; azonban voltaképen 3 vagy 4 mensibus-nak kellene állani 6 helyett.

[1]) *Leopold* Bécsben, 1676. aug. 12-kén kiadott mandatuma Zrínyi Ilona részére. — *Kazinczy Péter* 1676. aug. 1-jén Zborórúl Zrínyi Ilonához irott s alább idézendő levele. — V. ö. Rákóczi *Önéletrajzát*, 16. l. és az 1688-iki *munkácsi capitulatió* 4. és 11. pontjait. (Monumenták, Scriptores, XXIV. köt. 318—319. l.)

ugyanis alig értesűltek a fejedelem halála és végső óhajtásáról : tüstént azt kezdették vitatni, hogy *a Rákóczi-árvák gyámsága az uralkodót illeti.* E veszedelmes czélzatú fondorkodásról az özvegy, — ki háza bizalmas emberét *Várady László* szepesi kamarai tanácsost Zborórúl férje halálhirével s végkívánata tudatásával sietve Bécsbe küldé, maga pedig árváival, gyászba borúlt napához Munkácsra vonúla, — még július végén értesűlt, imént nevezett küldötte leveléből. Várady egyszersmind a Rákóczi-ház főügyészét *Kazinczy Péter* kir. táblai ülnököt is tudósítá a bécsi szándéklatról; melynek megvalósítása ellen úgy ő mint Kazinczy, nemkülönben a két fejedelmi özvegy is, mindent elkövettek. Mert az árvák gyámsága úgy a természeti jog, mint különösen a hazai törvények értelmében nem a császárt, hanem félremagyarázhatlanúl az özvegy-anyát illette, és pedig teljes hatalmi körrel.

Kazinczy nem késett a fejedelemasszonyt, Zrínyi Ilonát levelével ez ügyben megnyugtatni, s részéről, — mint jogismerő — minden jót remélt; sőt az idevonatkozó kir. resolutió kiadatását be sem várva : az özvegy fejedelemasszony maghatalmazottjaképen tényleg meg is kezdé ennek gyámi jogai gyakorlását. Nevezetesen Sáros vármegyének 1676. júl. 20-kára gyűlése volt hirdetve; e megye örökös-főispánjaivá pedig Lipót királynak Bécs, 1666. júl. 30-kán kelt diplomája erejével, I. Rákóczi Ferencz és *mindkét ágon való* törvényes utódai s örökösei neveztettek ki[1]). Zrínyi Ilona tehát, fia Ferencz mint született örökös-főispán nevében tüstént igénybe vevé e jogot, s mint a négy hónapos fiúcska törvényes gyámja : Kazinczyt bízá meg a megyegyűlés főispáni vezetésével, — a mi annak rendi szerint végbe is mene[2]).

Kazinczy Péter, e működésének befejezése után Zborórúl aug. 1-jén így tudósítja Munkácsra asszonyát :

„Minémű derék dolgokban írjon Várady uram : *némely elmék mint practicáljanak a tútorság végett?* tudom, eddig

---

[1]) „Haeredesque et posteros ejusdem *utriusque sexus* (ez főispáni diplomáknál közjogi curiosum!) ex legitima serie descendentes.“ Igen díszes kiállítású, 8 hártyalevélből álló, zöldbársonyba kötött diploma, aranyzsinóron függő aranyozott ezüsttokos pecséttel. *(Rákóczi-Aspremont levéltár* Vörösvárott, capsa 2, fasc. 2, nro 6.)

[2]) L. *Századok,* 1873. évf. 664. l.

Ngod az udvarhoz (a munkácsit érti) érkezett levelekbűl meg fogta látni. Én ő Kglmének is, az szerint Cancellárius uramnak ő Ngának is derekasan és jó fundamentommal megírtam, *hogy azon tútorságban csak nincs mód, hogy valaki magát ingerálhassa, világos törvényünk és megrögzött szokásunk is ellent tartván.*" Sőt — teszi hozzá erős jogtudatában — „nem is szükséges az naturalis és legitima tutelára az donatio, — hanem az secretária erszénye töltésére való! Errűl rendesen írtam Cancellárius uramnak; de minthogy *nagy dologrúl* van szó: ím, *rövid conceptust töttem fel,* mely szerint *szükséges mind Érsek* (Szelepcsényi, kir. helytartó) uramnak s *mind Cancellárius uramnak írni.* Nagyasszonyunk (Báthory Zsófia) *is hogy írna,* írtam páter Kiss (Kiss Imre jezsuita, az öreg fejedelemasszony gyóntatója) uramnak. *Nem kell tartani mástúl,* hanemha ugyan az Cancellária, maga jövedelme öregbítéséért arrúl is kiadja a donatiót, költséget növelnek Ngodnak; — ellenben én ugyan csak megírtam, hogy elég Ngodnak egy prorogata és egy protectió; tudom, Cancellárius uram ez aránt is Ngodnak faveálni fog[1])".

Csakugyan kedvezett. A cancellár ekkor gróf Pálffy Tamás nyitrai püspök volt, s a királyi helytartó Szelepcsényi György esztergomi érsek, — és a „nagyasszony", a hitbuzgó Báthory Zsófia, a protestánsok heves üldözője, mindig nagy barátságban állott a főpapokkal. Hogy ne vezetett volna tehát eredményre *az ő levele* Pálffynál, Szelepcsényinél! Ezen magyar kormánytanácsosok megbuktatták a papi befolyás iránt igen fogékony Leopoldnál a német udvaronczok említett czélzatát, s a császár már aug. 12-kén aláirta a Pálffy által előterjesztett megerősítő levelet a Rákóczi-árvák gyámságában Zrínyi Ilona részére[2]). Azonban a német tanácsosoknak annyit mégis sikerült kivívniok, hogy a decretum szövegében az elhúnyt fejedelem végóhajtása megérintetvén, Lipót saját *különös pártfogását* hangsúlyozá az árvák iránt[3]). Ebből eredeztetett aztán később a császárnak — a Caraffa munkácsi capitulationális levelében ismételten említett és

[1]) Ugyanott.

[2]) *Eredeti,* a kir. kamarai levéltárban Budán.

[3]) *Horváth Mihály,* „Zrínyi Ilona", 18. l.

Kollonics bíbornok által annyit hánytorgatott s érvényre is juttatott — *fögyámi joga*[1]).

A cancellár — kihez, valamint a kormánytanácsos és pozsonyi kamarás urakhoz, a fejedelemasszonyok leveleivel számos átalag finom tokaji borok is küldettek ajándékúl, — aug. 20-kán igen szíves készséggel válaszolt Bécsből Zrínyi Ilonának Kazinczy fogalmazata szerint hozzá írt megkeresésére: „Ngod méltóságos levelét alázatosan vettem. *Ő Fölsége prorogata- és protectionális-levelei készen lévén*, reméllem, nemsokára kezéhez juttatja Ngodnak Várady uram. Az *tutela* minémű válaszszal jön föl az méltóságos guberniumról (Pozsonybúl, Armpringenéktől) — elválik; azonban Ngod *az törvény és természet szerént való tútorsághoz tartván magát*, Isten hírével nevelheti árváit, s azon ne is búsúljon Ngod[2])“. Báthory Zsófia kétségkívűl még nyájasabb, még hizelgőbb válaszokat kapott a püspöktől s érsektől. Ezen ügy tehát szerencsésen intéztetett el, legalább egyelőre, a munkácsi catastropháig.

Zrínyi Ilona korlátlanúl gyakorolhatta gyámi és özvegyi jogait; kiskorú fia képében vezette Sáros vármegye főispáni hivatalát; adomány- és szabadítékleveleket adott ki az árvák örökös jószágaiban, stb.[3]) Mint erélyes lelkületű nő, s egyszersmind gyöngéden szerető anya, árvái jogainak szigorú megóvására mindent elkövetett, s úgy most hű gondozásukra, mint később észszerű és rangjukhoz illő nevelésükre kitűnő figyelemmel s tapintattal őrködék. Valóban, ez a magasztos szellemű hölgy elejétől fogva irányadó befolyással volt testi-lelki fejlődésére s jövőjére hőn szeretett fiának, — a ki

---

[1]) *Eredeti* a kir. kamarai levéltárban. — *Századok*, az idézett helyen.

[2]) *Eredeti levél*, ugyanott, kiadva *Századok*, i. h.

[3]) *Horváth M.* u. o. „Nos Helena Zríny, Celsissimi condam Dni Francisci Rákóczy, Dei gratia electi Transylvaniae Principis, Partium Regni Hungariae Domini et Siculorum Comitis, necnon Perpetui de Sáros ejusdemque Comitatus Supremi et Perpetui Comitis etc. Relicta Vidua, etc. *veluti Fily Francisci, Filiaeque Julianae Rákóczy nostrorum naturalis et ligitima Tutrix*“, püspök-ladányi lakos Baranyay Jánosnak ottani házát és jobbágytelkét fölszabadítja. Datum in Arce Munkács, die 29. Julij Anno 1677. Zrínyi Ilona m. k. P. H. (*Egykorú másolat* a kir. kamarai levéltárban.) Ilyes levél számos találtatik, a folytonos joggyakorlat bizonyságáúl.

még élemedett férfiú korában is, — úgy Emlékirataiban, mint Önéletrajzában — tiszteletteljes hálával, sőt lelkes csodálattal emlékezik dicső anyjáról, („ma maire glorieuse“); s a fiúi lélek hálaadásával köszöni Isten azon kiváló kegyelmét, hogy ámbár atyját már nehány hónapos korában elveszté: mindamellett Zrínyi Ilonában oly anyát bírt, hogy egész addig, míg csak tőle erőhatalommal el nem szakíttatott, sohasem érezte atyjának hiányát[1]).

És e nagylelkű nőnek nem egy kicsinyes bántalmat kelle eltűrnie özvegységében, zsémbes napa Báthory Zsófiától s környezetétől. A „nagyasszony“ köztudomásúlag igen nehéz természetű volt, — érezte azt nem egyszer boldogúlt fia is! Öregségében pedig egészen rabjává lőn hitbuzgó szenvedélyének s az ezt szított jezsuitáknak. Gyóntatója, a ravasz, sőt telhetetlen bírvágyában aljas gonosztettekre is (a munkácsi kincstár feltörése, végrendelet-koholások, stb.) vetemedett *Kiss Imre* jezsuita-atya, és nővére: *Báthory Hedvig* (Adviga), özvegy gr. *Lupstowskyné,* ekkor lengyel apácza, uralkodtak rajta[2]). Ezek izgatására a nagyasszony a Rákóczi-ház uradalmaihoz tartozó városok s falukból a protestáns papokat kiűzvén, — viszont ezen üldözésekért a bujdosó kuruczok csapatai a nagyasszony és árvák jószágait ugyancsak prédálták, pusztították. Zrínyi Ilona sem lelki bigottsággal nem volt megverve, sem pedig ártatlan gyermekeinek ilymódon következett kárait tűrni nem akarta; — enyhébb bánásmódot ajánlott tehát napának, a reformátiót még nem rég is oly melegen pártolt Rákóczi-ház jószágain roppant nagy számmal lakó protestánsok iránt. E jóakaratú tanácsával azonban magára voná a Kiss Imre által felbujtogatott nagyasszony haragját; s általában, úgy e mindenható udvari gyóntató, mint Lupstowska apácza részéről annyi mindenféle bosszantást, keserűséget szenvedett, hogy végre elhatározá Munkácsot gyermekeivel odahagyni, s ezentúl nem tartózkodni állandóúl egy födél alatt anyósával. Kivevé azért fiát 1677. decemberben a nagyanyai dajkálás alól, s

---

[1]) L. Önéletrajzát, („Vallomásai“-t) 6. l.

[2]) „*Jadwiga Lupstowska*“ mint magát Zborón, 1681. april 11-kén Zrínyi Ilonához lengyelűl irott búcsúzó levelén aláirja. (*Ered.* s. k. levél, kam. ltár.)

mindkét gyermekével és udvarával kiköltözött Munkácsról, a telet részint *Patakon*, részint az abaúji erdős hegyek egyik legszebbike ormáról a Hernád völgyére letekintő *Regécz*-várában töltendő.

Udvari főemberszolgája Hídy György, Eperjesről 1677. dec. 21-kéről ugyan még Munkácsra ír neki[1]), nem tudván úrnőjének innét lett távozását; azonban Ilona már legalább dec. 15-kén kiindúlt a nagyasszony lakóvárából: mert e hó 16-án a *borsi kastélyból* keltezi Szabolcs vármegyéhez, nyírbáthori uradalmát illető bizonyos dologban intézett levelét[2]) — A karácsonyi ünnepekre pedig, úgy látszik, beérkezett Sáros-Patakra, hová 1678. január 3. és 13-kán kelt levelek czímeztetnek hozzája, háza főembereitől[3]). Január 15—20-ika táján viszont Regéczre költözék, hol őt több hónapon át, egész ápril végéig találjuk[4]).

E regéczi tartózkodás első szaka a kis Rákóczi Ferenczre nézve veszedelmes, anyjára pedig szomorú és aggodalmakkal telt vala. Ugyanis a különben igen szép s egészséges fiúcska — tán e téli utazásokban meghülvén, vagy a légváltozástól? — megbetegedett, oly súlyosan, hogy az utólsó magyar fejedelmi fiúsarjadék e betegségének híre a bécsi udvari körökig hatolt, s felkölté a magyar kormánytanácsosok figyelmét. Sőt némelyek már épen *halálát hirdet*-

---

[1]) *Eredeti levél*, a kir. kamara archivumában.

[2]) L. *Szabolcs megyének* 1678. január 17-kén Kis-Várdán tartott közgyüléséből Zrínyi Ilonához intézett válasz-fölterjesztését. (*Ered.* ugyanott.)

[3]) *Kazinczy Péter*, 1678. január 3-kán Bártfáról Zrínyi Ilonához, „Borsi vel Patak;“ ugyanaz, ugyanonnét, ugyanahhoz 1678. január 13-kán „Sáros-Patak.“ (*Eredeti levelek*, u. o.)

[4]) *Zrínyi Ilona* 1678. január 24-kén „Datum in Arce nra *Regécz*“ kelettel Czimmermann Zsigmond eperjesi kereskedőnek; ugyanaz 1678. jan 26-kán szintén *Regécz várából* b. Andrássy Miklós kúnok bírájának, s 1678. febráar 25-én ugyancsak *Regéczből* Tyukody György unghvári jezsuita rendház-főnöknek ír; továbbá *Domonkos György* tokaji udvarbíró már 1678. január 23-kán *Regéczbe* czímzi Zrínyi Ilonához szóló levelét; kihez ugyancsak *Regéczbe* ír *Kazinczy Péter*, Bártfáról, 1678. január 24-kén, Eperjesről jan. 27-kén, Pozsonybúl mart. 7-kén, Bécsből mart. 13-kán és ismét Pozsonybúl mart. 25-kén, mindig Regéczbe; végre *Domonkos György* Tokajból 1678. — aprilis, és *Hídy György* Zborórúl 1678. april 28-kán szintén még mindig *Regéczbe* tudósítják Ilonát. (*Eredeti levelek* a kir. kamara archívumában.)

ték a gyermeknek, és hogy bölcsőjét megbabonázták, — még azt is tudni akarván : ki olvasott reá? ki babonázta meg? Mások viszont, mint az új cancellár *Gubassóczy* nyitrai püspök, *megmérgeztetéstől* féltették a dúsgazdag örököst, s óva intették az édes anyát : *éberül őrködjék gyermeke élete fölött, és ne higyjen senkinek!* Zrínyi Ilona ugyan oly gondos anya volt, a kit ilyesmire figyelmeztetni fölösleges vala : mert úgy is csaknem mindent maga tőn szeretett gyermekei s legkivált annyira féltett fia körűl. A föntebbiekre vonatkozólag igen jellemző két levélből adjuk, íme, bővebb tájékozásúl a következőket.

A fejedelmi |árvák bizonyos birtok-ügyei érdekében Pozsonyba és Bécsbe utazott családi főügyész *Kazinczy Péter* tudósítja ez utóbbi helyről 1678. mart. 13-kán Zrínyi Ilonát : „Ide érkezvén már ezelőtt egy héttel, az Mlgos Gubernium recommendatoriáját (a ledniczei uradalmi s morvaországi határvillongás kérdésében) Cancellárius Uramnak ő Ngának repraesentáltam . . . . Cancellárius Úram asztalánál lévén velem gróf Illésházy Uram, nagy jóakaratját ajánlja Ngodnak s Mlgos árváinak . . . . (P. S.) *Két nagy úr* kérdezte Cancellárius Uram asztalánál tőllem : igaz-e — úgymond — hogy az *kis Úr* (a gyermek II. Rákóczi F.) *meghólt volna?* Cancellárius Uram felelt : A feje sem fájt, él! — Ott is az *átkozott bölcsö forga fenn bö discursusban*, de enodáltam[1])“.

Még érdekesebb a mit e dologról a Zrínyi Ilona által Szelepcsényi érsekhez, a közte és napa közt eszközlendő kibékülés közvetítése érdemében, hitlevél mellett Pozsonyba küldött bizalmas belső titkár *Hídy György* jelent a fejedelemasszonynak, 1678. april 28-kán, visszatérő útjából, Zborórúl, ú. m. : „Cancellárius Uram ő Nga is Ngodnak alázatos szolgálatát ajánlja, és *úrfi ő Nga betegségét* hozá ő Nga elő, s mondá : Volt ott fenn (Bécsben) az híre, hogy *micsoda babonasággal környékezték s bölcsöjét is mint babonázták volt meg, s kicsodátúl esett? csak világosan beszéllették és több nagy rendek tudakozták tüllem s az embert is nevezték, kitül*

---

[1]) *Eredeti levél*, a kir. kamarai levéltárban. Rákóczi bölcsője jelenleg, ha jól emlékszünk, a felső-magyarországi múzeumban Kassán őriztetik. Érczlemezekből készült munka, élénk színű olajfestményekkel.

esett volna az dolog? Ugyan Cancellárius Uram tudakozá tűllem, hogy Ngod *kit tartana az úrfi ő Nga mellett, s ételére is legjobban közelebb ki viselne gondot?* Én ő Ngának mondám, hogy Ngod az úrfira ő Ngára való nagyobb s közelebbvaló gondviselést *másra nem bízza, hanem mind fektetésére, étele készítésére maga Ngod visel gondot.* Melyre Cancellárius Uram is mondá: hogy ő Ngának, igenis, *magának* légyen vigyázása *kiválóképen ételire s italára, s ő Nga igen megvigyázza: kit fog közel hozzá tartani?* Több szavai is voltak ő Ngának, kit jószántából jelentett"; úgy nemkülönben az érsek, Szelepcsényi is üzent *írásra nem bizható, s csak élőszóval elmondható dolgot*[1]).

Midőn e nevezetes sorokat közöljük, önkétlenűl fölmerűl a kérdés: kiktől féltették a cancellár és az érsek a fejedelmi kisded életét? kiket vehettek gyanúba a két éves, utólsó Rákóczi-sarj megétetése iránt? A későbbi, állítólag Thököly-féle mérgezési kísérlet itt szóba sem jöhet: hiszen ezen ifjú gróf még csak az 1678-ik év őszén lőn a bujdosók fővezérévé; tehát páter Kiss Imre és a jezsuiták? A nagyasszony életében tán mégsem! Avvagy épen azért nem bánták volna, ha a gyermek mielőbb elpusztúl, hogy a vakbuzgó nagyanyával végrendeletet tétessenek szerzetök javára? — Páter Kissnek vajmi kevéssé volt szüksége végrendeletre; tudott ő ilyet, sőt ilyeket, *koholni* is, mint később megmutatta! Mi azért egyedűl azt tartjuk valószinűnek, hogy itt csakis a Bécsnek veszedelmes Rákóczi-név végkiirtására törekvő német ministerek s az üres kincstárú királyi fiscus titkos kezei működhettek; mert az egyetlen fisarjadék halálával a roppant kiterjedésű Rákóczi-jószágoknak háromnegyed része törvény szerint a koronára száll vala vissza. Becsűletére válik a két magyar főpap s kormánytanácsos jellemének, hogy e megfelelő rútságú szavakkal nem sújtható gonosz czélzatnak neszét vévén, — nem késtek annak meggátolása végett a hű anya legéberebb gondjait felhívni. Állásaiknál fogva ennél többet alig tehettek; és ki tudja, mit s mennyit nem üzentek még ez ügyben *élőszóval* Hídy György által Zrínyi Ilonának?

---

[1]) *Eredeti levél*, a kir. kamarai archivumban.

Elég az, hogy a féltett gyermek betegségéből felgyógyúlt, minden egyéb veszedelmet pedig szerető, gondos anyjának élénk óvatossága elhárított.

Május havában Ilona Regéczről Sáros-Patakra tette át udvarát; s a kis „*Ferkőt*“ — mint őt nagyanyja erdélyiesen,[1]) vagy „*Ferkót*“ mint anyja és nagybátyja gróf Zrínyi János magyarországiasan nevezék[2]), — noha még alig lépett harmadik évébe: már is, majdani hadvezéri hivatásának sejtelmében, elkezdték lovagolni tanítani, vagyis paripához szoktatni, egy a szerencsi tiszttartó által számára idomított *kecske nagyságú* törpe lovon[3]).

Mialatt Patakon ilyféle ártatlan múlatságok folytak: azalatt Szelepcsényi közvetítésére a kibékülés megtörtént a két Rákóczi fejedelem özvegyei között, s Ilona június közepén Munkácsra sietett, a kiengesztelődött nagyasszonyt unokái jelenlétével megörvendeztetni[4]). Ezentúl egész az év végéig, sőt még a következő 1679-ik esztendő első felében is Munkácson maradt, s anyósával együtt gyönyörködtek a Rákóczi-ház szépen fejlődő két kis csemetéjében.

Zrínyi Ilona szívében ekkor, 1678. közepén kezdtek az érdekeltség első csirái nyilatkozni a testi szépsége, daliás vitézsége, valamint rendkívűli szellemi tehetségei által, 21 éves fiatalsága daczára, már általános feltünést keltett gróf *Thököly Imre* személye iránt. Imre gróf tudvalevőleg atyjának az 1670-ki összeesküvésbe keveredése miatt dús örökétől megfosztatva, gyermekűl Erdélybe menekűlt, s most egy dandárral a bujdosók táborában vett részt a tavaszi hadjáratban.

---

[1]) *Báthory Zsófia* sajátkezű levelei Zrínyi Ilonához, Vörösvártt.

[2]) L. Zrínyi János alább idézendő levelét.

[3]) *Zaáry András* szerencsi tiszttartó tudósítja Szerencsről 1678. máj. 19-én fejedelemasszonyát Patakra: „Én most taníttatom *az én uramnak* egy lovat; *nem nagyobb kecskénél, grádicsokat is már jár*, — elküldöm.“ *(Eredeti levél,* a kir. kam. ltárban.)

[4]) *Kazinczy Péter* Bártfán 1678. jún. 19-kén Ilonához irott levelét már *Munkácsra* czímezi. (*Eredeti*, kam. ltár.) Ugyancsak *Munkácsra* irnak Ilonának az évben *Kazinczy P.* Bártfáról jún. 25-kén, Zborórúl júl. 2-kán, ismét Bártfáról júl. 22-kén; S. C. udv. káplán Unghvárról jún. 27-kén; Friedenthali gr. *Wrbna* István cs. tbk. „ex Castris Caesareis ad Campum Scvabniciensem (Styavnik, Szepesben) positis,“ júl. 17-kén; gr. *Leslie* felső-magyarországi cs. főhadparancsnok Szathmárról sept. 18-kán és Kassáról dec. 26-kán. (*Eredeti levelek,* u. o.)

Ilona részvétet érzett az ő családjáéval rokonsorsú ifjú gróf iránt, és miután annyi szépet hallott felőle: Munkácsba érkezése után nem vette rossz néven udvari káplánjától S. C. jezsuitától, hogy őt Thököly személyéről *bizalmasan* kissé bővebben tudósítá:

„Kegyelmes Asszonyom! — írja a jezsuita Unghvárról 1678. jún. 27-kén Munkácsra I. Rákóczi Ferencz özvegyének, — Tegnapi írásom után ma egy felől a Ngod Páter Rector (Tyukody György) Uramnak irott leveléből hallom az *erdélyi hír* dolgát, más felől azon üdőben *azon Erdélyben levő személynek* nevezetesebb módját s *formáját* értem Páter Rector Uramtól ezen órában, hogy úgy vagyon; kértem ő Kglmét: bővebben informálja Ngodat erről . . . . . *Magas, szőke hajú s bajszú, kerek ábrázatú iffiú*[1])." Ez másra Thökölynél alig vonatkozhatik.

Egy véletlen körülmény Ilonának nemsokára alkalmat nyújtott szíve választottjával közelebbi érintkezésbe bocsátkozni. Szeretett öcscse gróf Zrínyi János, kit atyjok szörnyű tragoediája óta nem látott, s ki a bécsi udvar által osztrák katonának neveltetve, immár cs. kir. ezredes vala[2]), meghivására engedélyt kért s kapott a nyár folytán nővére látogatására, ennek birtokaira Magyarországba utazhatni. Az özvegy fejedelemnő örömmel várta kedvelt fiatal öcscsét, ki július 1-jén csakugyan Zboróra érkezett s ott Kazinczy Péter által fogadtatott[3]). Innét aztán Nagy-Sároson, Kassán —

---

[1]) *Eredeti levél* ugyanott. Jezsuita pecséttel volt lezárva; aláírása: „Ngodnak alázatos káplánya S. C. m. p."

[2]) *Hidy György* említi Zborórúl 1678. april 28-án kelt s föntebb idézett levelében: „Gróff Zrínyi János Uram ő Nga felől való értekezésben (tudakozásban) kétszer is voltam az praelatusnál (Forstall?); ő Nga jó egészségben vagyon, nagy kedvessége vagyon ő Ngának Udvarnál is, ő Felsége el nem bocsátá az armádából, eddig immár egész regimentet is adtak ő Ngának, az jószága felől is jó reménsége vagyon, ő Felsége mintegy ígérte is kegyelmességét az jószágának restitutiójárúl, — az minthogy kértek is némely részjószágát ő Ngának, — de nem adták." (*Eredeti*, a kir. kam. ltárban.)

[3]) *Kazinczy P.* írja Bártfáról 1678. jún. 25. Zrínyi Ilonának: „Gróff Zrínyi János Uramnak újobban is írtam, de még Várady Uram nem értette vala Gróff Uramnak Bécsbe való érkezését. Várok most hamar választ. Ngod tudom, kívánja ő Ngát mint vér-atyjafiát szívessen látni: de a mostani (háborús) állapothoz képest javallanám, hogy megtartózkodnék Bécsben ő Nga. Ím, írt

Leslie gróffal nagy barátságban álla[1]) — Regéczen és Patakon keresztűl Munkácsra utazék. Itt nehány hónapot töltött nénje udvarában, ennek s *„kedves angyalinak“* körében, mint egy egykorú levél a két szép Rákóczi-árvát nevezi, s ki-kirándúlt ezek uradalmiba.

Ezalatt a kuruczok fővezérévé az ifjú gr. Thököly Imre választatván, — roppant szerencsével kezdé meg a hadjáratokat; megverte Lesliet, Labordot, megvítta Putnok, Torna, Murány várait, a bányavárosokat; Kassát szorongatta, s felszaporodott hadaival Liptóba, Árvába nyomúlván, ősi birtokait visszafoglalá, Ausztria, Morva széleit dúlatta stb.; Felső-Magyarországot pedig, a zárt helyeket kivéve, egészen hatalmában tartá. Midőn gr. Zrínyi János egy ízben, 1678. nov. közepén Sáros-Patakról, a gr. Leslietől kíséretűl kapott némi labancz csapattal Munkácsra menne: a Bodrogközben Vékénél Thökölynek egyik csapatával találkozik; merészen rájok csap, — de a túlszámban levő kuruczok leverik, elfogják és Erdélybe hurczolják a grófi cs. ezredest, nénjének vele levő udvari szolgáival együtt[2]).

Zrínyi úrfinak egyébiránt nem sok baja történt; a kuruczok emberségesen bántak vele, hogy, ha lehet, pártjokra édesgessék, mint hazafi-vértanúnak fiát. *Thököly Imre* pedig, hogy a bájos és dúsgazdag ifjú Rákóczi-özvegynek ezzel is kegyeibe ajánlja magát: épen nagyon kedvében járt a fogoly grófnak, ki az udvarias kurucz fővezér jóvoltából tetszés

---

Várady Uram is ő Nga felől. Reménlem, a mostani hírekre nézve megtartózkodik Gróff Uram.“ Nem tartózkodék meg, sőt ekkor már talán útban is volt. Mert nehány nap múlva, júl. 2-kán már ezt jetenti róla ugyan *Kazinczy* Zborórúl a fejedelemnőnek: „Gróff Uram ő Nga magával hozta jövetelinek is hírét, kit mostani üdőhöz képest nem is reménlhettem. Itt ő Nga nem akart múlatni (késni), hogy ne híresednék az ő Nga Udvarhoz (Munkácsra) való menetele. Udvarlottam Gróff Uram ő Ngának ezen innen való megindúlásáig. Udvarbíró Uram késérőket adott melléje. Adja Isten, szerencsés órában láthassa ő Nga Ngtokat!“ (*Ered.* u. o.)

[1]) *Leslie,* Kassáról 1678. dec. 26-kán Zrínyi Ilonához adott válaszában: „Infortunium Celsitudinis Vrae Fratris, mihi autem multum chari amici, cum quo a non modico temporis intervallo, multum amicabilem notitiam contraxeram,“ stb. (*Ered.* u. o.)

[2]) *Horváth M.* „Zrínyi Ilona“ 25—27. l. — *Leslievel* Ilona nov. 21-kén tudatá bátyja szerencsétlenségét. (*Leslie válasza,* melyben az elfogatás „elapsis non ita pridem diebus“ történtnek mondatik. *Kam. ltár.*)

szerint szabadon járhatott s részt vőn Apaffy fejedelem, Thököly és az erdélyi urak lakomáiban, vígan töltvén az 1679-iki farsangot[1]).

Ebben legtöbbet köszönhetett János gróf *nénjének.* Ilonára ugyanis oly fájdalmasan hatott öcscse szerencsétlen esete, hogy azonnal írt kiszabadítása érdekében mindenfelé: a bécsi udvarhoz, Szelepcsényihez, Gubassóczy cancellárhoz, Leslie és Wrbna grófoknak, s más részről Apaffynak, Teleki Mihálynak és a mi fő: gróf *Thököly Imrének,* kihez utóbb meghitt kamarását Hídy Györgyöt is beküldötte vala Erdélybe. Ekkor kezdődött köztük az érintkezés, levelezés; úgy látszik, arczképet is cseréltek, s kölcsönös szerelemre lobbantak egymásért. A bizalmas küldöttei és üzenetei által tüzesen ostromló daliás ifjú gróf gyorsan győzött; mert Ilona meghallgatá a nagyra hivatott fiatal vezér esdő kérelmeit, s valószínűleg az 1679-iki január — februárban Erdélybe küldött Hídytől izené meg a titkot Thökölynek, hogy kész leszen özvegyi fátyolát menyasszonyi koszorúval fölcserélni. (Ez volt az egész kuruczság óhajtása is.) És Thököly, az adott remény fejében, gróf Teleki Mihály leányának — a kivel, atyja kívánatára, *a múlt év óta,* politikai indokokból el volt jegyezve — a gyűrűt visszaküldé. Ellenben midőn február végnapján Hídy Györgyöt Erdélyből Munkácsra asszonyához visszaindítá: a vele adott levélben már mint *elhatározott dologrúl* beszél Rákóczi bájos özvegyével leendő házasságáról[2]).

---

[1]) *Horváth M.* az i. h. — *Teleki Mihály* válasza Zrínyi Ilonához, Sorostély, 1679. mart. 2-káról, hivatkozással egyszersmind Apaffy válaszára. (*Eredeti,* a kir. kamarai ltárban.) Továbbá *Fráter István* huszti kapitány, Husztról 1679. mart. 8. Zrínyi Ilonához: „Írt vala Ngod az elmúlt napokban, tudósítanám Gróff Zerényi János Uram ő Nga felől; kihez képest az estve jűvén Udvartúl emberem, egy hete, hogy onnan (Fogarasbúl) elindúlt, akkor ő Ngát Fogarasban jó egészségben hadta; méltóságához illendő állapotban tartatik ő Nga, — gyakrabban a mi Kegyelmes Urunk (Apaffy) asztalánál vagyon. Az elmúlt napokban az szokás szerént Brassó városa híván az mi Kegyelmes Urunkat vendégségben, országos dolgai miatt ő Nga el nem mehetett, hanem Gróff *Zrínyi János* és Gróff *Thököly Imre* Uram ő Nga más nagy rendekkel mentenek el az mi Kegyelmes Urunk akaratjábúl, — holott valóban vígan is laktanak." (*Eredeti levél,* u. o.)

[2]) *Thököly Imre,* 1679. ultima Februarij Nagy-Sinkről, Zrínyi Ilonának:

Nagy akadály volt azonban a két szerelmes szív egyesűlése előtt a *bécsi udvar*, mely a fölkelés ügyének tetemes erősbűlésétől tartott, ha Thököly, Ilona kezével a Rákóczi-ház számos várainak, roppant jószágainak s kincseinek birtokába jut, — továbbá *Báthory Zsófia* nagyasszony, ki mint az osztrák udvar és a szigorú katholicismus makacs híve, unokái anyjának a protestáns vallású fölkelő vezérrel tervezett házasságra lépésében *családjának jövendő veszedelmét* (nem alaptalanúl!) látta, s épen azért Ilona szándékáról hallani sem akart, sőt azt konokúl ellenzé[1]).

Thököly 1679-ben, a Bécscsel folytatott békealkudozások miatt későn indúla ki Erdélyből; még 1679. június 16-kán is Gyula-Fejérvár melletti jószágán Karkóban leljük őt, honnét e napon keltezett levelében kedveskedik Ilonának azon örvendetes hírrel, hogy „Ngod méltóságos tekintetét magam előtt viselvén", gr. Zrínyi uram szabadulása dolgában addig munkálkodtam: „már, Istennek hála, annyira vitetődnek az dolgok, hogy ő Kglmének, úgy hiszem, *egy hét alatt is szabadúlása, kifelé való indúlása meg fog lehetni, — és talán én is rövid nap személy szerint is Ngodnak udvarolhatok.*"[2])

A kétszeresen örvendetes tudósítást tartalmazó levélre Ilona Munkácson 1679. július 2-kán adott választ. Melegen köszöni Thökölynek öcscse iránt mutatott *„atyafiságos* jóakaratját", „kívánván, már az ő Kglme jelenlétével való vígasztalásommal adjon Isten oly békességes időt érhetni, melyben Kglmed is hazájában szállhatván, Öcsém-Uram ő Kglmével az Kglmed jóakaratját érdeme szerint köszönhessük meg. Kiben Isten boldogítsa Kglmedet!"[3])

Thököly tudósítását csakhamar Zrínyi Jánosé követé,

„Ngod jámbor szolgája Hídy uram kimenvén (Magyarországra) Ngodhoz, *mindenekrül* Ngod előtt bő *relatiót* tehet, és Gróff Zríni János Uram dolga is miben légyen; kinek is az Ngod méltóságos tekintetéért, *és az ő Kglme jövendőbeli atyafiúságáért is* mint igyekeztem s igyekezem szolgálnom, — arrúl is Hídy uram elégséges bizonyságot tehet. Engem ezután is mindenkor jóakaró kész szolgájának tapasztal Ngod." (*Eredeti levél*, u. o.)

[1]) *Horváth M.* „Zrínyi Ilona", 28—31. l.

[2]) *Eredeti levél*, a kir. kam. ltárban.

[3]) *Válaszfogalmazat*, Thököly föntebbi levelének hátlapjára írva.

mielőbbi érkezését jelentvén[1]); a mi — noha a bécsi udvar akadékoskodása miatt[2]) még egy kissé haladt, — mindazáltal július végén vagy augustus elején a fogoly gróf csakugyan megszabadúlt, s augustus közepén Munkácsra érkezett[3]).

A mi már I. Rákóczi Ferencz ifjú özvegyének 1679-iki hosszas időzését illeti Munkácson *„kedves apróival“* : a fejedelemasszony több okokbúl nem mozdúlt ki egész a nyár végéig az említett családi várból[4]). Ilyenek valának először is a mindinkább gyengűlő nagyasszony betegeskedése; továbbá a nyár folytán Bártfa, Eperjes, Kassa tájain — tehát uradalmaik szomszédságában — nagyon dühöngött pestisragály, mely óva intette őt gyermekeivel azon vidékeket megközelíteni[5]); és végre, kedves öcscsének szabadúlására

---

[1]) *Fráter István*, Husztról, 1679. júl. 1. Zrínyi Ilonának : „Gróff Zerínyi János Uram Ngodnak irtt levelét itt nem késleltettem; úgy hiszem, *ezen két-három napok alatt magát is fogja ő Nga Ngodnak praesentálni*, kirűl maga levelében, reménlem, bűvebben tudosítja Ngodat.“ (*Eredeti*, u. o.)

[2]) *Várady László*, Pozsonybúl, 1679. júl. 4. Zrínyi Ilonához. (*Eredeti levél* u. o.)

[3]) *Ugyanaz*, Modorbúl, 1679 aug. 23. Ilonához szóló válaszában már örvendez Zrínyi János „megszabadulásán s visszajövetelén“. (Dtto.)

[4]) Részint saját leveleinek dátumai, részint a hozzáintézett levelek, a kir. kamarai archivumban.

[5]) A Zrínyi Ilonához 1679. nyarán Munkácsra intézett levelek. L. különösebben a fejedelemnő gyóntatójának *Ordódy Jánosnak* július 4-kén Nagy-Szombatból; *Cziffkay Jánosnak* júl. 25-kén Kassáról; *Madocsányi Imrének* ugyan e napon Makovicza várából; *Kazinczy Péternek* júl. 26-kán szintén Makoviczáról; *Beniczky Miklósnak* júl. 27-kén és *Büdöskúthy Sámuelnek* júl. 28-kán ugyaninnét írott leveleit, stb. *Ordódy* írja, hogy naponként imádkozik és imádkoztat e vészes időkben a jejedelemasszony és *„kedves apròi“* életéért. *P. Lajos* pedig, kit Ilona egy hordó finom tokaji bor ajándékkal Lengyelországba a variczi csodatevő hírű plébánoshoz külde orvosságért, óvatosságból, „Miscovae in Polonia, 27. Julij 1679.“ az orvosság küldése mellett arról értesíti asszonyát, hogy „a páter valamint eddig, egy misét sem mond, kiben Ngodat, *az Úrfiat* és Kisasszont ő Ngokat kiváltképen Istennek ne recommendálná, úgy ezután is szűntelen Istent imád Ngtokért. Az hordó bort alázatosan köszöni. Ím, *valami orvosságokat* is írt maga kezével és küldött Ngtoknak.“ Ősz felé kezdett a pestis alábbhagyni; nagy lőn mégis az ijedelem Makoviczán, midőn október közepén *„Juliánka egy vagy két nap gornyadozott*, — de nem volt halálos a nyavalya. Gróf Uram (Zrínyi) most is itt van; várja Generális (Leslie?) Uramat, ki mikor gyün el? Isten tudja.“ (*Ordódy János* levele Makoviczáról 1679. oct. 19-kéről Báthory Zsófiához Munkácsra. — Kam. ltár.)

várakozott. A ki is, mint mondók, aug. közepe felé Erdélyből kiérkezvén Munkácsra, miután itt a viszontlátás örömeit pár hétig élvezték s a pestisnek csökkenéséről, különösen a zborai jószág községeinek ragálymentes voltáról tudósíttattak: Ilona aug. végső vagy sept. első napjaiban búcsút vőn napától, és öcscse, gyermekei s udvarnépe kíséretében Sárosmegyébe Zboróra utazott[1]. Részint itteni kastélyában, részint pedig az e fölött tornyosúló Makovicza várában tölté el aztán az év hátralevő részét[2]. Sőt még a következő 1680-iki tavasz is itt érte őt[3].

Itt, Makoviczán történt első személyes találkozása gróf *Thököly Imrével*, már ekkor országvilág tudomása szerint „*mátkájával.*" A bujdosó vezér ugyanis a császáriakkal békealkudozásban lévén, velök az 1680-ik év elején formális fegyverszünetet kötött, főként azon okból, hogy az ország sérelmeinek orvoslása mellett, egyszersmind a bécsi udvar beleegyezését megnyerhesse az özvegy Rákóczinéval tervezett házasságához; mert ily beleegyezés nélkül Ilona, gyermekei érdekeit tekintve, a kurucz vezér nejévé lenni nem akart. Alig hirdettetett ki a fegyverszünet: Thököly felizent a szép özvegyhez Makovicza várába, hogy február 19-kén személyesen fogja előtte hódolatát kifejezni. Ilona fejedelmi pompával ebédre várta jegyesét; s a fényes kíséret élén megjelent deli termetű s lovagi tartású ifjú hős szépsége és szikrázó szelleme annyira elragadá a Zrínyiek leányát, hogy e naptól fogva olthatatlan vonzalommal viseltettek egymás iránt. E szenvedélyről emlékezve, jegyezte meg később Ilona fia II. Rákóczi Ferencz, anyjáról, hogy íme, „*nagy lelkeken is csak úgy erőt vesz a szerelem hatalma, mint közönségeseken.*"[4] Thököly e megjegyzés íróját, leendő mostoha-fiát, az ekkor még csak négy éves Ferkőt is e napon látta legelőször, a 8 éves Juliánkával együtt, s igen szeretetteljesen bánt a gyermekekkel.

---

[1]) *Péchy Gábor* 1679. sept. 8-kán Hertnekről már Zboróra ír *Zrínyi Ilonának*, ki sept. 11. maga is „In castello Zboró" datál. (*Kam. ltár.*)

[2]) 1679. december havi levelei is ide czímezvék. U. o.

[3]) *Kazinczy Péter* 1680. mart. 21-kén Bártfáról még *Zboróra* ír neki.

[4]) Histoire des Révolutions de Hongrie, II. köt. 9. l.

A zsémbes nagyasszony Munkácson még halálos betegágyában sem tudott ezeken megnyugodni; s 1680. február 3-kán, mikor már Thököly e makoviczai tervezett látogatásáról hírt kapott, feddő levelet írt menyének, melyben házuk tisztességét emlegetve, szemére hányja: „Már azt is felveték vala: *hová megyen Gróf Uram? Makoviczára, mátkájához megyen!*“ S hogy a Thököly ünnepélyes látogatását bejelentő küldöttség tagjai Ilona asztalánál megittasodván, a kis Juliánkát „nyalták-falták. Ha szegény édes fiam élne, megpökné ezt!“ — zsémbelődik élesen a nagyasszony; ámbár maga is kételkedvén az utóbbi hír valóságában, hozzáveti: „*Ez vagy igaz, vagy nem?* de okot az ilyenekre adni nem kell“, mert „az ilyenbűl nagyobb rossz is szokott következni.“[1])

Ilona tiszteletteljesen, bár anyai büszkeségében megbántódva válaszolt e levélre február 21-kén, tehát már Thököly látogatása *után*. „Édes Kegyelmes Asszonyom, én Ngod levelit alázatossan vettem, s Ngod ellenem való neheztelését szívem fájdalmával értettem, Juliánka állapotjára nézve, mely dolgot Ngodnak *nem úgy mondták, a mint volt.* Bizonyítok az élő Istennel és páter Ordódy urammal (mert ez volt a főtekintély Zsófia előtt!) és több becsűletes emberekkel kik jelen voltak, hogy valamit az én ártatlan gyermekemre fogtak, abban semmi sincsen. *Miért tehát engem oly átkozott anyának tart Ngod, hogy engedném szemem láttára az én ártatlan, nyolcz esztendős leánykámat ország gyalázatjára nyalni és falni?*“ stb. — Magáról a Thökölyvel végbe ment találkozásról pedig ezt írja: „Az armistitium publicáltatván, Gróff Thököly Uram ideizent, hogy eljön; ki is feljövén a várban hétfőn, (febr. 19.) ebéden levén itt, ebéd után mindjárt lement. *Én nem mondhattam, hogy ne jöjjön;* mint más becsűletes embert, úgy kellett ő Kglmét is látnom, az mint mások is azt cselekeszik, az merre megyen.“ — Ezután készségét fejezi ki, két árvájával együtt Munkácsra menni, a nagyasszony udvarlására[2]).

Báthory Zsófia egészségi állapota mindinkább rosszra

---

[1]) A Rákóczi-Aspremont levéltárban levő eredetiről általam kiadva a *Századok* 1873-iki évf. 72—73. l.

[2]) *Ugyanonnét* általam közölve, u. o. 216—217. l.

fordúlt; minek következtében Ilona, hogy a nagyasszony még láthassa szeretett unokáit, — ezekkel martius végén, minden neheztelést felejtve, Munkácsra utazott[1]). Hűn ápolá a furfangos Kiss Imre jezsuita és Lupstowska apácza által környezett s uralt öreg fejedelemnőt, ki a tavasz folyamában annyira elnehezedék, hogy május 18-kán már — közeli halálától tartván, — elkészíttettek az esküminták, melyek szerint a munkácsi vár tisztei és őrsége Zrínyi Ilona s a Rákóczi-árvák hűségére fognak meghiteltetni. („Én N. N. esküszöm az élő Istenre, stb. hogy Kegyelmes Asszonyomat Méltóságos Zrínyi Ilona Fejedelemasszonyt ő Ngát, és az ő Nga mind két ágon levő magzatit, ú. m. Méltóságos *Rákóczi Ferenczet és Rákóczi Juliánkát* ő Ngokat igazán és híven szolgálom, semmi úton-módon, szín és praetextus alatt el nem árulom; ő Ngok ellenséginek ellensége leszek, jóakarójoknak jóakarója . . . . Munkács várát Kegyelmes Asszonyomnak s Uramnak tartom fejem fennállottáig, sem adományért, sem fizetésért, sem félelemért, sem bosszúért, sem barátságért el nem árúlom, fel sem adom akárminemő ellenségnek is, egy csöpp vérem s fejem fennállottáig,“ stb.[2])

S miután a nagyasszony 1680. június 14-kén meghalt[3]), a várnagyok és várőrizet a hűségeskűt csakugyan ezen formula szerint Zrínyi Ilona kezeibe, fejedelmi árvái jelenlétében, június 30-kán letették[4]).

Szükséges is volt Ilonának — Báthory Zsófia halála napjától fogva *Munkács asszonyának*, mely vár története, halhatatlan neve dicsőségével örökre egybeforrt, — szorosabban magához és árváihoz lánczolni az őrséget: mert gr. Caprara kassai tábornok mindúntalan zaklatta őt *német gvarnison* befogadására; de a mit az árvái jogait és igazait hűn védő fejedelemnő mindannyiszor erélyesen és állhatatosan megtagadott s meg tudott gátolni, — ámbár tömérdek ó tokaji átalag vándorolt is föl áldozatúl ezért Bécsbe és Po-

---

[1]) *Kazinczy P.* Bártfáról 1680. *april 2-kán* már *Munkácsra* ir Ilonának. (*Eredeti*, kam. ltár.)

[2]) *Egykorú másolat*, ugyanott.

[3]) *Horváth M.* „Zrínyi Ilona“ 32. l.

[4]) Zrínyi Ilona 1680. június 30. kelt megerősítése, a föntebbi példányon. V. ö. *Horváth M.*-nál, i. m. 34. l.

zsonyba, az irányadó kormánytanácsosok részére. Más felől Ilonának a gonoszlelkű páter Kissel is igen sok baja volt, a ki Báthory Zsófia halálakor az Ilona pecsétével lezárt családi kincstárt feltörve, tetemesen meglopta, és azonfölül kétféle végrendeletet koholt a nagyasszony nevére, a jezsuiták javára, s a Rákóczi-árváknak — ha sikerülendett — nagy megrontására[1]).

Az árvák ettőlfogva anyjokkal folyvást Munkácson, mint házuknak legfőbb családi várában laktak,[2]) s koronként a hozzátartozó szent-miklósi kastélyban. Ez utóbbi helyen látogatá Ilonát meg a házasságuk ügyében, az ide-odahuzódó békealkudozások által még mindig feltartóztatott Thököly Imre, 1681-iki karácsonykor; a mikor véglegesen megállapodának. És most már, — 1682. január 8-kán — maga Ilona is írt ezen ügyben (mely mindkettőjük szívének hőn óhajtott vágya volt) Szelepcsényi érseknek, Gubassóczy cancellárnak és Kollonics bécsi püspöknek, ki Leopold mindenható ministere vala. Thököly pedig, Európa akkor leghatalmasabb uralkodója: XIV. Lajos király pártfogását vevé igénybe. A bécsi udvar elvégre, ennyi nagybefolyású tényező nyomásának engedett; Leopold beleegyezését nyilvánítá a házasságba, azon reményben, hogy Thököly így, legfőbb vágyát elérvén, könnyebben lesz a békére hajlítható. Azonban más felől ugyanezen időben Thökölynek a portára küldött követei oly nagy sikerrel jártak, hogy a kurucz vezér, a szultánnak a következő 1683-ik évre tervezett döntő hadjáratáról biztatólag értesíttetvén, — megingott békehajlamaiban. Fényes ígéreteket kapott XIV. Lajostól s a töröktűl; Budára ment tehát, hol a vezérrel tanácskozva (1682. május), maga és párthívei nevében a törökkel szövetséget kötött, és

---

[1]) L. az idevonatkozó mindkét rendbeli irományokat a kam. ltárban, s röviden jellemezve *Horváthnál*, i. m. 32—40. l.

[2]) A két gyermek itt 1681. tavaszán megbetegedett. Páter *Bedits István* válaszolja ez év april 20-kán Unghvárról Ilonának: „Ngod leveléből értettem *a két kis angyalnak* állapotját; hála Istennek, hogy *veszedelemben egy is nincsen*; mind imádságimban, mind misemondásimban ajánlani fogom mind az kettőt az Istennek, *hogy életben megtartassanak és friss egészségek megtérjen.* A kisasszony hamar gyógyúljon meg, hogy *pengethesse a kis virginácskát;* gondolom, épen kis újjaihoz való!“ (*Eredeti*, kam. ltár.)

elfogadá a szultántól az őt Felső-Magyarország fejedelmévé kinevező athnámét s a fejedelemség jelvényeit: a zöld bársony-süveget, zászlót és aranyos buzogányt.

Budáról május második felében, övéinek örömrivalgásai közepette, nagyfényű, úri, nemesi és katonai kísérettel érkezett a boldog vőlegény Unghba, Nagy-Kaposra. Leendő sógora gr. Zrínyi János, unokaöcscsével *a kis Rákóczi Ferenczczel* Munkácsról Leleszig ment eléje[1]). A menyekző Munkács várában 1682. június 15-kén fejedelmi pompával tartatott meg; mely után ezen és a Rákóczi-árvák többi várainak őrségei, egyszersmind Thököly fejedelem hűségére is letették az esküt.

És e nagy politikai fordúlattal a koczka el volt vetve. Thökölyvel együtt Zrínyi Ilona is török pártivá lőn, s a kuruczok ereje ekkép most már a Rákóczi-ház hatalmával növekedvén, a háború roppant hévvel újúlt meg. Felső-Magyarország fővárosa *Kassa* és vele minden Thököly birtokába jutott, néhány körűlzárolt várat kivéve. A diadalmas ifjú fejedelem Magyarországnak legünnepeltebb, és Zrínyi Ilona oldalán egyszersmind legboldogabb férfia vala.

Midőn ezen a Rákóczi-árvák anyjának életére nézve végzetes fontosságú és általa gyermekei jövőjére is messze kiható következményű viszonyok fejlődését röviden vázoltuk volna, — itt az ideje II. Rákóczi Ferencz *neveltetéséről s gyermekkori első visszaemlékezéseiről* szólanunk.

Nagyanyja halálára Rákóczi, Önéletrajza szerint, csak mintegy távol időkbeli *álomra* emlékezett[2]); nem is csoda, csak négy éves volt még akkor. Ugyanezen időtájban szeretettel említik föl a szép és kedves gyermeket legközelebbi rokonai: gr. Zrínyi János és gr. Zrínyi Juditha-Petronella, Clarissa-zárdafőnöknő, anyjához, nekik nővérükhez írt leveleik-

---

[1]) *Praynál*, Ep. Proc. III, 482. — *Kóródy Miklós* ugyan Munkácsról 1682. május 29-kén ezt írja Thökölynek Kaposra: „Én Isten segítségébűl holnap Ngod szolgálatjára estvére odamegyek. Úgy látom, hogy *az Úrfi ő Nga elmarad az alkalmatlan, rút idő miatt;* ha Isten Ngodat Munkács városára (az alsó kastélyba) hozza, — *gyakrabban udvarolhatja ő Nga Ngodat.*“ (*Eredeti levél*, a kir. kam. ltárban.)

[2]) „Mortis aviae meae vix velut somnii recordor.“ (Önéletrajz, 7. l.)

ben[1]). Sőt még az ármányos Kiss Imre rokonszenvét is megnyeré az eszes, virgoncz, eleven fiú, a kit is a bizalmaskodó páter, egész kedélyesen csak „*Ferkő*"-nek és „*Ferus*"-nak nevezget leveleiben, Lupstowska Adviga apáczával együtt[2]). A Rákóczi-ház hívei, tisztei, hadi népei és jobbágyai pedig közönségesen a magyaros „*kis urunk*" néven hívták őt, a minthogy még nagynénje is „*kis úr*" néven említi, mint [1]) alatti leveléből láttuk. — *Kamenszky Petronius* orosz zárdafőnök, — kit Rákóczi később követségekre használt Nagy-Péter czárhoz s munkácsi püspökké tett, — gyakran hordozta a gyermeket karjain, mint a fejedelem Emlékirataiban maga mondja[3]). Hasonlókép a vitéz *Radics András* is, kit Thököly Munkács főkapitányává nevezett ki, úgy látszik, mindjárt házassága után. Legalább 1683. elején Radics már javában működött e tisztében[4]).

Minthogy pedig a kis fejedelmi ivadék, zsenge korához mérve úgy lelkileg mint testileg igen korán kifejlett: gondos anyja nem kényeztette; hanem a mint 5-ik évét (1681. mart. 27.) betölté, kivette őt a gyermekszobából, a dajkák és komornák kezelése alól, s Ér-Körösi és Sámsondi *Körösy György* Szabolcs-megyei birtokos nemes személyében egy igazi hív kamarás gondjai alá helyezé.[5]) Ezen derék, becsületes, hű

---

[1]) Gr. *Zrínyi János*, Prága mellől Collinból 1680. június 24-kén Zrínyi Ilonához intézett német levelében: „Der Juliánka undt *Ferkő* befehle (empfehle) ich mich zum schönsten", stb. És gr. *Zrínyi Juditha-Petronella*, 1680. sept. 21-kén szintén nénjéhez szóló horvát levelében magyarúl köszönti kedves hugocskáját a „*kisaszonkát*" és a „*kisurat*". (*Eredetiek*, a kir. kam. ltárban.)

[2]) Páter *Krucsay Miklós*, Zborón, 1681. mart. 23-kán Zrinyi Ilonához intézett levele szerint Báthory Zsófiának Kiss Imre által koholt végrendeleteiben többek közt az is foglaltatik, hogy a szent-miklósi uradalom legyen a jezsuitáké, „míg *Ferkő* felnő." *Hídy Ferencznek* szintén Zborón 1681. mart. 28-kán költ levelében pedig az áll, hogy *Lupstowska* apácza, bűntársának Kissnek orzásait stb. őelőtte ekkép mentegeté, „hogy csak nevelje Isten kegyelmes *kis urunkat*, — talál elég kincset Munkács várában, kit üdővel megtud az *úrfiacska ő Nga*, csak Isten éltesse." — Hasonlóképen beszéllett *Páter Kiss* is: „hogy elég maradott *Ferusnak*, csak éljen; de míg 12 esztendőt nem ér el, addig ki nem mondják és nem mutatják, hol légyen azon kincs, arany-, ezüst- és kövesmarhák." (*Eredeti levelek*, u. o.)

[3]) *Rákóczi Emlékiratai*, V. kiad. 28—29. l.

[4]) L. Munkácsról 1683-ban Thökölyhez irott leveleit a *kam. ltárban.*

[5]) „Amabat me mater vere materne severe; animadvertebat enim in

szívű emberről még többször fogunk szólani. A fejedelemnő egyszersmind a gyermek szakszerű oktatását is megkezdeté: *Badínyi János* Zólyom-megyei származású, jelesképzettségű nevelőt fogadván mellé. Ez az elemi ismeretek tanítását tüstént foganatba vette; s miután a fiú e tantárgyakban egy év leforgása alatt kitünő haladást tőn: 1682. nyarán a *latin nyelv* tanítására ment át[1]); míg a többi segédkező praeceptorok egyéb, mindazon tárgyakban oktatták a fiatal herczeget, a melyek az akkori nevelési fogalmak szerint a növendék társadalmi állásával egyeztek[2]).

Rákóczi páratlan őszinteséggel írt Önéletrajzában önmaga említi: gyakran hallotta, (és ezzel anyjának s más közel lévőknek is gyermekkoráról fönnmaradt jegyzetei egyeznek), hogy *semmi rossz hajlamot nem tapasztaltak benne.*[3]) Rendkívűl jószívű, engedelmes gyermek volt; és mégis *nem ritkán megbüntették*: mert a tanúlásban eleinte rest vala, s mindig csak *kardon*, *paripán* és gyermekpajtásaival űzött *katonásdi játékokon* járt az elméje.[4]) (Non veni in mundum pacem mittere, sed gladium!)

A fejedelmi ivadék mulattatására egész csapat egykorús főúri és előkelő nemes fiút tartottak mellette, a munkácsi udvarban. Ezekkel múlatozva töltötte szűnóráit, nevelőinek s szerető, de egyúttal szigorúan gondos anyjának felügyelete alatt.

Zrínyi Ilona előrelátó gondjai *már ekkor* (1681.) oly

---

omnes inconvenientes actiones meas, *et vix 5 annorum separavit me a gynaeceo et cura mulierum*". (R. Önéletr. 6. l.) A mivel teljesen összevág *Körösy György* Munkácson 1687. január 14-kén Zrínyi Ilonához intézett kérvényének e mondata: „Kegyelmes szép emlékezetiben lehet Ngtoknak, már *hat esztendőknek és kilencz hónapoknak eltelésével Ngtok méltóságos gyermeke mellett való voltom.*" (Eredetije jelenleg gyűjteményemben.)

1) „Quando Mater mea nupsit Domino Thökölyo, (1682. jún. 15.) tunc Latinitati traditus sum", — felelé maga a 12 éves Rákóczi 1688. aprilban a neuhausi jezsuiták idevonatkozó kérdéseire. (L. *Thököly Imre naplói* etc. közli Thaly Kálmán. Monumenták, Scriptores XXIV. 323. l.)

2) „Praeceptores mei formabant in me mores statui convenientes." (*Önéletrajz*, 6. l.)

3) „Saepe enim dictum est mihi me nullas pravas inclinationes habuisse." (U. o. 7. l.)

4) *Önéletrajz*, 7. l.

messzire kiterjedtek fia jövőjét illetőleg, hogy a nagyfényű Rákóczi-ház egyetlen férfisarja számára a „*római szent birodalmi fejedelem*“ czímet, — melyet már ősei bírtak volt — diplomaszerűleg biztosítani lépéseket tőn. — Ilona ugyanis utasítá az 1681-iki sopronyi országgyűlésre felküldött követét, *Klobusiczky Ferenczet* — egyébként kir. táblai bírót s neki meghitt főember-szolgáját, — hogy bocsátkozzék az ünnepélyes diploma kiadása iránt tárgyalásokba az említett birodalom fejedelmi tanácsának főcancellárával, a mainzi érsek és egyszersmind választó-fejedelemmel, s a császár ministereivel. Mire nézve igen érdekes a mit a kamarás, Sopronybúl 1681. június 17-kén, úrnőjének jelent :

„Moguntiai Elector secretariussátúl megjüvén válaszom, az ki az beküldött húsz aranyokat kedvesen vévén : ím, *mind Principatusnak és ahhoz járó privilegiumoknak* taxájának specificatióját, mind az leendő donatiónak stylussát kezemhez küldte, melyet én in ijsdem originalibus Ngodnak megküldöttem. Ngod, Kegyelmes Asszonyom, lássa, mit cselekszik; *én immár hiszem Istent, hogy ezt obtineálni fogom,* az mint csaknem mindennapi audientiámon *az belső ministerek bíztatnak,* csak Ngod ezt az listában specificált 23,365 Rh. frtot készítse el és vexel által küldje kezemhez[1]). Ha peniglen, Kegyelmes Asszonyom, illyen nagy költségre nézve Ngod ezt halasztani akarja : tudósítson arrúl is mennélhamarabb, hadd ne tartsam függőben az ministerek elméjét. Egyébaránt elhigyje Ngod, hogy nehezen disponálhattam az ministereket; adták okúl egyiket azt, hogy *hatan kérik most egyszersmind* (egyszerre) *azt az fejedelemséget;* s másikot, hányták sokat boldogemlékezetű méltóságos I-ső és II-ik Rákóczi György fejedelmeknek az ő Felsége örökös provinciáin tett rablását (1644—45.) és az Imperium ellen való cselekedeteiket; s leg-

[1]) A XVII-ik században a római szent birodalmi czímeknek és rangoknak tekintélyes taxái voltak, a császári kincstár javára, valóságos fokozatok szerint. Így 1672-ben a római sz. birodalmi fejedelemség 12,000, az őrgrófság 6000, a grófság 4000, a lovagság 300, a „Wohlgeboren“ czím 200, egy doctori diploma 60, egy udv. szállítói czím 80, egy nyomdai engedély 400 Rh. frtra volt taxálva, s azonkívűl a mindenféle udvari hivatalnokoknak még egyszer ennyit kellett juttatni. (L. Karl *Grün*, „Kulturgeschichte des XVII. Jahrhunderts,“ Leipzig, 1880. Második kötet, 259. l.

közelebb in recenti memoria vagyon néhai Kegyelmes Urunk (I. Rákóczi Ferencz) esete is, (1670-iki támadása). De ezt én mind ellenkező ratiókkal meggyőztem; csak Ngod a pénzt és az Rákóczi familiának eleitűl fogva való genealogiáját, s legközelebb szegény (II.) Rákóczi Zsigmond miképen vette volt el Henricát? és az ki lyánya s micsoda Electorok nemzetibűl való volt? küldje kezemhez, — *ezt megnyerjük.*" — Mellékletben csatolja egyszersmind a *badeni herczeg* levelét a fejedelemasszonyhoz, s végűl odateszi: „*Badínyi uramtúl* (Ferkó nevelője) bőven mindenekről szóval izentem; Ngodat kérem: ott ne tartóztassa, küldje mennélhamarabb jó válaszszal vissza, hadd tudjuk mihez alkalmaztatni magunkat."[1])

Az ügy, — mint az eszes, véghetetlen ügyes, tevékeny és a Rákóczi-házat mindvégig híven szolgált Klobusiczky ím e leveléből látható, — úgy szólván már befejezett ténynek volt tekinthető; és mégis csak sokkal későbben, 1697-ben vált azzá, mint alább látandjuk, kemény ellentartás és sok fondorlat leküzdése után[2]). Miért maradt el 1681-ben? Nem tudjuk; az a 23—24 ezer rajnai forint — bár akkoriban igen tekintélyes összeg, — a mi taxák fejében járt: épen nem lehetett akadály, — a Rákóczi-ház kincstárából mindig bőven kikerült volna az. De aligha tévedünk, midőn azt gyanítjuk, hogy *politikai tekintetek* merülhettek föl, név szerint Ilonának Thökölyvel való ekkori jegyben járása, mely a császári udvar előtt tanácsossá tevé a kis Rákóczi Ferencz „római szent birodalmi fejedelem" czímmel földíszítésének is egyelőre függőben tartását, hogy *az anyára* esetleg ezzel is nyomást lehessen gyakorolni.

Általában, Ilonának Thökölyvel való házassági összeköttetése míg őreá szerelmi boldogságot, de később oly sok súlyos megpróbáltatást is hozott: addig a Rákóczi-ház árváira mindenha *végzetszerü* volt, mint azt maga II. Rákóczi Ferencz többször keserűen említi[3]).

---

[1]) *Eredeti levél*, a kir. kamarai archivumban.

[2]) L. az idevonatkozó ügyiratokat a *Rákóczi-Aspremont* levéltárban, Vörösvártt. (Alább bőven ismertetve lesznek.)

[3]) L *Önéletrajzát*, 7—9. l és Hist. des *Révol. de Hongrie*, II. kötet. 11—13. l. stb.

Kevéssel ezen a család sorsára nézve elhatározó fontosságú házasság megkötése előtt, egy éjjel Munkácson oly különös esemény történt, mely a fejedelemasszony környezetében levő fehér-nép közt nagy ijedelmet, azután pedig sok szóbeszédet s mindenféle babonás jósolgatásokat okozott. Rákóczi, ki maga is baljóslatú előjelként mutatja be az eseményt, csak igen homályosan emlékezik arra vissza s némi tartózkodással mondja el, — de mégis elmondja: mert nála négy évvel idősebb nénje Juliánka, és anyjok szolgálattevő komornája, kik a tüneményt látták, gyakran elbeszélték azt később neki[1]). Az esemény vagy látomány így történt. Nem sok idővel a már kitűzött menyekző előtt, Zrínyi Ilona egy éjtszakán, munkácsi hálótermében, már befektette volt fejedelmi ágyába két kis gyermekét, kiknek álmaik felett is hűn őrködni, anyai kötelességének tartá. *Juliánka és Ferus* már mélyen aludtak, — anyjok házi oltárkája előtt térdre bocsátkozék, s mély áhítatba merülve mondá el estvéli imádságát; azután ő is lefeküdt, „*kedves kis angyalai*" közé. Egyszer a félálomban levő komornának, ki a terem távolabbi részében feküvék, az éji lámpa kétes világánál úgy tetszett, mintha a fejedelemasszony ágyához közel álló asztal alól egy *nagy kígyó* tekergődznék elő . . . A leány nem tudta: higyjen-e szemeinek? vagy csak tüneményes káprázat az egész? Azonban nagy rémülve látja, hogy a kígyó lassú mozgással az ágyhoz közeleg. A holtra sápadt komorna a szörnyeteget megtámadni nem merte, sem pedig asszonyát figyelmeztetni: mert tudta róla, hogy a kígyóktúl mód felett irtózik. Kővé dermedten habozott tehát, — de midőn látná, hogy a roppant nagyságú hüllő fölemelkedik és a fejedelemnő ágyába hatol: erőt vett rajta az ijedtség, hangosan felsikoltott, úgy, hogy az éles visítás a már szunnyadozó Ilonát felriasztá.

Ő tüzet vélve, egyik gyermekét — esetleg épen Juliánkát — ölébe ragadja, s miután a kígyót szintén meglátta, rémülten futott ki leánykájával a szomszéd szobába. A ko-

[1]) „Obscura quidem est mea de hoc casu memoria, sed recensere audeo; omnes enim circumstantias has saepius repetitas tum a cameraria, tum a sorore mea quatuor annis me adultiore, recenti memoria retinui." (*R. Önéletr.* 8. l.)

morna követte menekülő asszonyát, a ki csak most kezdett első ijedtségéből felocsúdni, s újabb, még nagyobb megrettenéssel vette észre, hogy a zavarban a kis *Ferkót* ott felejté az ágyon, — az alvó gyermek egyedül maradt a szörnyű kígyóval! Képzelhetni az anya rémülését e gondolatra . . . Sikoltásaira berohantak az előcsarnokokban őrködő udvari cselédek gyertyákkal, s véget vetettek a kínos jelenetnek. A féltett gyermek csöndesen aludt ágyában egyedül, — a *kígyó eltűnt;* azonban nem sok idő múlva (úgymond Rákóczi) csakugyan befogadta őt anyám ágyába: mostohaapám *Thököly Imre személyében*[1]). Tehát az éjjeli tüneményes látvány jóslatszerű (praesagiosus) volt; — a minthogy a kis Rákóczi-fiúnak nemsokára kígyóként veszedelmére, életére törtek titokban azok, a kik fejedelmi házának dús javaival korlátlanúl rendelkezni szerettek és akartak volna. S csakis az árvák és elhagyatott ártatlanok Istene különös kegyelmének tulajdonítja az önéletrajz-író fejedelem, hogy a Thököly-féle időkben őt ért viszontagságok és fenyegető veszedelmek közepette épségben megmaradhatott, — mint majd látni fogjuk.

---

[1]) „Sive casu, sive te sic ordinante hoc factum sit Domine, vere subsequenti temporis cuasu edocti fuimus *matrem nostram serpentem in lectum suum in persona mariti suscepisse* . . . . . Tua protegente dextera, o infinita bonitas, effectum est, quod *serpens ille* — non vereor enim, quamvis in conspectu tuo, hoc nomine appellare *vitricum*, — non mihi nocuerit in corpore et anima; *saepe enim unum et alterum tentavit, ut me, ultimo Domus meae sublato et retentis arcibus et fortalitijs haereditario jure Domui meae appertinentibus, Regnum et coronam Hungariae,* — quam affectabat, — *assequi et manutenere posset.* Eo tendebant consiliariorum ejus consilia . . . . *qui me perditum cupiebant,*“ etc. (Önéletrajz, 8—9. l.)

II. FEJEZET.

Zrínyi Ilona Kassán és Zborón gyermekeivel; majd Patakon és Regéczen. – Thököly hadakozásai; a kis Rákóczit kiteszi a tábori élet sanyarúságainak. — Thököly Pozsonyig s a Morváig hódít, de a török bécsi veresége (1683.) miatt ő is visszavonúlni kénytelen. A tatárok a cseklészi táborban Rákóczit majdnem agyongázolják; hű megmentője. Visszatér Munkácsra. — Az 1684 és 85-ik évek. Rákóczi szépen nő s jól tanúl. Az ellene irányzott mérgezési kísérlet; ki lehetett ennek szerzője? Körösy György példás hívsége. — Thököly ügye 1685 őszszel rohamos hanyatlásnak indúl; a Rákóczi-várak Munkács kivételével odavesznek. Rákóczi Ferenczet mostoha-apja Konstantinápolyba akarja kezesűl küldeni; édes anyja ezt meggátolja. — Caraffa csele török fogságba ejti Thökölyt; ennek következményei. Regécz, Patak, Unghvár stb. bukása. Munkács vára ostromzároltatik. Zrínyi Ilona hősi ellentállása gr. Caprara hadserege ellen. A nagy bombázás (1686.) és a gyermek Rákóczi F. bátor viselete. — Caprara visszavonúlni kénytelen; Munkács felszabadúl; az öröm-ünnepélyek; a 10 éves Rákóczi szemlét tart csapatai felett; első szónoklata. Zrínyi Ilona diadalmi öröme; névnapi ünnepe; a kis Rákóczi verssel köszönti anyját.

Thököly mézes hetei után táborba szállván, mint említők, rendkívűli diadallal fejezé be 1682-ik év nyári és őszi hadjáratait. A süreteket Ilona gyermekeivel a Hegyallyán, Tokajban, Patakon töltötte; a karácsonyi ünnepeket családi körben vagy itt, vagy Regéczen. Az 1683-iki új év és farsang vígalmai azonban már Felső-Magyarország fővárosában, a férjének hódoló Kassán találták a fejedelemnőt, udvarával[1]). Martius 17-kén Thökölyt Lőcsén leljük[2]), de nem tudjuk, hogy neje és mostoha-gyermekei vele voltak-e, vagy talán nagy-sárosi kastélyukban időztek visszaérkeztéig? hogy vele a tavasz kinyíltával a regényes *Zboróra* menjenek.

---

[1]) *Zrínyi Ilona*, „datum *Cassoviae*, die 15. Januarij 1683.“ gr. Barkóczy Ferencznek. (*Eredeti levél*, kam. ltár.)

[2]) *Thököly Imre*, „Leuchoviae, 17. Martij 1683.“ a szepesi kamarának. (*Eredeti*, u. o.)

Thököly ugyanis május 6-kán Zborón keltezi rendeleteit[1]), s Ilona is 1683. május 13-kán ugyanitt resolválja hátiratilag a férje által Bártfáról kiűzött s most Sztropkón ideiglenes menhelyet talált sz. Ferencz-rendű barátok kérvényére, hogy az elhúnyt első férje lelki üdveért mondandó misék fejében számukra tett kegyes alapítványának kamatai továbbra is kijárjanak nekik[2]). Május vége felé azonban ugyanő már *szerencsi várában* múlatoz férjével s gyermekeivel[3]); azután a török szultán s Kara-Musztafa nagyvezér üdvözletére Eszékhez induló Thökölytől megválva, majd *Patak*, majd *Regécz* várait látogatta meg Zrínyi Ilona, s ez utóbbi helyről írja június 21-kén egy eperjesi kereskedőnek, hogy mivel férje a fejedelem már visszatérő útjában van, „s többire minden órán is várjuk ő Kglmét“, tehát a czímzett siettesse a megrendelt tábori szerek készűlését, és küldjön *zászlóknak való kelméket*, mert sok új zászlót kell készíttetnem, mindenféle színűeket, a nyári nagy hadjáratokra[4]).

E hadjáratok javában folytak. Pozsonyt, Lipótvárt és Trencsényt kivéve, Felső-Magyarországon minden Thökölynek hódolt már, kinek most török hadaktúl támogatott seregei csakhamar uraivá lőnek a dunántúli országrésznek is. Mivel pedig a roppant török főhadsereggel a nagyvezér Bécs ostromára indúla: Thökölynek is saját hadaival sietnie kellett, hogy Pozsony táján hozzá csatlakozzék. A „*kurucz király*“ július elején szeretett hitvese is elkísérte gyermekeivel s udvarával Regéczből, Szikszó és Rima-Szombat felé[5]), Léva váráig. Ezen utóbbi helynél fölebb utazni Thököly

---

[1]) A szepesi kamarához. (*Eredeti*, u. o.)

[2]) L. *Kapy Gábor* udvari commissariushoz intézett meghagyását. „Zborovíae, 13. Maij, 1683. (*Eredeti*, u. o.)

[3]) L. *Thökölynek* „Datum in Arce Szerencs“ kelettel 1683. május 27. és 28-kán a szepesi kamarához szóló rendeleteit. (Dito.)

[4]) *Zrínyi Ilona* Regécz várában 1683. jún. 21. „Dno Marczi, Eperies“, irott levelét. (*Eredeti*, ugyanott.)

[5]) *Zrínyi Ilona* e tábori útjában 1683. július 8-kán Szikszóról ír Domik Menyhért makoviczai udvarbírónak, hogy az ottani jószágból sietve szereztessen össze mindenféle baromfit, konyhára valót az udvar számára, „s furmányos szekeren küldje utánunk Rima-Szombat felé, mivel arra lesz útunk, s arra siessenek vele utánunk.“ (*Eredeti*, u. o.)

nejét nem engedé, mostohaleányával[1]); azonban a 7—8 éves *Rákóczi Ferenczet*, bár a dissenteria a hadak közt járványosan pusztított, magával hurczolá mindenüvé, kitéve a tábori élet sanyarúságainak, a hadi események bizonytalanságának, a dúló járvány veszélyeinek. — Miért? — kérdezzük méltán; azért-e, hogy a jövendő szabadságháborúknak ezen már nevénél s születésénél fogva praedestinált vezére, még gyenge gyermekkorában megszokja a táborozás, hadviselés viszontagságait? Vagy saját tekintélyének emelése czéljából a nép előtt, az által, hogy a híres Rákóczi-ház nagyreményű, egyetlen sarjadéka jelen van táborában? Avvagy végre azon gonosz czélzatból, a mit Rákóczi említ Önéletrajzában s az Emlékiratait bevezető „Histoire des Révolutions de Hongrie"-ban[2]), s mit bizonyára a szeretett fiú mellett folyvást argusi szemekkel őrködő hű kamarás *Körösy György* vélt észrevenni és fedezett föl későbben neki, — hogy t. i: Thököly és tanácsosai, az időjárás és táborozás veszélyeinek kitett gyermeket elveszessék s halála következtében háza dús örökének szabados birtokába jussanak?

Mi a három föltevés közűl a *középsőt* tartjuk legvalószinűbbnek. A fejedelemfiú személyes jelenléte ugyanis, a Rákóczi-néven kegyelettel csüngő nép és nemesség előtt tagadhatatlan varázszsal bírt vala, és Thökölynek kétségkívűl hizeleghetett az, hogy midőn Pozsonyig valóságos diadalmenetet képező útjában, a semptei várban s cseklészi, úgy egyéb táborai audientiás-sátoraiban, Pozsony megye és város, Nagy-Szombat s egyéb municipiumok, továbbá a legfényesebb nevű főurak: gróf Forgách Ádám országbíró — két fiával Ádámmal és Simonnal, — ennek sógora b. Bercsényi Miklós érsek-újvári tábornok, hasonnevű fiával; gr. Illyésházy György, gr. Batthyányi Kristóf, gr. Drasskovich Miklós, a gr. Nádasdyak, Széchyek, Csákyak, Czoborok, b. Révay Elek és Imre, stb. hódolatait mint Felső-Magyarország fejedelme fogadá, — mind e hódoló urak és törvényhatóságok színről színre ott láthaták a „kurucz király" trónja mellett az erdélyi fejedelmek unokáját, mint emennek

[1]) *Rákóczi Önéletrajza*, 10. l.
[2]) II. köt. 11—12. l.

mostohafiát. — E színpadias hatás keresése maga eléggé megmagyarázza a gyermek táborba vitelének okát, — noha, tagadhatatlanúl, találkozhattak olyanok is Thököly bensőbb hívei között, kik a fiú korai halálát, a föntebb jelzett önző indokból, tán nem bánták volna; de, hogy a czélzat egyenesen az ártatlan gyermeknek elvesztése volt: azt, legalább Thökölyről, föl nem tehetjük.

Nagy-Szombat városa július 19-kén esküdött hűséget Thökölynek, ki e hó 25-kén 30 ezer emberrel Cseklésznél állt táborban és fogadá a koronázó város hódoló küldöttségét, hová másnap be is szállt. Pozsony kitárta kapuit előtte, — de a várban levő császári őrség ellentállott. Thököly ennek kiostromlására készűlvén, a pozsonyi szőlőhegyek környékén üté föl derék táborát, — míg előhadai, magyar és török-tatár lovasság, a Morva vizén át Ausztriát égették, dúlták.

A kis Rákóczi sátora is a szőlőhegyek közt, a város felett volt felállítva, valami lankás helyen, honnét szánakozva nézte a Ausztriából, Morvából zsákmánynyal rakodottan visszatérő törökök és tatárok által rabszíjra fűzve hurczolt keresztyén foglyok százait, ezreit[1]).

Míg Bécs ostroma folyt: azalatt Lothringiai Károly hg. a császári hadsereg egy osztályával a Morva vizéhez közelít, s júl. 27-kén egy dandárt Pozsony várába akar bejuttatni; azonban a magyar hajdúk és török gyalogság ezekből háromszázat levágnak, a többit megszalasztják. Erre júl. 29-kén maga Károly kel át a derék sereggel a Morván, s Thököly hadait véres harcz után — Harsányi György híres vitéz kurucz kapitány nehány század magával elesett, — kiszorítja a szőlőhegyekből, s Pozsony városát megadásra bírja. Thököly Semptéhez hátrált, de Károly visszafordúltával megint előnyomúlt, aug. 7-én Nagy-Szombatban, majd ismét Pozsony alatt Cseklésznél ütött tábort[2]), és könnyű-lovasságát újra Ausztriába s Morvába küldözé.

---

[1]) *Önéletrajza*, 10. l.

[2]) Aug. 15-kén már itt táborozott, s aug. 30. és 31-kén is „Datum in Castris nostris ad Cseklész positis“ kelettel küldöz parancsokat a szepesi kamarára. (*Eredetiek*, kam. ltár.)

Így folytanak a dolgok egész september 12-kéig, mikor a lengyelek hős királya Sobiesky János, Bécset fölszabadítá s a roppant török hadsereget tönkre verte. A szétvert csapatok töredékei páni félelem közt futottak a Duna balpartján is alá, még senkitől sem üldöztetve.

Thökölynek cseklészi táborában sept. 12-dikén estve Kara-Musztafa vereségéről még mit sem tudtak. Nyugodtan feküvének le katonák és udvarnépek; nyugodtan hajtá le fejét a közel veszélyről mit sem sejtő fejedelemfi is sátorában, — álmai felett hű kamarása Körösy őrködött. Egyszer éjtszaka hirtelenűl nagy robaj, veszett lárma, lódobogás, zúdulás támad: a Bécs alól vad futásban menekűlő töröktatár lovas hordák rohantak, és a sötétben útat vesztve, nekihajtottak a kuruczok sátorainak, — fölgázolták a tábort. Irtóztató zűrzavar keletkezék most; a vak sötétségben és általános bódúltságban egy ily rohanó horda épen Rákóczi sátorába ütközött, — úgy, hogy Körösynek alig maradt ideje fölugorni és a recsegő-ropogó nagy sátorban az alvó gyermek fekhelyéhez rohanni. A hív ember, saját életével mitsem törődve, *felragadá a kis Rákóczit, és karjaiban vitte ki az összeomló sátorból,* melynek lehulló súlyos fái, vagy az átrobogó lovasság patkói alatt bizonyára odaveszett volna, — mint a hogy Thököly szolgálattevő udvarnokát agyonütötte egy lezuhanó sátorfa[1]).

E fenyegető életveszedelemből tehát a szegény gyermek csakugyan egyedűl az isteni gondviselés ótalma és derék komornyikjának hűsége által menekűlt meg. Hogyan adott volna számot életéről az őt táboraiba hurczolt mostoha-apa, édes anyja előtt?

A futást most az egész tábor a Vág hídját védő Sempte váráig folytatá; honnét a kis Rákóczit Körösy Lévára, fejedelemasszonyához vivé, a ki aztán gyermekeivel hazatért Munkácsra.

Fivérét gr. Zrínyi Jánost azonban Leopold császár gyanúból, mintha sógorával tartana, Bécs ostroma alatt Ilonának nagy lelki bánatára elfogatta, s Tirolnak Rottenburg várába küldé; hol a szánalomra méltó férfiú húsz évig

---

[1]) *R. Önéletrajza,* 10. l.

raboskodván, iszonyú tömlöczében megtébolyodott s 1703-ban sírba vitte magával a Zrínyi nevet.

Így végződék reájok nézve az 1683-iki táborozás, melynek bécsi döntő próbája s az azt követett súlyos vereségek sora, tudvalevőleg a török hatalom bukását s az ezzel szövetkezett Thököly ügyének fokozatos hanyatlását szűlte. — A részleteket érinteni nekünk itt nem föladatunk.

Azonban nem sokat pihenhettek Munkácson; mert Thökölyt politikai és hadjárati teendői hol ide, hol amoda szólítván Felső-Magyarországon: Zrínyi Ilona, mint feláldozó nő, nem szívesen maradt el a hőn szeretett férjtől[1]), kit tehát útaira többnyire elkísért az 1683—84-iki télen is gyermekeivel, — vagy legalább fiát küldé el Thökölyvel, föltétlen bizalmának és szerelmének zálogáúl. És e téli utazásokban a kis Rákóczi — mint írja — elég nyomorúságot szenvedett[2]), vigyázatlanúl, vagy tán (mint ő hívé), szándékosan is kitétetvén gonoszakarói által a kemény hidegnek s az időjárás sanyarú változásainak. Ha a múlt évi táborba hurczoltatás és most ezen téli útaztatások csakugyan a gyermek elbetegítése, elveszejtése czéljából történtek vala mostohaapja vagy tanácsosai részéről: úgy e számításban csalódtak; mert az alig 7—8 éves fiúcskának szívós természete mind e fáradalmak, sanyarúságok és időviszontagságokat nemcsak hogy szerencsésen kibírta: sőt meg is szokta, s még tetemesen megedződött, megerősödött ezek hatásai alatt[3]). Így a vesztére szőtt ármányt a gondviselés javára, gyarapodására fordítá az ártatlan gyermeknek.

Az 1684-ik évről ezen kívűl aránylag igen kevés adat maradt fenn Zrínyi Ilonáról és gyermekeiről. Martius 6-kán Eperjes városában találjuk őt[4]), holott is kevéssel azelőtt egy aranyozott ezüstszerekkel ékített s bársonynyal béllelt

---

[1]) V. ö. leveleit, *Horváth Mihálynál:* „Zrínyi Ilona", 57—63. l.

[2]) „Et hiems in diversis itineribus transacta fuit, in quibus profecto meis non carebam miserijs; sed assvetorum in dies minorabatur passio, per misericordiam Tuam, parvulorum protector, lenita." (*R. Önéletrajzában,* 10. l. és a 9. lapon is.)

[3]) L. a föntebbi jegyzetet, és *Csotó András* regéczi levelét, alább.

[4]) E napról kelt commissióját Domik Menyhért makoviczai udvarbíróhoz l. a kir. *kam. ltárban.*

díszhintót rendelt meg Regéczből[1]), s most tán férjét követve idejött gyermekeivel, a valóban fejedelmi pompával készülő járművet megtekinteni. Májusban pedig sáros-pataki várukban időztek a Rákóczi-árvák anyjukkal[2]). Július folytán azonban a várak szemléjére: Szádvárra, Krasznahorkára, Tornára, s úgy augustus elején Kassára útazott mostohaatyjukat kísérték el édes anyjokkal[3]). De már aug. közepén — midőn Thököly táboraiba ment, — Munkács várában leljük őket, legalább Juliánkát; mert adatunk csupán ő róla szól[4]). Nem épen lehetetlen ugyan, hogy Ferkót Thököly ezúttal is magával vitte, ámbár valószinűtlen: mivel különben az Önéletrajz megemlékeznék róla. Annyi bizonyos, hogy a sept. 17-kén Thökölyt Eperjes alatt ért meglepetés és vereség alkalmával a mostohafiú — szerencsére — nem volt jelen. Sokkal valóbbszínű tehát, hogy ő is, együtt nénjével Munkácson maradt, anyjok szárnyai alatt, s tanúlmányait zavartalanúl folytathatta, és csak a tokaji szüretek

---

[1]) *Sárossy Sebestyén* munkácsi praefectus tudósítja Ilonát 1684. február 24-kéről Eperjesről Regéczbe, hogy a díszhintó készűl. A Patakról hozott ezüst a nyergekre és szerszámzat díszítésére megy föl; kell még vagy 10—12 gíra ezüst, mint az ötvösök mondják, a hintóhoz kívántató másfélezer aranyozott ezüstfejű szegre. A hintó bőre bagariából lesz, — mert az becsesebb s jobb a másféle bőrnél, — a felhajtóbőre angliai posztóval béllelve. Kell 50 singnél több bőr. A rojtok stb. selyemből lesznek, a belső borítás és vánkosok bársonyból, „csak azt írja meg Ngtok: mellyik színt szeret inkább, vereset avagy zöldet?“ hogy olyanbúl készíttethessem. „Az bakjain való vas, és másutt is az hol kívántatik, meg lesz ónozva szépen: mert az hintócsináló *mind szebbnek s mind tartósbnak tartja az ónos munkát az zománczosnál.* Húsvét előtt nem fog elkészűlhetni,“ stb. (*Eredeti levél*, a kir. kam. ltárban.)

[2]) *Pikkely Klára* 1684. május 13-kán Munkácsról Patakra ír asszonyának. (*Eredeti*, u. o.)

[3]) *Zrínyi Ilona*, 1684. júl. 21-kén Szádvárról ír Szirmay Miklós regéczi kapitánynak, útközbűl. (*Horváth M.* id. m. 56. l.) Ugyan e júl. 27-én Thököly is Szádvárról küld parancsot Egressy János unghvári várnagynak; aug. 12-én pedig már kassai dátummal resolvál. (Ered. kam. ltár.)

[4]) *Radics András* munkácsi kapitány írja *Munkácsról* 1684. aug. 17-én Domik Menyhért udvarbírónak Makoviczára: „A (Zborórúl küldött) sert a kisasszony (*Juliánka*) számára elhozták volt, de nem sokáig tarthaták, hanem megsavanyodott, *most is valóban sóhajtja a kisasszony ő Nga a sert;*“ mivel úgyis üres szekerek fognak lejőni borért, — tehát küldjön alá Kgld velök (*Eredeti*, u. o.)

táján rándúltak ki ismét hegyallyai uradalmaikba[1]. — A kis Rákóczi Ferenczet édes anyja ez évben, ú. m. 8-ik születésnapján 1684. martius 27-kén lefestette olajba, tán Kassán, avagy Regéczen, saját udvari festőjük által, — mindenesetre elsőrendű képíróval, mert a mű gyakorlott kézre vall. A festmény, mely a gyermeket életnagyságú mellképben ábrázolja, a Rákócziak valamelyik várában fennmaradván, hagyományozás utján jelenleg a m. tud. Akadémia tulajdonát képezi; még teljesen ép s élénk színhatású. Elragadóan szép fiúarczot látunk itt magunk előtt, mandola-alakú nagy sötét szemekkel, melyekben szelíd tűz ragyog; ezek s a nemes ívezetű szemöldök, a magas homlok, a rendkívűl finom metszetű, gyönyörű eperpiros ajkak, s a telt, üde, élénk orczák mód nélkűl vonzó tekintetet kölcsönöznek a bájos gyermeknek, kinek ritka szépségét még atyja- s anyjáéra egyaránt emlékeztető dúsgazdag hajzat emeli. E hajzat gesztenye-barna, ragyogó; a lágy fürtök gyönyörű hullámokban omolnak alá vállaira, a fő jobboldalán pedig magyar módra csinos üstök csüng, melyet a szerető édes anya kezei piros selyem szalagocskával fontak be finomúl. A koránál kétháram évvel idősbet mutató erőteljes fiú mellét aranyszegélyű piros dolmány fedi, drága-gyöngyből készűlt zsinórszerű kapcsokkal, s e fölött vállain hasonló színű mente, panyókásan. A mente nyakánál czafrangos aranyzsinóron festői csokorral van összekötve, nyusztprémes szegélyű s gyöngyökkel és aranynyal, magyaros ízlésben, remekűl hímzett.

Végre a fő felett a kép balsarkán a Rákóczi-ház díszesen festett czímere, a vászon hátsó felén pedig ezen egykorú felirat látható: „Celsissimi Francisci Rákóczi E. P. T. P. R. H. D. et. Sic. C. (Electi Principis Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Domini et Siculorum Comitis) Filius Franciscus, Aetatis suae Anno 8. die 27. Martij 1684.“ Vagyis, a festmény a fiú születésnapján készűlt. E felirat új adat egyszersmind a mart. 27-iki születésnap igazolására.

A mi az 1684-iki hadjáratot illeti: Eperjest ugyan Thököly Schultz tbk vívó hadaitól ezúttal megmentette, de

---

[1]) 1684. nov. 2-kán Thököly is velök időzött Sáros-Patakon. (Innét parancsol e napon a szepesi kamarára. *Kam. ltár.*)

II. Rákóczi Ferencz

8 éves korában, 1684 mártius 27.

Bártfa és utána a Rákóczi-árvák roppant terjedelmű zborai uradalmának főhelye a *makoviczai vár* (oct. 13-kán) a császáriak hatalmába került. A jószágot a kir. fiscus vevé épen nem atyáskodó kezelése alá, úgy, mint már előbb, t. i. Ilonának Thökölyhez való férjhezmenetele s a háború megújúlása (1682. közepe) óta két másik derék uradalmukat: *Ledniczét* (Trencsény m.) és *Ecsedet* (Szathmár m.) mint a melyeknek váraiban cs. helyőrségek feküdtek. Ekként már három nagy uradalom jövedelmeit valának kénytelenek nélkülözni, mostohájukért.

A következő 1685-ik év — Thököly hatalma bukásának éve — azonban még ezeket messze följülmúló, kiszámíthatatlan anyagi veszteségekkel sújtá őket, különösen *Ferenczet*, kit mint fiörököst, az összes Rákóczi-birtokoknak háromnegyed része illet vala.

Az esztendő első fele még csak türhető hadi viszonyok között folyt le. Nyár közepéig tetemesebb veszteség nem történt. Az év elejét a fejedelemnő gyermekeivel és férjével Regécz várában tölté. Innét értesíti 1685. január 26-kán Thököly a régi bujdosó vezér Kende Gábort, hadai egy részének Bihar-megyébe rendelése felől[1]). Később maga is a Tiszához s azon túl mene, Mező-Túrra és Debreczenbe, hadai közé; 1685. martius 14-kén „in Oppido Tisza-Tokaj", mart. 31-kén s még april 9-kén is Túron datál[2]); máj. 8-kán „in castris nostris prope Debreczen positis"[3]), és máj. 12-kén, már visszatérő útjában, Kis-Várdán[4]).

Mindezeket azért jegyezzük föl, mert Thököly e táborozásaiban hitvestársa is vele járt mindenütt. Május 5-kén még a „Hortobágy vize mellől" keltezett levelet vett tőle

---

[1]) *Eredeti levél*, a kir. kamarai archivumban.

[2]) Zemplén megyére *Karatín György* eperjesi lakos ügyében kiadott mandatuma, mart. 14. Tokaj; hátirati resolutió *Pataky Jónás* udv. bejáró kérvényére ultima Martij, és levél Lipóczi *Keczer* Andráshoz apr. 9-kén, mindkettő „in Thúr." (*Eredetiek*, u. o.)

[3]) Levél *gr. Caraffa* Antal cs. vasas-ezredeshez Beszterczebányára, rabok kicserélése ügyében. (Dtto.)

[4]) Schultz cs. tbkhoz expediált követe *Keczer Gábor* részére szóló útlevél dátuma. (Dtto.)

pataki várnagya Kellemessy János[1]), de Ilona a Kis-Várdánál hadi szemlét tartó férjét oda már nem követve, május 11-kén este tokaji várába érkezett[2]). Thököly is csakhamar követte őt, s május 15-kén Sáros-Patak várában találkoztak[3]), hová a fejedelemnő az e hó 22-ike előestéjén vígsággal megülendő névünnepére, szeretett gyermekeit is elhozatta. Ugyanis férjének e tavaszi táborozására, szeretett fiát, — talán a cseklészi szerencsétlen eseten okúlva, — nem vivé el magával a fejedelemasszony, hanem Regécz várába küldé nevelőjével Badínyival és a többi praeceptorokkal, háboríttatlanúl tanúlni. Május 12-kén még Regéczen volt a virúló egészségű Ferkő, szorgalmasan tanúlva és anyja Tokajba érkezése hírének élénken örvendezve; a mint is nemsokára, 18—20-ika körűl, viszontláthatta őt s nővérét Patak palotáiban[4]). *Csotó András* udvarnok, Regécz várában 1685. május 12-kén kelt levelében így értesíti a fejedelemnőt Tokajba fiának állapota s regéczvári időzése felől:

„Károlyi György tokaji parkoláb uram írja, hogy Isten Ngodat Tokaj várába hozta tegnap hat órakor, nagy jó egészségben, — kinek *kis Urunk ő* Nga *is igen szívesen örűl.* Írhatom Ngodnak, Kegyelmes Asszonyom, hogy *kis Urunk ő Nga igen nagy s fris jó egészségben vagyon és jól is tanúl*[5]).

---

[1]) *Kellemessy János*, Patak, 1685. május 5. *Zrínyi Ilona* fejedelemasszonyhoz: „Hortobágy vize mellől datált méltóságos levelét Ngodnak nagy alázatossággal vöttem. Imádságos könyveknek és porozóknak méltóságos kezeihez való juttatását jól értem. Hozza Isten Ngtokat ide, *közel a szép kertekhez s virágokhoz;* az árokban (várárka) levő kertet szépen kezdi épiteni a német kertész, csak *virágok hijjával* van a kert; Isten idehozván Ngodat: *valamikor ott fog sétálni Ngtok, — a nélkül sem lész szűkes!* Kardra való zsinórt megcsináltattam, — több nem tölt az aranyfonálbúl, nem is kaphattam itt aranyfonalat, szkófiomot sem kaphattam a két végének meggombozására.“ (*Eredeti*, u. o.)

[2]) L. *Csotó András* alábbi, regéczi levelét.

[3]) *Kellemessy János*, Patakról, 1685. május 14-kén a fejedelemasszonynak, Tokajba: „Kegyelmes Urunk ő Nga azt írja, hogy *holnap be fog jöni Patakra;* azt is írja ő Nga: kapitány (levélíró, egykor tanulótársa Thökölynek Eperjesen) vendége lesz ő Nga, és hogy el kell járni a *kurucz tánczot*: szerezzek tánczoló szerszámokat.“ Kéri tehát a fejedelemnőt: jőjjön ő is be, és hozza el udvari zenészeit. (*Eredeti*, u. o.)

[4]) *Sárossy Sebestyén* Regéczről 1685. május 28-iki levelében már ez fordúl elő: „*Mióta innét kis Urunk elment,*“ stb. (Dtto.)

[5]) *Eredeti levél*, a kir. kamarai archivumban.

Íme, ezen tudósítás is bizonyítja, hogy Rákóczi testileg is igen korán kifejlett, nagy, szép, erős, egészséges gyermek volt. Ezzel egyezőleg szól a 3 évvel későbbi, neuhausi jezsuita följegyzés, — csakhogy az már egyúttal a gyermeknek szintoly meglepő *szellemi fejlettségét* is magasztalja, és őt mind testileg, mind szellemileg, a 3—4 évvel idősebb kortársakkal helyezi egy vonalba, — mint majd látni fogjuk.

Thökölynek Patakra érkeztével azért volt oly ünneplő kedve: mert a Deregnyei Galambos Ferencz kapitánya által Schultz cs. tbk. ostromló seregei ellen védett Unghvár várát, Kis-Várdától odaküldött dandárai szerencsésen fölszabadították, és Schultzot tetemes veszteséggel elverték alóla, vissza Bártfához. Azonban a „kurucz király"-nak ez vala *utólsó* hadi szerencséje Felső-Magyarországon, — a nyár folytán ügyei mind rosszabbra fordúltak, és őszszel rohamosan hanyatlának alá.

Ezen hanyatlás kezdetének idejére, tehát a végső erőfeszítést képezett nyári táborozás korára véljük legtöbb valószínűséggel tehetni ama gyalázatos mérgezési kísérletet, melyet Rákóczi két művében is egyezőleg, de az időpont megjelölése nélkűl említ. Ugyanis, sem az 1683-iki, sem az 1684-iki hadjáratok folyamában nem hanyatlott még Thököly ügye annyira, hogy annak a Rákóczi-ház elrablandó kincseivel való újra fölemelése céljából, egy ártatlan gyermek, egy mindig hazafias fejedelmi ház végsarjadéka méreggel kiirtásának bűnös gondolatára a legalávalóbb lélek is reávetemedhessék.

Ily pokoli tervet csakis reménytelen állapotok, utólsó, kétségbeesett erőfeszítések szülhetnek; s ezért helyezzük mi a mondott gyilkossági szándéklat idejét 1685 nyarára, vagy az ősz elejére.

A dolog, — mint a fejedelem Önéletrajzában és a „Hist. des Révolutions de Hongrie"-ban elbeszéli, — így történt:

Láttuk, hogy a gyermek a tábori élet és téli utazások, lovaglás, sátorozás, meleget-hideget, szelet-vihart tűrés sanyarúságai alatt nemhogy elpusztúlt volna, — sőt inkább megedződött, kitartóvá, erőssé, szívós egészségűvé lőn, megnőtt, gyarapodott. Így tehát őt el nem veszthetvén Thököly-

nek gonoszlelkű tanácsosai: arra a bűnös gondolatra jövének, hogy méreggel fogják a dúsgazdag örököst — urok szerencséjének akadályát — láb alól eltenni. Minthogy pedig folyvást komornyikja *Körösy György* vala mellette: ezt akarták megvesztegetni, s titokban azon csábító ajánlattal kínálták őt meg, hogy *egy kastélyt és hozzá terjedelmes jószágokat fog kapni jutalmúl, ha a fejedelemfinak beadja a mérget.* Azonban az angyaljóságú és kedvességű gyermeken mély szeretettel csüggő hív kamarás elszörnyűködve utasítá vissza az undok ajánlatot; s ettől fogva senkiben sem bízván, *önmaga lett növendékének szakácsává, belső-inasává, egy szóval mindenévé; éber féltékenységében soha, egy tapodtat sem távozott el mellőle.* Így menté meg Rákóczi életét Körösy immár másodszor[1]).

[1]) *Rákóczi*, Önéletrajzában: „Fidelitas proinde Camerarii mei *Georgii Körösy* tentata fuit, oblato castello quopiam et possessionibus amplis, ut mihi venenum propinaret. Sed hic quoque manus Tua protexit me; rejicit enim oblatum horrens, et quia Tu fidelitatem ejus conservasti orphanorum pater, curam quoque et vigilantiam ejus auxisti, ipse demum mihi cocus, ipse omnia esse incoepit, et propterea fames et necessariorum inopia devenit frequentior. Conservasti tunc me Domine innocentem." (9. l.) „Comme la force de son tempérament résistoit à une vie si rude, on voulut pousser la cruauté jusqu' à le faire empoisoner, et on proposa pour récompense de ce crime un Château avec toutes ses dépendances. Mais la fidélité de Domestique (appellé *Keureochy*) à qui on fit ces offres, fut assez grande pour les lui faire rejetter avec indignation." (*Hist. des Révol. de Hongrie*, II. köt. 12. l.) *Rákóczi* gyengéd hálával viseltetett a példás hívségű ember iránt, egész haláláig. Háborúja, fejedelemsége idejében családi kincstárát, mindenét gondjai alá bízta, főkamarásává és kincstartójává nevezvén ki öt. És az öreg Körösy, mint egy vén morgó medve, úgy űlt Munkácson, őrizve a fejedelmi kincstárt, Rákóczinak drága öltözeteit, ékszereit, fegyvereit, s kimondhatatlan pontossággal vezetve az udvari számadásokat. Fösvény volt ura számára, és fösvénysége annyira mene, hogy pl. olykor nem a fejedelem által kívánt díszruhákat küldötte el a táborokba, hanem alábbvalóbbakat. Egyszer, 1708. őszén, Rákóczi valami ilyesért neheztelve talált írni neki; mit az öreg úgy a szivére vőn, hogy elkeseredett válaszában „*únott vén szolga*" voltát emlegette. Erre aztán Rákóczi szíve is megindúlt; tollat ragadt, és sajátkezűleg ezt irá (S.-Patakról, 1708. nov. 29.) főkomornyikjának: „Leginkább csudálom, hogy gyermekségemtűl fogva ismervén Kglmed, oly vélekedésben vagyon, hogy *megvetettem, kiért én, — jól tudom — hogy az Isten büntetését is megérdemleném!* Kihez képest, ha nehezebben írtam is: az informatiónak tulajdonítsa Kglmed, nem az én tartós haragomnak." E levelet mi a *kir. kamarai levéltárban* meglelvén 1868-ban: tartalmát a *mérgezési esetre* vonatkoztatva, figyelmeztettük rá *Horváth Mihályt*, ki azután fel is használta azt. (L. *Zrínyi Ilona*, 69. l.)

Vizsgáljuk kissé ezt az esetet. Rákóczi az aláváló kísérletről és kísértésről, természetesen, csakis *Körösytől* értesülhetett, — s épen ezért lehetetlen kételkednünk annak valóságában. Mert Körösy maga volt a megtestesült hívség s becsületesség, Rákóczit az imádásig szerette, a fejedelmi növendék vala az ő büszkesége, öröme, mindene;[1]) nem volt rajtakívűl senkije a világon; nőtelenűl élt, és midőn a Rákóczi-házat ötven évnél tovább szolgálva, 1732. táján Sáros-Patakon meghalt: minthogy a mit e ház szolgálatában becsűlettel szerzett, számüzött urának — ki maga küldötte volt őt az emigrátióból haza, jószágai gondviselésére, — vissza nem adhatá: *kolostort* alapított rajta (a trinitáriusokét), ugyanott Patakon.

Ilyen ember volt Körösy György; valóban jól kiválasztotta őt Zrínyi Ilona 1681-ben, midőn egyetlen fiát hűségére bízta. Ily férfiú szavában hinnünk kell, — ahhoz a kétségnek árnyéka sem férhet. *A mérgezési kísérlet tehát való.* Azonban bűnszerzőűl Rákóczi sem nevez meg név szerint senkit: csak általában *Thököly tanácsosait* — főként a lutheránusokat — gyanúsítja, hogy az ajánlat őtőlük jött. Hihetően Körösy sem tudott nevet mondani: minthogy a bűnös ajánlat a dolog természete szerint nagy óvatossággal, s nem maguk a bűnszerzők, hanem valami alárendelt egyén közvetítésével tétetett neki. Csupán ezen egyén összeköttetéseiből sejthetett tehát valamit.

Ha most már a Thökölyt környezett tanácsosok során végig tekintünk, — kit, vagy kiket érhet a gyanú? Magáról Thökölyről ily szörnyű gonoszságot — mint már az 1683-iki táborozás alkalmából is megjegyeztük, — föl nem tehetünk, már csak Zrínyi Ilona iránt táplált mély és őszinte szerelméért sem. Hogyha a régi bujdosó vezéreket: Szepessy

---

[1]) Jellemzők erre nézve a vén *Körösynek* 1709. október 24-kén Munkácsról, a fejedelem oldalánál Huszton időző Beniczky Gáspár udv. belső titkárhoz intézett eme szép sorai: „Az Kglmed die 20. irott levelét vettem nagy kedvesen; igen nagyra is böcsűlöm, hogy Kgld az hirekrűl tudósít, kinél is jobb hírt Kglmed nekem nem írhatna mint az kit ír, hogy *az kit én felneveltem, él, annak semmi baja nincs;* kiért én imádkozom mindennap: tovább is Isten tartsa, csak úgy, *az mint én kívánom, az melly rosszat pedig neki kívánok, — Isten nekem adja azt!*" (Eredeti levél, a kir. kamarai archivumban.)

Pált, Kende Gábort, Keczer Menyhértet, Fáy Lászlót, id. Szalay Pált, stb. tekintjük, — ezeknek becsűletben megőszült, tisztes alakjai előtt minden gyanúság elhalványúl.

A vitézi rendet véve, Thököly legmeghittebb fővezérei és ezeres-kapitányai: b. Petrőczy István, Petneházy Dávid, Radics András, Sándor Gáspár, Madács Péter, Deák Ferencz, Szőcs János, Garamszegi Géczy Zsigmond, Bethlenfalvi Faygel Péter, Palásthy Gábor, Ibrányi László, Jánoky Farkas, Bessenyey Zsigmond, Daróczy András, Horváth Ferencz, stb. egytől-egyig egyeneslelkű *katonák* valának, a kik az ellenségnek nyílt homlokkal szoktak szembenállani és karddal ártani, — nem pedig egy ártatlan gyermeknek, méreggel. Egyébiránt, a kik közűlök az 1703-ik évet megérték: mindnyájan buzgalommal szolgálták Rákóczit.

De hisz nem is a katonarend: inkább a tekervényes útakon járó diplomaták, a ravasz jogvédők és jogfacsarók, szóval, a toll emberei között kell a bűnös czélzat eredetét keresnünk. Thökölynek e fajtához tartozó bizalmas tanácsosai a lutheránusok közűl, (mint a kiket legközelebb ér Rákóczi gyanúja), a három Szirmay: István, András és Miklós, a két utóbbi egyszersmind katona, (mindhárman bizalmas emberei voltak később Rákóczinak is;) Absolon Dániel cancellár; Géczy István udvari kapitány, (elhalt;) Keczer András és Gábor, (eperjesi vértanúk;) Ottlyk György, egyszermind ezredes, (utóbb Rákóczinak is ezredese, majd udvarmestere;) Jánoky Zsigmond alcancellár, (utóbb Rákóczinak udv. cancelláriai igazgatója és senátora;) Izdenczy Márton, egyszersmind tokaji kapitány, (utóbb Rákóczinak szintén tokaji kapitánya, majd consiliáriusa;) Nemessányi Bálint, (elhalt;) Petenáda György, (később Rákóczi is használta diplomatiai megbízásokra;) Leszenyei Nagy Mihály, (elhalt;) Kellemessy János, egyszersmind pataki kapitány, (utóbb, Rákóczi idejében ennek híve s Thököly jószágainak igazgatója;) Sárossy Sebestyén, (elhalt;) Ugróczy László, (elhalt;) Szenczy György, (elhalt;) Ubrízy István, (elhalt.)

E férfiaknak életét, jellemét vizsgálva: közűlök a legnagyobb rész önzéstelen, tisztalelkű hazafinak s feddhetlen becsűletességű embernek bizonyította be magát tetteivel, mind a síriglan. Ezekről tehát, — név szerint mindazokról

a kiket Rákóczi később, mint meghittjeit alkalmazott közűlök, az alattomos gyilkossági kísérlet eszméje és szándéka föl nem tehető. Hát az eperjesi vértanúk s a bujdosásban elhúnyt, sokat szenvedett hű Nemessányi, Leszenyei Nagy, Ubrízy, Ugróczy stb. emlékeit szabad-e gyanúsítanunk? És így lassanként leolvad a sorozat. Csak egyetlen sötét alaknál állunk meg önkéntelenűl, megdöbbenve; s ha kérdenék: nem ő-e a bűnszerző? Aligha mernénk *nem*-et mondani! És ez, az igen tehetséges: de phanaticus lutheránusságának minden egyebet alárendelő, alattomos jellemű, fondorkodó természetű cancellár — *Absolon Dániel.* Ha volt Thököly meghitt tanácsosai között valaki, a ki az árva fejedelemfiú ártatlan élete kioltására mérget kevert s a hív Körösyt megvesztegetni törekedék, — az csak a hírhedett *Absolon* lehetett! Erről az egy emberről nem tudjuk csak lerázni a gyanút, mit munkácsi viselete megerősít. Mindazáltal ez is csak lélektani következtetés: positív adatunk a mérgezési kísérletről egyéb nem lévén, mint a mi Rákóczi két rendbeli művében olvasható.

Elég az hozzá, e gonoszúl tervezett gyalázatos gyilkossági kísérlettől is megmenté II. Rákóczi Ferencz életét az isteni gondviselésnek Körösy rendíthetetlen hűségében nyilatkozó védelme.

Egyébiránt az 1685-iki nyarat, úgymint június, július és augustus hónapokat, a fejedelemfiú nővérével s anyjokkal — egyes kirándulásoktól eltekintve — Sáros-Patakon tölté, hová Thököly is el-ellátogatott hozzájok, mikor hadi intézkedései, táborozásai közepette teheti vala[1]). A hadszíntér június óta határozottan kedvezőtlen eseményeket termett számára. Az Unghvár alól májusban szerencsésen elvert Schultz tbk júniusban Krasznahorkát, majd Szádvárt; s az 1683-ban kuruczoskodott, de csakhamar megint labanczczá lett gr. Barkóczy Ferencz *Ónod* várát *(Rákóczi-birtok)* vette be. Július 18-kán pedig *Eperjest* szállották meg 10,000 emberrel; melyet bár a benne lévő 1000 kuruczczal Feldmayer Simon parancsnok hét álló hétig nagy vitézséggel ótalma-

[1]) Így 1685. június 19-kén, július 17-kén és aug. 27-kén Sáros-Patakról ír Kende Gábornak. (*Eredeti levelei,* a kir. kam. ltárban.)

zott: mégis végre sept. 11-kén, midőn már a Schultz ereje szaporítására Lotharingi Károlytól új sereggel felküldött gr. Caprara Aeneás tbk is közelgett, — tisztességes capitulatió mellett kénytelen volt hódolni.

Zrínyi Ilona e lesújtó hírt, sőt a két császári tábor egyesülésének hírét is, Kassáról, még mindig Sáros-Patakon vette, — de már úgy volt férje távollétében két árvájával, mint az ágon ülő madár: minden perczben útra készen. Tokajban rekedt kincses ládáit a regéczi tárházba küldé, és maga is gyermekeivel, férje parancsára, mint biztosabb helyre Regécz várába vala indúlandó, — de félvén, hogy imádott hitestársától elszoríttatik, előbb mégis a női hűség megható ragaszkodásával s elszánt lélekkel kérte őt: hadd mehessen inkább vele a táborokba, mint akármely várba szorúljon. „Az én Istenem ne adja azt érnem, hogy *én, az én édes uram nélkűl* akárminemű bátorságos várban vagy helyben megmaradásomat lelhetném! Én azt nem kívánom, hanem: *vagy élet, vagy halál!* semminemű félelem, sem nyomorúság engemet Kglmedtűl el nem rekeszt. Csak épen Kglmed el ne hagyjon, — én, ha gyalog is kész vagyok elmenni, valahun hallom Kglmedet lenni. Vajmi nagy dolog volt minden időben az igaz szeretet! . . . .“[1])

E valódi Zrínyi-lélekkel írt levél Thökölyt meghathatta ugyan, — de arról is méginkább meggyőzé: minő kincset bír e rendkívűli asszonyban, kinek becses személyét a balra fordúlt hadi szerencse viszontagságainak kitennie nem szabad! Azért, miután Regécz, Patak, Tokaj, Szerencs várait hirtelenében hadi néppel s élelemmel megrakta: nejét, gyermekeivel, udvarával, társzekerein lévő legféltősb holmieival, a közelgő egyesült császári haderő elűl a Rákóczi-ház, sőt Felső-Magyarország legerősebb várába, *Munkácsra* kíséré.[2]) Ezenközben a császáriak rohamosan haladtak: Kállót, *Tokajt*, *Szerencset* (ez a kettő ismét Rákóczi-vár) bevették, mi által Thököly hatalma mind szűkebb térre szorúlt, s már Kassa is fenyegetve vala.

---

[1]) *Zrínyi Ilona* eredeti s. k. levele Thökölyhez, a kam. ltárban; dátumtalan, de tartalma mutatja, hogy Patakon, 1685. sept. 12-ike táján kelt.

[2]) September 20-ika felé.

E rossz hírek hatását még növelte az, hogy Thökölynek Ibrahim szerdárhoz segélyért küldött követe Géczy István üres kézzel tért vissza; még csak nem is bíztatták a törökök, kik magok is óriási vereségeket szenvedtek, s Esztergom, Érsek-Újvár stb. elveszte miatt nagyon le voltak sújtva. E fölött azt is észre vevé a követ, hogy a szerdár és vezérpasák Thököly ellen rendkívűl ingerlékenyek, (ezt titkon a német tábornokok, név szerint Lotharingi Károly hg. és Caraffa gr. szították,) mert őt okolják, mint a háború indítóját, az ottoman fegyvereket 1683. óta ért rettentő csorbákért. Sőt, — de ezt akkor még Thököly nem tudá, — a nevében Szirmay István által a bécsi udvarnak nagy titokban tétetett békeajánlatokat is elárulá Caraffa a szerdárnak, hogy a „kurucz király“ hitelét a töröknél teljesen aláássa.

Thököly, ügyeinek e desperált állásában, döntő lépések tételére határozá el magát. Fölkészűlt, hogy *személyesen* megy a legközelebb székelő pasához, a váradihoz, őt segédhadak azonnali adására bírni, — különben Kassát és ostromlott várait meg nem mentheti, s minden odavész. Továbbá, a portánál megingatott hitelét és a hűségében való bizalmat erősítendő, elhatározá, hogy *Váradra magával fogja vinni és Konstantinápolyba kezes gyanánt küldeni mostoha-fiát: a* 9—10 *éves Rákóczi Ferenczet.* Esdve kérte nejét a beleegyezésre.

Jól írja Horváth Mihály: „Zrínyi Ilonának *ez volt legsúlyosabb megpróbáltatása egész életében.*“ A férje iránt táplált odaadó szerelem s az annak akaratával szemben megszokott hitvestársi engedelmesség küzdött lelkében a véghetetlen anyai szeretettel. A nagynevű Rákóczi-ház utólsó ficsemetéje egyedűl őreá, az ő anyai gondjaira maradt, — és ő most elbocsássa magától a szeretett gyermeket idegen országba, idegen vallású, félvad nép közé, zálogúl Thökölyért, hogy ha ezt valami szerencsétlenség vagy sorsváltozás érné, esetleg még gyenge életét is elvehessék? Ilona csak keserves zokogással tudott felelni férje kívánságára. Ez azonban mindenképen igyekezék nejét meggyőzni, hogy fia életét a töröknél nem fenyegeti semmi veszély; hogy az rangjához illő eltartásban részesűlend a szultán udvarában, és tán már a jövő tavaszszal vissza fog térhetni, stb. S ilyetén bíztatások között addig ismételte kéréseit, — míg

Ilona egy gyönge pillanatában belenyúgodott. — Erre a fiú nevelőjének, kamarása s inasainak kiadatott a rendelet készűlésre a másnap megkezdendő útra, de csak könnyűszerrel, mert táboriasan, lóháton fognak menni. A kis Rákóczi, hogy hová viszik? nem tudta; ő csak annak örűlt, hogy sokat lovagolhat, — mert épen azelőtt nehány hónappal fogták volt a rendszeres lovaglásra, melyet egész gyermeki szenvedélylyel űzött. Míg azonban az áldozatúl odavetendő fiú, nem fogva fel s nem sejtve utazása jelentőségét, gyermeki ártatlanságában ekként örvendezett, — aggódó édes anyja sehogysem tudott megnyúgodni. Éjtszaka nem jött szemeire álom; anyai lelkiismerete háborgatta őt: miért engedett hitvestársa kéréseinek? miért szereti jobban férjét, mint gyermekét? És a máskor oly erőslelkű nő — sírt, buzgón fohászkodott, töprengett. A régi Rákóczi fejedelmek árnyai az éjhomályban megjelentek előtte, s nem hagyták pihenni; az az öreg György, hosszú szakálával, hideg, szúró tekintetével; az az angyali kegyességű, tiszteletreméltó családanya: Lorántffy Zsuzsána; az az elesett hős, II. György, mint nagyapa, vérző, halálos sebekkel fején, azt mondva: Nézd, ezeket én török kardoktól kaptam, és te a szultán udvarába küldöd ártatlan unokámat! Aztán jött elhúnyt férje; jött a „nagyasszony,“ szigorú, fehér arczával, intőleg, feddőleg, parancsolólag szegezve Ilonára éles szemeit: Számon kérem tőled a gyermeket! — Igen, ezen halotti árnyak mind számon kérték a Rákóczi-fiút a Zrínyiek lányától! . . . .

És a Zrínyiek lánya nem tagadhatá meg faját, vérét, nagy lelkét. Eltökélé, hogy ellenszegűl férje akaratának; s reggel elszántan kijelenté Thököly Imre előtt: Történjék bármi, — *de ő a gyermekét nem adja, nem bocsátja ősei várából!* . . . .

Ekkor már a paripák nyergelve voltak, a katonai kíséret a vár udvarán állott; minden készen az útra. Rákóczi derék nevelője Badínyi és hű kamarása Körösy, a vártemplomban buzgón imádkoztak „*kis urok*“-ért, hogy ótalmazza meg őt útaiban az árvák Istene! Ezalatt a „*kurucz király*“ szomorúan elbúcsúzék zokogó nejétől, s midőn a várudvaron lóra pattant, megparancsolá a szolgáknak: Az úrfi paripáját le kell nyergelni, — *mert ő itthon marad*

Munkácson![1]) Ez napon, — 1685. september végén lehetett, — látta II. Rákóczi Ferencz mostoha-apját Thököly Imre fejedelmet *utóljára ebben az életben.* Levelezni ugyan még húsz év múlva, 1705-ben is leveleztek egymással, Ázsiából Magyarországra, — de sorsuk változásai úgy akarták, hogy soha többé ne lássák színről színre egymást; — és Thököly Nicomédiából írt szeretetteljes, sovárgó, bús hangulatú leveleiben s Rákóczi és fiai iránt valódi atyai érzelmekről tanúskodó végrendeletében igyekezék jóvá tenni azt, a mit valaha a gyermek ellen vétett.

Thökölynek váradi útja volt fátuma. Említettük, hogy a ravasz olasz gr. Caraffa, Ibrahim-Szejtán nándor-fejérvári szerdárnak a Szirmay által Bécscsel folytatott alkudozásokat elárulá. Sőt még tovább ment: tudatta a vezérpasával, hogy a bécsi udvar csak a lázadó Thököly fejének beküldése árán hajlandó békűlni a törökkel; s hogyha a szerdár Thökölyt kézhez szolgáltatja, még nagy pénzbeli jutalommal is csábítá őt. Ibrahim átgondolta, hogy a nagy csatavesztésekért, s különösen Esztergom és Érsek-Újvár bukásáért fölöttébb ingerült szultán haragjának áldozat kell, s miért ne legyen *ez* inkább Thököly, mint talán ő, a szerencsétlen hadvezér? Hitt tehát Caraffa szavainak, és a Thökölynek adandó segély ügyében utasítást kérő váradi pasának azt felelte: fogassa el a kurucz királyt, s küldje vason Belgrádba!

A pasa így tett; az octóber elején Váradra érkezett Thökölyt vendégségre magához híván, az erősség kapuit bezáratta, — s vendégét a vendégjog és császári athnámé gyalázatos megszegésével elfogatta, vasra verette, s Nándor-Fejérvárra küldé.

Caraffa, cselének sikerén markába nevetett; Thököly udvarnépe és seregei pedig a török hitszegésén megütközve, felbőszűlve: urok ily undok tőrbe ejtéseért bosszút lihegtek. A leghíresebb kapitányok, ú. m. b. Petrőczy István, Petneházy Dávid, Deák Ferencz, Szőcs János, stb. hadaikkal együtt királyi szolgálatba állának; s míg az udvarnép széjjeloszlott: addig ezen volt kurucz katonák a hitszegő török

[1]) L. a föntebbiekre nézve *Rákóczi Önéletrajzát*, 11 l. és *Horváth M.* „Zrínyi Ilona életét“, 67—69. l.

ellen fordúlva, s Caraffának, Mercynek segédkezve, Szólnokot, Szarvast, Aradot megvitták a töröktűl. Sőt az ostromló gr. Caprara erőlködései ellen Faygel Péter kapitánysága alatt vitézűl ellentálló *kassai helyőrséget* is az odaérkezett Petrőczy és Petneházy (oct. 25-kén) capitulatióra bírták.

Kassa bukását nehány nap múlva a szintén ostromolt *Regécznek és Pataknak* — e két szép Rákóczi-várnak — feladása követte, s végre nov. 6-kán Unghváré.

Jellemző a regéczi és pataki helyőrségek hű ragaszkodása a Rákóczi-árvákhoz. Thököly ügyét immár — elfogatásával s a török rút hitszegésével – veszve hitték, s azért az erősségeket föladták; de a Rákóczi-árváknak — kikhez szintén hittel valának kötelezve — érdekeiről megemlékezének. Példáúl a Szirmay Miklós kapitánysága alatt álló Regécz tisztei által Caprarához kiküldött capitulatió pontjai így szólnak:

„1. Kegyelmes Asszonyunk Méltóságos Zrínyi Ilona ő Nga, *Kegyelmes kis Urunk Rákóczi Ferencz ő Nga,* Kegyelmes Kisasszonyunk Rákóczi Juliána Kisasszony ő Ngoknak légyen grátia."

„2. Kegyelmes Asszonyunk, Kegyelmes kis Urunk és Kisasszonyunk ő Ngok regéczi tiszteinek, praesidiariusinak és legkisebb renden lévő szolgáinak is, ő Felsége és minden ő Felsége tiszteitűl s az Nemes Kamarátúl is légyen grátia"; jószágaik mindenütt visszaadassanak, stb.

„3. Regécz-vára minden hozzátartozó jószágival tartassék az *Árvák ő Ngok számára, és az jószágnak mindennémű jövedelme az regéczi ő Ngok tiszteitűl percipiáltassék, az mostani* (hegyallyai) *szürettel együtt, letévén az Nemes Kamara mindennémű praetensióját rúla,*" stb.

4. Regécz várába császári helyőrség ne helyeztessék; „az váron kívűl peniglen egész jószágival együtt Kegyelmes Asszonyunk, Kegyelmes kis Urunk, Kisasszonyunk ő Ngok dispositiója tégyen tiszteket, szolgákat, az kiket ő Ngok akarnak, és az várban praesidiumot magok fizetésén ő Ngok az mennyit akarnak tartani, tarthassanak."

5. Az ágyúk, lőszerek, stb. mint Regécz-várához tartozók, továbbra is itt meghagyassanak.

6. „Kinek-kinek Regécz-várában, kik itt vagyunk, *el-*

búcsúzván annak idején Kegyelmes Asszonyunktúl, Kegyelmes kis Urunktúl, Kisasszonyunktúl, szabad légyen magok jószágiban menni és az ő Felsége ditiójában megmaradni."[1])

Csakhogy, a várőrségek e hű ragaszkodása esküjökhöz és a Rákóczi-árvákhoz, gyakorlatilag véve mind nem sokat használt. Mert a mint a várak kaput tártak: a cs. katonaság többé ki nem vonúlt belőlök, s az uradalmak jövedelmei, a capitulatiók megsértésével, a kir. kincstárba folytanak be. Sőt, mivel a Rákóczi-ház kincsei a család három fővárában, Munkácson, Patakon és Regéczen tartattak: a kulcsoknak Ilonánál Munkácson létében, a regéczi és pataki tárházakat a németek feltörették, s az azokban lelt több millió forintnyi arany-ezüst értéket hivatalból összeiratván, a kir. kamarára vitték, oly biztosítással ugyan, hogy ha majd a Rákóczi-árvák felnőnek, visszaszolgáltatják, — mindazáltal ezek soha többé csak egy fillér érőt is vissza nem kaptak családjuknak ilyképen elrabolt kincseiből.[2])

Az egy Munkácsot kivéve tehát, mindenüktől elestek. 1685. novemberben Patak után Unghvár is kaput tárván, — mint a kis Rákóczi Ferencz, anyjának következő évi névnapján oly szépen szavalta: az *„egy Munkács várába szorúlt a szabadság."* Ide Thököly elfogatásának s Belgrádba hurczoltatásának lesújtó hírét *Petneházy* vitte meg, azon kijelentéssel Ilona előtt, hogy ő oly gaz szövetségest mint a török, nem támogat többé, sőt mindent elkövetend ellene; a minthogy ezt tudvalevőleg meg is mutatá, midőn a megvítt Buda vára falain ő volt bátor hajdúival a rohamban a legelső. Ilonát mélyen leverte a szörnyű hír; de azért Istenben vetett bizalmát el nem vesztve, szelíden felelé Petneházynak: „Nagy az Isten! *Uram még megszabadúl, előbb, mintsem hinnénk!"*

---

[1]) Caprara tbktól „Cassoviae, Die 29. Octobris Anno 1685." datum alatt kelt resolutióval biró *egykorú másolat,* gyűjteményemben.

[2]) „. . . Sub tempore obsidionis nostrae in arce Munkács, *sub vinculo fidei restitutionis receptas arces meas Sáros-Patak et Regécz, in quibus omnis thesaurus* (Munkácson is volt!) *Domus nostrae,* extinctione Regalium (Báthory) et Principalium familiarum ex quibus originem duxi, *in me devolutus, repertus, ad Cameram Caesaris translatus est.* Ditati sunt eo complures, nec enim ex valore *plurium millionum* (uti monstrabant registra) pretium obuli restitutum est, *non obstante data fide nomine Caesaris."* (*R. Önéletrajza,* 15. l.)

Ugyanezt válaszolá a bátorlelkű fejedelemasszony 1685. nov. 21-kén Caprara tbgynak is, a ki Munkácsot körűltáboroltatván, a várat azon indokolással kérte föl: Thököly rab, tőle segélyt többé hitvese nem várhat!

A hű feleség sejtelme azonban csakhamar valósúlt. A fényes portán ugyanis megdöbbenéssel értvén az Ibrahim szerdártól — mint látszik — a díván híre nélkűl elkövetett ballépés következményeit: Thököly dandárainak Leopold hadaihoz állását, Szólnok, Szarvas, Arad, Tokaj, Kassa, Regécz, Patak, Unghvár bukását, — nem késtek a szultán sajnálkozó s vígasztaló levele mellett Thökölynek szabadon bocsáttatásával, a ki már dec. 4-kén tudatta ezt Belgrádból nejével, továbbá azt, hogy a nagyúr parancsára Ibrahim-Szejtán szerdárt, büntetésűl s őneki elégtételűl, megfojtották. Ő tehát indúl vissza Váradra, az ottani pasával a hadjáratok felől tanácskozandó.

Késõn volt minden. A török szövetségben vetett hit és bizalom örök időkre megingott a magyar nemzetben, s Thököly nem bírt többé jelentékeny haderőt gyűjteni.

A mi még csapataiból megmaradt, — annak színe-java, 2000 válogatott vitéz, Munkácsnak képezé őrségét. E vár síkságból kiemelkedő, magános sziklahegyen épűlt; felső-, közép- és alsó-várból áll, mely utóbbi Palánknak neveztetett, a várhegy alját övezé körűl, árkaiba a Latorcza vize lévén bevezetve, s kapuja előtt ennek védelmére huszárvár, (ravelín.) Munkács e természeti kitűnő fekvésénél s bástyái tömörségénél fogva, azon időben úgy szólván megvíhatatlan erősségnek tartatott. Thököly, Nagy-Váradra távozta előtt jól fölszerelé a várat úgy lő-, mint élelmi-szerekkel; semmiben nem vala hiány. — A várőrség élére főkapitányúl egy nagy hadi jártasságú, vitéz és elszánt jellemű férfiút, a már 1683. óta munkácsi parancsnok *Radics Andrást*, a politikai ügyek igazgatására pedig nagyeszű (de sötét jellemű) cancellárát *Absolon Dánielt*, vakbuzgó lutheránust, rendelé. Radics alatt sok jeles lovas és gyalog tiszt vezényelt; mint Sándor Gáspár, Madács Péter, Daróczy Endre, Jeney Sámuel, a volt pataki kapitány Kellemessy János, Farkas Sándor, Torma Mihály, Borbély István és András, Hajdú János, Zsadányi Mihály, stb. Jelen voltak a várban: Thököly

nővére Mária, férjével gróf Nádasdy Istvánnal; több odamenekült előkelő nemes úr s nemes asszony, mint Gyürky Pál, Semseyné; azonkívűl Thökölynek ismertnevű főbb hívei és udvari szolgái közűl : Nemessányi Bálint, Leszenyei Nagy Mihály, Záborszky János, Görgey Imre, Megyery Gábor, Okolicsányi András, Komlóssy Sándor, Dévay Tamás, Bay László, Baranovszky András, Kulín Péter, Pogány Zsigmond, Szent-Andrássy János, Lethenyey Márton, Hídy Sándor, Egry János. — Ezek részint állandóúl Munkácson valának, részint ki- s bejártak Thökölyhez, Váradra, Halmágyra, Temesvárra, Pancsovára, Eszékre, a mikor hol volt. Így pl. Lethenyey egy maga kilenczszer tette meg ezt a veszedelmes útat az ostromlott várból és vissza, legtöbbnyire lappangva és parasztruhában. E derék férfiak hűsége a legszorosabb zárlat és leghevesebb ostromok ideje alatt is mindig módot tudott nyújtani Ilonának férjével és Lengyelországgal közlekedni; sőt még Eperjesre is járatta titokban híveit, pl. Dévay Tamást.

Azonban nekünk nem czélunk e két évnél tovább tartott, s hősiségre és kitartásra nézve egyaránt világhírűvé lett várvédelmet tüzetesen leírni; inkább csak azon mozzanatokra reflectálunk, melyekben a fiatal Rákóczi Ferencznek immár szerep jutott, vagy melyek őt egyéb okoknál fogva érdeklik.

Munkács várának ostromzárlat alá vétele 1685. november közepén kezdődött. Ettől kezdve, a várat a városból és egyebünnet környező németség és labanczság, s a sűrűen kicsapdozó kurucz vitézek közt az ellenkezések folyton-folytak. A zárlatot a hírhedett Caraffa tábornok parancsnokolá, — de nem sokra mehetett. 1686. január 15-kén sánczokat kezdett vettetni a Palánk kapuja iránt, hogy a várbeliek kijárását akadályozza és őket a Latorcza folyótúl elrekeszsze. Ezen, ágyúkkal is megrakott sánczok körűl igen kemény harczok folyának, mígnem febr. 4-kén a várbeliek rohammal bevették e földerődöket, s a bennök lévő német gyalogot egy lábig levágták[1]). Helyettök aztán dragonyos-századokkal

---

[1]) A munkácsi várvédelemre vonatkozó részletek főforrásáúl lásd Dobay Zsigmondnak, Absolon titkárának általunk kiadott ily czímű naplóját : *„Diarium*

strázsáltatott Caraffa, s a Latorczán túl is vettetett újabb sánczokat; a huszárvárat meggyújtatni próbálá, — sikertelenűl.

Minthogy ekként Caraffa nem boldogúlhata: 1686. mart. 10-kén maga a felső-magyarországi főtábornok, gr. Caprara Aeneás érkezett, újabb hadakkal és ostromágyúkkal, bombákkal, stb. Kassáról Munkács városába, s személyesen vevé át az ostrom vezetését, — a zárlatot most már rendszeres vívássá, töretéssé változtatva át.

Előbb azonban mégegyszer felhívá Zrínyi Ilonát a vár békés feladására. „Én — így szólt a hőslelkű asszony válasza, — mint I. Rákóczi Ferencz fejedelem árváinak anyja, vontam meg magamat gyermekeimmel, ezeknek várában; melyet, mint örökségüket, köteles vagyok számukra megótalmazni, ha megtámadtatik. Sem én, sem kiskorú, ártatlan gyermekim nem vétettünk semmit a császárnak; miért foglalják el mégis várainkat egymásután? Én nem ellenségeskedem senkivel, de a bántóknak ellentállok; s ha a császár fegyvereit egy nő és gyönge árvák ellen fogják fordítani: nem hiszem, hogy az ilyetén harcz akár Ő Felségének, akár tábornokainak valami nagy dicsőségére válnék! Kéretem tehát a tábornagy urat: szűnjék meg háborgatni Munkácsot; ha pedig e kérelemre nem hallgat: hát tudja meg, hogy engemet, bár gyönge asszonyt, sem többi várainknak elveszte, sem az ostrom félelme nem képes arra kényszeríteni, hogy megfelejtkezzem arról, a mivel gyermekeimnek tartozom.“

E kerek válasz megkapása után Caprara gróf tüstént hozzákezdett a vísánczok ásatása és ostromlövegeinek felállításához. Mindkét részről keményen lőttek, és Ilona köröskörűl kitüzette a vörös zászlókat a munkácsi bástyákon. A hős asszony két gyermekével rendesen palotájában, a felső várban lakott; s Caprara elég lovagiatlan volt mart. 13-kán egyenesen Ilona s a Rákóczi-árvák lakosztálya ablakaira lövetni ágyúkkal, tizenötször egymásután. Nem rajta múlt, hogy az ügyetlenűl irányzott lövések kevés kárt tőnek.

---

continens ea, quae in arce Munkács, dum Anno 1686. per Comitem Generalem Antonium Caraffa obsidebatur, et per Helenam Zrínyi, Conjugem Emerici Principis Thököly et Andream Radics defendebatur, dietim acta sunt.“ (M. t. akad. Monumenták, Script. XXIII. 415—458. l.)

A németek azonban éjtszaka folyvást beljebb-vitték visánczaikat, s egész a Palánk árkáig hatolván, megkísérlék ennek vize lecsapolását; de egy elszánt kurucz hajdú odaúszott s gyapjús-zsákokkal betömte a vágott rést. Martius 22-kén reggel a vetágyú-telepeket is megnyittatta Caprara, s ettől fogva nemcsak tömör golyókkal lőttek: hanem 60—120, később óriási, 170—190 fontos bombákkal és roppant kőtekékkel törték s tüzes-lapdákkal, carcasse-okkal, gránátokkal sújtolták a várat.

Minden erőlködés hasztalan volt. A derék Radics András mindenre kiterjedő gonddal vezette a példányszerű védelmet, miközben a várbeli ágyúk s a palánkbeli hajdúság puskalövései és gyakori kitörései érzékeny veszteségeket okozának a támadóknak; s viszont, a bástyákon golyók süvöltése s ágyúdörgés között, rettenthetlen amazonként járó fejedelemasszony megjelenése által fölbátorított védők lelkesedése nem ismert határt. Zrínyi Ilonát ezen veszélyes, de roppant buzdító hatású szemleútjaiban, sógornője Nádasdy-Thököly grófné, sőt fia a kis Rákóczi Ferencz is követte, hős anyjától (már ily korán!) tanúlva bátorságot, hidegvért a csatákban. Egy ilyen alkalommal, mart. 24-kén, az ú. n. „Német-bástyán“, gr. Nádasdyné fiatal nőcselédjének — a mint úrnője s a fejedelemasszony mellett állana, — a fejét kettészakítá az ellenség lövése.

A gyermek Rákóczi épen ekkor: 1686. martius 27-kén ülé születése tizedik évfordúlóját, — ágyúk morgása, fegyverropogás, két mázsás bombák pattogása, granátok sistergése közt. A vakmerő fiút alig lehetett a bástyákról eltávolítani: kimondhatlan gyönyörűséggel s harczokban való nagy kedvteléssel órákig el-elnézte a magas sziklabércz tetejéről éjjel a bombák és tüzesített golyók által a légben leírt szikrázó, fényes íveket; nappal pedig a mindúntalan a síkra kiütő várbeli lovas és gyalog harczosok csatározásaiban, evolutióiban, rohamaiban gyönyörködék, mintegy nagyszerű sakkjátékban. Alig bírta őt hű tanítója Badinyi János, a veszedelmes szemléktől, bombamentes boltozatok alá, a latin grammatica, vagy egyéb tanúlmányaihoz elvonni[1]). S míg a

[1]) „Toto enim hoc triennali temporis cursu, Germanorum exercitus arcem hanc partim lenta pressit obsidione, partim tormentis et mortarijs magna pyro-

fiú tanúlt, azalatt édes anyja Juliánkával együtt orvosságokat készített s maga adta be, nagy lelke vígasztaló szavaival naponként a betegeknek, sebesűlteknek[1]).

Martius 30-kán reggeli 6 órától egész estvélig, minden eddigieket fölűlmúló rettenetes tüzelést tétetett Caprara, mindenféle lövőszerszámból. Ennek következtében a várban esett is kisebb-nagyobb kár. Három hajdút széttépett egy bomba; egy másik Nádasdy gróf lovászát és egy paripáját ölte meg; egy harmadik a fölső várbeli száraz-malmot megrongálá s Zrínyi Ilona két szekereslovát megsérté. Más bombák viszont a fejedelemnő palotája fölé csaptak s az ott lévő ágyúsház egyik taraczkját csonkíták meg; ismét más bombák a bástyás ágyúkban, várboltokban tőnek kárt, — sőt egynéhány búzás hombárt is széjjelrobbantottak. A válasz erre másnap kemény kiütés lett a várbeliek részéről.

Így folyt ez aztán napról napra. April 14-kén (húsvét napján) egy 173 fontos bomba keresztűltörte a kihallgatási terem (audientiás-ház) boltozatát; egy másik a Gyürky Pál szállásáét s ott minden szétrombolt; egy harmadik az alsó vár egyik boltjában egy asszonyt ölt és gyermeket sebesített meg. *De Ilonát és árváit az ezer veszély közepette is megőrizé a gondviselés!* April 19-kén egy gránát a fejedelemasszony fakó paripáját ölte meg. Másnap egy behullott, de szét nem robbant bombát megmértek: 191 fontot nyomott. Látszik, hogy Caprara a kassai hadszertár legsúlyosabb lövegeivel tüzeltetett. April 22-kén a tüzes-golyók Ilona lakosztályának tetőzetét lángba borították; de a serény őrség a padlásokon kádakban készen tartott vízzel s vízbe mártott bivalybőrök-

---

bolorum et bombarum quantitate injecta, ad deditionem cogere nitebatur, sed irrito conatu. *Jucundum, fateor, videbatur mihi ex altitudine montis die propemodum spectare velitationes et majores quoque actus militares sat strenuos, et propterea ad studia humaniora quandoque et durioribus modis oportebat me compellere,* quibus non libenter vacabam." (R. Önéletrajzában, 13. l.)

[1]) „Recordaris, Domine, nec credo te oblitum in die, qua nominatam ancillam (édes anyját) vocasti ad te, operum caritatis ejus et misericordiae erga infirmos et vulmeratos patratorum, quos saepissime, quin imo singulis diebus, manibus suis compositis medicamentis fovebat et curam haberi fecit. Circuibat quandoque moenia imperterrita. Tu opposuisti scutum globo tormenti, quo caput pedisequae ad latus suum stantis quadamvice discerptum fuit, ita, ut cerebro ejus commacularetur," stb. (U. o.)

kel elfojtá a tüzet. 23-kán egy 197 fontos, el nem pattant bombát mértek meg. 27-kén is virradtától kezdve repűltek a várra az ily két mázsás bombák, és egyik *a Juliánka kisasszony szobájának boltozatát egészen beszakasztá;* szerencsére, sem a herczegleány nem volt ott, sem másokban kár nem történt.

De ez aztán utólsó erőfeszítése vala Caprarának, — mert átlátván, hogy a hőslelkű fejedelmi hölgy által rettenthetlenűl védett Munkács várával, annyi vérontás, lőszerpazarlás, erőlködés daczára, semmire sem mehet: april 28-kára virradó éjjel ágyúit a sánczokból kivonatta, ezeket és lőtelepeit felgyújtatá, s a vár alól szégyennel eltakarodék, vissza Kassára. April 29-kén s 30-kán pedig — midőn a várbeli hajdúság már a németek vízcsapoló árkait, ostromsánczait, stb. temette, — a tábor maradványa is az elhamvasztott városból utána mene a vezérnek; és így a vár hét heti súlyos bombázás után szerencsésen felszabadúla, úgy, hogy ezentúl csak tágabbkörű zárlat vonatott körűle a környéken, de a melyet a seregszámra mértföldekre kicsapdozó várbeli vitézek mindúntalan áttörtek, gyöngítettek, dézmáltak.

A hősileg kiállott bombázás megszűntével, természetesen, nagy lőn az öröm. Már april 28-kán hála isteni-tiszteletet tartottak a vár templomában. Május 1-jén pedig valamennyi főtiszt és az egész hadi nép díszben vonúlt ki a várudvarra; a kik előtt szintén díszbe öltözött „*kis urok*“, a tíz éves Rákóczi Ferencz, fekete kócsagtollas, gyémántforgós kalpagban, drágakövektől ragyogó fejedelmi buzogánynyal kezében megjelent, és paripára ülve, lelovagolt mindnyájok kíséretében a várból, megnézte a németek ostromsánczait, — melyeknek levonásán és betöltésén a hajdúság s városiak javában dolgoztak, — és így a várat megkerűlte. Azután a huszárvár kapuja előtt az összes helyőrségbeli lovas, gyalog seregek hadrendbe állottak, s az arczvonal élére lovagolt fejedelemfiú tiszteletére háromszoros dísz-sortüzet adának.

Mely katonás tisztelgést a kis Rákóczi megköszönvén, belovagolt a várkapun, s a téren az összes kapitányokat, hadnagyokat maga elé rendelé. A tűzlelkű fejedelmi gyermek itt magyarosan: lóhátról, bátran és lelkesen beszédet intézett hozzájok, melyben „igaz hűségöket s fáradságokat

szépen megköszönte."[1]) — Ez volt a nagy szabadsághősnek *legelső nyilvános cselekvénye, legelső nyilvános szónoklata.* Valóban, dicsteljes alkalommal kezdé meg közpályáját!

Másnap, május 2-kán, odalent a vár alatti szép réten, — melyet pár nap előtt még vérökkel öntözének a hősök, — nagy asztalokat állítának föl, és sátorokat vonatván, Zrínyi Ilona, az ostrom alól való felszabadulás örömére, a helyőrségbeli összes tiszteket gazdagon megvendégelé. Az asztalfőn, a vén, torzonborz kapitányok között, a virúló barnapiros arczú fejedelemfiú elnökölt.

Ezen időből, a munkácsi várszállás korából, maradt fenn a családnál Rákóczinak második, olajba festett, igen érdekes arczképe, mely a munkácsi ifjú hőst életnagyságban ábrázolja. A dús fürtözetű fiú itt is magyarmódra üstököt visel; aranygombos, félczombig érő piros dolmánya, piros nadrágja van; oldalán kard, kezében buzogány, lábain sárga csizmák.

E festmény, nővére utódainál, az Aspremont grófoknál az ónodi várban őriztetett egész 1849-ig; a mikor a garázda muszka hadak czéltábláúl használták legdicsőbb czárjuk Nagy-Péter szövetségesének s személyes barátjának e gyermekkori képét, mely tetemesen megrongáltatott. De az utólsó Aspremont grófnő fia: a Rákóczi-ősök iránt kegyeletes gr. Erdődy István sárosi főispán kijavíttatá ez ereklyét, mely most az ő vörösvári kastélya díszebédlő termének falán a főhelyet foglalja el.

Május 2-kán Zrínyi Ilona a lengyel királyt értesíté a németeknek Munkács alól való elszállásáról; míg férjéhez csak május 6-kán nyilott alkalma, Pogány Zsigmond és Kulín Péter nevű bejáróit az örvendetes hírrel elküldeni. Ezek egyike vivé úrnőjük május 5-iki levelét:

„Írhatom Kglmednek édes szívem-uram, Isten csudálatosképen megtartott és felszabadított az obsidiótúl, — nagy confusióval ment el a vár alúl maga Caprara generál . . . . Az torony és az felső házak oda vannak; az egy háló-házunk és aranyos palota maradott meg, — de az mind semmi, ily rettenetes ítélethez képest! Vígasztalásunkra: szemünk láttára

---

[1]) *Dobay Zs.* naplója, 431. l.

sok kárával volt az ellenség; igen kevés lövést töttek hiába a várbúl, — omlott olykor sorján a német! . . . *Senki, sem engemet, sem két gyermekimet megijedt állapottal bizony nem láta; valamint eleim: úgy voltunk készek fejünk fennállatáig várat megtartani életünk letételével.* Lássa immár, kikkel tett föl az ellenség; *ha asszony-ember vagyok is: Munkácson meg mertem várni őket, — vigyék hírét máshová is! . . .*"[1])

Hírűl is vitték: egész világ ismeri a vitéz asszony hősi tetteit.

Május 10-kén ismétli Ilona: „Az ellenség miatt, tudja Isten, senki búsúlásomat nem látta . . . . Míg én élek, — addig senki ne féltse confusiótúl Munkácsot!"

Jún. 4-kén pedig a helyőrség hűségét dícséri: „Én senkire nem panaszkodhatom; *igaz hívek voltak,* jól viselték magokat, kinek mi tiszti és hivatalja volt, abban eljártak. . . . . Mi, édes-kedves Uram, *volt itt vitézi oskola mindennap, sokáig is tartott, jól is megtanúlták ezek, öszveszoktak, öszveesküdtek, — csak jól foly a dolog; szép hírök-nevök örökké fennmarad!* Rongyos várba jó szívvel látnánk mindnyáján Kglmedet. *Ferkót és Juliánkát* ajánlom Kglmed igaz szeretetiben."[2])

De Thökölyt akadályozák a Szathmár, Ecsed és Kálló várakbeli németek Munkács felé közelítésében. Itt, miután hírűl vevék, hogy Caprara, munkácsi kudarcza szülte bosszújában a Rákóczi-ház szép Regécz várát lőporral széthányatta: viszont a Munkács körűl vont számos német sánczot, ví- és vízárkot iparkodtak mihamarabb széthányni és levonni. E munka közben, május 9-kén labancz lovasság csapott lesből a vár alá, — de elkergették; és ez nap nemsokára maga „*az úrfi is, kisasszonynyal együtt*" lejött a várból, a sánczrontás folyamát megtekinteni.

A csapatok kiszáguldozása s a közlekedés a lengyel királylyal és Thökölyvel sűrűen foly vala. Május 22-kén pedig az egész várőrségre, de különösen a Rákóczi-gyermekekre nézve nevezetes ünnep, nagy nap következett: *Zrínyi Ilona névnapja,* melyet most, a diadallal kiállott ostrom

---

[1]) L. *Történelmi Tár,* 1880-ik évi folyam, 418. s köv. l.

[2]) U. o.

alkalmából, kettős örömmel űltenek meg. A várbeli egész fő- és vitézi rendek ünnepi öltözetekben gyűltek össze a nagy elfogadó palotába, (audientiás-ház) legjobb kívánataikat és ingathatlan hűségök érzelmeit tolmácsolandók a fejedelemasszonynak. A ki midőn megjelenvén, a mennyezetes, piros bársony trónszéket elfoglalá : legelőször is előállottak gyermekei, s a tíz éves kis Rákóczi Ferencz rákezdte a Badínyi készítette köszöntő-verset :

„Áldott ez mái nap és szerencsés óra!
Áldott, boldogsággal teljes Szent-Ilona,
Hogy lelkünk általa virradott ily jóra.

. . . .

De, megdobbant szívem, hogy juta eszemben,
— Kegyelmes asszonyunk forogván elmémben —
Kivel múlt napokban valánk nagy ínségben,
És még is maradtunk, vagyunk kegyelmében.

Két pellikán-fiát szárnyaival fedezte,
Szempillantás nem volt : szemeivel nézte,
Hogy vagy egyikének ne lenne eleste . . .
Kevéssé távozván, azonnal kereste.

Munkács-Betúlia, mit mondasz ezekre?
Vitéz lakossai szóltok mindenekre :
Ilona, nem Judith ment az ellenségre!

. . . .

Rabság bilincseit kerülő magyarság :
Egy Munkács várába szorúlt a szabadság,
Kit egy Zrínyi-szívű tartott meg asszonyság, —
Hol vagy s hálát nem adsz az egész magyarság?

De mi közöm máshoz? . . . Tudom, mit míveljek!
Én szerető néném, most hozzád beszélek :
Mondjunk dícséretet a mi szűlőinknek! . . .
Én többet nem szólok, ítélettől félek."

E felszólításra aztán előállt Juliánka, s ő is szívrehatólag elmondá a maga üdvözlő-versét. Nem volt, kinek ez a megható jelenet könnyeket ne csalt volna szemeibe! Sírt az örömtűl a boldog anya is; és az ünnepélyes elfogadás után magára maradván szeretett gyermekeivel : tollat ragadott, az örömnap emlékéűl leírta köszöntő-verseiket sajátkezűleg, s a családi levéltárban máig híven megőrzött papír végére e nemes érzelemből fakadott, jellemzetes sorokat jegyezé :

„Isten soha ne adjon anyának jobb gyermekeket, mint ezek még eddig az ideig voltak; mert soha nem tapasztaltam egyebet bennök az igaz szeretetnél és engedelmességnél hozzám, semminémű változásokban. Egymáshoz igaz atyafiszeretettel voltanak; ha tovább is hozzám és az én édes uramhoz abban megmaradnak: vesznek jutalmat mitőlünk, az Istentől áldást, s adnak jó példát az világ fiainak.“[1])

Délben a nagy ebédlő-palotában az összes főrendek és tiszteknek fényes lakomát adott a fejedelemnő, ismét *fiának* az asztalfőn ülése mellett; s a katonaságnak is kiadatta az „Ilona-poharát.“

---

[1]) L. a verseket egész terjedelemben: *Thaly*, „Adalékok a Thököly és Rákóczi-kor Irodalomtörténetéhez“, I. köt. 213. s köv. l. (Budapest, 1872. Ráth Mórnál.) Továbbá: Monumenták, XXIII. 434—437. l.

III. FEJEZET.

Csatározások az 1686-iki nyáron és őszön át. Érintkezések a lengyel udvarral; Sobiesky János király és a királynő barátsága. Gr. Rákóczi Erzsébet közvetítési kísérlete a bécsi udvarnál. — Caraffa; az eperjesi vértörvényszék és a munkácsiak. E vár második ostroma és zárlata az 1687-ik évben. Újabb követségek járása a lengyel királynál. — Munkács harmadik ostroma; Absolon factiója és a várfeladás, 1688. A capitulatió főbb pontjai. Ilona és gyermekei búcsúja az őrségtől. Ingóságok elkobzása Munkácson. — Rákóczi Ferencznek anyjával s nővérével Bécsbe kell mennie. A téli utazás; veszedelem a Vág partján Rózsahegynél; pihenés Ledniczén; a megalázó várakoztatás Bécs zárt kapui előtt. — Kollonics bibornok, az új gyám, anyjoktól elragadja a Rákóczi-árvákat; durva bánásmódja Juliánkával; öcscsétől elszakítja s zárdába kényszeríti. — Mint kinozzák a gyermek Rákóczit; anyjától örök búcsút kell vennie; Bécsből tovaviszik. A Bécsben levő magyar főurak demonstratiója. Kollonics titkos czélzata. Az édes anya utólsó ajándékai.

A csatározások az egész 1686-iki nyár folyamában egyre tartottak, a munkácsiakra nézve mindenkor diadalmasan. Derék kapitányjaik: Radics, Madács, Daróczy, Jeney, Sándor G., Kellemessy, stb. vezérlete alatt 5—600-an ki-kijártak egész Beregszászig, Szerednyéig, le a Tiszáig, a mármarosi szélekig, és föl a Krajnákra, labanczokat, németeket kergetni, s olykor két-harmadfél száz hadi fogolylyal és sok nyert zsákmánynyal tértek meg; az aratás alatt az erősség élelmi tárait ismét jó egy évre megtöltötték friss gabonával. Ily kirándulásokkor történt csaták és rohamok közben egyszer Radics és Madács sebbe estek, Daróczy alól pedig a lovat lőtték el; de ilyesmi csak katonadolog volt, semmibe se vették. Mivel pedig a szultán a hősileg kiállott munkácsi ostrom Európa-szerte elhíresedett hősnőjét részéről is dicsőítni akará: *külön athnámét* küldött neki, — a mit hogy egy nő kapjon, az izlam történetében hallatlan eset. — Ezen nagy kitűntetést megköszönni, s egyszersmind Munkácsnak és a

többi Rákóczi-váraknak török erővel leendő végleges fölszabadítása, illetőleg visszafoglalása czéljából segélyt kérni, Kellemessy János és Jeney Sámuel, Ilona és a munkácsi vitézek részéről aug. 8-kán követségbe küldettek a nagyvezérhez, Eszék tájára.

Azonban, a szerdártól hozott dícsérő és bíztató irattól eltekintve, nem eszközölhettek vígasztaló eredményt; mert a hanyatló csillagú török immár magával is jótehetetlen volt: az ostromlott Buda várát sem bírta felszabadítani. Buda elestének csüggesztő hírét a horvát széleken álló Thökölytől visszatért Baranovszky András sept. 13-kán hozta meg Munkácsra. S noha sept. végén ismét Váradig hatolt Thököly: Munkácshoz közelebb jőni már nem volt elég hada. Téli ellentállásra, újabb ostromra kelle tehát a törhetetlen vitézeknek készűlniök. Október elején borokat szállítottak be a munkácsi pinczékbe, a Beregszász, Ardó, Szerednye, stb. borvidékek felé kijáró lovas és gyalog-seregek; majd mások a lengyel szélekig hatolának, az Ilona által Lengyelországban a hadak téli ruházatára vásároltatott posztók elé.

Közben a családban gyászeset történt: Thököly sógora gr. Nádasdy István sept. 10-kén meghala; minek következtében aztán özvegye — Ilonának barátnője s az ostrom veszélyeiben hű társa — gr. Thököly Mária, miután a zárlat ekkori parancsnokától gr. Terzi tbktól útlevelet szerzett Kassára távozhatni, nov. 2-kán elhagyá Munkács várát.[1]) A kis Rákóczi virúló egészségnek örvendett, szorgalmasan tanúlt, s gyönyörködék a vár alatti síkra még mindig be-becsapkodó ellenséggel vívott csatározásokban, kergetődzésekben, a fönséges kilátást nyújtó magas sziklabástyákról. Sőt néha anyja engedelméből ő maga is alálovagolt biztos kísérettel a várból, s bejárták a környéket, testmozgás és lég-

[1]) *Dobay Zs.* naplója. — *Horváth M.* Magyarorsz. Tört. VI. köt. 180. l. Gr. *Thököly Mária* ezután jóval Kassáról is eltávozhatott, s nyilván kir. engedélylyel, *Bécsben* járt; mert a kir. kamarai levéltárban egy Bécs 1687. aug. 14-kén Bécsben költ levele maradt fönn, nénjéhez gr. Thököly Katához. gr. Eszterházy Ferencz özvegyéhez. „*Szinte most forgatom itten legjobban az magam dolgait*, — az urak is még nem végeztek itten semmit,“ említi ebben, s aztán sógoráról Eszterházy nádorról beszél, hogy őt tán el fogja kísérni a jövő héten *Kis-Martonba*. (*Eredeti levél.*)

változás kedvéért, pl. október 10-kén. — Caraffa november közepén megint kérette a várat Szathmárról, a hová, Nagy-Várad és Munkács, vagyis Thököly és Zrínyi Ilona közé beékelé magát táborával. De a fejedelemasszony a november 23-kán Szathmárra küldött Sándor Gáspár és Sulyok János urak által kiadatá neki a tagadó választ.

Sőt mivel hírét vette, hogy a lengyelországi közlekedés elzárása és Munkács szorosabb zárlat alá vétele céljából Caraffa a krajnai falukra dragonyos-csapatokat akar télire szállásolni: Ilona dec. 1-jén Daróczy és Tardy kapitányokat kiküldvén, ezen falukat, szám szerint vagy tizet — noha mind saját birtokai valának, — fölégettette.

Szóval, ernyedetlen ellentálláshoz készülének újra; a várat élelemmel, borral, kősókkal, vágómarhák besózott és felfüstölt husával, káposztás és borondzás hordókkal, oldalszalonnákkal, stb. megrakták; a németektől még lőpor- és lőszerszállítmányokat is sikerült elnyerniök s beszállítaniok; úgy a Lengyelországból hozatott portékákon fölül a zempléni vásárt is fölverték s onnan mindenféle szükséges kelméket és árukat hoztanak be.

A vásárlásokat Ilona Lengyelországban olymódon eszközölteté, hogy mivel jövedelmet az ellenségtől elfoglalt jószágok ez idő szerint nem szolgáltathattak be: tehát a munkácsi dús kincstárból küldözött Sztrybe, Ilyvóba (Lemberg) nagyértékű arany-ezüst drágaságokat zálogba, s az így nyert pénzen vásároltatott, és ily pénzből fizette a katonaság zsoldját is. E végből, valamint a barátságos érzületű hős lengyel király Sobieskyvel való érintkezés céljából is, a fejedelemasszonynak legbizalmasabb emberei: Leszenyei Nagy Mihály, Görgey Imre, Okolicsányi András, Záborszky János, Dévay Tamás, stb. mindúntalan jártak be 1686. május eleje óta, saját és Thököly leveleivel, megbizásaival. E megbizások olykor diplomatiai jellegűek valának, a lengyel királyi háznak a Rákóczi-árvákkal való vérsége alapján.

Ugyanis a lengyel királyné, mint a Rákóczi-háznak Báthory-ágon rokona, még 1683. őszén — midőn férjét a bécsi győzőt Felső-Magyarországon át kísérte hazájába — felajánlá Zrínyi Ilonának közvetítését a bécsi udvarnál az árvák ügyében, nehogy Thökölynek esetleges bukásával ez

ártatlanok is szenvedjenek. És ámbátor e jószívű ajánlat — talán a cs. udvar makacssága s a Rákóczi-árvák javaira vágyása miatt — tényleges eredményre nem vezetett: mindazáltal a jó viszony a lengyel királyi ház s a Rákóczi-fejedelmi ház közt továbbra is fennmaradt. Sőt ennek szorosabbá szövése végett 1686. május—június folytán (Dévay, Okolicsányi, Leszenyey, Görgey lengyelországi követjárásai) állítólag házasságkötés is terveztetett a *lengyel király legidősb fia Constantin herczeg, és a 14 éves Rákóczi Juliánka herczegkisasszony között.* Híre járt, hogy a királyfi június 21-kén fényes kísérettel indúlt Sztryből Munkácsra, leánynézőbe.[1])

Volt-e ennek komoly alapja? s miben múlt? — nem tudni. Talán a törökverő Sobiesky, Ilonának végleges szakítását Thökölyvel tűzte föltételűl, és ebbe a férjéhez utólsó lehelletéig híven ragaszkodó nő nem egyezett bele; vagy egyéb akadály volt? . . .

A szivélyes barátság azonban a lengyel királyi és a munkácsi fejedelmi udvar közt továbbra is fennmaradt. Legnagyobb bizonysága ennek az az ünnepélyes követség, melyet Zrínyi Ilona — több megelőző kisebbek után — 1686. nov. 4-kén indított Strybe a királyhoz, s a melynek vezetője maga Thököly cancellára *Absolon Dániel* vala. A naplóiró Dobay Zsigmond is vele volt ekkor a katonai födözettel kiindúlt cancellárral, és az ő följegyzéseiből ismerjük e követjárás részleteit.

Nov. 5-kén a határra érkezvén, Komarnyiczky nevű len-

---

[1]) *Johann Molnár*, labancz kapitány Leleszről 1686. jún. 22-kén értesiti Hans Georg v. Thumb cs. kir. ezredest Kassára, sok cito-s levélben: Hírt kapván „dass ein Tökelischer Abgesandter (Leszenyey) an den König in Pohlen durch die Marmorosch passieren solle und sonderlich bey einem an das Gränitz wohnenden von Adel, Nahmbens Dolhey (*Dolhay György*, régi kurucz nemes) der ohnedeme in grossen Verdacht stehet, sein Einkehr nehmbe: in gedachten Orth solchen zu erhaschen vermeinet; so ist mir selbe aber durch andere Wege entrunnen. (Leszenyey és Görgey Imre június 19-kén érkeztek be Munkácsra, Lengyelországból.) Nichts weniger habe ich den verdächtigen Dolhey gefänglich genohmben, und von Ihme erfahren, *dass der junge König* mit einiger Mannschafft und vielen lehren Wägen gestrigen Tages *von Strij in Pohlen aufgebrochen seye, undt seynen March nacher Mungatsch fortsetzet, unter Vorwandt eines Heiraths-Stifftung mit der jungen Rakotzin.*“ (Eredeti levél, a kir. kam. ltárban.)

gyel úr vendégelé meg a követséget, mely elé a király tiszteletjelűl saját testőrző dragonyosait küldé. Másnap Szinoviczkán Dimiczky lengyel főnemes vendégei voltak, s 7-kén Macsinszky sztaroszta intézkedései szerint Sztrybe hajtattak, hol a király egyik kerti házában szállásoltattak el, honnan Absolon, mint főkövet bement Macsinszkyhoz a várba. 8-kán XIV. Lajosnak lengyelországi residense Bethune marquis látogatta meg a munkácsi követeket és hoszszasan értekezett velök, ügyöket, ura utasításából, a lengyel királynál támogatandó. 9-kén ismételte látogatását a franczia s megújúltak a conferentiák. 10-kén délelőtt hasonló történt, csakhogy ekkor az őrgróf már követségi titkárát mr. Arnoldot is elvitte a magyarokhoz. Ugyanez nap délutánján a király Macsinszky helytartóval a kertbe jővén, ennek és a legkisebb királyfinak Ámornak jelenlétében fogadta Absolont. A cancellár fejedelmi urának, asszonyának és a Rákóczi-árváknak ügyeit bővségesen előadhatta a királynak: mert az audientia már egy óra hosszáig tartott, — mikor a királyné közöttük megjelent. Absolon a felséges asszonyt is köszönté Munkács úrnőjének nevében, — mire a nemesszívű királynő késő estig kérdezősködött Zrínyi Ilona és gyermekei állapotáról, ügyeiről, s „könnyes szemmel ajánlotta jóakaratát s igaz atyafiságát Asszonyunkhoz, úgy a király is Kegyelmes Urunkhoz.“ A dolog kétségkívűl Sobieskynek és a franczia királynak közbenjárása körűl forgott, a Rákóczi-árvák valamint Thököly ügyében a császárnál. Mely tárgyban aztán másnap Macsinszky fölkeresé a magyar követeket, kik a megállapodás értelmében leveleket készítettek a franczia udvarhoz. Macsinszky másodszor is meglátogatta őket, s másnap, nov. 12-kén Absolont hivatta magához; majd ismét a franczia residens volt nálok. Végre, miután a király Zolkiewbe utazott, 14-kén ők is visszaindúlának Stryből; útközben Komarnyiczky megint megvendégelé őket, s 16-kán későn estve szerencsésen megérkeztek a munkácsi kapuk elé. A királynő Ilonához és gyermekeihez való jóakaratát s „igaz atyafiságát“ tettleg is bebizonyította: mert az elzálogosítás végett Lengyelországba vitt családi drágaságokat nem engedvén üzérek kezeire bocsátani, — maga kölcsönzé azokra a kívánt pénzt.

És míg egy részről ekként a lengyel és franczia udvarok vették kezökbe a közvetítés ügyét Lipót császárnál: addig, szintén még az 1686-ik évben, mialatt a harczok javában folytak Munkács körül, egész váratlanúl más oldalról is akadt egy jólelkű — bár kevésbbé hatalmas — közbenjárójuk az árváknak. .

A Rákóczi-háznak ugyanis ez idő szerint, Ferkón és Juliánkán kívűl volt még egy élő tagja. Ez, a kis-tapolcsányi uradalomnak és Hrussó várának férfias lelkületű s amazon természetű úrnője: gr. Erdődy Györgyné, szül. gr. Rákóczi Erzsébet vala. Az 1664-ben Nagy-Váradon török kardok alatt elhullott gr. Rákóczi László egyetlen leánya, Rákóczi Pál országbíró unokája, és így másod-unokatestvér az árvák atyjával I. Ferencz fejedelemmel, s társbirtokos velök a még I. Zsigmond fejedelem által szerzett javakban: Makoviczában, Szerencsben, Ónodban, Hernád-Németiben, Debrőben, Sajó-Szent-Péter, Tarczal, Zombor, Medgyaszó, Mád, stb. városokban, a mennyiben ez utóbbiakra nézve I. György külön egyezményre nem lépett öcscsével Pállal. Rákóczi Erzsébet mindjárt Szerencs, Ónod, Tokaj, Regécz és Patak eleste s Munkácsnak ostromzárlat alá vétele után, — rokoni jóindulattól viseltetvén, melegen fölkarolá az árvák ügyét, a nélkűl talán, hogy ezek és anyjok csak tudták volna is. — Erzsébet grófnő — ki különben 1683-ban Lengyelországba vonta volt magát Thököly hatalma elűl, — 1685 végén vagy 86 elején, tevékeny, ügyes és hívséges jogtanácsosát *Melczer Jánost* bízta meg árva öcscsei érdekeit védeni Schultz, Capprara és Caraffa császári tábornokoknál; s mikor ez nem használt: Bécsbe küldötte ügynökét a ministerekhez és magához a császárhoz.

A széplelkű grófnénak, — kinél később Rákóczi, mint kedves nagynénjénél, oly gyakran és szívesen időzött Kis-Tapolcsányt, — e nemes tettéről egy adományleveléből értesűlünk, a melyben Melczer Jánost, említett hű fáradozásaiért megjutalmazni kívánván: Sáros vármegyei Kerekréth nevű egész faluját udvarházastól, úgy Radoma nevű ottani faluját 6000 Rh. frtban, és a Zemplén vármegyei Zombor mezőváros promonthoriumán levő Virginás nevű szőlejét 1000 Rh. frtban, neki s maradékinak adományozza, oly föl-

tétellel, hogy a nevezett birtokokat se ő (az adományozó,) sem örökösei, Melczer Jánostól életében ki ne válthassák, s halála után is csak a 7000 Rh. frt. letétele után vehessék e jószágokat ismét kezökhöz. — Kelt ezen adománylevél Kis-Tapolcsánytt, 1686. aug. 28-kán.[1])

Kiemeljük belőle jellemzésűl a Rákóczi-árvák érdekében tett közbenjárásra vonatkozó részt: „Nemzetes Melczer János uram nagy jó indúlatjábúl és igaz szívbéli igyekezetibűl, *az én kedves, árva, ártatlan két Öcsém: Rákóczi Ferencz és Juliánna* szabadúlásokban s ő Felségéhez való hívségökben s hozzá-hajlásiban miképen reducálhassa? mesterkedett, igyekezett, futott, fáradott, költségét nem szánván, *akkorbéli német generálisok előtt, mindaddig, míg feje vesztése alatt ezen igyekezetitűl általok el nem tiltatott.* Ugyan halmozni akarván sok rendbéli hívséges és igaz szolgálatit: *újobban az két kedves Öcsém dolgaiban maga költségén járt Bécsben, az Felséges Udvart megtalálta, disponálta, ministerek előtt ártatlanságokat magyarázta, sokféle alkalmatos módokkal fáradván s mesterkedvén: mimódon megnevezett két árva Öcsém jószági és számokra való meghagyási, maradási, személyökben pedig alkalmatos szabadúlási lehessenek meg?* Annakokáért, hozzám s két árva Öcsémhez mutatott hívséges szolgálatját tekintvén ő Kglmének, —“ következik az adományozás.

Mivel pedig a törvénytelenűl lefoglalt Rákóczi-birtokok a kir. fiscusnak annyit jövedelmezének, hogy jóformán az egész felső-magyarországi cs. hadsereg azokból tartatott és élelmeztetett: a bécsi udvar pénzvágyán a hű rokonnak s fáradhatatlan ügyvivőjének közbenjárási kísérletei hajótörést szenvedtek; XIV. Lajos közvetítései pedig tán még inkább ártottak, mint használtak: mivelhogy ezen uralkodó volt az, ki Thökölyt és a bujdosókat, még előbb mint a szultán, Leopold ellen segélyezte s tüzelte. Végre, a lengyel király is, — noha neki a bécsi udvar, székvárosa fölmentéseért örök hálára volt volna kötelezve, — csak igen vontatott, bizonytalan feleleteket kapott Bécsből a Rákóczi-árvák érdekében

---

[1]) A m. kir. Curia levéltárában levő régi kir. személynök-ítélőmesteri 13—256. sz. a. per irataiból. (*Botka Tivadar* szívességéből.)

tett megkereséseire; úgy, hogy az ügy áthuzódott a következő 1687-ik évre.

A magyargyűlölő és vadállati kegyetlenségű Caraffa — most már felső-magyarországi főparancsnok, — özv. Nádasdyné, gr. Thököly Máriának Kassára telepedését odamagyarázta, hogy fivére és sógornője Zrínyi Ilona számára ment oda propagandát csinálni; s Thököly merész udvarnokának Dévay Tamásnak, valamint Absolon embereinek álruhákban Eperjesen megfordúltáról s izenet és levélvivéseikről, úgy látszik, valami neszt fogván : borzasztó összeesküvést fútt fel az esetből.[1]) Bécsbe ment, s a gyámoltalan és gonoszlelkű Leopoldtól kiadatta magának a meghatalmazást az eperjesi hajmeresztő mészárlásokra; mire aztán Thökölynek volt főbb híveit, — kiválogatván a leggazdagabbakat és többnyire protestánsokat, — 1687. elején összefogdoztatta, kínpadra és vérpadra vonatá. A legfőbb vád a munkácsiakkal való titkos összeköttetés volt, (melyről ezen áldozatok legtöbbje aligha tudott valamit) s az ezzel kapcsolatos (kigondolt) összeesküvés.

És míg a vérszopó olasz, Eperjes kínzó kamaráiban s az ablakai alatt felállíttatott vérpadon 30 bakóval folytatá hónapokon át a felvidék legnemesebb fiain elkövetett iszonyú hóhérolásait s az ezekkel kapcsolatos jószág-elkobzásokat és váltságdíj-kicsikarásokat, — addig Munkács várának újabb, szoros körűlzáratására és lövetésére is volt gondja. Gr. Terzi Guido tbk. feküvék itt hadosztályával.

Azonban minden újabb vívás, sánczásás, bombázás és töretés hiábavaló volt; a németeknek minden erőlködésük megtört Zrínyi Ilona és hű vitézeinek kitartásán, hősiességén. Elannyira, hogy tavaszra kelve Munkács ismét szabadabban lélekzett : mert az ostromló tábor kénytelen lőn megint kiljebb tágúlni a megvíhatlan sziklavár alól.

Részletes följegyzéseink az 1687-iki várvédelemről nincsenek : mert Dobay ez évben nem folytatta naplóját, (vagy

---

[1]) A Caraffa által emlegetett összeesküvés és újabb lázadás valószínűleg csak puszta mese, és ürügy volt neki, pokoli tervei valósítására; azonban Dévaynak s Absolon meg nem nevezett emberének Munkácsról Eperjesre való titkos járásairól l. *Dobay Zsigmond* 1686-iki naplóföljegyzéseit. A legkeményebb vértanuk egyike : Palásthy Gábor, itt név szerint említtetik.

ha folytatta, nem jutott az korunkra,) s idevonatkozó levelezés is nagyon kevés maradt fönn. Némely mozzanatokat mindazáltal ismerünk. Ugyanis nehány levél van 1687. május, június és július haváról, melyeknek tartalma bizonyítja, hogy — legalább april végétől kezdve — a munkácsi vitézek ismét egész a Tiszáig, Husztig, s föl Lengyelország széleig kiszáguldozának hármas bástya környezte sziklafészkükből, a császáriak körülzárló és figyelő csapatain keresztül.

Thököly főhívei közül 1687 tavaszán Munkácson találjuk, az elejétől fogva ott voltakon kívül, még *Izdenczy Márton* egykori tokaji kapitányt, kit alkalmasint Ilona váltott ki rabságából, császári hadi-foglyokért. Ezen előkelő, régi nemességű, eszes és hív embert Munkács úrnője május első napjaiban követségbe küldé a Zolkiewen időző lengyel királyhoz, a múlt évi negociatiók folytatására. Sajátkezűleg írt és élőszóval bőven izent általa Sobieskynek, különösen melegen figyelmébe ajánlván fiának, mint a fényes Rákóczi-ház egyetlen férfi-ivadékának helyzetét, a kit immár éveihez képest magasb iskoláztatásban, rangjához méltóbb képeztetésben kellene részesíttetnie, — de ez a jelen körülmények közt, egy ostromlott várban, lehetetlen. A hős király, május 7-kén fogadá *Izdenczyt;* kihallgatta és keresztyéni s baráti részvéttel értvén úgy a fejedelemasszony, mint az árva fejedelemfi („orphanam Illustris Rakoczianae Domus sobolem") mostoha sorsát, — mindenekről bőven izent a követtől Ilonának, s egyszersmind szép résztvevő, vígasztaló levelet írt neki.[1])

Tüzetesebben e dolgot adatok hiányában nem ismerjük; mindazáltal Sobieskynek Thökölyné és a Rákóczi-gyermekek iránti őszinte jóindulatában nem kételkedhetünk. A lengyel királyi, valamint a bécsi cs. kir. udv. és családi titkos levéltár levelezései alkalmasint világot derítenének ezen ügyre is, — mely különben tovább folyt. Mert július 20-ika táján Ilonának újabb követe *Megyery Gábor* járt ismét a lengyel uralkodónál. Sobiesky ekkor is még Zolkiewen („Surkva"

---

[1]) „*Joannes Tertius*, Dei Gratia Rex Poloniae," etc. Dabuntur in Arce Zolkieviensi in Russia, die 7. Mensis Maii, Anno 1687." Aláírva: „*Joannes Rex m. p.*" (Nagy kir. pecsét alatt kelt eredeti levél, Zrínyi Ilonához. *Kam. ltr.*)

= Zulkwa) időzött; és minthogy a követ az épen a királyhoz igyekvő helytartót Macsinszkyt Szkólyán (Skolie) előtalálta: ennek adá által az úrnőjétől részint személyesen átvett, részint Szent-Léleky Péter udvari bejáró által utána-küldött leveleket, s maga a válaszok megérkeztéig befordúla Ilyvóba, hogy a Munkácsról magával hozott drágaságokat az ottani tőzséreknél elzálogosítsa. Mint Megyery leveléből látszik, az érintkezést a lengyel udvar és Munkács hősnője között Macsinszkyn kívűl még a már egyszer említett Dimiczky nevű lengyel úr közvetíté, ki ekkor is szintén a királyhoz ment, s Megyery és a Szent-Léleky hozta levelek felől igen élénken kérdezősködék. A követ, az ő és Macsinszky visszatértét az udvartól, Stryben várta meg.[1])

E kétségtelen kiváló érdekű lengyel-kurucz negociálásokat illető tudósításokon kívűl még három, közvetlenűl munkácsi, írott adatunk van 1687-ből. Az első, Zrínyi Ilona válasza 1687. május 10-kéről Fráter István huszti kapitányhoz: „Levelét vettük, némely vitézink ellen való panaszit értettük. Méltán recognoscálja Kglmed a jó szomszédságot (Erdélylyel és kapcsolt részeivel) a mi részünkrűl: mert attúl soha nem voltunk idegenek, okot sem adtunk, nem is adunk. *Ha Huszton valami alkalmatlanság történt is talám: az ágyúlövés okot adott reá, ott járván katonáink mint szomszéd országban békességesen.* Itt sem az máramarosiakat, sem az erdélyieket senki nem háborgatja, bízvást járhatnak. — Egyébaránt keményen megfeddettük azokat, és hogy ezután okot ne adjanak semmire is, megparancsoltuk nékik."[2])

A második levél, hasonló ügyben, szintén magától Ilonától, Csebi Pogány Menyhért máramarosi alispánhoz szólt, Munkács, 3. Julij 1687. kelettel. Ebben is az excedáló munkácsi katonák ellen fölmerűlt panaszok orvoslását ígéri. Egyébiránt „kapitányunk Radics András uram bővebben tészen választ Kglmednek; meg is parancsoltam: mitévő légyen, hogy ezután afféle dolgok eltávoztattassanak."[3])

---

[1]) „Sz. (Stry) 24. Julij Anno 1687." kelettel és „G. M. m p." (Gabriel Megyery) aláírással Zrínyi Ilonához intézett *eredeti levél.* (Kam. ltr.)

[2]) *Eredeti levél* a gr. Telekiek ltárában. (*Történelmi Tár*, 1880-iki évfolyam, 423 l.)

[3]) *Eredeti levél.* (L. u. o., 424. l.)

Mind két levélből látszik, hogy a munkácsi vitézek az 1687-ik év folytán is messze mértföldekre kiszáguldozának. S ez főként aratás és szüret táján esett, a vár éléstárainak s pinczéinek újabb megtöltése végett, — a mi a rettenthetlen kicsapdozóknak, Terzi tbk. minden fáradozásai s küzdelmei daczára, ezen évben is sikerült, habár már nem oly gazdag arányban, mint 1686-ban: mert most a zárlat számosb hadakból állt.

Végre, az utólsó adat, Zrínyi Ilonának egy s. k. aláírt hátirati resolutiója, Munkács, 1687. *december 29-kén*, (tehát már a *harmadik ostrom idejéből*,) melyben Galgóczy hadnagy seregében szolgáló „Lohói Vén Istók" nevű kérvényező hajdúnak tíz frt. segélyt utalványoz, felesége gyógyíttatására, kit *„az feljebbvaló napokban* az kegyetlen ellenség, vízre menő útjában mind két lábára általlőtte vala."[1])

És ezzel 1687. végéhez érkezénk; azonban az esztendő folyamában Munkácsot érdeklőleg történtekről még röviden meg kell érintenünk egyetmást. — Ilona és a Munkácsot tartó úri, fő, és vitézi rendek ez évben is követséggel és levelekkel sürgették a nagyvezért a vár végleges fölszabadítására; de csak a szép bíztatásokkal, ígéretekkel kelle beérniök. Pedig Thököly is minden lehetőt elkövetett a portán és pasáknál, neje s munkácsi híveinek hathatós megsegítése iránt. Hasztalan; a török a harsányi hegynél (Mohács közelében) döntő ütközetet vesztett, minek következtében Eszék, Vukovár, Péter-Várad és az egész Szerémség visszahódíttattak, melyeket még az év vége felé Eger és Palota bukása követett.

A „kurucz király" ekként belátta, hogy folytonos veszteségeket szenvedő szövetségesétől nincs többé mit remélnie. Kétségbeesésében oly lépéshez folyamodott tehát, melytől lelke őszinteségében maga is iszonyodék ugyan: de hőn szeretett nejének megmentéséért és saját végromlása távoztatásáért mégis csak rászánta magát. Ez az 1687-ik év őszén, a mohácsi döntő harcz, s Eszék és Péter-Várad bukása után történt. Adjuk a dolgot úgy, a mint Rákóczi Önéletrajzában elbeszéli, kétségtelenül *Radics Andrásnak* (ki mint az ő

[1]) *Eredeti kérvény*, gyűjteményemben.

kassai hű parancsnoka húnyt el késő vénségben 1711-ben) vele sok év múlva közlött előadása nyomán. Thökölynek 1687. őszszel egy merőben titkos jegyekkel irott levele érkezett Munkácsra, hitveséhez. Ilona, mint rendesen, férje meghitt cancellárának adja át a levelet, a chiffre-k fölfejtése végett. Absolon azonban annak kijelentésével tér vissza, hogy a nála levő kulcsoknak egyike sem szolgál a levél megfejtéséhez; ennek tehát más, előtte nem ismert kulcs szerint kell írva lenni. A fejedelemasszonynak ekkor jutott eszébe, hogy férje, mielőtt 1685-ben Várad felé távozott volna: még egy, legtitkosabb jellegű kulcsot adott kezeibe, melyre mindazáltal mostanig szükség nem volt. Előkeresé ezt, és a dechiffre-álás fáradságos munkájához szokva nem lévén, s különben is Absolonban — mint férje egykori nevelőjében s most első tanácsosában — teljesen bízván, átadá neki.

A cancellár a nyert clavissal szobájába vonúlt s fölfejté a levelet. Thököly Imre hímezetlenűl feltárta abban reménytelen helyzetét s a töröknek teljes képtelenségét a segélynyújtásra. Nem marad tehát egyéb mód megmentésére, mint hogy Ilona, — a mint is ezennel hitvestársi kötelességére kéri és kényszeríti őt, — bízza meg mély titokban gyóntatóját Bárkányi Ferencz minoríta-barátot és küldje el Lengyelországon át credentionális-levelével Rómába XI. Incze pápához. Biztosítsa általa férje nevében ő Szentségét, hogy, ha ő Szentsége közbe veti magát a bécsi udvarnál ügyében és elfogadható egyezséget eszközöl ki számára: akkor ő, Thököly, késznek nyilatkozik ősei hitéről a r. katholicus vallásra nemcsak áttérni: hanem ép oly buzgalommal üldözni ezután a magyarországi protestánsokat, mint a mily hévvel pártolá eddig ügyöket.

Rákóczi megjegyzi, hogy Thökölynek ezen ígérete, mint a következmények megmutatták, nem szívéből: csak az ügyei szorúltságában kisegítő végső eszköz gyanánt megragadott színlésből eredt, és azt soha be nem váltotta volna. Azonban a vakbuzgó lutheránus *Absolon* nem így fogta föl a dolgot; elszörnyűködött a rettenetes levél olvastára, és eltökélé, hogy urának vallásfelekezetök ellen tervezett árúlását lehetetlenné fogja tenni, mert megelőzi — *Munkács fel-*

adásával. Közlé nagy titokban a levelet a főkapitány Radics Andrással, ki szintén oly buzgó lutheránus vala, mint ő. Radics határozott, jellemes és becsületes ember volt, őszinte híve nemcsak Thökölynek, hanem a Rákóczi-háznak is; szerette hazáját, vérét ontotta ennek szabadságáért, — de szerette vallását is, (nőt is főfő-lutheránus családból: a Lipóczi Keczer-ekből bírt;) és midőn Thököly leveléből a szabadságügy reménytelen állapotáról meggyőződött: legalább a felekezetére uránák conversiójából háramlandó kimondhatlan veszélyt akará elhárítani. Ennek a becsületes öreg katonának lelkében rettenetes küzdelmeknek kelle végbemenni, míg Absolon tervére ráhajolt, — de a nagyelméjű, furfangos cancellár elvégre is reávevé az egyszerű harczfit.

Absolon Thököly levelének valódi tartalmáról hallgatva, *ál-fölfejtést* készített róla s mutatott be Zrínyi Ilonának. És ezen naptól fogva, a különben rendes kezelés mellett még a következő 1688-ik évi aratásig elégséges élelmi szereket elkezdték a helyőrség közt bő adagokban kiosztogatni, a katonaság nagy örömére, — sőt egy részét el is rejtették az eleségnek. Hasonlót követtek el a lőszerekkel. Minek következtében új év után csakhamar fogyatkozás, ínség állott be, s a koplaló katonaság zúgolódni, lázongani kezdett. Zrínyi Ilona személyes megjelenése és hathatós szavai lecsillapíták ugyan őket, — azonban a kényszerítő szükségnek elvégre a hős nő is engedni vala kénytelen, miután Radics kijelenté, hogy két hónál tovább nem tart be már az összes eleség. Absolon tanácsolta: igyekezzék a fejedelemasszony addig míg lehet, tisztességes capitulatiót kötni, s ne engedje a dolgot egész a legvégső ínségig, — mert akkor majd árváival együtt föltétlenül kellend meghódolnia, a rettenetes hírű Caraffa hatalma alá.

E cs. tábornagyot titokban már előbb tudósíták a cancellár és a főkapitány, hogy ők készek Munkács várát a császári hadaknak átadni asszonyuk vonakodása ellenére is, ha a tábornok az árvákra és helyőrségre nézve kedvező föltételeket engedményez. A ravasz és dícsvágyó olasz, — hogy az európai hírűvé lett Munkácsot ő küzdhesse le, — kapva-kapott a nem várt alkalmon, annálinkább, minthogy bár az ősz óta ismét keményebben szorongattatá az erős-

séget: mégsem juthatott semmi eredményre. Kedvező választ küldött tehát az ajánlattevőknek, még speciális hálájáról is biztosítva őket, (mit azonban Radics a maga részéről szépen megköszönt!) s egyszersmind nagyobb nyomatékúl az Eger alól elhozott hadosztálylyal személy szerint Munkács alá szálla. Caraffa gr. 1688. január elején — épen midőn Ilona a lázongókat lecsillapítá, — levelet intézett a vár úrnőjéhez. Élénk színekkel festé ebben: mennyire meg van immár törve a török hatalma, — hiú remény, hogy attól valaha segítséget kaphasson! Egymaga ő akar-e tehát ellentállani, a segély minden reményétől megfosztott egyetlen várában, a császár mindenütt diadalmaskodó fegyvereinek? Férjétől mit sem várhat, azt pártja odahagyta, — alig van még egy maroknyi, kiéhezett, elrongyollott hada. Keresztyéni jóindulattal inti tehát: előzze meg a vég-kényszerűséget, s meghódolva, bízza sorsát a császár kegyelmére, *„nehogy a fényes Rákóczi-ház fejedelmi magzatainak inkább mostohájok, mintsem valódi édes anyjok legyen!“* [1])

Jól tudta a nápolyi, — kinek okoskodásaiban egyébként sok volt az igazság, — hogy az anyára kell leginkább hatnia: azért végezte ily fájó tőrszúrással levelét. És Ilona a vázolt helyzettel szemben, mit tehetett most már egyebet? Szeretett gyermekei jövőjét nem akará férjéért végképen föláldozni! Választ adott, s 1688. január 14-kén megkezdődtek az alkudozások; és miután Caraffának a császártól teljhatalma volt: 17-kén aláiratott a capitulatió, s a győzhetetlen Munkács harmadfél évi dicsőséges védelem után kitárta kapuit. Különben, ezen esemény Absolon és Radics eljárása nélkűl is okvetlenűl bekövetkezett volna félévvel vagy egy évvel később: miután a töröknek és Thökölynek ép úgy nem álla hatalmában Munkácsot 1688-ban megsegíteni, mint egy vagy két évvel azelőtt.

Midőn Caraffának a várbeliek pontozataira adott *„végső resolutiójá*-t“ (kelt Munkács vára alatt levő táborban, 1688. január 15.) Zrínyi Ilonának kezéhez hozták: a fejedelemnő a várban levő összes fő- és nemesi rendeket, kapitányokat,

---

[1]) L. *Vico*, „De rebus gestis C. Antonii Caraffa,“ Lib. II. 258. l. — *Hist. des Révol. de Hongrie*, I. 381—384. l.

hadnagyokat s a seregek választottjait egybehivatta az elfogadó terembe, a hol maga, gyermekeivel oldalán megjelent és fölolvastatta az iratot. Az első pontokat, mint a melyek a szeretett fejedelemasszony, a Rákóczi-árvák, továbbá valamennyi Munkácson levők számára teljes szabadságot, amnystiát, ingó és ingatlan vagyonaikra szabad birtoklást stb. biztosítanak, — helyeslő riadással fogadta a tömeg; s csak a Thökölyt kárhoztató és Munkácson őrzött vagyonának elkobzását követelő pontok hallása csalt könnyeket a vár hőslelkű asszonyának s nem egy kemény vitéznek szemeibe; de a vaskényszerűség előtt meg kellett hajolni. A még fennforgott különbözeteket a következő napon folytatott alkudozások kiegyenlítették, — Ilona különösen, gyermekei érdekeinek nagyobb biztosságát tekintve, a szerződésnek a császár által leendő megerősíttetését kötötte ki. És miután az ekként megállapított föltételek véglegesen szövegeztettek, hitelesíttettek, s a példányok kicseréltettek: január 17-kén délben bebocsáttatott a várba a német helyőrség. — Absolon árúlása jutalmáúl cs. kir. hadi titkárrá neveztetett ki gr. Caraffa tábornagy oldalához, s a bécsi udvar, kiváltképen a meghódítandó Erdély rendeivel kötendő stipulatiók létrehozása körűl, — jelentékeny szolgálatokat várt még a jeles képzettségű, nagy ravasz férfiútól. Radics búsongó lelke azonban visszautasított minden jutalmat és császári szolgálatot; ő hazavonúlt neje sárosi birtokára Bogdányra, s ott tölté csendes magányban napjait, éveit, hogy egykor még munkácsi kedves „*kis ura*“: II. Rákóczi Ferencz mellett köthesse fel kipróbált fegyverét, s megótalmazza számára Kassa városát.

A munkácsi capitulatió főbb pontjai ezek: Mindenki a ki csak Munkácson van, életére s vagyonára teljes amnystiát nyer. A fejedelemasszony (Domina Principissa) árváival együtt, elégséges kísérettel Bécsben fog lakni, szabadon, rangjához illőleg: de onnét csak a Fölség engedelmével távozhatik. A Rákóczi-árváknak úgy a jelenben a kamara kezén levő, mint az itt Munkácson vagy bár hol találtató összes ingó és ingatlan jószágaik visszaadatnak. A fejedelemasszonynak első férjétől lekötött hitbére, jószágúl vagy megfelelő évi járadékképen biztosíttatik, úgy saját és gyermekei ingó értékei is, a melyeket maga vagy árvái tulajdonainak

fog vallani. A többit Szent-Iványi László kamarai tanácsosnak lajstrom szerint adja át, *„mivel az árvák tútorsága ő Felségét illeti,“* miként ezt néhai *„atyjok végrendelete kívánja“* — teszi hozzá a Wagner által használt példány.[1])

A fejedelemasszony mindazon pecséteket, melyekkel a török császár felhatalmazásából él, úgy a szultántól kapott fejedelmi jelvényeket: zászlót, süveget, buzogányt, kardokat, palástokat, de legkivált *Thököly athnáméját* — melynek Munkácson léte biztosan tudatik, — az említett kir. biztosnak minden vonakodás nélkűl adja ki;[2]) annak fölötte Thökölynek, úgy más, még hívségre nem tért zendűlőknek a várban őrzött minden javait is. Ugyanerre köteleztetnek hitök alatt a várban levő nemesek és vitézek, a nálok letett idegen, vagyis lázadók ingó értékeit illetőleg. A magáéi itt is, másutt is, kinek-kinek föltétlenűl biztosíttatnak; azonban ez csakis a munkácsi capitulánsokra értendő és a netán Lengyelországban távol levőkre, kiknek számára ő Felsége amnystiája, a fejedelemasszony közvetítése mellett készen áll. Mindenki hódolati esküt tartozik letenni. A német helyőrségeknek a *Rákóczi-árvák* váraiból való kivitele ő Felsége kegyelmességén áll. Egyébiránt az árvák tútorsága a császárt illetvén: *„azon ő Felsége tútorsága alatt lesznek, és annak gondviselése alatt, kit ő Felsége melléjök fog rendelni.“* Thökölyvel tudatni a várfeladást senkinek nem szabad. Kiki ingóságaival s eleséggel szabadon házához mehet és javaival élhet; de szekereknek nagy szűki lévén, alkalmatosságot maga szerezzen; „az egy fejedelemasszonynak és az árváknak elégséges szekerök és kisérőjök lészen.“ Császár ő Felsége helyőrsége e hó 17-kén déli 12 órakor a várba bébocsáttatik, „és azon üdő alatt minden hadak és nemesek az várbúl az palánkba lemennek; maga az fejedelemasszony, az árvákkal

---

[1]) Analecta Scepusien. IV. k. 202. l.

[2]) Ezt mindazáltal — állítólag — sem a fejedelemasszony, sem a biztosok nem találhatták meg, a legszorgosabb kutatás daczára. Mert az athnámét Thököly egy kincses ládának nejétől sem ismert rejtekfiókjába zárván el: neje e ládát holmiivel Bécsbe, s onnét 3 év múlva Törökországba vitte; hol is férje a rejteket fölnyitván, Ilona bámultára ott volt épségben a Munkácson hiába keresett *athnámé*. (*Babócsay*, Fata Tarczaliensia; Rumynál, 103. l.)

és cselédjeivel az várban maradnak, míglen magok dolgait rendben veszik."[1])

Mindezek ekképen végbemenvén: megtörtént a harmadfél év súlyos küzdelmei alatt annyira összeszokott nemesi és vitézlő rendeknek a rajongásig szeretett fejedelemasszonytól, „*kis urok*"-tól, kisasszonyuktól és egymástól való keserves búcsúvételök; elképzelhető, mennyi forró könny pergett ekkor a munkácsi rideg sziklákra, sok jó kemény vitéz szeméből!

És következtek a szomorú idők, II. Rákóczi Ferenczre nézve a megaláztatás napjai. Mert ámbár a munkácsi szerződés az árváknak szabadságát s vagyonuk tulajdonjogát biztosította is: mindazáltal tagadhatatlan, hogy 1688. január 17-kétől fogva a fejedelemfi állapota lényegesen megváltozott. Ő, a kinek a Rákóczi-ház családi várai közül még 1685-ben is *hét várnak* (Makovicza, Regécz, Patak, Tokaj, Szerencs, Ónod és Munkács) őrsége zsoldjában állott és hittel volt köteles; ő, a ki, avagy nevében édes-anyja, Munkácson harmadfélévig souverain hadviselő fél volt; a kit a diadalmas helyőrség mint urát ünnepelt; ő, a kinek ügyét két nagy király: a büszke XIV. Lajos és a győzedelmes Sobiesky János közvetítették a császárnál, — ő, a hírneves, dicsőséges Rákóczi-ház egyetlen férfi-örököse, noha Leopold császár gyámoltja maradt: csakhamar a legsúlyosabb megpróbáltatásoknak tétetett ki, s a főgyám nevében a Rákóczi-ház tagjai fölött embertelenül önkénykedő Kollonics bíbornok durva bántalmainak, jezsuitái megalázó sértéseinek s lélekölő fondorlatainak vettetett zsákmányúl. Ha a gyermek Rákóczi Ferencz Thökölynek egykori szándéka szerint Konstantinápolyba küldetik: a nagyúr udvarában bizonynyal fejedelmi származásához méltóbb bánásmódban részesült volna.

Munkács meghódolásának hírével Caraffa tüstént futárt indított Bécsbe. Ez bemutatá a feladási szerződést Leopoldnak, a ki azt 1688. február 1-jén erősítette meg; míg e megerősítés Munkácsra érkezett és Ilonának kezébe adaték, ismét belételt egy hét. Az időt addig a mindenféle ingó értékekkel megrakott várban talált tárgyak különválasz-

---

[1]) L. *Monumenta*, Script. XXIV. 316—321. l.

tására, lajstromozására, bemálházására és a nagy útra való készűlődésre fordították.

Ilona, fiának hű kamarását Körösy Györgyöt mindjárt a capitulatió után nehány napra Sáros-Patakra küldé, az árvák ott maradott jelentékeny ingó értékei ügyének nyomozása végett; és minthogy Körösy szeretett „*kis urá*-"t Bécsbe is követendő vala: egyúttal engedelmet kapott a fejedelemasszonytól Patakról Szabolcsba, Kis-Várdára is elrándúlhatni, saját lefoglalt jószágának kézhezvétele és családi dolgai rendezése czéljából.[1])

A mi a Munkács várában letéteményezve volt ingóságokat illeti: ezeket Szent-Iványi László és a kir. kamara többi küldöttei irták össze. E lajstromokat már más helyütt kiadtuk.[2]) A mennyiben királyi párti főurak s hölgyek, mint gr. Barkóczy Ferencz és b. Károlyi László, gr. Homonnay Zsigmondné, b. Perényi Mária, Deregnyei Galambos Ferenczné, stb. ládabeli portékái is találtattak ott, — ezeket tulajdonosaik haladék nélkűl átvehették. Ellenben Thököly Imrének és híveinek ingóságai azonnal lefoglaltattak a kamara javára. Így csak magának Thökölynek 12 láda válogatott, nagybecsű arany-ezüst-míveit, drágaköves, gyöngyös buzogányait, fegyvereit, nyeregszerszámait, szőnyegeit, fényes díszöltözeteit stb. kobozták el. Ezekből az anyagra, munkára vagy régiségre nézve legértékesebb darabok közvetlenűl Bécsbe, az udvari kincstárba küldettek; számosat Caraffa válogatott ki és ragadott el magának, mások gr. Terzi tbk mint helyettes parancsnoknak, Caraffa főhadsegédének s egyéb német tiszteknek jutottak; végre a fönnmaradt rész Nagy-Bányára küldetett, az ezüst s arany beolvasztása s pénzzé veretése végett. A bujdosók közűl Madács Péter, Leszenyei Nagy Mihály, Jeney Sámuel, Pápay Gáspár, Kende Gábor, Daróczy István (?), Andrássy Ferencz, Antalóczy Gergely, Pogány Zsigmond, Szabó Péter, Tarkányiné és még egynehány meg nem nevezetteknek több-kevesebb értékű por-

---

[1]) L. *gr. Terzi Guido* cs. tbknak Munkácson, 1688. jan. 22-kén kiadott, Körösy György számára S.-Patakra, Kis-Várdára és vissza szóló útlevele eredetijét a kir. kam. ltárban.

[2]) L. *Thaly:* „Thököly Imre naplói" stb. Monum. XXIV. 324—392. l.

tékái confiscáltattak és vitettek Kassára, hol martius 20-kán újabb szemle alá vétettek.[1])

Az ingóságok mellett lajstromokba iktatva adattak át a várhoz tartozó ágyúk, lőszerek, lakrészek és a fejedelemnő s árvák által magokkal nem viendő bútordarabok.[2])

Látni való, hogy e munka, akkora várnál és annyi összehalmozott értéknél, tetemes időt vőn igénybe.

Mikor végre mindezzel készen voltak s Bécsből az indúlást elrendelő császári parancs érkezett: előállottak a társzekerek, s megkezdődött Ilona és az árvák legdrágább, legfinomabb bútorainak, a tárház családi kincseinek, a jószágos levelek kiszemelt részének stb. fölrakása; majd a fejedelemnő rangjához illő lovas-katonai s egyéb kíséret is előállott, a hintók előrobogának, és a fejedelmi család mélyen megindúlva vett búcsút (február 10-ike körűl) kedves Munkács várától, Zrínyi Ilona dicsőségének színhelyétől, melyet ő nem látott meg többé soha.[3])

A fejedelemasszony s árvái számos udvarnéppel utaztak. Zrínyi Ilonával nehány udvarhölgyén kívűl, többek közt meghitt kamarása Záborszky János is jelen volt,[4]) Rákóczit pedig Körössy és Badínyi követték.[5]) A fejedelemasszony két gyermekével s egypár előkelő hölgyével egy fullajtáros, hatfogatú pompás hintóban űlt; s útjokat úgy irányozták, hogy a mennyire csak lehetett, saját birtokaikon keresztűl utazzanak. (És ez nem volt nehéz!) Ehhez képest az útat

---

[1]) U. o. és a kir. kam. ltárban levő némely még kiadatlan lajstromok.

[2]) L. az imént idézett kötetet.

[3]) *Rákóczi, Önéletrajzában* a Munkácsról kiindulásról csupán ennyit mond: „Tu scis Domine, quod ignorem, quid tum de me actum sit; recordor tamen brevi post matrem meam conquestam fuisse de non observatis capitulationis articulis, vel maxime, dum *elapsis paucis septimanis* mandato Imperatoris coacta fuit una nobiscum e bonis orphanorum suorum exesse et e regno quoque Hungariae Viennam vocata, excedere. *Iter hiemali tempore inchoatum, eo durante perfectum est,*“ stb. (14. l.) *Horváth M.* ellenben azt írja, hogy „míg a leltár *mart.* 20-*kán* elkészűlt, *Ilona a várban maradt.*“ („Zrínyi Ilona,“ 90. l.) Ez tévedés, melybe a túdós szerzőt a *kassai* pótlólagos leltározás dátuma vezette. Hogy Rákóczinak van igaza, mutatja a köv. l. 1. sz. a. jegyzetünk, illetőleg Körösy följegyzése.

[4]) L. Monum. Script. XXIV. 387—388. l.

[5]) *Badínyinak és Körösynek* vele utaztát maga Rákóczi, valamint az 1688. apr. 12-iki neuhausi jezsuita tudósítás is említi. (L. alább.)

Dobrony, Borsi, Sátoralja-Újhely, Regécz, Nagy-Sáros, Zboró felé vették, mely utóbbi helyen február 16-án találjuk őket.[1]) Innét a Thököly-uradalmakon: Styavnikon, Likaván, Rózsahegyen, Lietaván át igyekeznek vala a Rákóczi-ház trencsénymegyei várába Ledniczére és a hozzá tartozó rovnai kastélyba. A téli kemény hidegben, ott a Kárpátok zordon hegyei közt, a Szepességen és Liptón keresztűl, különben is nagyon alkalmatlan, nehéz, sőt veszélyes volt az utazás; — de Likava vára és Rózsahegy között különösen oly véletlen szerencsétlenség fenyegette őket, mely az egész családra könnyen végzetszerű lehetett volna.

Az esemény, — mint Rákóczi Önéletrajzában igen élénk emlékezettel elbeszéli, — így történt. Már Likava várát elhaladták s a katonai fedezetnek előljáró osztálya előrehaladt Rózsahegy felé; utána robogott a fejedelemasszony hatlovas családi batárja, és úgy a többi hintók, melyeket a társzekerek követtek. Az út Rózsahegy táján a partjait rohamos folyással szakgató Vág vize és a két oldalról fölmeredő hegylánczolat között oly szűkre szorúl, hogy némely helyütt csakis az országút fér el a sziklabérczek és a zuhogó hegyi folyam meredek martjai között. Egy ily szorúlaton az előljárók általhaladván, a mint a fényes családi hintó következett volna: a nagy, nehéz, spanyol díszlovak, nevezetesen a fullajtár-kocsis által kormányzott első nyerges alatt, a Vág árjaitól alámosott partnak egy darabja meging és leszakad, a két első lovat a rajtaülővel együtt magával ragadván a meredekség szélére. E veszedelmes pillanatban a többi négy ló a hátsó kocsis által hátrarántatva, s természetes állati ösztönüktől is, egyszerre mintegy megkövűlten megáll, és a rohanó batárt szerencsésen megállítja. E nélkül okvetetlenűl a két első ló után zuhan a mélységbe, a sodró folyam medrébe az egész fogat, hintóstól, s a bentűlők mindnyájan odavesznek. Így azonban a négy

[1]) *Körösy György* s. k. följegyzései a kir. kamarai ltárban; ú. m. „1688. Inventarium, mik maradtak munkácsi templomban, *mikor Bécsbe mentünk*, *vagyis vittek.*“ Ismét: „Mikor feladtuk az várat *és Bécsbe vittek bennünket.*“ Továbbá: „Anno 1688. Templomhoz való eszközök, *mellyeket adott az Mlgos Fejedelemasszony makoviczai udvari templomhoz die* 16. *Februarij* 1688.; *Zborón hadtuk czeket*, a kastély-templomban.“

hátulsó lónak elég ereje volt nemcsak a súlyos batárt visszatartóztatni, hanem a két lezuhant első ló sem eshetett egészen a Vágba, — ott függtek inkább, mint kapaszkodtak, a leomlott meredekség szélén, a megrémült fullajtárral együtt, miután a jó erős szíjj-istrángok el nem szakadtak s a lovakat nem engedték teljességgel alázuhanni.

A zuhanást és rögtöni megállást természetesen, nagy ütődés s a batárban ülőknek megdöbbenése követé; mire a fejedelemasszony gyermekeivel és udvarhölgyeivel lehető gyorsan kiszállott. Vészkiáltásaikra az egész vonat megállt s a mindenfelől elősiető udvarnokok s cselédség megszabadíták az ég és víz között lóggó fullajtárt is veszélyes helyzetéből.

A kemény hideg okozta sanyarúságokon s itt-ott a megszállási alkalmatlanságokon fölül, íme, ilyes veszedelmes eshetőségekkel volt összekötve, ez a kegyes Lipót császár rendeletéből egy fejedelmi asszonyra és gyermekekre nézve elrendelt téli utazás. Szerencsére, a rózsahegyi fenyegető veszély a percznyi ijedtségen kívűl egyéb bajt nem okoz vala, és az utazók nemsokára elérték előbb Thököly trencsényi várát Lietavát s városát Zsolnát, majd saját örökösvárosukat Puchót és ledniczei uradalmukat, mely egész a morva határokig nyúlik. A fejedelemnő az ezen uradalomhoz tartozó Rovna kastélyban s Lednicze várában hosszabb ideig pihenőt tartott gyermekeivel és kíséretével, várván a Bécsbe előreküldött futárnak visszajövetelét s a császártól bécsi hol és miként tartózkodásuk iránti rendelkezéseket.

Ezek késốcskén érkeztek meg, minthogy Leopold, ki a Rákóczi-árvák főgyámságát politikai indokokból csakugyan magának tartá fenn, — alkalmas egyén után nézett, a ki a tulajdonképeni intéző gyám legyen, és a kinek teendői az árvák Bécsbe érkezésével meg fognak kezdődni. — Ezen, a Rákóczi-ház nagy nevét és nagy vagyonát tekintve, úgy politikailag — kivált a fejedelemfi jövőjére s neveltetése irányára nézve — nagyfontosságú, mint anyagilag igen zsíros jövedelmű állásra, kedvencz ministerei: Strattmann, Kinsky és Kollonics meghallgatása után, legalkalmasabbnak találta *ez utóbbit*, ú. m. a magyarországi hírhedett germanizáló, katholizáló és elszegényítő czélzatú absolutistico-

centralisticus rendszer tervezőjét, a jezsuiták kiváló pártfogóját, gr. *Kollonics Lipót bíbornokot*, bécsi érseket, egyszersmind győri püspököt. A Rákóczi-, Zrínyi- és Báthory-házak fiatal oroszlánját *ez az ember* van leginkább hivatva megszelidíteni. Kollonics ugyanis magyargyűlölő, protestánsüldöző, hatalmaskodó, indúlatos, durva, erőszakos, a mellett ravasz és fölötte pénzsóvár vala. Ily férfiúra bízta a kegyes császár a Rákóczi-ház két árva csemetéjének jövőjét!

Miután a fejedelemnő az értesítést megkapta, hogy Kollonics cardinál van kinevezve árváinak intéző gyámjáúl, tehát Bécsben minden továbbiak iránt vele érintkezzék, — tovább folytatta szomorú útját, Trencsény, Nagy-Szombat[1]) és Pozsony felé. Bécs kapui elé épen Ferencz fejedelemfi 12-ik születésnapján, vagyis 1688. martius 27-kén érkeztek.[2]) S itt, a lovagias Leopold császár, vagy az udvarias gyám Kollonics rendeletéből, gyönyörű meglepetés várt Munkács hős úrnőjére. A város kapuit ugyanis bezárták az érkezők előtt, és mivel jövetelök ideje előre jelezve vala: a minden látványosságon kapdosó bécsi nép tömegesen tódúlt ki a rebellis Thököly „fogoly“-feleségének, a híres munkácsi vitéz asszonynak és a magyar fejedelmi Rákóczi-gyermekeknek bámúlására. Czudar, tolakodó, szemtelen csőcselék rajozta körűl a hintókat, kíváncsian bámúlva, hangosan szidva, fenyegetve s gúnyolva a dicső nőt és árváit, szerencsétlenségökben. És ezt a gyalázatos jelenetet 2—3 óra hosszatt engedték nyúlni, — a magyar fejedelmi család személyeiben az egész magyar nemzet prostitutiójával.[3])

---

[1]) E város közelében alkalmasint betértek vagy megszálltak Szomolyán várába, a gyermekek hű nagynénjéhez *gr. Rákóczi Erzsébethez.*

[2]) „Duodecimum aetatis annum complevi die, qua Viennam Austriae appulimus.“ (R. Önéletrajzában, 16. l.)

[3]) „. . . . Viennam Austriae appulimus, et postquam ad portas urbis, ad adventum nostrum (ex qua ratione? ignoro) seclusas, *duarum aut fors et plurimum horarum spatio expectassemus, spectaculo nobis offensissimae plebis expositi.*“ (Rákóczi, Önéletrajzában, 16. l.) V. ö. a Hist. des Révol. de Hongrie elbeszélését: „La Princesse eut ordre de l'Empereur de se rendre à Vienne, avec ses enfans . . . . Le tems de résister étoit passé. Arrivée, qu'elle fut à la porte de la Ville avec un suite convenable à son rang, *on l'arrêta à la barrière pendant plus de trois heures, pour la faire servir de spectacle à la canaille.*“ (II. köt. 14. l.)

Végre, mikor az utczai népsöpredék a ritka látványosság élvezetével már betelni látszott, — megnyitották a kapukat a majd három órája várakozók előtt, s az Augustinusok kolostorában szállásolák el őket. Itt Ilona, a kapuk előtti csúf fogadtatás után rettegve várta — nem magáért: szeretett gyermekeiért, — a történendőket. — Este felé megérkezett Kollonics érsek, s bemutatván magát a herczegnőnél, mint gyermekeinek, személyökkel és javaikkal rendelkező, császártól kinevezett gyámját: viszont az árvákat magának bemutattatá; kiket azonban épen nem megillető rangjuk és társadalmi állásukhoz képest, hanem gyönge koruk éreztetésével, bizonyos megvetéssel fogadott. Azután, azon ürügy alatt, hogy ő Felségéhez viszi őket bemutatni, a Rákóczi-ház két zsenge bimbaját letépte anyjok kebeléről, — a gyermekeket hintajába ültetve, magával vivé.[1])

A bíbornok azonban nem a császári várpalotába, hanem az Orsolya-szűzek zárdája elé hajtatott, — tehát mindjárt legelőször is megcsalta az árvákat. A zárda kapujánál megállva, Kollonics kiszállt, s ugyanezt tenni parancsolá *Juliánkának* is; öcscse a hintóban marad! A szánalomra méltó leányka a vett parancs hallattára keserves sírásra fakadt, és hő szeretettel vetve magát öcscse nyakába, szorosan átölelte Ferust, folyton zokogva: *Inkább öljék meg, de ő a kedves fivértől el nem válik!* A bíboros főpap zordon szívét nem indította meg ez a jelenet; durva kezekkel nyúlt a gyenge szűz testéhez, és őt testvére karjai közűl erővel kiragadta. S a szintén szívszaggató sírásra fakadt kis Rákóczinak kimondhatatlan lelki fájdalommal kelle látnia: a tőle még ekkor is megválni nem akaró s a bíbornokkal ellenkező, forrón szeretett nővért Kollonics mint taszigálja be a zárda kapuján. Mert az embertelen, brutális érsek, a hangos zokogás közt a kolostorba belépni vonakodó 16 éves virúló herczegkisasszonyt, baromi durvasággal, — lábaival rugdosta be a kapuba.[2]) *Ennek az egy jelenetnek emléke maga elegendő*

---

[1]) L. az Önéletrajzot, és a Hist. des Révol. de Hongrie-t, az i. h.

[2]) „Sed o Domine! tu solus nosti, quantus fuerit dolor meus, dum subsistente carpento, aperta porta vidi moniales Sanctae Ursulae, qua esororem meam flentem et reluctantem, *vi a Cardinali portae intrusam a me separarunt.* Quo facto, clausa porta, ego inops consilii, inter singultus et lacrymas a matre et

lehetett volna arra, hogy Rákóczival valaha bosszúló kardot vonasson Bécs urai ellen! Meg is őrzé ezt az emléket halála órájáig, és hosszú évtizedek múlva is, mikor már mind nénje, mind Kollonics a sírban pihentek, méltó indignátióval ír róla.

Elképzelhető a hintóban magára maradt fiú lelki állapota, ily megrázó jelenet lefolyása után! Szíve mélyéből ontotta könnyeit, s gondolható: mily elkeseredéssel kelle eltelnie keblének, embertelen kínzójuk, Kollonics iránt! Ott ült magában, gyámoltalanúl, házának egyetlen reménye, — dicső anyjától és szeretett nővérétől megfosztva; nem tudta, mi sors várakozik ő reá is? de a gyermeteg lelkét mélyen gyötrő éles fájdalomtól önhelyzetéről gondolkodni sem bírt. A bíbornok e közben visszatért, és a fiúval jószágigazgatójának lakására hajtatott, hol a kis Rákóczira legalább azon vígasztalás várt, hogy kedveltjeit: hű kamarását Körösyt és nevelőjét Badínyit reá várakozva találá. Volt tehát kikkel *„conjungere lachrymas!“* ...

Ma is szívet facsar s a legnemesebb részvétet költi fel olvasása ama mély bensőséggel és a hőn szerető lélek megrázó fájdalmával irott soroknak, melyeket a fejedelem e gyászos napok történetéről Önéletrajzában hátrahagyott. — Három egész napot töltettek a gyermekkel Kollonics directora házában, a nélkűl, hogy anyjáról, nővéréről csak legkevesebbet is tudattak volna vele. Pedig a legmélyebb szeretet köté őt mindkettőhöz, a kiktől még nem volt különválva soha. Azt a véghetetlen hosszú, kínos három napot folytonosan megújuló zokogás és fájdalmas sóhajtások közt tölté, mindúntalan tudakozódva édes anyja felől, — de hiába. Végre negyedik napon, tehát martius 31-kén, Kollonics kocsit küldött érte: *Megengedi, hogy anyjától és nővérétől elbúcsúzhassék, — mert hosszú időre el kell Bécsből utaznia!* Hogy *hová?* azt a szegény árva fiú előtt szántszándékkal eltitkol-

---

sorore separatus, in hospitium cujusdam hominis, rerum Cardinalis curam gerentis, abductus fui cum praeceptore meo Badínio et Camerario Körösy.“ (R. *Önéletrajza*, 17. l.) V. ö. a *Hist. d. Révol. de Hongrie-t*: „A peine eurent ils fait et réçu les prémiers complimens, que le Cardinal conduisit lui-même en carosse la Princesse Juliane dans un Couvent de Religieuses Ursulines, aù il la fit entrer malgré elle, *et en la poussant avec le pied*, et le Prince François dans une maison particulière.“ (II. köt., 14—15. l.)

ták, minélfogva természetesen annál jobban gyöttrődött s aggódott.[1])

Midőn anyjától való különválasztását tudatták vele, a gyermeknek egész valója föllázadt; erélylyel kiáltotta: *Mi jogon teszik ezt? hisz ő nem lázadt föl a király ellen; ő ártatlan; miért alkalmaznak hát ellene erőszakot?!* . . .[2]) Siket füleknek beszélt!

Nem volt mit tenni, — elment búcsúzni szeretteitől. Előbb édes anyjához vitték, — ahhoz a fönséges jellemű, páratlan asszonyhoz, a kit ő még sírhoz közelítő korában is lelkesülten emleget folyvást és büszkeséggel ekként nevezi: „*Az én dicső anyám!*" („Ma mère glorieuse.") S ennek a dicső anyának ez a fiú volt legdrágábbja. Mikor Zrínyi Ilona a kis-ázsiai „*Virágok mezején*" haldoklott: még akkor, végvonaglásai között is megemlékezék szeretett fiáról, azt mondván férje titkárának: „Tudassák fiammal utólsó anyai áldásomat; *ő soha meg nem szomorított engem!*"[3]) És most ettől az anyától kellett *örökre* búcsút venni a 12 éves Rákóczi Ferencznek. Mindketten alig bírtak szólni a szívrepesztő fájdalom és zokogás miatt. Zrínyi Ilona *utóljára* ölelte gyermekét; mert szomorú végzetök úgy akarta, hogy soha többé testi szemeikkel ne láthassák egymást. Csak a halálban egyesülhettek újra, midőn 47 év múlva e jelenet után, Konstantinápolyban Rákóczi holttestét, végakarata szerint, édes anyja mellé a sírboltba letévén, Ilonának hamvai megmaradt részét fia koporsójába zárták. „*Aetatis suae XII. a matre avulsus*, miro Divínae Providentiae ordine, per carceres, per exilia, et

---

[1]) „Dictum enim mihi fuit me Vienna discessurum, *sed quo? celabatur hoc cum industria.* O Domine, vere de his nunc quoque cum indignatione recordarer, si tua gratia non moderaret fragilitatem meam." (R., *Önéletrajzában*, 17. V. ö. Hist. des Révol. de Hongrie, II. 15.)

[2]) L. a *neuhausi jelentést.* (Monum. Script. XXIV. 322.) Ugyane jelentés szerint *Thökölyné*, midőn Kollonics küldötte által tudatta vele a császár kegyetlen határozatát, hogy gyermekeit elveszik tőle: halálra sápadt, s anyai fájdalmában majdnem eszét vesztve, tétova bujdosott szobáiban, hangos sírással, mint kölykeitől megfosztott nőoroszlán.

[3]) „Domine, tu impressisti mihi illam filialem obedientiam, quae eam (matrem) et in agone mei memorem testari fecit, me nunquam eam contristasse." (*Rákóczi*, Önéletrajz, u. o.)

per varia vitae discrimina aductus, *hic requiescenti matri per mortem redditus.*" Így szól a galatai gyászos sírirat.

Rákóczi az anyai szerelem búcsúcsókjaitól kicsalt könynyekkel szemében érkezett az Orsolya-szűzek zárdájába nénjéhez, a kivel már csak a apácza-kolostori rostélyon át szólhatott, — a mi még inkább öregbíté amúgy is csordúltig telt szíve fájdalmát. A beszédet itt is elfojtá a nyögés és fuldokló zokogás. „Mert köztem és nővérem között a legnagyobbfokú, gyengéd, testvéri szeretet létezett, mely mindkét részről az anyánkhoz való közös ragaszkodásban egyesűle, és tőle viszonoztatott; mindazáltal el merem mondani, hogy az én szeretetem nővérem iránt, még fölűlmúlá az ő hozzám való vonzalmát."[1]) Ekként ír maga a fejedelem, ezen búcsújelenet alkalmából.

Kollonics saját hintajába ülteté az övéitől elszakasztott fiút, és az Orsolya-nénéktől az irgalmasok conventjéhez hajtatott vele, a hol már egy, a Rákóczi-ház ivadékához épen nem méltó, közönséges, ütött-kopott bérkocsi készen várt, két apró lovú fogattal. A conventben várakozott a gyermekre nevelője Badínyi, a ki veleutazandó vala, és a csehországi eiskorni prépost,[2]) kire a bíbornok a fiú elvitelét bízá, és a ki egyedűl tudta hármuk közűl, hogy hová fognak menni? De azért meg nem mondá sem a fiúnak, sem Badínyinak, sokszoros tudakozódásaik daczára előbb, hanem csak az utazás másod napján; akkor is csak annyit, hogy *Csehországba* utaznak.[3]) Lassú menetekben haladtak, hogy a kis herczeg bútorait s málháit szállító társzekér utólérhesse őket.

De ámbár a fiú és hozzátartozói előtt mélyen eltitkoltatá is Kollonics az utazás irányát és végczélját: jól tudták azt

[1]) „Lacrymas a materno amore excitas portavi ad sororem, ad cujus conspectum inter claustri crates augebantur nimium; brevis hic et ibi ex singultibus interceptus sermo, cujus locum tenebant gemitus. Maximus enim fuit inter nos cum sorore teneritudinis affectus, qui abutrinque concentrabatur in matre, et reciprocabatur ab illa; ausim tamen dicere, quod magis redundavit in me, quam in sororem." (*Rákóczi*, u. o.)

[2]) Rákóczi *Önéletrajzában*: „cum praeposito *Eiskornensi*," hacsak nem hibás olvasásból, e helyett: „*Csiskomensi*," mert a neuhausi jezsuita-tudósításban (Monum. Script. XXIV. 321. l.) így találjuk, a mi inkább cseh módra hangzik.

[3]) R. Önéletrajza, 18. l.

a bécsi előkelő körök, melyekben e napokban a Rákóczi-család tragoediája a beszélgetés főtárgyát képezé; sőt a bécsi s más németországi hirlapok is tele voltak Munkács hősnőjének s árváinak nagy sensatiót keltett Bécsbe érkezése híreivel. És bármennyire túlontúl loyális és udvari szellemű vala is a magyar aristocratiának Bécsben tartózkodó része: mindazáltal nem vetkőztek ki még magyarságukból annyira, hogy Ilonának és gyermekeinek a kapuk előtt órák hosszatt tartott megalázó várakoztatása s az utczai csőcselék spectáculuma és gúnyjai tárgyáúl kitétele, továbbá Kollonicsnak az árvák iránt tanúsított kegyetlen, durva bánásmódja fölött meg ne ütköztek, meg ne botránkoztak volna. Fájt nekik, hogy egy dicsőséges magyar fejedelmi ház tagjaival így bánnak; e család megaláztatásában — saját megvettetésöket érezték, legalább a jobblelkűek.

Elhatározák tehát, hogy a méltatlanúl sértett Rákóczi-ház tekintélyének részükről elégtételt fognak szolgáltatni, s a távozó fejedelemfiú tiszteletére tűntetést rendeznek, melylyel részvétöket, ragaszkodásukat fejezendik ki sorsa és családja iránt. Nem kis merészség azokban az időkben, a császár székvárosában lakó főrangú köröktűl; nagynak kellett lenni az elkeseredésnek! Valószínű, hogy e demonstratió titkos intézője maga a nádor hg. Eszterházy Pál neje: gr. Thököly Éva volt, Imrének testvérhuga, Ilona sógornője.

A demonstratió abból álla, hogy midőn közvetlenűl az elindulás előtt Kollonics a kis Rákóczi Ferenczczel — az akkori idők szokása szerint, az útazásra Isten áldását kérni — az irgalmasok templomába belépett volna: a templomot egészen megtelve találta a magyar főnemesség matrónáival és ifjú hölgyeivel, a kik látni kívánták, és gyönyörködve, de egyszersmind szánakozó, könnyes szemekkel szemlélték az anyjától, nővérétől, hazájától megfosztott, szép, deli termetű, koránál 3—4 évvel fejlettebbnek látszó, valódi fejedelmi alakú, szellemes tekintetű és hódító tartású fiút. Ez, mély bánatában tán észre sem vevé: mennyien kérnek reá áldást az egektől, míg imáját végezi, s hány gyöngéd, résztvevő kebel, hány szép női ajk suttog felé istenhozzádot, midőn az egyházat elhagyja . . .

Azonban a tűntetésnek ez még csak kisebb, szelídebb

része: a magyar hölgyek részvételének kifejezése volt. A férfiak másként demonstráltak. Midőn a kis Rákóczit vivő bérkocsi Bécsnek Prága felé nyiló kapujához érkezett: a kapun kívűl egész sereg daliás magyar lovas várt reá. Itt a Bécsben időző magyar főúri és nemesi rend virága: a gr. Eszterházyak, Illyésházyak, Batthyányiak, Forgáchok, Bercsényiek, Nádasdyak, Kéryek, Pálffyak, Koháryak, Czoborok, Csákyak, Széchényiek, Amadék, Zichyek, Zayak, Révayak, stb. ifjai gyűlekeztek össze a körükből kiragadott fejedelmi fiú tiszteletére, s paripáikról búcsút intve feléje, utána sorakoztak, nem várt díszkíséretét képezvén a hintónak.[1])

Ez valóságos politikai tűntetés volt a *törvénytelen Kollonics-regime ellen*, a mindenha az alkotmányos szabadságért küzdő s ennek eszméjét képviselő *Rákóczi-ház javára*. S épen ezért nagy feltűnést keltvén, sietve hírt vivének róla Leopoldnak; a ki is a Burgból tüstént nehány lovas testőrt rendelt a demonstrálók után. Ezek a hintót követő főurakat már csak jó távolságra a székvárostól érték utól, s őket a császár nevében visszaparancsolták, kijelentvén, hogy a fejedelemfiú ő Felsége akaratából utazik Csehországba.[2])

Ez az eset roppant zajt vert föl; nehány nap múlva már a csehországi csendes városkákba is elhatolt híre.[3]) — Ezen városkák egyikébe, *Neuhausba* (Nova Domus) vitték Rákóczi Ferenczet, a jezsuiták ottani rendházának híres iskolájába, nevelésre. Kollonics bíbornok ugyanis, magyar gyűlöletét papi vakbuzgósággal és kapzsisággal egyesítve, így tervezett: legczélszerűbb lesz a leányt apácza-kolostor-

---

[1]) Nem lehetetlen, hogy az ezen alkalommal Rákóczit megtisztelt fiatal főurak közt voltak ifj. gr. *Bercsényi Miklós*, gr. *Forgách Simon*, gr. *Eszterházy Antal* és gr. *Csáky István* vagy *Mihály* is, *később mindnyájan az ő tábornokai*, a nélkűl, hogy ekkor még csak sejtelmével is bírhattak volna a fejedelemfiúval összeforrott jövendőjüknek.

[2]) „Et cum Illustres Matronae ac Herulae videri cuperent abiturum (Principellum), deductus est a Cardinali in templum, quod illae, confertissimo numero ejus videndi studio compleverant. Inde rheda vectus ex Urbe a Praeposito supranominato, specie recreationis, quem honoris causa comitati in equis Hungari Nobiles non pauci, dum longius ab Urbe ventum est; *nomine Imperatoris jussi sunt redire et Principellum suum desereri*, voluntati Caesarea in Bohemia proficiscentem.“ (*A neuhausi tudósítás.* Monum. Script. XXIV. 322.)

[3]) L. a neuhausi idézett tudósítást.

ba, és a fiút jezsuita-zárdába adni, hol oly irányban neveltessenek, hogy Ferenczből idővel *jezsuita*, Juliánkából pedig *apácza* váljék; minek következtében aztán a magyaroktól szabadságuk főoszlopáúl tekintett *Rákóczi-ház majd kihal, és roppant vagyona a Ferencztől kicsikarandó végrendelet erejével a jezsuitákra szálland.*[1]) Ezen sötét terv valósítása volt az érsek előtt a fő, s a prépost a neuhausi rendház főnökének oly utasítást vitt: ehhez képest igyekezzék jezsuitáival a fiatal Rákóczi nevelését intézni, vagyis *a gyermeknek nagyratörő lelkét megölni.* Hogy pedig ez könnyebben sikerűljön: azért nem hagyta a fiút Bécsben, vagy ennek közelében — hol magyarokkal mégis gyakrabban találkozhatott volna, — hanem elküldé messze hazájától, a távol Csehország egy elszigetelt helyére, hol egészen nevelőinek kezei közt legyen, s még csak hírt se hallhasson övéiről, honáról.

Végre, hogy a fejedelmi méltóságot kiverje fejéből: a császárnak azon parancsát tudatta a jezsuitákkal, hogy Rákóczit ne *fejedelemnek* vagy *herczegnek*, hanem csak *grófnak* kell czímezniök.[2])

És míg a kegyes gyám ilyképen tervezett és intézkedett gyámoltjairól: addig a mélyen sebzett szívű fejedelmi anya, a Munkácsról magukkal hozott drága bútorokból, ruhaneműkből és családi kincsekből a fia által leginkább használható darabokat összeválogatta: fejedelmi pompájú, mennyezetes, selyem-függönyös ágyat, aranynyal hímzett vánkosokkal, paplannal; nehány gyönyörű mívű szekrényt, író-asztalt, órát, persa szőnyegeket; aranyozott ezüst ivópoharakat, mosdómedenczéket, korsókat; finom fehérneműt,

---

[1]) „La vue du Cardinal étoit d'inspirer à ces deux jeunes personnes le dessein de s'engager dans la vie religieuse, soit pour éteindre la Maison Rákóczi, qui avoit toujours été le boulevard de la Liberté Hongroise, soit pour rendre la Religion dans laquelle il s'engageroient, maitresse de tous les biens qu'elle avoit possédés.“ (*Rákóczi*, az általa inspirált *Hist. des Révol. de Hongrie*-ban, II. 15. Ugyanő hasonlókép Önéletrajza több helyén is, pl. 26, 29. és 30. l. V. ö. *Horváth M.* Magy. Tört. VI. 275. stb.

[2]) „Advenit huc, (Neuhausba) uti praesignificatum erat, junior Rákóczius, quem Avo et Patre Principe natum, *licet nova publica Principem appellent, Imperator tamen Comitem duntaxat vocari vult a nobis*, titulo Principis non quidem ablato, sed veluti suspenso, usque dum principalium suorum Dominiorum possessionem adeat.“ (A *neuhausi jezsuita-tudósítás*, az i. h.)

válogatott szépségű magyar díszöltözeteket, igaz-gyöngyös, drágaköves, arany-ezüst gombokkal, lánczokkal, mentekötőkkel, gyémántos kalpagforgóval és azzal a díszkövektől ragyogó fejedelmi jogarral vagy buzogánynyal, melyet fia Munkácson, mikor a hadcsapatok fölött szemléket tart vala, úgy más ünnepélyes alkalmakkor viselni szokott, — hogy így fényes nevének s vagyonának legalább némiképen megfelelőleg legyen fölszerelve az idegen földön is. Mindezeket társzekérre rakatván, megindította elrabolt gyermeke után.[1] És ez volt az *utólsó ajándék*, melylyel a hű édes anya, szeretett fiának kedveskedhetett.

[1]) L. a neuhausi tudósítást.

IV. FEJEZET.

Az árvák ingó és ingatlan javait Kollonics veszi át; az utóbbiakat miként kezelteti. — Zrínyi Ilona leányához, a bécsi Orsolya-zárdába költözik. — Rákóczi Ferencz utazása Csehországba, a jezsuitákhoz; a megérkezés Neuhausba, a fogadtatás. A fejedelemfiú föllépése mindenkit meglep és megnyer. — Elhelyezése; szeretett nevelőjétől Badínyitól elszakíttatik; mély búsúlása elhagyatottságában. A neuhausi vár; „*Impossibile est tam cito oblivisci!*“ — A fejedelmet Kollonics grófnak czímezteti; tanárai, az agg házfőnök, a gr. Slavatha-testvérek mind igen megkedvelik őt. Múlatságai Slavatháék várában; tanúlmányai és időtöltései a jezsuita-atyáknál három tanéven át; utazgatásai a szűnidőkben. — Guttwirtt atya 1690-ben könyvet ajánl Rákóczinak; ennek 14 éves kori arczképe; ugyanekkori magyar levele nővéréhez. — Rákóczi a prágai egyetemen; itteni életmódja, foglalkozásai és tanúlmányai, 1690—92; tehetségtelen felügyelője s rosszlelkű gyóntatója. „*Adolescebat natura . . .*“

Mialatt Ferencz útban volt Neuhaus felé: az új gyám hivatalosan átvette a Rákóczi-árvák ingó s ingatlan javainak kezelését édes anyjoktól. A mi a Munkácsról elhozott arany, ezüst, drágaköves és gyöngyös míveket s egyéb családi kincseket illeti: ezeket Ilona — a belső kamarása Záborszky János gondviselésére bízottakon kívűl — april 2-kán leányának, gr. Csáky István országbírónak és a cs. k. udv. főhadi tanács Melmeke nevű biztosának jelenlétében adta át Kollonicsnak. Az összeírás és a Reichardt Kristóf s Ponnoss György szakértő bécsi becsmesterek által egyszersmind eszközlött értékbecsű azonnal megkezdődött s több napot vőn igénybe. A roppant számú ékszerek s másféle drágaságok becsárát a szakértők, a műértéktől eltekintve s csakis az arany-ezüst és drágakő-becset véve, alacsony számítás szerint is 70,476 Rh. frtra tették,[1]) mely összeg a mai nyolcz—

[1]) „Conscriptio rerum mobilium *Rakocziano-Orphanorum*, coram Eminentissimo Principe Domino Cardinale a Colonicz, praesente Comitissa Helena

tízszeres értéknek felel meg. A Záborszkynál volt tárgyakat pedig ugyan az 1688 ik év november 2-kán adta át Csáky gróf, a bíbornoknak.[1])

Az ingatlan birtokokat vagyis uradalmakat illetőleg Kollonics annyiban dícséretesen viselte magát, hogy ezek administratorává, Ilona kértére, a Rákóczi-ház régi bizalmas emberét, a fejedelmi család birtokviszonyait jól ismerő Zétényi *Klobusiczky Ferenczet*, az utóbb kir. ítélőmesterré és báróvá, végre Rákóczi orsz. közjövedelmi tanácsának elnökévé lett derék és tevékeny kir. táblai bírót nevezte ki. Azonban ennek igen különös és káros utasításokat adott mindjárt először is, a Rákóczi-ház összes uradalmain eltiltotta a protestáns vallás gyakorlatát, a templomokat elszedette, a lelkészeket és tanítókat elűzette, az iskolákat, köztük a Lorántffy Zsuzsánna által gyarapított sáros-pataki híres collegiumot bezáratta és épűleteit a cs. katonaságnak osztá raktárakúl.[2]) Klobusiczkynak meghagyá, hogy a gabnatermést a cs. helyőrségek éléstáraiba szállíttassa és a Rákóczi-várakban tanyázó katonaság kihágásai iránt legyen elnéző:[3]) holott ezek parancsnokai, az árvák földesúri jogainak rovására a korcsmáltatási stb. jövedelmeket maguk számára fordítot-

---

Zrini-Thököliana et Domicella Rakocziana, Anno 1688. die 2-da Aprilis et subsequentibus in Archiducale Civitate Vienna Austriae facta et celebrata" czímű, Kollonics, Csáky és a többi föntnevezettek által aláírt lajstrom (Monum. Script. XXIV. 370—386.) a gr. Csákyak lőcsei levéltárában, ccc. fasc. 206. nro. 5. Ugyane lajstromnak magyar és német nyelvű egykorú másolatait l. a kir. kam. ltárban, Acta Neo-Reg. fasc. 770. nro 58. — Mint e lajstromnak már *czíme* is mutatja: téved *Horváth M.* midőn az itt fölbecsűlt ingóságokat *Zrínyi Ilona tulajdonainak véli*, („Zrínyi Ilona", 90. l.) mert ezek a *Rákóczi-ház* kincseihez tartoztak. — Érdekes megemlíteni, hogy volt e kincsek között egy igen nevezetes régiség is, mely így van a lajstromokba iktatva: „Unum cornu, quasi venatorium, *a Duce Hungarorum* condam *Lehel* remansum." „Egy régi magyaros kürt, *Lehel herczegé.*" „Ein alt Hungarisch Jägerhorn, von *Hungarischen Herzog Lehel.*" Nagy kár, hogy bővebben le nem iratott.

[1]) L. Monum. Script. XXIV. 387—388. l.

[2]) *Horváth M.* Magyarorsz. Tört. VI. 200. — Kam. levéltárbeli irományok, stb.

[3]) *Klobusiczky Ferencz* 1690. oct. 5. Zétényből meghagyja Nagy Gergely ecsedi tiszttartónak, hogy az ottani cs. prófuntházba 4000, a tokajiba 5000 köböl életet szállíttasson. „Az németek excessusi iránt pedig most bécsi commissiótúl, úgy reménlem, lészen parancsolat; *mert most hirtelen nem lehet az ollyat orvo-*

ták, s ők és alattvalóik a jobbágyokat rémségesen zsarolták. Ezenfölűl a kir. kamara a tokaji, szerencsi, pataki, regéczi, borsii, ónodi, Dobó-ruszkai, ecsedi, sárosi és zborói uradalmaknak 1686, 1687 és 1688-ik évi haszonélvezetéről, a munkácsi capitulatió világos sérelmével, nem akart számolni; úgy, hogy Klobusiczky még 1691—92-ben is bajoskodott e miatt velök.[1] — Végre Kollonics, csak a maga hasznát és gyámsági idejét, nem az árvák javát tekintve: rabló-gazdálkodást űzetett; nem engedett semmi beruházást, javításokat, — minek következtében aztán idővel minden elpusztúla;[2] de viszont a gyámi hatodrészt minden áron emelendő: a pénzcsikarásban annyira ment, egész a kicsínyességekig, hogy pl. még az I. Rákóczi György által nyomatott *oláh bibliának Ecsed várában talált példányait is árúba bocsáttatta*, stb.[3]) Egy szóval, igazi árva-gazdálkodást léptetett életbe a bíbornok.

Mindezek tüzetesebb vázolása nem tartozik tárgyunkhoz.

Zrínyi Ilona, miután fiától megfosztották: legalább leányával akart egy födél alatt lakni; azért a föntebbi anyagi ügyek elintézése után, ő is az Orsolya-apáczák kolostorába költözék; a kegyes nénék — jó pénzért — adtak ott neki szállást, s az udvar sem volt ellene. Kedves fiával azonban csupán levelezés útján érintkezhetett,[4] — mert azt még az iskolai szűnidők alatt sem engedték anyja látogatására utazni. A török földére szorúlt Thökölyvel pedig csak igen ritkán s nagy titkon — a franczia követség közvetítésével — válthatott egy-egy levelet bécsi bús magányából Munkács hősnője. A legnagyobb mértékben tragicus volt e magasztos lelkű fejedelemasszony sorsa. Atyja és nagybátyja,

---

solni." Ugyanő, Zétény 1690. febr. 10. utasítja Nagy János pataki tiszttartót, hogy gr. Nigrelli cs. tbk és Draheim kamarai tanácsos részére küldjön Kassára ajándékúl legfinomabb minőségű tokaji hordós borokat, stb. (*Ered. levelek* a kir. kam. ltárban.) Tokaji borok *Kollonics asztalára* is bőven küldettek.

[1]) L. az idevonatkozó számadásokat a kam. ltár lymbusában.

[2]) L. R. Önéletrajzát, 31. l.

[3]) *Klobusiczky*, a föntebbi kelet alatt Nagy Gergelynek, Ecsedre: „Az oláh bibliákat Kglmed csak adja el, ha árosa találkozik." (U. o.)

[4]) II. Rákóczi Ferencznek anyjához irott levelei közűl egyetlenegy sem létezik a vörösvári családi levéltárban; mivel anyja, Törökországba költözésekor bizonynyal magával vivé e kedves leveleket, és halálakor — a régiek szokása szerint — koporsójába tétété.

mint a szabadság-ügy martyrjai, hóhérpallos alatt vérzettek el, s első férjét is csak a néhai „*nagyasszony*“ közbenjárása és négyszázezer tallérnyi fejváltság lefizetése mentette meg hasonló sorstúl; anyja, a büszke Frangepán Katalin, családjának gyásza miatt megőrült és tébolyúltan szállt sírba; — egyetlen fivére Zrínyi János gróf, Tyrol egyik sziklavárában ült egy torony sötét üregében, rettenetes, örökös fogságban; két virágzó nővérét apáczákká tették, az egyik Zágráb, a másik Klagenfurt s Grácz Clarissa-kolostoraiban hervadt el; legfőbb reménye, büszkesége: kedves fia, az anyai kebelről leszakítva, a jezsuiták kezében, Csehországban; ő maga és leánya az ursulinák bécsi zárdájában; hőn szeretett második férje a nemzeti ügy számkiűzött martyrjaként a távol török birodalomban bujdosék; a Zrínyi, a Frangepán, a Thökölyjavakat elvették, elkobozták, a császár, a kir. fiscus számára; a Rákóczi-javakkal pedig a magyar fajnak s az ő házának halálos ellensége: Kollonics érsek rendelkezett. — Valóban, *ennyi iszonyú csapást* oly fönséges nyúgalommal elviselni csakis Zrínyi Ilona nagy lelke tudott; találólag vésették sírkövére a mikor meghalt: „*Fortem Deo reddidit Animam.*“

De hagyjuk el a búsongó anyát, s kövessük csehországi útjában Rákóczi Ferenczet. Szomorú út volt ez; a hazájától, családjától, szokott környezetétől, mindenétől egyszerre megfosztott 12 éves gyermeket, noha különben korához képest meglepő szellemi fejlettséggel és ritka önuralommal bírt, — a ránehezedő súlyos csapások alatt elhagyá lelki ereje. Teljesen a kimondhatatlan szívfájdalom és búsúlásnak engedé át magát az egész út alatt; minden azokra emlékezteté őt, a kiket elvesztett, és reájok gondolva, gyakran zokogott. Nagyon nehéz helyzete volt mellette hű nevelőjének Badínyinak, (Körösyt még Bécsben elválasztották tőle, csak az egy nevelő kísérhette őt;) ki is saját szomorúságát el igyekezett volna növendéke előtt rejteni, hogy ezt vígasztalhassa. Hasztalan kísérlé meg a fiú érdekeltségét az útban eső nevezetességek stb. iránt felkölteni s őt ezáltal szórakoztatni, — a gyermeket egészen elfogta s elfoglalta a fájdalom, sőt a mi újat és idegent látott: az is csak az édes otthon elvesztésére emlékezteté őt s felújítá fájdalmát; nem is maradt

meg a négy napig tartott útazásból semmi egyéb emléke e keserű fájdaloménál.[1])

April 3-kán dél tájban érkeztek meg rendeltetési helyökre, a Csehország délkeleti részében fekvő *Neuhaus* városkába,[2]) a jezsuitáknak ottani nagy, tágas épületű collegiuma vagy seminariumába, mely tele volt ifjú növendékekkel, legtöbbnyire a cseh aristocratia gyermekeivel.

A neuhausi jezsuita-atyák igen jól tudták: kit fogad be Rákóczi személyében collegiumuk; s ép azért igyekeztek a gyermek kedvét megnyerni, hogy így Kollonics intentiói idővel leendő megvalósításának eleve útait egyengessék. Az érkezés ideje előre tudatva lévén: a jezsuiták színpadot állítottak, s látványos tanodai színmű előadásával, — majd ennek befejeztével a refectoriumban tartott nagy és bőséges díszlakomával tisztelték meg a magyar fejedelemfiút,[3]) kinek az intézet előkelőbb növendékeit bemutatták. — Mind ezek, mind pedig a jezsuita-atyák magok is kíváncsian sereglették körűl, bámúlták és ezerféle kérdéssel ostromolták az oly messze földről közéjök kerűlt nagynevű és mesés-gazdagságú fejedelmi ivadékot, kinek meglepő daliás alakja, elegáns modora és előttük tökéletesen idegen szabású, ragyogó, keleties pompájú öltözete csak fokozá a csodálkozást.

Képzelhető, hogy az utóbbi napok eseményei által lelke mélyéig elkeseredett fiúra ez a kíváncsiság, kérdezősködés és bámúltatás mennyire bántólag hathatott. Azonban a kis Rákóczi megemberlé magát, s anyjától öröklött nagy lelkével nyugalmat parancsolva háborgó érzelmeinek, olymódon lépett föl, hogy csakhamar mindnyájokat csodálkozással vegyűlt tiszteletre, őszinte, részvétteljes szeretetre és rokon-

---

[1]) „Solus praeceptor meus, qui suam mihi pro posse celabat tristitiam, consolabatur me praesentia sua et spe ulterius quoque apud me manendi. Linguae et morum ignaro, omnia nova apparebant mihi, et cuncta objecta renovabant dolorem, cujus fundamentum fuerat separatio a matre et sorore mea; tenera aetate debilis natura mea jam oblivisci volebat praeteritorum, jam ea renovatis lacrymis revocabat in memoriam . . . . . Complurium dierum spatio continuato itinere, *ex cujus particularitatibus non nisi de continuato moerore animi mei recordor*, ad scopum itineris nostri pervenimus, urbiculam Bohemiae Novam Domum, Germanice Neuhaus nuncupatum.“ (*Rákóczi*, Önéletrajzában 18—20. l.)

[2]) A neuhausi egykorú tudósítás. (Monum. Script. XXIV. 321. l.)

[3]) Rákóczi Önéletrajza, 21. l.

szenvre gerjeszté maga iránt. Nagyban előmozdítá ezt megnyerő alakjának szépsége, méltóságteljes, s a mellett lekötelező nyájasságú modora, és a fény a melylyel megjelent.

Rákóczi ugyanis, a mint megérkezésükkor a tiszteletére rendezett fogadási ünnepélyességekről értesült, az udvariasságot viszonozni akarván: ezeken és a templomban leggazdagabb díszmagyar-ruhájában jelent meg. A jezsuita-atyák elragadtatással bámúlták a gyönyörű, daliás fiút s festői öltözetének aranygombjait, lánczait, fekete kócsagtollas „*magyarká*"-ja[1]) forgóját, a mindezeken villogó gyémántokat és drágaköveket, valamint a magával hozott fejedelmi fényű s értékű bútordarabokat. A ki ezeknek szemtanúja volt, ama névtelen Jézus-társaságbeli, kinek a vörösvári levéltárban fennmaradt 1688. april 12-iki neuhausi tudósítást köszönjük, így ír Rákóczi megjelenéséről:

„A fejedelmi utód martius 27-kén tölté be 12-ik évét, de oly nagy és kifejlett termetű, hogy három—négy esztendővel idősebbnek látszik koránál. Magyarúl beszél, és latinúl úgy szólván tökéletesen; arcza pirossal vegyült barna, dúsgazdag gesztenyeszínű hajfürtei hosszan omolnak le vállaira. Egész valóján nincs semmi középszerű; szavai, magatartása, járása — mind méltóságteljesek, — egy szóval: minden emlékeztet benne a fejedelemre, mindazáltal kevélység nélkül. Mert a mily nemes, ép olyan emberséges, jóllehet tekintélyét mindig megőriző, s az isteni szolgálatban kegyes. — Drága ékszereket, bútorokat, ágyneműeket, és oly öltözeteket hozott magával, melyek aranyozott ezüstgombjainak mindegyikében nemes kövek villognak. Láttam egyéb ékszerei között, aranyozott ezüstből készült s drága-kövekkel gazdagon kirakott buzogányát (sceptrum), melyet nagyobb ünnepélyek alkalmakor pompával viselni szokott volt. (Ezzel tartott hadiszemléket Munkácson!) A templomba belépvén, ragyogó mentelánczán ötvennél több gyémánt tündöklött, melyeknek középsője oly nagy, mint az ember kis újjának ízülete, s magyarkájának (kis kalpag) tollas forgójában más tizenkét gyémánt, mindegyike egy-egy arany értékű; mente-

[1]) L. a neuhausi tudósítást: „et in *Magyarka,* praeter monile plus 50 adamantorum," stb.

és dolmánygombjai tiszta aranyból állók, stb. Kérdésemre: mikor kezdett diákúl tanúlni? Szó szerint így felelt: Mikor anyámat Thököly uram nőűl vette, akkor kezdettem el a latínt! Szíves és előzékeny hozzánk, mintha régóta köztünk laknék, s mikor rendházunk kertjében sétálunk, nyájasan tekint le reánk a collegium ablakaiból.“[1])

Ezen, merőben idegen ember tollából eredt tudósításból is, — valamint a neuhausi tartózkodásra nézve még alább közlendőkből — meglátszik, hogy az az embereket magának megnyerni, meghódítani tudó, az a lelket melegítő hatású modor, mely Rákóczi személyéhez a hű Körösy Györgyöket és Mikes Kelemeneket annyira odaláncczolá, s mely a kevésbbé fogékony természetűeket is oly rendkívűli mértékben vonzotta a nagy szabadsághőshöz: *ennek már gyermekkorában sajátja volt, — vele született.*

A neuhausi fogadtatásnak azonban csak a kezdete vala vidám és nyájas. Kevéssel az ünnepi lakoma elköltése után, bíboros gyámjának egy oly kegyetlen rendeletéről értesítették a gyermeket, mely újabb kínos fájdalommal gyötré őt s lelkét mélyen megrázta. Ferencznek egyedűli vígasztalása szomorú útjában — mint említők — az vala, hogy szeretett nevelője Badínyi vele jöhetett, és remélték, hogy vele is fog maradhatni. A szegény árva fiúnak tehát minden öröme ez az egyetlen hazai ember volt az idegen országban. Most ettől az egytől is — az utólsótól szerettei közűl — meg kellett válnia. Estve felé az eiskorni prépost Rákóczinak leendő tanárai a jezsuita-atyák előtt kijelenté, hogy itt marad és ezen collegiumban fogja gymnasiumi tanúlmányait folytatni, holott is eddigi előképzettsége alapján a syntaxisták osztályába iratott be;[2]) ha tehát édes anyjához valami izenni valója van: közölje azt még ma volt nevelőjével *Badínyival,* mert ez holnap reggel Bécsbe fog indúlni; — ugyanis neki (a prépostnak) a bíbornok megparancsolta, hogy Badínyit válaszsza el növendékétől s azonnal küldje vissza, mihelyt Neuhausba érkeznek.[3])

---

[1]) L. a sokszor idézett *neuhausi jezsuita tudósítást,* 321—323. l.

[2]) A neuhausi tudósítás.

[3]) L. a következő jegyzetet.

Az anyjától való elszakítás után ez a szívtelen intézkedés volt a gyermek lelkére nehezült csapások legsúlyosbika. Tehát kisded korától fogva való hív nevelőjétől is megfosztják őt kínzói, az egyetlentől a kit még az idegen országban, ismeretlen emberek között mellette meghagytak; s megfosztják őt az érsek parancsából, a ki neki határozottan megígérte az ellenkezőt! A prépost száraz kijelentése villámcsapásként hatott a mélyen érző kedélyű fejedelemfiú szívére. Kimondhatlan metsző fájdalom fogta el kebelét, könnyei megeredtek és záporként omolván, heves zokogás fojtá el szavait; panaszkodott, könyörgött, sírva hivatkozott a bíbornok bíztató ígéretére, hogy Badínyi még nehány hónapig mellette fog hagyatni, — nem használt semmit; a Kollonics parancsai iránt vakengedelemhez szokott prépostot és jezsuitákat sem könnyek, sem panaszló esedezések meg nem indították. Könyörtelenül elvezették a zokogó gyermeket leendő lakszobájába. Ez közös volt két más ifjúval; az intézet legelőkelőbb növendékeit válogatták ki Rákóczi mellé lakótársakúl: a bíbornok unokaöcscsét, egy Ferenczünkkel hasonkorú gr. Kollonics-fiút és egy gr. Volkrát, kikhez nemsokára még egy Kollonics úrfi járúlt. A tágas szoba akként volt berendezve, hogy mindegyik növendék ágyát s osztályát spanyolfalak környezték, és így kiki magára lehete. Rákóczi a mint e szobába belépett, ágyához sietvén, elzárkózék spanyolfalai mögé. Badínyi követte őt, hogy vígasztalja; a mélyen elkeseredett fiú ledőlt ágyára, és kedves nevelőjét átölelve, keserves sírás, nyögés, fájó sóhajtások közt kérte: ne hagyja el őt, kit minden elhagyott, ez idegen országban, e szívtelen emberek között; maradjon mellette, habár erőszakkal is, stb. Ily kérelmek, a folytonosan növekvő fájdalom és megújúló zokogás közepette, a gyötrelemtől egészen elbágyadt, s kisírt szemeire a Rákócziak árva fiának jóltévő álom borúla.

Reggel, mikor fölébredt, első dolga vala Badínyit szólítani, — de e helyett a felügyeletére rendelt jezsuita páter tudatá, hogy volt nevelőjének már virradatkor oda kelle hagynia Neuhaust.[1]) „Te látod Uram! — írja évtizedek múlva

[1]) „Sub finem mensae significatum fuit mihi a Praeposito ducente, me ibi studiis vacare oportere in supranominato collegio; sed quia in mandatis habet

Rákóczi, e jelenetre emlékezvén, — hogy még most is mennyire elszomorodom, midőn akkori helyzetemet lelkem elé idézem. Mert vajjon mi eshetett volna keservesebben a gyermek-fejedelemnek, mint a hazából számkivetve, szülőitől elragadtatva, ismeretlen országba hurczoltatni; a társadalmi álláshoz mérve, melyben született, illetlen bánásmódban részesűlni, s merőben idegen erkölcsű és szokású emberek között, a nyelveket sem bírva, egyedűl hagyatni? Ugyanis a Csehországban honos nyelveknek egyikét sem ismerém, és másként mint latínúl — mit otthon tanúltam meg — senkivel sem közlekedhettem."[1])

A vett hír kettőztetett erővel újítá föl az árva gyermek tegnapi fájdalmait; sőt most érzé csak igazán elhagyatottságát! Kitörő heves zokogását majd méla bánat, majd elkeseredett harag váltotta föl; hiába kísérték meg őt vígasztalni a jezsuiták; könnyek között nagy felindúlással kiáltá: „*Minek kínoznak? Inkább öljenek meg, ha megérdemlem; inkább veszejtsenek el, mintsem elhagyatva, nyomorúltúl éljek! . . . .*" A páterek mindenképen csöndesítették, vígasztalgatták volna, — de sehogysem sikerűlt, oly mélyen el volt (méltán is!) keseredve. Végre is akkor látszott egy-kissé megnyúgodni, mikor új nevelői azzal bíztatták: *Ne sirassa kedves Badínyiját, — jó dolga lesz annak, mert jószágkormányzójává fog kineveztetni!*[2])

Badínium praeceptorem meum reducere: propterea, si quid matri significandum habeo, sequenti mane abituro, ei adhuc eo vespere communicare oportere me. O Domine, vere tu solus nosti, cum quanto dolore et lacrymarum praecipiti cursu erumpentium copia excepi loquelas ejus. Inane fuit querulari, allegare Cardinalis promissa, dictum praeceptorem adhuc aliquot mensibus mecum mansurum, — non movebantur praecibus, non lacrymis, non querelis, inter quas ductus sum in cubiculum habitationi meae destinatum, quod mihi debuit esse commune cum duobus aliis, comitibus nempe Kollonics et Volkra, cui parum post tertius quoque primi nominis accessit. Recessi illud ingerens post murum fictilem, quo lectulus meus circumdabatur, et continue augentibus gemitibus, singultibus et lacrymis rogabam praeceptorem: ne me derelinqueret; sed cum dolore et afflictionibus debilisatus obdormivissem: fidelis hic nutricius meus ereptus est, nec nisi sequenti elucescente die, dum vix expergefactus vocans, discessisse intellexi." (*Rákóczi*, Önéletiajzában, 21. l.)

[1]) *Ugyanaz*, ugyanott.

[2]) „Nec modica fuit difficultas in placando Adolescente, dum ipsi charissimus ille morum Magister, ipse de reditu sibi imperando eatenus nescius, ipso

De, ha ezen bíztatásban a hálásan szeretett nevelő személyére nézve valami megnyugtatót látott is a fejedelemfiú, — azzal még saját elhagyatott helyzete egy cseppet sem látszott előtte rózsásabbnak. Lesújtó szomorúságában ezen és a következő napokban, úgy szólván folyvást spanyolfalai homályába vonúlt, még a derűt, világosságot is gyűlölve; laktársait alig méltatta szóra, — az alváshoz szükséges órák kivételével egész idejét egymagában búsongva tölté. Miután immár nem maradt senkije, a ki előtt szíve keservét kiönthetné: megemlékezék hű nevelője sokszori intelmeiről, s imádkozásban keresett enyhűlést; szünet nélkűl ott sírdogált és fohászkodott a félhomályban ágyánál, gyermeki szíve ártatlanságával az árvák Atyjához és megszomorodottak vígasztalójához fordúlva, — a ki nem is hagyá el, lassanként megerősíté, megedzette a gyermek lelkét, kemény sorsának elviselésére.

Azonban ezen átalakúlás nem mehetett végbe oly hamar. A folytonos búsongás napokig eltartott. Mikor az ebéd vagy vacsora ideje elérkezék: érte jöttek s bevezették őt spanyolfalai közűl a refectoriumba; de bizony a kis magyar herczeg a savanyú rozskenyérhez, eczetízű borhoz és cseh étkekhez nehezen tudott szokni; az idegen nemzet ízlése szerint készűlt eledeleknek már csak látása is elszomorítá őt, — könnyes szemekkel űlt le az asztalhoz, és úgy tért vissza árnyékfalai homályába. A nagy búsúlás annyira megviselte a gyermeket, hogy majd belébetegedék, és majdnem egy egész hónapnak kellett eltelni, míg tanúlmányainak rendes folytatására, sorsába lassan-lassan belefásúló lelke képessé lőn.[1])

---

vesperi adventus in hanc Urbem, in crastinum mane abriperetur. Tum enim plorabundus clamabat: *Occidi si malle, si quid meritus essem, malleque periri, quam misere vivere!* Attamen promissione facta hujus sui Praefecti in Regentem bonorum promovendi, sedari se passus." (*A neuhausi jezsuita-tudósítás*, 322. l.) Megjegyzendő, hogy mind *Badínyi*, mind *Körösy* csakugyan alkalmaztattak Klobusiczky, illetőleg Kollonics által a Rákóczi-birtokokban. *Körösy* előbb pataki várnagy, majd hegyallyai borinspector lőn; *Badínyi* pedig Sátoralja-Újhelyen volt valami uradalmi alkalmazásban; legalább gr. Aspremont-Gobert Ferdinánd 1693. nov. 14. S.-Patakon költ levelét úgy czímzi Badínyihoz Újhelyre, mint „*Aulae Familiari Nostro.*" (*Eredeti*, a kir. kam. ltárban.)

[1]) L. Rákóczi Önéletrajzát, 21—22. l.

Kollonics Badínyi eltávolítását nyilván azért rendelte el, hogy a fiúnak senkivel ne legyen módjában magyarúl beszélnie, és így anyanyelvét lassanként felejtse s vele nemzeti érzűletét veszítse el; — továbbá, hogy a gyermekkori hazai események élénk emlékei, az azokat ismerő, azokban részt vett egyén jelenléte által föl ne újíttassanak, hanem idők jártával az ifjú zsenge lelkében sötét feledségbe merűljenek; — minek következtében aztán a jezsuiták a még könnyen hajlítható fiatal csemetét a kívánt irányban növelhessék. Szóval, a bíbornokot föntemlített gonosz és önző czélzatának majdani elérése szempontjából követett nevelési elvek vezették, és ezek valósításáért minden emberies érzelemből, szánalomból kivetközött, s az ártatlan fiú gyötrelmeivel semmitsem törődék; sőt meglehet, hogy ezeket a fiú jellemének megtörése czéljából épenséggel *szükségeseknek*, s ugyanazért provocálandóknak tartá. Mindezek daczára, a kis Rákóczinak korát meghaladó lelki önállósága, érettsége s az anyjától kapott oktatások, jó tanácsok emléke, diadalmaskodtak a hatalmas cardinál furfangos és vasszigorral foganatosítani megkísérlett tervein, — a mint majd meglátjuk.

A neuhausi atyák mindent elkövettek, hogy a magát egészen búsúlásnak adott magyar fejedelemfiúval övéit és az édes otthont elfeledtessék s őt mielőbb magukhoz szoktassák. E tekintetből, miután a hozzá intézett kérő és vígasztaló szavak kevés sikerben részesűltek: a gyermek kíváncsiságának fölgerjesztésével, új tárgyak látása általi szórakoztatással kísérlék meg kedélyét ha nem is földeríteni, legalább elfoglalni, — s ezért azt gondolták ki, hogy fölvezetik őt több, rangjához illő származású fürge fiatal társ kíséretében a *neuhausi várba*, ennek nevezetességei: a termek, gyűjtemények, a grófi udvartartás, istállók, fogatok, a szép várkert, stb. megszemlélésére.

E vár ma a gr. Czernín családé, akkor még a kevéssel utóbb kihalt régi híres gr. Slavatháké, név szerint Slavatha Joachim és Lipót testvéreké volt. Az utóbbi Passauban kanonokoskodott, Joachim a tulajdonképeni várúr pedig nem vala épen otthon: de azért a jezsuita-atyák előtt a vár megtekintésre mindenkor nyitva állt. — April 5-kén délután a

páterek kibeszélték valahogy a búslakodó kis Rákóczit spanyolfalai homályából, s a Kollonics és Volkra gróf úrfiak és más kiválasztott előkelő nemes fiúk díszes kíséretében megindúlának vele gr. Slavatha várába, számra nézve négy páter, köztük a névtelen tudósító. Kár, hogy ez, a jelen látogatás alkalmából csupán egy jelenetet ír le; ámde e jelenet annyira jellemző Rákóczi lelki állapotára, hogy nagy hézagnak tartanók elhallgatni. Ugyanis a vár egyik termében a fejedelemfi megpillantván Magyarország térképét, hevesen odarohana. Mit keres rajta? kérdék. *Munkácsot!*... S mikor megtalálta, — a deli fiúnak két nagy égő szeme egyszerre könnybe borúla, s a legszentebb fájdalom ragyogó cseppjei gördűltek végig szép orczáin. Minő érzelmek dúlhattak kebelében! Egy percz alatt végigvonúlának lelke előtt az átélt évek, dicsőséges idők; seregek csatái lenn a vár alatt, fönt a sziklatetőkön ágyúdörgés, golyósüvöltés, bombahullás, s a hős anyának védő gondjai; azután a dobpergés, a trombitaharsogás, sortüzek ropogása, a diadalmas hadak ünnepélyei, — *Munkács dicsősége!* . . . És mind ennek nincs még három hónapja . . .

A mély érzelmektől hányatott gyermek omló könnyeit látván a páterek, az egyik megkérdezte: vajjon öntudatánál van-e? mit művel? Rákóczi félrefordítá könnybe lábbadt szemeit, s nagyot sóhajtva csak ennyit felelt: „*Impossibile est tam cito oblivisci!*“ (Nem lehet oly hamar felejteni!)

Öt rövid szóban mennyi van elmondva! — A jezsuiták hallgatva összenéztek; meglepte őket ez a sokat jelentő, ez a maga velős igazságában oly nyomós válasz egy 12 éves fiútól, — s megszűntek őt tovább faggatni kérdéseikkel. — Szíveikben, nem tagadhatták, az őszinte részvét és szeretet érzelmei gerjedtek föl a szerencsétlen sorsát oly mélyen érző fönséges gyermek iránt. Közűlök a valóban megható jelenet megörökítője nem is tagadhatá meg magától, hogy az adott meglepő felelet följegyzése után tüstént föl ne kiáltson: „*Herulus certe dolori et amori dignus!*“ [1])

Így szerzett magának őszinte tisztelőket s igaz baráto-

---

[1]) A neuhausi 1688. april 12-iki névtelen jezsuita-tudósítás, Vörösvártt. (L. a sokszor idézett helyen, 322—323. l.)

kat Rákóczi még a jezsuiták között is. A leendő nagyság kitűnt már a *gyermekből.* Különben, magaviselete a jezsuiták, valamint mindenki iránt a kivel csak érintkezésbe jött, oly emberséges, nyájas, szerény s előzékeny volt, kivált miután lelke vérző sebét az egyetlen orvos : az idő lassanként enyhítgetni kezdé, — hogy mindenek rokonszenvét, szeretetét megnyerte. Azt is megtevé a páterek kedvéért, hogy megígérte nekik : *meg fog tanúlni németűl,* — eleinte csak a cseh nyelvre gondolt, mivel azt kevésbbé gyűlölte, — és hogy majd a haját német (igazabban : franczia) módra, elválasztva fogja viselni.[1]) Ezt az utóbbit, valamint a franczia köntös fölvételét közönséges alkalmakra, meg is tette;[2]) azonban a bécsi udvarért és zsoldosaiért meggyűlölt német nyelvet el nem sajátítá : mert nemcsak Neuhausból, de még Prágából is a nélkűl távozék, hogy németűl megtanúlt volna.[3])

De bármily nyájas, udvarias igyekezett is lenni jezsuitáihoz, — olykor-olykor mégis csak fellobbant benne a Rákóczi-vér, s a fejedelmi büszkeségnek egy-egy szikrája kivillant. Mint már mondók, Leopold parancsára a jezsuiták Ferencz úrfit csak grófnak, nem fejedelemnek tartoztak czímezni. Az első napokban csak elhallgatta a gyermek az előtte szokatlan „*Illustrissime Comes! Domine Comes!*“ megszólításokat, — mély szomorúságában mivel sem törődött; utóbb azonban, midőn fájdalmait már kezdte leküzdeni, még sem hagyta a dolgot szó nélkűl. „Miért czímeznek önök engem *Gróf Úrnak?* — kérdezé a névtelen tudósítást szerzett pátertől, — *hiszen én fejedelem vagyok, engem grófok szolgáltak!*“[4])

Ez a néhány súlyos szó is nagyon meglepte a kegyes atyát s csodálkozással tölté el e gyermek iránt, a kinek egyik szavában nagyúri büszkeség, a másikban szeretetreméltóság; s mentségűl azt a már ily eshetőségre előre készen

---

[1]) Neuhausi tudósítás, 323. l.

[2]) L. Rákóczi 1690-ik évbeli, neuhausi arczképét, a melyről *alább.*

[3]) L. alább, az 1692-ik évnél, a mit nénjével való első viszonttalálkozásáról mond.

[4]) „Dixerat mihi soli : „Et quid mihi dicunt, *Domine Comes? Ego vero sum Princeps, et tales mihi inserviebant.*“ (A neuhausi jezsuita-tudósítás.) Igaz is, hogy udvarnokai s játszótársai (apródjai) között voltak grófok és bárók.

tartott választ adá neki: Csehországban olyan szokás van, hogy az ifjú fejedelmeket, míg herczegségeik kormányzatát át nem vették, grófoknak czímezik. Ebben megnyúgodott a fiú.[1]) Egyébiránt a fejedelmi önérzet ilyetén határozottabb fellobbanásai csak igen ritkák s indokolt esetek által előidézettek voltak Rákóczinál, a kinek hódító nyájassága, lekötelező szeretetreméltósága mindenkit elragadott. Öt évi Csehországban lakása alatt nem volt baja senkivel, mindenütt megkedvelteté magát. Igen szerette őt a neuhausi collegium főnöke, egy páter Zimmermann nevű tisztes vén ember, kinek lábai szélhüdöttek lévén, ülőhelyéről nem mozdúlhatott. Ennek vonzalmát a fiatal fejedelemfi főkép az által nyerte meg, hogy a szűnórák alatt, míg a többi növendékek künn futkostak a kertben, a sétáló tanárok felügyelete alatt: addig Rákóczi részvétből a béna igazgató iránt, ennek szobájába siet vala, és órák hosszatt elsakkozott az öreggel.[2]) E nemes szívre mutató gyengéd vonás, természetesen, nagyon megkedvelteté az ifjat a jezsuita-főnökkel.

Még jobban megszerette Rákóczit Slavatha Joachim gróf, Neuhaus ura. Ezen derék cseh főúrral a magyar fejedelmi sarj, Kollonics érsek útján ismerkedett meg, olyképen, hogy — miként tudjuk — az érseknek saját unokaöcscsei is Neuhausban növeltetvén, midőn Rákóczit is ideküldötte a bíbornok: az ugyanekkor tájban ország marschalljává lett Slavathát e kitűntetés alkalmából levélben üdvözölte, s egyszersmind gyámfiának a neuhausi collegiumba érkezését tudatván vele, ezt és egyúttal öcscseit a gróf szíves jó hajlamaiba ajánlá. Az érsek e levelére az udvarias cseh mágnás azonnal meghagyta neuhausi várkapitányának, hogy addig is, míg ő Neuhausba jövend: menjen le személyesen a collegiumba, köszöntse nevével Rákóczi herczeget s a Kollonics és Volkra gróf-úrfiakat; készíttessen számukra válogatott finom ételeket, töltessen palaczkokra kitűnő borokat, s vendégelje őket gyakorta; azonkívűl hívja meg Rákóczit a várba, bocsássa rendelkezésére paripáit, fogatait, vadászfegyvereit, parkját, az egész várat és hozzátartozó jószágot: mert ő azt

---

[1]) *Ugyanott.*
[2]) R. Önéletrajza, 22. l.

akarja, hogy a kis magyar herczeg kedve szerint élvezhesse minden javait, fiatal pajtásaival. Május elején majd ő maga is Neuhausba érkezik nejével, s méltóképen fogja fogadni ifjú vendégeit. És a várkapitány sietett teljesíteni vendégszerető gróf-ura meghagyását: már april 12-ike előtt személyesen lement a jezsuitákhoz, tisztelgett Rákóczinál, meghívta őt ura nevében a várba, s magával lehozatott pompás étkekkel, borokkal kedveskedett neki és laktársainak.[1])

Az ily, gyakran ismételt lakomák bizonyára jól estek a jezsuiták rozskenyeréhez, frugális eledeleihez és eczetes borához szokni nem tudó fejedelemfiúnak, — de még sokkal jobban esett az az igazi részvétteljes szívesség és atyai szeretet, melyet a nemsokára személyesen megérkezett gróf részéről tapasztalt. A landmarschall ugyanis, kinek figyermeke nem volt, csakhamar nagyon megkedvelé a részvétre érdemes sorsú és oly szeretetreméltó modorú fiút, s igaz barátságával mindent elkövetett, hogy számára az idegen országbeli, övéitől elszakított életet lehetőleg kellemessé tegye. Majdnem naponként felvitette magához a várba Rákóczit; vendégelte, sétált, múlatott, lovagolt, kocsizott vele, sőt aligha tévedünk, ha fölteszszük, hogy a kis herczeg az első vadászati oktatásokat is (Rákóczi kitűnő lövő volt) Slavatha gróftól kapta. Mikor pedig a gróf nem volt Neuhausban: akkor tisztei valának utasítva hasonlót tenni a kegyelt magyar úrfival, kit nyájasságáért ők is mindnyájan tiszteltek és szerettek.[2])

A gondviselés tehát e nemeslelkű férfiúban igazi atyai barátot adott az idegen földön az árvának, kinek így legkedvesebb ifjúkori emlékei fűződtek a gr. Slavathákhoz, és hamvaikban is áldja őket Önéletrajzában. — Mert a derék Joachim gróf, Rákóczinak még Neuhausban léte idejében elhalálozott; s testvére Leopold, nehogy híres nemzetségük kihaljon: kilépett az egyházi rendből, és az özvegyet nőül vevén, Neuhausba jött lakni. Ő szintén hajlammal viseltetett

[1]) L. az 1688. apr. 12-ki neuhausi tudósítást, 323—324. l.

[2]) „Ducebar saepissime ad Comitem Slavatham dum adfuit, vel ad officiales arcis suae, qui me honorabant et amabant.“ (*Rákóczi*, Önéletrajzában, 22. l.) V. ö. a neuhausi jezsuita-tudósítást.

Rákóczi iránt, ki tehát ezután is gyakori vendége maradt a várnak, sőt utóbb Prágából is eljárt látogatni Slavatháékhoz, — míg a végzet Lipót grófot is kora sírba vitte, és benne családja kihalt.[1])

Rákóczi olykor a többi növendékekkel a neuhausi kültelkekre és környékre tett kirándulásokat, s nehányszor az oda csak egy-két mértföldnyire eső eiskorni prépostságot is meglátogatá, illetőleg a prépostot a ki őt Neuhausba kísérte. — Az iskolai szűnidőket pedig tanáraival a jezsuiták csehországi és sziléziai rendházai között bolyongva, s egyikből a másikba utazgatva tölté el; szorgalmasan megvizsgálá ezek nevezetességeit, kivált physicai múzeumait, továbbá a páterekkel billiardozgatott, mert a tekejátékot nagyon kedvelé.[2]) Alkalmazkodni tud vala mindenkihez és minden viszonyhoz; de növendéktársaival — még a Kollonics és Volkra-fiúkkal is, — minthogy gyermekes kedvteléseken komoly kedélye nem igen kapdosa, aránylag keveset társalgott, többet tanáraival, mi ezeknek hizelgett. Lassan-lassan beletörődött helyzetébe, s visszanyeré teljes lelki nyugalmát.[3]) A hol csak megfordúlt, mindenütt megszerették: mert előzékeny, emberséges volt, soha senkit meg nem bántott, meg nem szomorított, — s épen ezért őt is örömmel fogadták és kedvében igyekeztek járni mindenhol.[4])

A mi pedig a tanúlást illeti: Rákóczi fiatal lelkében roppant tudvágy és érdeklődés lakott, főként a természet titkait fürkészni. Innét, a mellett, hogy jeles geometra és

---

[1]) „Arx Nova-Domus tum appertinuit Joachimo Comiti Slavatha, quae celeberrima in Bohemia familia in eo primum tempore, quo ibi morabar, sine prole mascula decedente, et demum per mortem fratris ejus Leopoldi, qui canonicatu Passaviensi relicto, uxorem duxit, sed haud multo post tempore mortuus, exstincta est. *Fuit primus singulariter mihi affectus, secundus quoque sat benevolus;* quibus ut requiem donare digneris, Te humillime deprecor." (*R. Önéletrajza*, 20. l.)

[2]) *Rákóczi Önéletrajza*, 22. és 24. l.

[3]) U. o.

[4]) „Totum hoc triennium studiorum tempore in humaniorum solitis exercitiis, vacationum in itinerationibus per diversas Jesuitarum domos (Sziléziát, név szerint Nissát előbb említi) transivit. *Amabar ubique ab omnibus, et ubique recipiebar cum jucunditate, et quia contristavi neminem, a nemine contristatus sum.*" (Rákóczi, ugyanott.)

fáradhatlan mathematicus volt : különösen a természettudományokban és a csillagászatban gyönyörködék, — s kivált mióta az eiskorni préposttól egy távcsőre tőn szert : a collegium ablakaiból is órák hosszatt el-elnézegeti vala a csillagok járását. Methematicai, csillagászati, természettudományi könyveket nagy szenvedélylyel forgatott. Szorgalmas volt a classicus írók és a vallási tantételek tanúlmányozásában is, — azonban arról panaszkodik, hogy ezeket inkább csak recitáltatták velök tanáraik, a nélkűl, hogy a tartalmat fejtegették volna. *Ismertem tehát* — úgy mond — *a betűt: de nem értettem a szellemet;*"[1]) a mi bizony kemény vád tanárai és az akkori jezsuita-tanrendszer ellen. S ennélfogva csakis a természettől nyert kitűnő szellemi tehetségeinek, korát túlhaladó érettségének és saját tudományszomjának tulajdonítható, hogy a neuhausi collegiumban töltött három tanév alatt (1688, 1689 és 1690 első fele) nemcsak a syntacticai, rhetoricai tantárgyakból s úgy általában a humaniorákból fényes sikerrel tette le a vizsgákat : hanem, hogy ismeretkörét valóban tetemesen gyarapítá, mint autodidact.

És ezzel a neuhausi intézetben nem lévén többé mit tanúlnia : a következő tanévre, gyámja intentióihoz képest a *prágai egyetemre* készűlt, a philosophicumoknak, és saját hajlamainak megfelelőleg a magasabb physicai tudományoknak hallgatása végett. Neuhausi zárvizsgája, — melyen az ifjú ékesszólási tehetsége közfeltűnést keltett — úgy látszik, 1690. június első napjaiban történt, és pedig a maturáns fiatal herczeg tiszteletére rendezett fényes ünnepélyek kíséretében, melyeken úgy a tanári kar, mint a barátságos gr. Slavatha-család örvendező részt vőn, de a melyekről tüzetes tudósításunk eddigelé nincs. Mindazáltal, ez ünnepélyek egyike részletét képezé az a megtisztelő tény, hogy tanárai egyike *Guttwirtt Menyhért* jezsuita-atya, „*Amores Mariani*" czímű, 1689-ben befejezett terjedelmes költői művét, — mely ékes latín distichonokban iratott és számos magyar vonatkozást is tartalmaz a legutóbbi török háborúkról, — *Rákóczinak*

[1]) „Verum est, in congregationibus praelegabatur tractatus, — sed non explicabatur; *intelligebam literam : sed ignorabam spiritum*, nec ad meditandum, sed ad legendum proponebatur." (*Rákóczi*, u. o.)

ajánlá.[1]) A fiatal fejedelem elfogadá az ajánlatot, s a szerzőt illő jutalomban részesítvén, elhatározá a mű kinyomatását. Mire Guttwirtt Neuhausban 1690. július 26-án keltezett dedicáló előszót írt ifjú pártfogójához, melyben ennek híres családja fényét, valamint egyéni kitűnő tulajdonait magasztalja; — aztán a könyv, az ekkor 15-ik évében járó *Rákóczi Ferencz rézmetszetű arczképével diszítve*, Linczben Raedlmayr nyomdájában, a magasrangú fiatal pártfogó költségén még azon évben megjelent.[2])

A nagyérdekű arczképet Müller Antal festette és Kilián P. metszé rézbe. A mellképet csinosan tervezett symbolicus vignette veszi körűl, melyen legfölűl, középen háromszögben az isteni gondviselést jelképező ú. n. „istenszeme" látható, fénysúgárok és felhők közepette; mellette jobbról fejedelmi korona, balról babérkoszorús kard. Közvetlenűl az arczkép fölött díszes szalag: „*Quod Devs et Rex*" felirattal; a kép monorú kerete mellett középen, pálmaágak között

[1]) Említést érdemel az ajánló-levélben Guttwirttnek egy beteljesedett jóslata. A jezsuita-atya ugyanis Rákóczi nemzetségének régiségéről és őseinek híres-jeles voltáról magasztalólag emlékezvén, példaképen felhozza, hogy mind ennek daczára, valamint macedoniai Filepről említik: legnagyobb büszkeségének azt tartotta, hogy *Nagy-Sándornak* atyja ő lehetett, — úgy az ő fényes őseinek is egykoron az leend az utókor előtt legfőbb dicsőségök, hogy *II. Rákóczi Ferenczet ők adhatták a magyar nemzetnek!* („Effecit ingenio, strenuitate ac victorijs Philippus Macedo, ut magnus haberetur: ingens tamen nacta est magnitudo illius augmentum a luce, quam magnitudine sua invexit Alexander. Est inter illa, quae gloriosa jactantur de Philippo, id gloriosissimum, filium genuisse Alexandrum. Erit id gloriae quoque gloriosissimis Majoribus tuis, quando a posteris spectaberis et legeris veteris splendoris splendor novus, et quod ad gloriam eorum videbitur defuisse, praeclaris facinoribus et virtutibus Principali germine dignis implevisse.")

[2]) A munka teljes czíme: „*Amores Mariani* sev Pij Mariam Deiparam Amantium Affectus, Libris tribus concinnati a *P. Melchiore Guttwirtt*, Societatis Jesu Sacerdote, Anno MDCXC. — Lincii, Typis Joannis Raedlmayr Typographi." 16-od r. XXVIII. és 394. l. s két lap „Errata." Elején Mária-kép, angyalokkal. A Rákóczi arczképe után következő ajánlat czíme ez: „Illustrissimo Domino *Francisco* Leopoldo Georgio *Ragoczy* ex Principibus Ragoczy, Comiti de Fölső-Vadász, etc. etc. Dum in Gymnasio Societatis Iesv Novae-Domi fine ter felici Eloquentiae studia coronaret, salutem." (*Saját, teljesen ép példányomról*, mely a bejegyzés szerint 1705-ben, *tehát Rákóczi fénykorában*, a jezsuiták *nagy-szombati* társházának könyvtáráé volt. Én *Pór Antal* kanonok t. barátom szives ajándékából birom.)

csillagzatban „*Mária*“ név jobbról, és balról *Magyarország czímere*. A kép keretét két oldalt, igen szépen rajzolt, féltérden álló kecses angyalkák tartják; ezek egy kőtalapzaton térdepelnek, melynek felirata : „*Polum observamus utrumque.*“ E talapzat közepén, a két angyal-alak között, a *Rákóczi-ház* díszes (bár nem correctűl rajzolt) *czímerpajzsa*. Maga az arczkép egy rendkívűl vonzó tekintetű s virágzó szépségű ifjat ábrázol, kinek arcza egyaránt emlékeztet mind a m. tud. Akadémia birtokában levő, már ismertetett gyermekkori 1684-iki képre, mind pedig — úgy az arcz általános jellegében, mint egyes vonásokban — *a vezérlő-fejedelem* Rákóczi arczképeire, csakhogy itt még a tekintet kevésbbé férfias, inkább szelíd és üdén kellemes. Élettelt ajkai mosolygók, nagy szemei nyiltak; annyira jellemző elegáns szemöld-ívei azonban már itt is az ismert előkelő tekintetet adják az ifjúnak, valamint vállaira omló dúsgazdag barna hajzata e képen is teljes díszében látható. Vállai, karjai kifejlettek, erőteljesek. A mi az öltözetet illeti : Rákóczi e mellképen az azonkori francziásított spanyol öltönyben ábrázoltatik; nyakáról finom csipkézetű világos nyakkendő csüng le, sötét-színű hármas selyemcsokrok fölött; mellét sűrűgombú hímzett mellény takarja, félig begombolva; e fölött virágos-selyemszövetű könnyű kabát, kihajló szélén sok apró gomblyukkal.

A derült kifejezésű, kellemes benyomású kép, művészi szempontból is igen sikerűltnek mondható. —

Mielőtt a fiatal herczeget Prágába elkísérnők, még egy körűlményről kell megemlékeznünk, és bemutatnunk a *legrégiebb kéziratot, mely II. Rákóczi Ferencztől fönmaradt.*

Rákóczi, mint már említők, édes anyjával, míg ez Bécsben volt, levelezett; de levelezett kedves nővérével is, mégpedig *havonként, magyarúl és igen kedélyesen,* — mint alábbi levele tanúsítja, melyet íme az eredetiről közlünk. Tudjuk, hogy Ferencz a tanév befejeztével, felügyelő-tanárainak (kik a tantárgyakhoz képest évenként változtak) vezetése alatt a jezsuiták csehországi és sziléziai tartományi házait szokta volt meglátogatni. Így az 1690-iki tanév végén, június első napjaiban letett vizsgák után azonnal útra kelt Neuhausból, és *Krumlov* városába érkezék, hol június havát töltendő vala. Itt gymnasiumi tanúlmányainak szerencsés befejezése

m Doby J

Franciscus Princeps Rakoczi mp

1690

s a fényes eredményű zárvizsga örömére, ünnepélylyel fogadták a jezsuiták a közkedveltségű fejedelemfiút, a ki aztán viszonzásképen a vele lévő gazdag ékszerekből boldognak boldogtalannak drága-gyöngyöket osztogatott ki, széles jó kedvében. De azért még maradt elég gyöngye, és Krumlovból mindjárt az első napokban írt levelében ártatlan ingerkedéssel kínálja ilyenekkel nővérét is — *menyasszonyi nyakszalagjára.*

A virúló bájú, 18 éves herczegkisasszony körűl ugyanis ekkor már ugyancsak sűrűen forgolódtak az udvarlók s kérők, kiknek egyike vala — mint Ferencz édes anyja és Juliánka korábbi leveleiből tudá — *Commercy herczeg.* Ez a főméltóságú úr azonban vagy már jócskán idős, vagy nem valami szép legény lehetett: mert hát Ferencz úrfi pajzánúl boszszantja vele nénjét, mégpedig ismételten. De e Commercy- és gyöngy-históriánál sokkal érdekesebb számunkra *a levél irálya;* mivel ennek egy-két — általunk jelzett — helyén az egyes szavak helytelen alakjából és magyartalan összefűzéséből csakugyan látszik, hogy volt *valami* azon állításban mit egykorúak írva hagytak s maga a fejedelem is említi az 1692-ik évnél Önéletrajzában, — bár szerintünk kissé nagyítva, — *hogy t. i. anyanyelvét a csehországi jezsuiták között majd csaknem elfeledte.* Ez különben nem lett volna csoda; hiszen immár harmadfél év óta magyarúl egy szót sem válthatott senkivel! Tanárai s tanúlótársaival, az azonkori szokás és iskolai szabályok szerint, folytonosan latínúl beszélt, e nyelven társalgott gr. Slavatháékkal és más előkelőkkel is, mert akkor még minden művelt ember tudott diákúl; s a szolgaszemélyzettel, a mennyiben szüksége volt rá közvetlenűl szóba állani, valamit csehűl, — mely nyelv iránt már a neuhausi első napokban érdeklődék, („cujus est cupidior,“) mint az itteni névtelen tudósító megjegyzi. Ily körűlmények között tehát nagyon megmagyarázható, ha a fiatal Rákóczi egy kissé kijött őseinek s hőn szeretett hazájának nyelve gyakorlatából, mint a melyet egyedűl az anyjához és nővéréhez intézett levelek írásánál volt módjában használnia, immár éveken át. Ha *Badínyi* vagy *Körösy* mellette maradhat: most e nehézséggel nem kellett volna küzdenie, — de hisz épen ezt akarta *Kollonics,* ezért távolított el a fiú köréből minden

magyart. Azonban lássuk a Rákóczi Juliánkához irott krumlovi levelet, mely így hangzik:

„Atyafiúi szeretettel való szolgálatomat ajánlom Kglmednek.

Csudálkozom és csudálkozásomat elhagyni nem tudom, micsoda az oka, hogy Kgld két rendbeli leveleimre választ nem ad; talám *haragud nekem* Kgld, hogy Commerci Uramat *hattam Kgld által köszöntni?* De kérem, megírja, micsoda az oka? — Ha Kglmednek az menyegzőre való nyakravalóra gyöngyökre szüksége vagyon, kérem, megírja; mert ez napokban sok gyöngyöket *itten osztogattam*, Kglmednek si (*így*) szükségesek lesznek, *el fogok* küldeni. De kérem, ne haragudjon; és ha ezután *fog haragudni*, kérni *fogok* Commerci Uramat, hogy Kgldet kérje: ne haragudjon Kgld! Az leányasszonyokat[1]) köszöntöm becsűlettel, — Commerci Sógorom-Urammal együtt.

Ha Kglmed fog nekem ez hónapban írni: az Új-ház (Neuhaus) helyében írja: Crumlovii. — Ezek után maradok szeretettel

Crumlovii, 6. Junii
1690.

szolgáló eötse
F. R."

A külczím, a mennyire t. i. le nem szakadt: „Az én kedves Asszo . . .(nyom néném-)nek, Méltóságos Rákóczi . . . (Juliána kis-)asszonynak eő Kglmének a . . .(tyafiúi) szeretettel írám, — Bécsbe." P. H.

A levél negyedrétű félívre van írva, sajátkezűleg; az írás még gyermekes, mindazáltal már is határozottan magán viseli Rákóczi későbbi, oly jól ismert betűinek hegyes és hosszúkás jellegét; s egyes betűk, pl. kezevonásainak a sorokbúl magasan kiemelkedő, szélesszárú, jellemző *k*-i és nagy *S* forma régies *h*-i már tökéletesen ugyanazok, mint férfiúkorában. A néváláírás helyén csinos monogramm áll, melyet F. R.-nek és F. P.-nek is lehet olvasni.

A piros spanyolviaszba nyomott parányi gyűrű- vagy

[1]) Anyjának és nénjének udvarhölgyeit (előkelő családokbeli nemes kisasszonyok) fogja érteni.

joujoux-pecsét finom miniature-vésetű Rákóczi-czímert mutat, fölül F. R. kezdőbetűkkel.

Az augustus havával (1690) megkezdődő új tanévre Rákóczi a csendes Neuhausból Csehország ódon fővárosába Prágába költözött; és bár előadásokra az egyetemre járt, s ez fönt a Hradzsínban fekszik: mindazáltal Kollonics gyámfiát itt is a jezsuiták rendházába adta lakásra, ellátásra, társalkodásra, noha ezek collegiuma a távoli újvárosban épült. Innen járt föl aztán az ifjú az egyetemre, kocsin, gyalog, majd az egész városon keresztül, – s alig társalkodott Prágában is másokkal, mint Loyola Ignácz fiaival. Neuhausból adtak mellé egy pátert, személyes felügyelő és correpetitor gyanánt, — de ennek a jámbornak, mint írja, épen nem vehette semmi hasznát. Mert bár higgadt természetű s kegyes életű pap volt: de ismereteire nézve egyike a jezsuita-tanárok legsimplexebbjeinek. Hiába kérdezett tőle a roppant tudvágytól gyötrött s szenvedélyesen tanulékony fejedelemfiú bármit, — e jámbor (nevét Rákóczi kíméletből elhallgatja), sem a tudományok akármely ágában nem tudott növendékének fölvilágosítást adni, sem pedig őt az erkölcsiekben és társadalmiakban vezetni. Ekként az éleselméjű ifjú csakhamar észrevevé, hogy mesterénél többet tud s egészen magára van hagyatva a tudományok mezején, vezető nélkül, — a minthogy a Prágában töltött egész idő alatt így is volt, eme korlátolt eszű s hézagos ismeretű „páter-gubernátor“ miatt; a kit talán épen azért szemeltek ki Rákóczi mellé, hogy az utóbbi a philosophicumok és physicumokban nagy előhaladást ne tehessen, nem lévén senkije, ki neki e tudományok titkait bővebben fejtegesse.[1])

Az ifjú ekként, magánoktatás hiányában, egymagában olvasgatta tankönyveit odahaza; és ámbár a bölcsészeti s legkivált a logicai előadások mód nélkül meddőknek s üreseknek (nimisquam steriles) tetszettek is neki, mi az akkori lélekölő s csak casuisticus szőrszálhasogatásokban gyönyörködő tárgyalási módszer mellett nem csoda, — mindazáltal tudvágyától ösztönöztetve, szorgalmasan tanúlta és ismételgette leczkéit. Tanárai meg voltak elégedve előmenetelével, — de ő maga nem. És mivel igen élénk ismeretszomja nem

[1]) L. Rákóczi Önéletrajzát, 24. l.

hagyá nyugodni: szabad óráiban a jezsuita-rendház könyvtárából hol építészeti, hol mér- és számtani könyveket vett elő, leült íróasztalához, s nagy kíváncsisággal fejtegette a tételeket, számolt, szenvedélyesen rajzolt mértani ábrákat, és tervezett, festegetett különféle építményeket, — mindezt vezető, irányadó nélkül,[1]) a mi Kollonicsra nézve a legsúlyosabb vád és múlasztás, hogy egy nagytehetségű s jóindúlatú fejedelmi ivadék képeztetését ennyire elhanyagolá.

Ha pedig a folytonos űlésben elsenyvedt ifjú test mozgást kíván vala: akkor a fiatal herczeg a billiárd-terembe mene; játszótárs a páterek és mesterek közűl mindig találkozék, s Rákóczi igen ügyes és szenvedélyes tekejátszó volt. Ez volt egyetlen múlatsága Prágában.

A következő 1691—92-iki tanév megnyíltával, — melyben Ferenczünk különösen a magasabb természettudományokat akará hallgatni, — eddigi lakásának nagy távolsága kivált tél idején alkalmatlan lévén: gyámja engedelméből átköltözött jámbor felügyelőjével a városnak a Moldva balpartján fekvő kisebb részébe, az egyetem közelébe, magánlakásra. — A fiatal fejedelem ekkor már 16-ik évében járt; erős, egészséges, korához képest nemcsak lelkileg, de testileg is nagyon kifejlett ifjú volt. Nem csoda tehát, ha vére immár hevesebben keringett, s ez időtájban először és már nyugtalanítólag kezdé érezni, hogy „non solum animus, *sed etiam caro sumus.*“ Példátlan őszinteségű „Vallomásai“-ban nem hallgathatja el, hogy: „Hic annus aetatis meae 16. *fatalis fuit puritati meae,*[2]) in qua me ad illum usque conservaverat gratia Tua. Adolescebat et pravescebat natura, et pondere malitiae suae tracta, non tantum edocuit me impudicitias, sed et eas fecit habituales. Delectabar peccato, sed tu scis Domine, *quod illud peccatum esse ignorabam.*“ Midőn pedig hónapok múltával egy casuisticus erkölcstant olvasván,

---

[1]) „Inerat mihi nimisquam magna sciendi cupiditas, et ideo horis convenientibus jam architectorum, jam mathematicorum libros volvebam, pingebam, figuras geometricas delineabam, — sed nemine instruente, nihil intelligebam,“ stb. (R. *Önéletrajzában*, u. o.)

[2]) Az egyházi szabályzatok határozott különbséget tesznek a „*cassitas*“ és „*puritas*“ elleni vétek között; Rákóczi, mint látjuk, világosan „*puritas*“-t ír, — s ő az egyházi szabályokat nagyon jól ismeré.

gyanakodni kezdett a „*peccatum*"-ról, — vallomást tőn gyóntatójának. De ez a „szent atya" sem föl nem világosítá, sem meg nem feddé a romlatlan lelkűletű fiút: hanem csak egyszerűen rászabta a szokásos poenitentiális imádságokat; — melyeket emez lemorzsolván, azután megtörtént vele is az, a mi annyi ezer és ezer ifjonczczal, hogy, mint maga írja, „rediit ad peccatum, *ut canis ad vomitum.*"[1])

Talán czélzatosan nem világosították föl s nem dorgálták meg atyailag a gyermeket, — kiből Kollonics egy második *Báthory Zsigmondot* akart volna nevelni.[2]) Szerencsére, az ifjú önmérséklete s a következő 1692-ik évben lényegesen megváltozott viszonyok segítettek a bajon.

Hogy azonban e viszonyok tárgyalására átmehessünk: előbb Bécs felé kell tekintenünk, hol Ferencznek prágai csendélete alatt mind édes anyjára, mind nővérére nézve oly változások következének be, melyek az ő további életére is nagy befolyással voltak.

---

[1]) L. *Önéletrajza*, 24—25. l.

[2]) L. *Szamosközynél*, IV. köt. (Monum. Script. XXX.) 24. l. Blandrata udv. orvos observatióját s tanácsát, stb.

V. FEJEZET.

Rákóczi Juliánkát kérők ostromolják. Aspremont-Reckheim Ferdinánd-Gobert gróf és altábornagygyal titokban eljegyeztetik, s Kollonics távollétében egybekel. A házasság notificatiója a külföldi fejedelmeknek. Kollonics boszúja és aljas kísérletei. Juliánka és férje a fogságból kiszabadúlnak. Aspremont teljes lélekkel csatlakozik a Rákóczi-házhoz. — Thököly kiszabadítja Zrínyi Ilonát, (1691.) a ki fiát elakarja vinni Törökországba; de tőle még búcsút venni sem engedik. Rákóczi előtt eltitkolják anyja távozását. Ilona utazása férjéhez. — Kollonics viszálykodása és pörei Aspremontékkal. Rákóczit mint ámítják, s behálózására, jószágai elnyerésére miként törekesznek a jezsuiták. Juliánka öcscsét titkon felvilágosítni igyekszik. — Aspremont kéréseire Strattmann ministerelnök kieszközli a császárnál, hogy a már 16—17 éves Rákóczi saját ügyeiben meghallgattassék s e végből Bécsbe jöhessen, (1692.) — Rákóczi Ferencz Prágából Bécsbe utazik. Kollonics fondorlatai. A fejedelemfi viszontlátja nővérét és mindenről tájékozást nyer. Aspremonték házába költözik, Kollonicscsal szakít. A bíbornok dühösködése ellene és százezer tallér követelése. Zrínyi Ilona anyai előgondoskodása miatt Kollonics és a jezsuiták felsülnek. — Rákóczit a császár Olaszországba kívánja utaztatni; jószágai főinspectorává gróf Batthyányi Ádám lesz. — Rákóczi Ferencz Aspremonték házánál Bécsben új életet kezd.

Munkács hősnőjének és gyermekeinek a császári székvárosba költöztetése, mint annak helyén említők, a fejedelmi és egyéb főrangú körökben nagy érdeklődést keltett s jó ideig képezé a bécsi legfelsőbb társaságokban a beszélgetések tárgyát. Legtöbbnyire őszinte részvétet éreztek e körök a tragicus sorsú család iránt. A fiatal herczegkisasszony feltűnő szépségének is csakhamar híre futott Bécsben, és ámbár őt az Orsolya-apáczák — Kollonics utasítása szerint — a kíváncsi szemek elűl féltékenyen elzárva őrizték: mindazáltal azt meg nem gátolhatják vala, hogy a bájos Juliánkát legalább a templomban, a misék alatt, egy-egy regényes hajlamú előkelő lovag sóvár pillantásai lopva föl ne keressék. A gyönyörűen fejlő bimbó szépsége — mihez még a Rákó-

czi-ház világszerte ismert híres nevének és dús gazdagságának varázsa is járúlt, — annyira megigézé több fiatal és kevésbbé fiatal fejedelem s herczeg szívét, hogy e szerelmes lovagok már 1688 és 1689-ben, úgymint nemsokára Zrínyi Ilona és leányának Bécsbe érkezése után, sűrűen ostromolták kéréseikkel Leopold császárt, mint a Rákóczi-árvák főgyámját: engedje meg, hogy a félig-meddig fogolyként őrzött fejedelemasszonyt a kolostorban meglátogathassák és vele leányának eljegyzése iránt érintkezésbe léphessenek. — A császár nem tagadhatta meg az engedélyt; azonban ezen kérőkként föllépett főuraknak — kik közé tartozott a már föntebb említett Commercy herczeg is, — Zrínyi Ilona, mint okos asszony, azon választ adá, hogy ő leánya elhatározására e tekintetben befolyást gyakorolni teljességgel nem akar, s a választást egyenesen annak szívére bízza.[1]) A leánykának pedig — ki e kérőket legfölebb anyjánál, egyszer-kétszer láthatta — a szerelmes lovagok egyike sem nyeré meg tetszészét; úgy, hogy — láttuk, — bosszankodék, midőn öcscse pl. Commercy hgről mint leendő sógoráról enyelgett vele.

Más kérők tehát, az előbbiek példáin okúlva, nem az egyeneslelkű anyához és a választani nem akaró leányhoz: hanem *Kollonics bíbornokhoz* fordúltak, kinek hatalmas pártfogásától remélték vágyaik czélpontját elérni; bízván, hogy ha egyszer a mindenható egyházfejedelem támogatását megnyerhetik: majd ennek vasakarata előtt meg fog hajolni a gyönge virágszál is. Ámde ezen urak nem láttak be a ridegen számító bíboros főpap titkos terveibe, s azért még inkább csalatkoztak az előbbieknél. A bíbornok mennél visszariasztóbban igyekezett elutasítani e gyámleánya kezéért esengőket,[2]) s a zárdafőnöknőt és apáczáit még szigorúbb őrködésre utasítá, hogy Juliánka minden férfiúi szem s érintkezéstől teljesen elrejtve tartassék. Tudjuk ugyanis, hogy Kollonics Rákóczi Ferenczet minden módon jezsuitává s Juliánkát apáczává akará tenni, hogy így házuk bennök

---

[1]) *Rákóczi, Önéletrajzában,* 26. l.

[2]) „La Princesse (Juliane) ou à cause de ses biens, ou à cause de son mérite personel, avoit été recherchée par plusieurs Princes, à qui Colonitz avoit donné l'exclusion, pour la raison qu'on vient de dire.“ (*Histoire des Révol. de Hongrie,* II. 15.)

kiveszszék és roppant javaikkal a jezsuiták töltözzenek. — Ekként, már a Bécsben lakás harmadik éve vala eltelőben, s a kolostor falai között szigorúan őrizett szép Rákóczi-virág leszakasztásától az ábrándozó lovagokat a lelketlen főpapnak sikerült még távol tartani.

Hanem végre akadt közöttük egy, a ki túljárt Kollonics eszén. Ez az ősrégi *Aspremont* (másként *Aspermont*, *Asperimontis*) őrgrófi családnak reckheimi ágából származott jeles tagja, a vitézi és daliás *Aspremont-Reckheim Ferdinánd-Gobert* gróf volt, a Lüttich melletti — akkor önálló, ma már Belgiumba bekebelezett — Reckheim grófság souverain ura,[1]) különben császári altábornagy. E férfiú 1686-ban egybe kelt Nassau-Dillenburg Charlotte herczegnővel, kitől azonban őt a halál még azon évben, Mária-Gobertína nevű leánykájuk születésekor megfosztotta. Az árván maradt leánykát azután Gobert gróf nővérei nevelték, majd kolostorba adták, hol is Mária-Gobertina, mint münster-bilseni canonissa 1703-ban halt meg.[2]) Ferdinánd-Gobert gróf 1688-ban már altábornagy vala, s mint ilyen az Erdélybe távozott Caraffát váltá föl a felső-magyarországi hadparancsnokságban. Leginkább ezen vidékeken feküvén a Rákóczi-árvák várai és uradalmai, — a roppant terjedelmű gazdag birtokok látása bámulattal tölté el a java korabeli férfiút; ki minthogy Rákóczi Juliánkának szépségéről sokat hallott, továbbá saját előkelő származásában és daliás mivoltában is bízék: elhatározá szerencséjét a Rákóczi-ház gyöngyvirágánál megkísér-

[1]) Aspremont Sigfried *már a 8-ik században* örökös-grófja volt a lotharingiai hasonnevű grófságnak. Utódai közt a hagyományos *Gobert* név, a XII. századtól fogva gyakori. Az Aspremont grófok reckheimi ága az 1120-ban élt II. Arnoldtól ered, kinek neje Cuylenburg Ilona öröklé utódai számára a Lüttich-hel szomszédos *Linden* grófságot, melyhez később *Reckheim* is járúlt, s így ezen ág megint két fővonalra: *Aspremont-Linden és Aspremont-Reckheim*, oszlott. Az utóbbi vonalból élt a XVII. század közepén Ferdinánd gróf, kinek nejétől gr. Fürstenberg Erzsébettől 4 fiú és 8 leánygyermeke született. Három fiú egyházi pályára lépett, egy, a második, az 1655. táján világra jött *Ferdinánd-Gobert* a katonaira, melyen igen szép előmenetelt tőn: 30 éves korában már tábornokságig vitte Leopold császár seregeiben. Ennek javára 1676-ban összes testvérei lemondtak uralkodói jogukról Reckheim grófságban. (L. Joh. *Hübners* Geneal. Tabellen, Leipzig, 1737. tab. 445. és 446.)

[2]) L. *Hübner J.* imént idézett genealogiai müvét.

leni.[1]) Annálinkább remélé pedig a sikerhez jutást, mivel Bécs legmagasabb köreiben nagy összeköttetésekkel bíra, anyjának rokonai a Fürstenberg hgek s grófok útján; nemkülönben nővérei közűl is hárman Bécsbe mentek férjhez.[2])

Ezeknek írt tehát; de a kik a helyzetet, különösen Kollonics féltékeny ravaszságát jól ismervén, várakozást, illetőleg valamely kedvelő alkalom bevárását ajánlák. Aspremont az időközben meghódított Nándor-Fejérvár parancsnokává neveztetett ki. Azonban e végvár, melyet a török 1690 őszén ostrom alá fogott, ez év oct. 8-án szerencsétlen lőporfelrobbanás következtében elesett, úgy, hogy Aspremont őrgróf és Croy hg. parancsnokok alig menekűlhettek az őrségből megmaradt 5—600 emberrel, ezer veszély között Zimonyba. Aspremont innét, az ostrom menetéről a főhadi-tanácsnak tüzetes jelentést teendő, Bécsbe utazott.

A kedvező pillanat ekkor Rákóczi Juliánna kezének elnyerhetésére elérkezék: Kollonics bíbornok — kinek a gyönge és bigott császár valóságos gyámsága alatt áll vala, — épen távol volt, Rómában, VIII. Sándor pápa választásánál.[3]) A Leopold által belgrádi jelentésével kegyesen fogadott altábornagy tehát egyúttal engedélyért esedezék a császárnál, Thökölynét zárdájában fölkereshetni és tőle leányának kezét megkérhetni. Lipót beleegyezett. És az előkelő modorú s lovagias tartású tábornok — ámbár a herczegkisasszonynál majdnem kétszerte idősb, mintegy 36 éves, — szerencsésebb volt elözőinél. Rokonszenves megjelenése megnyeré Juliánka szívét, a ki anyjának kijelenté, hogy kész Aspremont gróf nejévé lenni. S az eljegyzés még az 1690-ik év vége felé megtörtént, ámde a legnagyobb titokban: nehogy az apáczák megsejtsék és a visszatérő Kollonicsnak elárúlván, ez a házasságot meghiúsítsa.

Zrínyi Ilona módot talált Törökországban élő férjét

---

[1]) *Rákóczi, Önéletrajzában*, 26. l.

[2]) Aspremont grófnak következő nővérei valának: 1. Althann, később Chodau grófné; 2. Souches grófné; 3. Ernestina, gr. *Kollonics* János Györgyné, utóbb gr. Cavrianiné, — ezek mind Bécsben laktak; 4. Tilly grófné; 5. Mária-Ágnes, gr. Aspremont Ferenczné, kinek egyetlen fia József aztán gr. Eszterházy leányt vett nőűl. Végre három apácza. (L. *Hübnernél*, id. h.)

[3]) Hist. des Révol. de Hongrie, II. 15.

az eljegyzésről tudósítani. Mire Thököly Imre, ki felesége kiszabadításán régóta serényen munkálkodott, 1691. april 23-kán Viddin mellől kelt válaszában, — ámbár némi kelletlenséggel, mivelhogy Aspremont *császári tábornok volt*, — de mégis beleegyezett maga részéről a házasságba, csakhogy a lakodalmat a jövő őszre kívánta elhalasztatni: mert még mindig oly vérmes reményeket táplált a következő nyári hadjáratokrúl, hogy *mostoha-leánya menyekzőjén ő is személy szerint jelen fog lehetni.* — Egyébiránt mostoháit szeretettel köszönté, s Ilonának mielébbi kiszabadulásához bíztató kilátásokat nyújt vala.[1])

E kilátások, mint látni fogjuk, elvégre csakugyan teljesűltek, — azonban Juliánka lakodalmának örömében Thököly korántsem gyönyörködhetett személyesen. Sőt ezen egybekelésnek még soká kelle haladni, s akkor is csak titokban és a legügyesebb kiszámítással hajtathatott végre. — Aspremont jó szerencséjére, VIII. Sándor nem sokáig pápáskodhatott; nehány hónap múlva meghalván, Kollonics bíbornoknak 1691. nyarán ismét Rómába kelle utaznia conclavéra, melyből XII. Innocentius új pápa megválasztatása kerűlt ki.[2]) A cardinális ekkori távollétét a szerelmes Aspremont hasznára fordítván, esdekléseire az esküvő közte és Rákóczi Juliánna hgkisasszony között, Zrínyi Ilona fejedelemasszony beleegyezésével 1691. június 24-kén megtörtént.[3]) Az Aspremont és rokonai által e czélra megnyert bécsi püspök adta össze őket; kinek egyházi áldása után, a boldog férj ifjú menyasszonyát az Orsolinák kolostorából, a főnöknő és apáczái

---

[1]) „Az gyermekidet szeretettel köszöntöm. Ha Isten Aspermont úrnak rendelte Juliánkát, — *arrúl én is mit tehetek?* — Megvallom, kívántam volna magam, *örömit látnom* és legalább s legfeljebb *ennek az nyári táborozásnak kimenetelére férhezmenését halasztanom.* Kérlek azért, tudósits az gyermekid állapotjárúl is, és, Isten onnét megszabadítván, nevedhez s rendedhez kívántató minémő vásárlásokra volna szükséged?“ stb. *Thököly Imre* levele nejéhez. (L. *Thaly:* „Késmárki Thököly I. naplói, leveles-könyvei, stb. II. köt. 401. l.

[2]) „Mater mea eum (Aspremontium) plurimum dilexit, et Kolonicsio, Romae in conclave electionis Innocentis XII. existente, matrimonium, consentiente matre, benedicente Episcopo Viennensi contractum, et demum sorore e claustro insciis monialibus eggressa, consummatum est.“ (*Rákóczi*, Önéletrajzában, 26—27. l.)

[3]) L. a braunschweigi herczegek s a bádeni őrgrófnő válaszait, alább.

még oly éber vigyázata daczára is, szép szerével kilopván, — a házasság végrehajtatott.

Az ekként czélját elért túlboldog Aspremont, mint Reckheim grófság független uralkodója, sietett szerencsés házasságát a német birodalmi fejedelmeknek — mint különben is jó részt vérrokonainak — a szokásos courtoisie-jegyzékekkel notificálni; s jegyzékeire csakhamar következének a szerencsét kívánó válasziratok, melyek egytől egyig fényes előnyként hangsúlyozzák az őrgrófnak az oly előkelő Rákóczi fejedelmi házba való nősűlését és örvendezésüket fejezik ki ehhez. Jellemzésűl lássunk nehányat.

„Rudolf-Ágost és Antal-Ulrik testvérek, Isten kegyelméből Braunschweig és Lüneburg herczegei“ wolffenbütteli várukból, 1691. július 4-kén keltezett válaszukban írják Aspremontnak: „Baráti jó kívánatainkat, Méltóságos, különösen kedvelt Gróf! Megértettük hozzánk intézett notificatió-iratából, hogy Ön Gróf Úr, ő cs. Fölségének beleegyezését még a múlt év folytán megnyervén, az isteni gondviselés rendeléséből néhai „Ragozzy“ Ferencz fejedelem hátrahagyott egyetlen leányával házassági frigyet kötött légyen, s azt e most múlt Szent-János napján (június 24.) szerencsésen megvalósította. Mi ez alkalomból illendő köszönetünket nyilvánítjuk a Gróf Úrnak, hogy bennünket úgy ezen egybekelésről, valamint az ez által Önt ért szerencséről barátságosan tudósította, „(sowohl von dieser getroffener Allianz, als auch des Ihnen dadurch zugewachsener Avantage;“) mivel kiváló örömünkre szolgál, hogy a Gróf Úr e házasságával nemcsak közel rokonává lőn egy oly előkelő családnak, hanem azonkívűl nevezetes anyagi gyarapodással is gazdagodott. („Dadurch Er nicht nur ein nacher Alliirter *von so vornehmer Famille* worden: sondern auch sonst ein *so ansehnliches acquirieret.*“) Baráti szívből gratulálnak tehát a gróf boldogságához és Isten áldását kérik arra. (Következnek a keltezés és aláírások.[1])

Öt nappal későbben, 1691. július 9-kén válaszol rheinfelsi várából *Ernö, hessen-rheinfelsi* landgraf és herczeg,

---

[1]) *Eredeti levél,* a Rákóczi-levéltárnak a m. kir. kamarai archivum lymbusába került részében.

(II. Rákóczi Ferencz nejének nagybátyja,) ekképen : „A mi barátunknak s nagyon szeretett testvérünknek („unsern freundlich vielgeliebten Vettern,“) a Méltóságos Ferdinánd-Gobert Úrnak, Aspremont és Reckheim grófjának, Cantersdorff urának, Római Császár ő Fölsége altábornagyának s ezredesének, Bécsben. — Méltóságos Gróf! Barátilag igen szeretett Testvér! Örömmel értettem meg nékem kellemes — bár kelet nélküli — iratából Testvériségednek *annyira előnyös és kitűnő házasságkötését* („so avantageuses und vortrefflichen Heurath“), a melylyel Ön az elhúnyt fejedelem „Ragozzi“ Ferencz hátrahagyott egyetlen fejedelmi leányát magához kapcsolá.“ Ismételve kifejezi örvendezését Testvérének, „über diesen so glücklichen Vermählung,“ melyhez Istentől áldást s mindkét házasfélre nézve tartós boldogságot, örömteljes, áldásos viszonyt kíván, és egyszersmind tudatja, hogy a szeretett fiának Vilmosnak szóló levelet még a mai póstával utánaküldendi.[1])

Hasonlókép tudatja örvendezését 1691. július 28-kán Lowositzon kelt válaszában Aspremont nagynénje, Mária-Francisca *bádeni őrgrófnő*, néhai gr. Fürstenberg György özvegye :

„Hoch- und Wohlgeborner Graff, vielgeliebter Vetter! Aus desselben beliebten Notification von 8-ten dieses, habe Ich gern vernommen, wasmassen mit Consens und Bewilligung Ihrer Kays. Majestät der Vetter sich mit Weylandt Fürsten Francisci von Ragozi hinterlassener einzigen Tochter in eine Ehe-Verbündniss eingelassen, und auf nächsthin verflossenen St. Johannis des Täuffers Tag der Wienerische Herr Bischof die Vermählung vollzogen habe.“ — Midőn frigyökre Isten áldását esdi, tudván : Aspremontnak „durch diesen Heirath *ansehnliche grosse Mittel beygebracht worden seind*,“ óhajtja, hogy e javakat Öcscse, kedves nejével együtt boldogúl élvezhesse, stb. Aláírva : „Meines Hertzgeliebten Vettern von Hertzen gantz treuest affectionierte Tante : Maria-Francisca, Markgräfin zue Baden, G. Gr. zue Fürstenbergs Wittib m. p.“[2])

---

[1]) *Eredeti levél*, ugyanott.

[2]) Dtto, dtto.

Íme, így fogták föl a német fejedelmi körök, s ily előnyösnek ítélték Aspremont-Reckheim gróf részére a Rákóczi-ház leányával kötött házasságot, — a minthogy az is volt. Azonban a boldog férjnek, habár születésére nézve „Reichsunmittelbar," souverain német úr, és hivatalára cs. altábornagy volt is, — mindazáltal csakhamar keserűen tapasztalnia kelle: mit tesz az, ha valaki a reactionárius cs. kormányhatalom által annyira rettegett, annyira üldözött *Rákóczi-házzal keveredik vérségbe!* A új házaspár zavartalan boldogsága pár hóig sem tartott, — váratlanúl s teljes kíméletlenséggel sújtott le rájok a zivatar.

A Rómából visszaérkező Kollonics bíbornok felbőszült, midőn a távolléte alatt történtek felől értesűle. E házasság által terveit — legalább részben — halomra döntve látta: Juliánka nem lett apáczává, a Rákóczi-ház női ágát illető vagyon az egyház kezeiből kisíklott! Az indúlatos természetű érsek szidta a zárdafőnöknőt s a nénéket: mért nem vigyáztak jobban? miért engedték a gondjaikra bízott drága madarat a kalitkából kiszabadítani? — Ezek post festa már csak síttak-ríttak . . . . Hanem Kollonics nem az az ember volt, a ki egyszer föltett szándékától egyhamar elálljon s kedvencz tervei összeromholásába könnyűszerrel belenyugodjék! Hátha még helyre lehet ütni valahogy a dolgot? Meglakoltatni a vakmerő Aspremontot, Juliánkát újra bedugni valami kolostorba, hol jobban őrizzék és anyja ne legyen vele. A bíbornok — mint tudjuk — az eszközökben nem volt válogatós: jezsuita-elveknek hódolt. Hamar készen vala tehát bosszú- és helyreállító (!) terveivel, és ment az udvarhoz, ment egyenesen Leopold császárhoz.

A gyönge uralkodót a mindenható cardinál egészen körmei közt tartá, midőn személyes befolyást gyakorolhatott reá. Szemrehányásokat tőn neki: miért zavarta meg terveit, megkérdezése nélkűl engedélyt adván Aspremontnak, az apáczának szánt Rákóczi Juliánna keze megkérhetésére? „Ez által Fölséged az egyházat dús javadalmaktól fosztotta meg!" Súlyos vád a bigottlelkű Lipót előtt; ki valószínűen imígy-amúgy, nem tudtam-mal mentegetvén magát, egyszersmind készségét nyilvánítá minden módhoz, ha az elhamarkodott dolgot az érsek valahogyan helyre tudná ütni. Kollo-

nicsnak csak ennyi kellett. — Néhány nap múlva a császár parancsolatából katonaság fogta körűl a bécsi Aspremont-palotát,[1]) s az őrgrófot és nejét foglyoknak jelentették ki. Sőt őket egymástól elválasztván, Aspremont tábornokot őrizet alatt Morvaországba hurczolák s a rettenetes hírű, gyászemlékű *Spielberg várába*, a legnevezetesebb politikai és katonai foglyok akkori börtönébe, — Juliánkát pedig a *tullni* apácza-kolostorba zárták.[2])

Aspremont ezen elfogatására a ravasz bíbornok azt az ürügyet találta ki, hogy az őrgróf-altábornagy, mint a kinek parancsnoksága alatt következett be a múlt 1690-ik évben Nándor-Fejérvár veszedelme, — állíttassék hadi-törvényszéki vizsgálat elé, azon váddal, hogy az iszonyú életveszélyt és az erősség bukását szűlt lőpor-robbanást az ő (Aspremont) vétkes gondatlansága okozta légyen. Míg tehát e főbenjáró pör (melynek megkezdése, csodálatosan, csak ekkor, háromnegyed év múlva, *s az őrgróf házassága után* jutott eszökbe!) letárgyaltatnék : a tábornok vizsgálati fogságba vetendő.[3])

Most megkezdődött mind az altábornagynak, mind fiatal nejének fenyegetése, gyötrése, kínzása. A börtönökbe úgy, mint az apácza-klastromokba beférkező jezsuiták — Kollonics satellesei — Aspremontnál mint közvetítők léptek föl, kísértvén őt : egyezzék bele az amúgy is érvénytelen, mert Kollonics mint törvényes gyám jóváhagyása nélkűl kötött házasság felbontásába, és ők a bíbornok nevében biztosítják, hogy ennek ismeretes befolyásával a császárra, kiszabadítandják a tömlöczbűl s a hadi-törvényszéki eljárás alól, mely ellenkezőleg, életébe is kerűlhet különben. Más részről Juliánkát férje hadi-törvényszéki elítéltetésével ijesztgették, ha a gyámja engedelme nélkűli, tehát semmis házassági köteléket részéről is föloldottnak nem fogja elismerni és

---

[1]) A belváros Himmelpfort-utczai 13. sz. a., ma is gr. Fürstenberg-palota, (melyben később Rákóczi lakott); 1690. táján anyja (gr. Fürstenberg-leány) után Aspremont F. Gobert gróf birtokában.

[2]) L. *Rákóczi Önéletrajzát*, 27. l.

[3]) Az Aspremont altbgy ellen foganatba vett hadi-törvényszéki vizsgálat ügyiratai a cs. kir. *hadi levéltárban.* V. ö. a „Das verunruhigte und wieder beruhigte Königreich Ungarn,“ stb. czímű, Köllnben 1711. nyomatott, különben irányzatos német mű 15. l. is.

magát kolostori életre szánni. Addig jelen zárdafogságából ki nem szabadúl! Sőt még egyéb méltatlan módokon is megkísérlék a házassági frigy felbontását.[1])

Mind e gyalázatos ármányok hiábavalók voltak. A kísértések mind Aspremont gróf, mind a szegény, hű Juliánna nemes, állhatatos jellemén megtörének; egybehangzólag kijelenték, hogy törvényes és egyházi áldással kísért szent frigyök felbontásáról hallani sem akarnak, s történjék bármi: ők együtt fognak élni és meghalni, mint hív hitestársak.

Míg a fiatal házaspár ekként fogságot szenvedett s a legnagyobb kísértések, lelkigyötrelmek és üldöztetéseknek vala kitéve: azalatt övéik mindent elkövettek érdekökben, kiszabadításukért. *Zrínyi Ilona*, szeretett leánya méltatlan fogságát és gyötörtetését látván, s jól tudván, hogy ki mind ennek igazi okozója: egyenest Kollonics érseket vonta felelősségre; s hős lelke ismert hatalmával és a legszentebb anyai szerelem, a megsértett női méltóság fölgerjedésével támadva meg a bíboros főpapot, követelte ártatlan leányának szabadonbocsáttatását és a császár beleegyezésével s fölbonthatlan egyházi szertartással végbement házasságának nem zavarását, elismerését, — különben, — Acheronta movebit! Más részről viszont Aspremont-Reckheim őrgróf fivérei, nővérei, sógorai, összes előkelő atyafisága reájártak Lipót császár nyakára, és a német birodalmi rokon-fejedelmek révén is minden követ megmozgattak az udvarnál. Strattmann s egyéb ministerek — Aspremont jóakaró baráti, — és Eszterházy nádor meg voltak nyerve az ügynek. Ekképen a császár minden oldalról szorongattatva, únszoltatva, s attól tartván, hogy a dologbúl, ha tovább erőltetné, világra szóló botrány nőhetné ki magát, — mert hiszen a császári beleegyezésnél fogva a házasságba, tulajdonkép az ő tekintélye is compromittálva volt, — végtére elhatározá, Kollonics nyomása alól legalább ebben az egy ügyben kiszabadítani magát. Aláírta a Strattmann által eléje terjesztett parancsolatot, melylyel az Aspremont altbgy elleni vizsgálat megszűntetését, s úgy az ő, valamint törvényes hitestársának rögtöni szabadonbocsáttatását elrendeli.

---

[1]) Rákóczi Önéletrajza, u. o.

Így a hű pár kiszabadúla, s Kollonics roppant bosszúságára ismét egymásé lévén, — az igaz ügy győzedelmeskedett. De Aspremont, okúlva a leczkén, nem kívánt többé mint cs. tábornok szolgálni; tábornagyi czímmel kilépett az activitásból, és ezóta ügyét, érzelmeit, gondolkozásmódját, személyét szorosan egyesíté a *Rákóczi-ház* érdekeivel. Becsületes, lovagias jellemű, nemes gondolkozású férfiú vala; hőn szerette nejét, a kitől megtanúlta új hazáját is szeretni; *felfogta a Rákóczi-ház nagyszerű nemzeti hivatását, — és mint a következés megmutatja: e tekintetben fiatal sógora szellemi irányára s így általában ifjúkori élete vezetésére oly üdvös befolyást gyakorolt, még saját érdekei, szabadsága koczkáztatásával is, hogy ezért az utókor hálájára tette magát érdemessé, előttünk magyarok előtt.*

Mialatt az Aspremont-dráma összeszőtt-font szálai szerencsésen lebonyolíttattak: Zrínyi Ilona Bécsből való szabadulásának Thököly és a cs. udvar közt régóta alkudozások tárgyát képező ügye is befejezéséhez közeledék. A „*kurucz király*“ hadi szerencséje 1690-ben mégegyszer fölcsillámlott, midőn merészen tervezett és genialitással végrehajtott erdélyi beütése alkalmával, a császári sereget Zernyestnél tönkre verte, s Heusler gróf és Doria őrgróf tábornokokat foglyúl ejté. Az utóbbi gazdag olasz főúri család tagja, s az előbbi a bécsi udvarnak különös kegyeltje lévén, — nagy összegek ajánltattak föl elbocsátásukért Thökölynek. De a nejét híven szerető férfiú mindez ajánlatokat visszautasítá: neki nem kell váltságdíj, őneki Bécsbe internált hitvestársa kell; a cs. tábornokok váltsága — *Zrínyi Ilona!*

Leopold vonakodék a fejedelemasszonyt — politikai okokbúl — férjéhez bocsátani, az alkudozás soká húzódott; mikor pedig a bécsi udvar, Thökölynek állhatatos ragaszkodását követeléséhez látva, 1691. elején elvégre elfogadá a cserét: akkor viszont a fényes porta gördített a „kurucz király“ elé nem várt nehézségeket. A nagyvezír, a hadi szerencse változandóságát szemei előtt forgatván, a nevezett cs. tábornokokat valami netalán fogságba kerülendő nevezetes török pasák kicserélésére szerette volna készletben tartogatni; s ezért, a fejedelemasszonyért való elbocsátására Heusler-Doriáéknak, folyvást halogatá az engedélyt Thököly-

nek kiadni. E keserves helyzetben a török pártfogásra szorúlt bujdosó fejedelem, miután ismételt előterjesztései a portánál nem használtak, kerülő útakhoz folyamodék. — Egy részről XIV. Lajos franczia és Sobiesky János lengyel királyhoz, mint Zrínyi Ilona iránt jóakaratú hatalmakhoz fordúlt közbenjárásért, — más részről pedig 1691. april 23-kán Viddin melletti táborából kelt és titokban Bécsbe juttatott levelével utasítá *nejét:* Igyekezzék kinyerni Leopold császártól, hogy szabadulása ügyében maga udvari szolgái egyikét, és azzal a török követek emberei közűl egyet, avagy kezességre egy török rabot, küldhessen Bécsből alá őhozzá, férjéhez. Kivel aztán „magad is szemben lévén, írnál általa *a vezérnek keményen,* — ha török-deákot kaphatnál: törökűl, ha ez nem lenne: deákúl, — s forgatnád mind szóval előtte, mind a levélben, *hogy az török nemzet neked is athnámét adott,* mely mellett Munkácsot mennyi ideig tartottad, mindenedet hűségedért elvesztetted, — *athnáméjok s hitök ellen azzal ne fizessenek, és legalább Hajszlernek s Doriának szabadúlásukat s érted való elbocsáttatásukat ne akadályozzák.* Tégy fel oly terminust is leveledben és a török előtt is szóval: hogy az *Isten elött, kívánod, hogy a mostani vezér adjon számot, ha téged most meg nem szabadít és neked adott athnáméját a török nemzetnek megszegi,* és hogy az egész világ előtt példa légy, s tanúljanak rajtad. Nekem is írj egy oly levelet, melyet a vezérnek megmutathassak; kiben forgassad, hogy a *török nemzet hitivel mennyit bíztattalak, hüségemért mire jutottál,* s emlékeztess azon leveledben hozzád való hites kötelességemrűl.“ [1])

Thököly jól ismeré a török jellemet, azért iratott nejével ily hangon a vezérhez. És a siker nem is maradt el; csakhogy, természetesen, míg az ő levele ama háborús időkben s titkos útakon Bécsbe juthatott; míg a fejedelemasszony a császártól a kívánt engedélyt kieszközölheté, törököt foghatott, ezt és udvari szolgáját fölkészítve aláküldheté; míg ezek a hosszú útat az Al-Dunához megtették; míg viszont Thököly Konstantinápolyba küldete s a nagyvezírre szemé-

---

[1]) L. Thököly Imre 1691-iki leveles-könyvét, *Thaly:* „Thököly I. naplói,“ stb. II. köt. 400—401. l.

lyesen találkozhatott; míg a cs. tábornokok kicserélhetési engedélyét kezéhez kapta, és végre, míg a félbeszakadt alkudozások fonalát a bécsi udvarral megújítani s tényleges eredményre jutnia lehetett, — mind ehhez, önként érthetőleg, nagyon sok idő kelle.

1691. vége felé járt, midőn a kicserélési szerződések Bécsben aláirattak; gr. Heusler altábornagyért Zrínyi Ilona szabadon, férjéhez bocsáttatni resolváltatott, Doria őrgróf váltságáúl pedig Thököly hétezer aranyat és hadai ruházatára bizonyosszámú vég posztókat fog kapni.[1]) A fejedelemasszony megszabadúltának örömhírét, a Szerbiában Pozserolczán (Poserovicza) telelő Thökölynek külön futár vitte meg, ki már 1692. január 15-kén odaérkezék.

Ilona tehát készült a hosszú útra, a hőn szeretett férjhez. Csakhogy az oly rég ölelt hitvestárs közeli viszontlátásának örömét megzavará anyai szívének fájdalma, gyermekeinek elhagyása miatt. Leányát, a kivel Bécsben is együtt élt, immár fölnevelte s oly férjhez adá, kit nemes jelleméért maga is őszintén kedvele, — Juliánka sorsa fölött tehát meg tudott nyugodni, — tudta, hogy házassága boldog lesz. Hanem fia, anyai szívéről oly régóta letépett fia, az az angyaljóságú, imádott fiú, a ki őt soha éltében meg nem szomorítá, a Rákóczi-ház egyetlen, drága csemetéje — Prágában, jezsuiták kezében, Kollonics ádáz hatalma alatt! Ez a tudat mély fájdalommal kínozta lelkét; s anyai szerelmének föllángolásában elhatározá, hogy édes fiát nem hagyandja el, *elviszi magával Törökországba!* Megtett e végre minden lépést a bíbornoknál és az udvarnál, — mind hiába; az érsek erről (a Rákóczi-jószágok fúrták a fejét!) hallani sem akart, és a császár határozottan kijelenté, hogy Rákóczi Ferencznek mostoha-atyjához való elvitelébe semmi áron bele nem egyezik.[2]) S ez, az ő és dynastiája szempontjából, egészen észszerű is vala: hisz nyílt ellenségének Thökölynek hatalmát, tekintélyét nem akarhatta öregbíteni s megfogyatkozott táborát a Rákóczi-ház nagyszámú híveinek odaszivárgásával felszaporítani, — a mi, ha az ifjú Rákóczi Ferencznek ott

---

[1]) *Horváth Mihály,* „Zrínyi Ilona," 97—98. l.

[2]) U. o. 99. l. és Magyarorsz. Tört. VI. köt. 228. l.

létét a magyarok megtudják, bizonynyal megtörténik, oly nagy volt e fényes név varázsa.

Ilonának tehát fájó szívvel le kelle mondania a reményről, hogy szeretett fiát magával vihesse. Sőt, — és ez már embertelen kegyetlenség volt, — még csak azt sem engedték meg neki, hogy gyermekétől elbúcsúzhassék.[1]) Féltek, hogy az ifjú keblében az anya látására, ölelésére, a régi emlékek újúlt erővel feltámadnak, a mi Kollonics nevelési irányával s czélzataival homlokegyenest ellenkezett volna. Ezért jezsuitái, *Rákóczi előtt anyjának Bécsből való elköltözését sokáig eltitkolták.*[2])

Ily körülmények közt Zrínyi Ilona, — kit a férjéhez viseltető szerelem és hites kötelesség a végzetes útra kényszerített, — fia erős lelkét s kora érettségét ismerve, csakis ama tudatban lelt némi megnyugvást, hogy a szeretett ifjú szívében, lelkében a gyermeksége idejében nyert anyai nevelés hatása sokkal mélyebb gyökereket vert, semhogy azt a világ összes jezsuitái kiirthatnák belőle. S ez így volt.

A fejedelemnő a Doria váltságdíjának egy részéből Bécsben holmi vásárlásokat téve, nehány udvari szolgájával 1692. január 20-ika táján indúlt el, miután Juliánkától s Aspremonttól búcsút vőn. A nemes jellemű asszonyt a bécsi udvar ezuttal mégis azon tiszteletben részelteté, hogy hosszú utazására, tekintettel fejedelmi rangjára és útjának biztosítására, egy egész század német lovast rendelt mellé kíséretűl.[3]) Ilona február 1-jén érkezett Tokajba, hol a Rákóczi-ház jobbágyai örömtelve fogadták kegyes úrnőjüket, ki másnap Boldogasszony ünnepét a tokaji templomban ülte meg.[4]) Anyagi ügyeinek rendezése húzamosabb ideig tartóztatta őt e vidéken, — egykor sajátján; bevárta a rendkívűl zordon tél enyhűlését s a járhatlan útak szikkadását, úgy kelt azután további útra lassú menetekben, s csak május elején érkezett Karán-Sebesbe. Innét tudósítá férjét, a ki b. Petrőczy István, Sándor Gáspár, Madács Péter s Horváth Ferencz urakkal

---

[1]) L. a következő jegyzetet.

[2]) „Abitus ejus (matris) vero *diu mihi celatus fuit.*“ Rákóczi, Önéletrajzában, 27. l.

[3]) *Babócsay Izsák*: „Fata Tarczaliensia.“ (Rumynál, I. köt. 112. l.)

[4]) U. o.

— magához hasonló szakálas bujdosókkal — és egy lovas díszcsapattal örömrepesve sietett eléje Új-Palánkáig, hová május 13-kán reggel Ilona is megérkezék. A viszontlátás szívreható volt; a sokat szenvedett hű nő zokogó sírásban tört ki, s könnyektől borított szemei alig bírták az urak közűl az oly rég látott szeretett férjet fölismerni, — mert az egykor daliás szépségű férfiút a sok gond, búbánat és a hosszas tábori élet sanyarúságai igen megviselték.[1] Thökölyné e napon hagyá el házáját örökre. A Dunán átköltözvén, az éjtszakát már Szerbiában, Rámban töltötték, hová az egész, mintegy harmadfél ezer főnyi kurucz-sereg eléje jött asszonyának, tisztelegni. Azután ágyúdörgés közt kísérték be őt Pozserolczára, a kuruczok főhadiszállására.[2]

És ezzel végbúcsút veszünk a dicső asszonytól, ki minden időkben történelmünk egyik legnemesebb alakja marad.

Aspremont és Rákóczi Juliánna boldogságát az írígy és bosszúálló Kollonics még mindig igyekezett megkeseríteni. Ha már házasságuk kifogástalan törvényességének tovább nem árthatott, — legalább másként iparkodék őket gyötörni, bosszantani. — Juliánka, férjhez menetelével természetesen nagykorúvá vált és így kikerült a bíbornok gyámsága alól. Aspremont megkeresé az érseket a nejét illető osztályrész, a törvényszerű leánynegyed kiadására, úgy az ingó, mint az ingatlan javakból. A bosszús Kollonics azonban kijelenté, hogy ő, Ferencz nagykorúságáig, midőn ez az osztály iránt magától jogszerűleg intézkedhetik, kezeiből semmit ki nem ad. S mikor erre az új házasok a vonakodót törvény útján akarván kényszeríteni, pörbe fogták: a bíbornok, mint Ferencz gyámja, a fiág javára bizonyos követeléseket formált a női ág ellen, s ezt adá ürügyűl arra nézve, hogy miért késlekedik Juliánkának még tisztán őt illető anyai örökségét is kibocsátani. A per a két testvér nevében folyt; Ferencznek a jezsuiták csak annyit mondtak, hogy sógora és nővére az ő apai örökét megtámadták, melyet a bíbornok, mint lelkiismeretes gyám, az ő örök hálájára érdemesen védelmez a méltatlan impetitorok ellen. Szóval, igyekeztek az ilyes

[1] *Babócsay*, az i. h.

[2] *Horváth M.* „Zrínyi Ilona,“ 100. l.

jogviszonyokban teljesen járatlan gyermek-ifjú előtt Kollonicsot mint az ő valódi védangyalát festeni, ellenben sógorát mint telhetetlen kapzsit és éhenkórász idegent befeketíteni, a ki nővére akaratának is föltétlen ura. Elhihették vele, hogy Aspremonték pörükkel az ő megkárosítására törekesznek s nagy gyalázatba keverték a családot.[1])

Rákóczi ekkor tölté be 16-ik esztendejét, s a humaniorák harmadik tanévét folytatá a prágai egyetemen. Immár ötödik éve folyvást a jezsuiták környezetében forogva, egyházias szellemben és czélzatosan neveltetve, s a környezététől hallott grófi czímet megszokva, — egyszerű, csendes diákéletet folytatott, mint láttuk; könyveibe, rajzolataiba, a csillagok keringésének vizsgálásába s mathematicai, physicai problemák fejtegetésébe mélyedt. Múlatságai a billiárdon, a gr. Slavatha-ház látogatásán s a szűnidőkben a jezsuitákkal a rendházakban való utazgatásokon túl nem terjedtek. Világi gyönyörökrűl, fejedelmi fényűzésről, s általában, hogy mint szoktak az ő rangjabeli ifjak élni? papjai közt fogalma sem volt. Kollonics bíbornok ily eredmény mellett bizton hivé, hogy a mit Juliánkánál elveszített: annálinkább meg fogja nyerni Ferencznél, kiből idővel jezsuita s a Rákóczi-ház roppant uradalmaiból zárda-vagyon lesz. Erre nézve az erőszakos nyomástól épen nem ment 1687-iki országgyűlésen hallgatva elfogadott, a pátereknek kedvező törvényczikk bíztató kilátást nyújt vala.[2])

Aspremonték igazságos perükkel a hatalmas bíbornok ellen sehogysem bírtak boldogúlni; a tárgyalások végtelenbe húzódtak. Ekkor Juliánka elhatározá, hogy szegény elámított testvére romlatlan jó szívéhez fordúl, — csakhogy ezt csupán levél által, a Ferenczet környező jezsuiták éber őrködése miatt, ugyancsak titokban lehetett megtenni. Aspremontné tehát megírván szeretett öcscséhez iratát, melyben őt a per valódi tárgyáról, követelésének jogos voltáról s viszont Kollonics és jezsuitáinak ravasz és gonosz fondorlatairól iparkodott felvilágosítani, — a levél kézhez adását külön küldöttre bízá. Ez megjelent Prágában: de vigyázatlanúl,

[1]) *Rákóczi*, Önéletrajzában, 27. l.
[2]) *Ugyanaz*, u. o. 26—27. l.

ostobáúl járt el föladatában. Az egyetem kapuja előtt várakozott a fejedelemfiúra; a ki midőn tanóráinak végeztével, tanulótársaitól környezve az épületből kilépne, az általa előbb sohasem látott küldött eléje áll s ezt mondja: Engem Aspremont grófné bizott meg, hogy Herczegségedet saját érdekei felől felvilágosítsam, mely czélból nővére e levelet küldi! Ezzel az iratot Rákóczinak kezébe nyomta. A kémektől környezett ifjú e meggondolatlanúl kiejtett szavak s nyilvános levél-kézbesítés által igen kellemetlenűl volt meglepve; bosszankodva rivallt tehát az ismeretlen emberre, hogy róla és hozott izeneteiről semmitsem akar tudni; a kezében hagyott kényes tartalmú levelet pedig, gyámjában való teljes bizalmának jeléül, (bizonyára jezsuitái tanácsára!) elolvasatlanúl, felbontatlanúl elküldé — *Kollonicsnak.*[1])

Képzelhető most a bíbornok haragja Rákóczi Juliánna s Aspremont ellen; dühöngött, és ettől fogva Rákóczi Ferencz környezetének még szigorúbb vigyázatot parancsolt, hogy az ifjúhoz Aspremonték semmiképen ne közeledhessenek. Nem is közeledhettek, legalább titokban nem. De a hű rokon őrgróf attól tartván, hogy szegény fiatal sógorának ártatlan lelkét gonosz környezői idővel egészen el fogják ölni, észrevétlenűl megmérgezni: pert indított és két esztendeig folytonosan perelt Kollonics gyámságának megszüntetése s Rákóczinak nagykorúvá nyilvánítása érdekében, a mit mihelyt 18-ik évét betöltendi, a magyar törvények különben is elrendelnek.[2]) Minthogy pedig az előreláthatólag hosszadalmas pör lefolyását bevárni czéltévesztett dolog lett volna: Aspremont, Strattmann ministerelnök útján — a ki meleg jóakarója volt, — mandátumot eszközölt ki Lipót császártól az iránt, hogy az immár 16-ik évén túl levő, tehát saját vagyoni ügyeiben személyesen meghallgatandó Rákóczi Ferencz, ezen czélból családi értekezletre Bécsbe jöhessen. Leopold, Kollonics neheztelését kerülni akarván, sokáig vonakodott e mandátumot aláírni, s több ízben visszautasítá azt; azonban Strattmann nem tágított, s utóljára is csak aláiratta a gyönge császárral.[3])

[1]) *Rákóczi*, Önéletrajzában, 27—28. l.
[2]) U. o. [3]) U. o.

A királyi rendelet, mely a gyámság alól felszabadítandó ifjú Rákóczi Bécsbe hivatását Kollonicsnak egyenesen kötelességévé tevé : teljes formaszerűséggel, bíróilag kézbesíttetett a bámúló bíbornoknak. Nem volt mit tenni, — haladéktalanúl intézkednie kellett gyámoltjának Bécsbe jövetele iránt. Ez 1692. nyarán, épen akkor történt, midőn a fejedelemfi a természettudományokból a tanév végén vizsgáit letéve, a szűnidőkben szokásos utazásokat vala megkezdendő tanáraival, a jezsuiták csehországi, morvai és sziléziai rendházaiban. De most a bíbornok utasítását vévén, Prágától délnek fordíttatta a szekér rúdját, és a praefectusúl mellé adott ama simplex jezsuita-atya kíséretében Bécs felé indula.[1])

Kollonics még mind e történtek után sem adta meg magát. El volt tökélve az ifjú Rákóczit és az oly dús jövedelmű túторságot körmei közűl — törik-szakad — ki nem bocsátani. Midőn gyámoltja egy estve Bécsbe érkezett : másnap délelőtt a bíbornok meglátogatta őt a vendéglőben, és csak ekkor tudatta vele bécsi utazásának indító okát, t. i. a föntjelzett császári parancs tartalmát megismerteté vele. Ezzel, mondván, hogy majd a pervivő ügyvéd eljő és sógorának s nővérének méltánytalan követelései felől bővebb felvilágosításokkal szolgáland, — mézes szavakkal és mindenféle ígéretekkel rá akará a fiatal herczeget bírni : állítson ki az ő, Kollonics számára meghatalmazó levelet, hogy ügyeinek és javainak gondozását *továbbra is őreá bízza*, s adja szavát, hogy e teljhatalmazás aláírása után három nap múlva visszatérend Prágába, ott a következő tanévben a bölcsészeti tanfolyamot bevégzendi, s azután a jogi tudományok hallgatása végett vagy az olaszországi pármai, vagy a bajor ingolstadti jezsuita-collegiumba menend.[2])

Azonban az érett szellemű ifjú nem engedé magát oly könnyen rábeszéltetni; kötelező ígéret tétele nélkűl, meggondolási időt kért az érsektől. Ennek távoztával megjelent az Aspremontné ellen Rákóczi nevében, bár ennek akarata nélkűl perlő ügyvéd, ki is a bíbornok megbízásából a lehető leggyűlöletesebb színben igyekezett festeni a fiú előtt nénjét

[1]) Hist. des Révol. de Hongrie, II. 16. — Rákóczi *Önéletrajza*, 28. l.
[2]) U. o.

és sógorát, s hamisítva adta elő követeléseiket.[1]) — Végre, estvefelé *Rákóczi Juliánna* lépett be öcscse szobájába. Ötödik éve járta, a mióta nem látták egymást. Az azóta 12 éves gyermekből daliás szép ifjúvá fejlődött Ferencz, fölindulástól és örömtűl reszketve rohant szeretett nénje elé, — s a balsors sújtoló hatalma által annyit hányt-vetett két hű testvér hosszan zokogott egymás kebelén.

Rákóczi jövője fölött a koczka el volt vetve; a nővére iránt táplált és ettől hőn viszonzott gyöngéd szeretet visszaadta őt önmagának s hivatásának. Ugyanis azokból, a miket Juliánkától ezen estve hallott, meggyőződék, hogy a kérdéses pör ügye egészen másként áll, — nénje csak a jogosan megillető leánynegyed kiadását kívánja, és ő, Ferencz, eddig a bíbornok s emberei csalárdságából a leggazabb áltatások hálójával vétetett körűl, s veszélyes czélú fondorlatokkal környeztetik. Szomorúan s a Kollonicsféle nevelés jellemző eredményeként jegyzi meg különben Rákóczi Önéletrajzában ezek elbeszélésével kapcsolatosan, hogy nem kis nehézséggel járt nővérével egymást jól megérthetniök. Mert ő a lefolyt öt év alatt magyarúl soha senkivel nem beszélhetvén, — anyanyelvének gyakorlatából nagyon kikopott; francziáúl — mely nyelvet később oly nagy tökélyre vitte — a jezsuiták meg nem tanították; németűl maga nem akart volt megtanúlni, és így tanáraival s csehországi környezetével — az akkori idők szokása szerint — folyvást latínúl társalgott vala. E nyelvet virtuositással beszélé. Azonban diákúl viszont Juliánka nem tudott, s így mégis csak a kedves hazai nyelv használatánál maradának, és Rákóczi végre is jól megértette nővérének figyelmeztető kéréseit, melyek odairányulának: ne térjen vissza többé Prágába, a jezsuita cselszövények közé; szakaszsza félbe tanúlmányait; folyamodjék az uralkodóhoz, örökölt javainak kezeihez bocsátása végett: mert ezektől, ha Kollonics tanácsaira hallgat, még számos éven át meg lesz fosztva, minden kigondolható ürügyek alatt. Sőt a hű és okos nővér még ezeket mondá öcscsének: Ha tovább folytatnád is iskoláidat külföldön, — ugyan mi hasznát fogod venni a még bevégzendő metaphysicai és jogi

---

[1]) U. o.

tudományoknak, a te állásod és rangodban? Mert hiszen a császári birodalomban fennálló jog, nagyban különbözik a magyarországitól. Vigyázz tehát édes Öcsém, mert nem más egyebet szándékoznak veled, *hanem elöbb születésed fényéből s ősi jogaidból kiforgatni, azután jezsuitává tenni, hogy dús örökséged bő jövedelmeit majdan ők élvezhessék!* — Tanácsom azért, hogy ezeket elkerülendő: *mondj ellene Kollonics gyámságának, és kezdj valahára fejedelmi állapotodhoz méltó életet.* Tegyük félre a rút pörlekedést, mint szerető testvérekhez illik; egyezzünk meg mindenekről atyafiságosan, és bírja az ősi javakból kiki közűlünk békén a maga méltányos osztályrészét. Mind ennek elérhetésére pedig semmi más nem kell, mint hogy hagyd itt ezt a vendégfogadót, költözzél át az én és férjem palotájába, írj a cardinálnak, hogy köszönöd eddigi túторságát, javaid kezelését immár a kir. decretumhoz képest magad fogod átvenni, kéred tehát: adassa azokat kezeidhez, ingó értékeinkkel együtt![1])

Rákóczi lelke előtt a hű nővér ezen szavaira a fátyol föllebbent, nyilvánságossá lőnek a bíbornok önző czélzatai és eddig őt behálózott ámító csalárdsága; megígéré Juliánkának testvéri tanácsait követni. Azután még Aspremontné ügyvédével hosszasan tanácskozva nénjének igényei felől, a magyar törvények idevonatkozó intézkedéseit megmutogattatta s megmagyaráztatá magának. Melyekből nénjének és sógorának követelései igazságos voltáról, és így a bíbornok fondorlatairól annálinkább meggyőződést nyert. Másnap tehát odahagyá az érsek által kijelölt vendéglői szállását, és Aspremonték házába költözék. Ezzel megtevé az elhatározó lépést a Kollonicscsal és jezsuitával való végleges szakításra. Mindazáltal az ezek környezetében átélt öt esztendő nyomait lelkéből teljesen ki nem törölheté; mert noha őt hazája, nemzete alkotmányos szabadságának, törvényes jogainak, továbbá a nem r. katholicus vallásfelekezeteknek gyűlölőjévé és üldözőjévé, szívének nemességénél, jóságánál, veleszületett igazságérzeténél, kora érettségénél és a lelkébe édes anyja által gyermekkorában beoltott mély hazaszeretetnél fogva nem sikerült is átalakítniok, — sőt későbben, a sors csodá-

---

[1]) R. Önéletrajza, 28—29. l.

latos útmutatásából, épen e, jezsuiták által buzgó katholicusnak nevelt Rákóczi küzdött volt oly ernyedetlenűl a nemzeti jogok mellett a protestánsok vallásszabadságáért is; a háború folyamában nevelő szerzetét az országból kiűzte (1706—1707.), s a jezsuiták tanainak veszélyességét (ő, ezek legjobb ismerője!) a hat vármegyének válaszoló tüzetes emlékiratában fényesen kimutatta; — mindezek daczára, mondjuk, a jezsuita-nevelés mégis hagyott Rákóczinak lelke mélyében némi kitörölhetlen nyomokat. E benyomások bár közszereplésében soha nem nyilvánúltak: de egyéni buzgó vallásosságára kétségkívűl hatással valának; hajlott korában pedig — élénkebben mint valaha — felújúlván, egyenes szülőokaivá lőnek ama mély pietismusnak, mely őt grosboisi és rodostói magányában elfogta s egész a camaldúli remetéskedők mély rajongásaiba meríti vala. Mindazáltal ezen utóbbi érzelem kifejlődéséhez a sok csalódás, leszámolás a földi élettel, s egyéb okok és körűlmények is mint jelentékeny tényezők járúltak; az azonban bizonyosnak látszik, hogy a fogékonyság magvai a hitrajongás iránt, még a neuhausi jezsuita-collegiumban hintettek kedélyébe.

Nincs itt helyén ezen lélektani állapotokról bővebben szólani, — csupán röviden jelezni akartuk a jezsuita légkörben töltött öt év utóhatását. De, hogy teljesen igazságosak legyünk: nem hallgatjuk el azt sem, hogy a csehországi jezsuiták között is találkozott egy-két oly tisztalelkű, derék férfiú, a kik a nemesszívű, romlatlan jellemű ifjat őszintén megszeretve, és őt mint Kollonics önző czélzatú nevelési irányának kiszemelt áldozatát megszánva, — bizalmasan idejekorán figyelmeztették, hogy rendjöknek tagjává lenni nem felelne meg fejedelmi hivatásának![1]) A bécsi társaskörökben csakhamar ki is verődött Ferenczünk fejéből minden ilyféle gondolat.

A nénjéhez való költözés utáni, — vagyis a bíbornok által maga elhatározására kitűzött harmadik napon összeszedte magát az ifjú, és szilárd eltökéléssel indúlt Kollonicshoz, szemtől szemben megmondani a hatalmas egyházfőnek, elvégzett szándokát. Belépvén az érsekhez Rákóczi, dicső

[1]) U. o. 30. l.

anyjától öröklött lelki erővel és nagy bátorsággal szólalt meg. Kijelenté, hogy saját jogairól, valamint a nevében a gyámság részéről nénje ellen vezetett perről mind a két fél ügyvédei által kielégítő informatiókat nyervén, mindenről tisztában van, s nénje iránt érzett testvéri szeretete odakényszeríti őt, hogy a barátságos kiegyezést eleibe tegye a perpatvarkodásnak. Ő tehát a pörlekedést megszűntetve, testvéries egyezségre fog lépni nénjével, a kinek nálánál idősb voltára, gyöngéd nemére s ez időszerinti áldott állapotára való tekintetek arra indítják, hogy úgy a testvéri szeretet, mint a társadalmi illem követelményei szerint házába tegye át lakását, s ott is fog maradni. Minthogy pedig 16-ik évét immár jól meghaladta, s a törvényszabta 18-ik évhez közeleg : annálfogva, ő Fölségének másolatban kezéhez adott decretumára hivatkozván, — javainak gondozásáért ezennel köszönetét nyilvánítja, és illő tisztelettel kéri ő Eminentiáját, hogy az ő s nénje ingó és ingatlan javait s jövedelmeiket bocsássa kezeikbe![1])

A bíbornok meglepetve, el nem rejthető felindúlással hallgatta a fiatal herczeg szavait. Homloka összeránczosodott, orczái elsápadtak mérgében, s dühtől tajtékozva, szakadozott szavakkal válaszolt : „Jól van, — legyen a mint akarod, — én tehát elhagylak tégedet, kitéve nővéred hizelkedéseinek, sógorod csalárdságainak és ifjúi szenvedélyeidnek zsákmányúl. Mindezek örökölt javaid elprédálására fognak juttatni okvetetlenűl. *Barátságomat megsértetted, — arra többé ne számíts! . . .*“ Ezzel dühét többé nem fékezhetve, a gyermek-ifjút karon ragadá, és úgy szólván — úgy tolta ki az ajtón.[2])

Az érsek, miután rég táplált kedvencz terveit romba dőlni látta, úgy tőn, a mint beszéle. „*Barátságomra többé ne számíts!*“ Valóban, most már nyílt ellenségévé lett jezsuitáival együtt Rákóczinak, a ki ellen minden képzelhető secaturát elkövetett. Először is, a vázolt barátságos, szóbeli fölkérésre egy fillér ára vagyont kezéből ki nem adván, bevárta, hogy erre és az öt évi jövedelemről való szám-

[1]) *Rákóczi*, Önéletrajzában, 30. l.
[2]) U o.

adásra bíróilag szólíttassék föl. Sőt még ennek megtörténte után sem engedett. (Nem azért volt ő Kollonics és főfőjezsuita, hogy egy-könnyen megadja magát!)

Az 1688-ban leltárak mellett kézhez vett tömérdek arany-ezüst-, drágaköves ingó értékekre és az időközi fölösleges jövedelemre nézve azt válaszolá, hogy ő eme drágaságokat nagy részben pénzzé verette, s az ingatlanok jövedelmével együtt a néhai Báthory Zsófia fejedelemasszony (páter *Kiss Imre* által koholt) végrendeletében foglalt kegyes alapítványok kifizetésére fordította, — nincsen kezénél egy árva fillér sem, tehát vissza semmit nem adhat. A mi pedig az ingatlan jószágokat illeti: ezeket sem bocsáthatja ki kezeiből mindaddig, míg csak a nevezett fejedelemasszony által a *jezsuitáknak hagyományozott* és még ki nem fizetett *százezer tallér* (!!!) le nem tétetik.[1])

A kincssóvár bíbornoknak e telhetetlen s monstruozus követelése következtében, természetesen, kegyetlen pör keletkezék. De az elhagyatott Rákóczi-árvák, az őket ősi örökségüktől ekként megrabolni akaró erőszakos egyházfő és hatalmas állam-minister ellen aligha fogtak volna érzékeny megkárosíttatásuk nélkűl a törvénykezés útján is boldogúlni, — ha távol élő jó édes anyjok védszelleme nem őrködik felettök. Zrínyi Ilona ugyanis a jövendőt előrelátván, szeretett gyermekei érdekei megóvásáról anyailag gondoskodandó: mielőtt Bécsből végkép távozott volna, leányának egy iratcsomagot ada át, melyet mint fontos családi irományokat tartalmazót, híven megőrizni Juliánkának lelkére köté. Ezek most megvizsgáltatván, kiderűlt, hogy a leghitelesebb írott bizonyságok, a páter Kis Imre által hamisított Báthory Zsófia-féle végrendeletek valódisága ellen.[2]) Most már jöhettek az önzetlen bíbornok és derék páterjei, roppant összegű követeléseikkel! A végrendeletek koholt volta napnál világosabban kimutattatott. De II. Rákóczi Ferencz azért itt is nemesen és nagylelkűleg viselé magát. Ne mondhassák a jezsuiták, hogy egy Rákóczi fejedelem, az évi (bizonyára dúsgazdagon kiszabott) tartási és nevelési díjon kívűl, minden

---

[1]) Rákóczi, Önéletrajzában, 31. l.

[2]) U. o.

különleges jutalom nélkül élt köztük öt esztendeig: *húszezer frtot* vetett oda ajándékúl nekik. S a hamisított végrendeleten nyargalódzó, feddhetlen életű szent atyák mohóan kapva a martalékon, zsebre rakták e 20,000 frtot, és százezer talléros s minden egyéb követeléseiktől örökre elállának. Ekkor aztán végtére Kollonics is előadta a még el nem herdált ingó értékeket és kibocsátá kezeiből a fekvő jószágokat, melyek egyébiránt öt évi atyáskodó gyámsága alatt papi, katonai s más mindenféle képtelen önkénynek és zsarolásoknak kitéve, rémségesen elpusztúltak, elnéptelenedtek vala; úgy annyira, hogy midőn azokat II. Rákóczi Ferencz és Juliánna átvették: alig negyedrészét hozták be azelőtti rendes jövedelmeiknek.[1])

Míg Kollonicsnak és jezsuitáinak a páter Kiss Imre gyártotta hamis végrendeletekre alapított zsarolási kísérleteik (mert valóban, másnak nem nevezhetjük orczátlan követeléseiket) a vázolt módon elháríttathattak: abba, a törvénykezési forumok szokott hosszadalmas eljárása miatt, jó sok idő, majd hat hónap belételt. Csakis 1692. december hó elején volt minden befejezve, a jószágoknak legalább elvben és jogilag megtörtént kézhezadását is ideértvén. A bosszús bíbornok ugyanis, különösen a fiágot illető háromnegyedrésznek kiadását minden módon igyekezett húzni-halasztani, s ezen ügyben a császárnál folyvást fondorkodott; azt remélé és teljes igyekezettel odatörekedék, hogy a Rákóczi Ferencz örökségét képező uradalmak, habár már mint nem gyámnak, de valami más czím alatt, továbbra is az ő rendelkezései alá helyeztessenek. E végből 1692. novemberben reábírá a császárt: hagyja meg az ifjú Rákóczinak, hogy tanúlmányai befejezéséül indúljon hosszabb ideig tartó tapasztalati utazásra Olaszországba: Velenczébe, Parmába, Bolognába, Florenczbe, Rómába, Nápolyba, stb.; mely utazása előreláthatólag egy évig vagy tovább is fogván tartani: ezalatt jószágai és jogai fő-képviseletével valakit teljhatalmúlag bízzon meg. Ez a valaki pedig, természetesen, maga az indítványozó bíbornok akart lenni.[2])

---

[1]) U. o.

[2]) Hist. des Révol. de Hongrie, II. 16—17. l.

Kollonics annyiban czélt ért, hogy a császár Rákóczit maga elé hivatván, csakugyan kijelenté előtte akaratát az olaszországi utazásra nézve; (mi volt erre a *titkos indok?* majd alább meglátjuk.) Melyet tehát legközelebb megkezdendő: távolléte idejére egy teljhatalmazottat jelöljön ki jószágai főfelügyelete s jogai képviseletére. A királyi megerősítés e teljhatalmazott főinspector személyére ki fog adatni.

Eddig még minden jól ment volna Kollonics malmára; kinek azonban ismét útjába állának Aspremonték és Gobert gróf hatalmas pártfogója: a főminister, gróf Strattmann. Azon több mint félesztendő lefolyta alatt, melyet az ifjú Rákóczi Ferencz nővére és sógora bécsi palotájában tölte: az udvar körében tartózkodó magyar főurak közűl legtöbbet gr. Batthyányi Ádám horvát-dalmát-tótországi bánnal s nagy-kanizsai főkapitánynyal időzött együtt. A művelt lelkű s szép jellemű (fájdalom, oly korán, 1703-ban elhalt) bán nagyon megszerette az annyira rokonszenves modorú és aranytiszta kedélyű fiatal fejedelmet; kihez emez is őszinte vonzalommal ragaszkodván, benső barátság fejlett ki köztük.[1]) Batthyányi 14 évvel volt idősb: de e korkülönbséget a kölcsönösen táplált meleg rokonszenv elenyészteté. Rákóczi első kirándulásait Bécsből Batthyányi Ádám meghivására s ennek társaságában tette, a bánnak a nyúgoti határok közelében fekvő rohonczi, németújvári, körmendi családi várai- és uradalmaiba, hol vadászattal, lovaglással múlatták magokat.

Midőn Leopold császár az ifjú herczegnek nem kis meglepetésére, tudtára adá imént említett utaztatási határozatát: Rákóczi Kollonicsnak már jól ismert kapzsiságától tartva, és saját sympathiáit s Aspremonték tanácsait követve, barátját Batthyányi grófot kérte föl: fogadná el a javai és jogai fölötti teljhatalmazott főfelügyelőséget, távolléte alatt! A bán, jól tudván, mekkora feladat oly roppant terjedelmű javaknak mindenképen hű gondját viselni, — mint lelkiismeretes és becsűletes ember, eleinte vonakodik vala a különben oly szép bizalomról tanúskodó ajánlat elfogadásától; de végre a szeretett ifjú ismételt kéréseinek ellentállni nem bírva,

---

[1]) *Rákóczi*, Önéletrajzában, 33. l. és másutt is.

reáhajolt a fejedelemfiú kívánságára,[1]) úgy azonban, hogy a felügyelet jogait vele Rákóczinak sógora és nővére oszszák meg.[2])

A mint ekként az ifjú herczeg a derék bánnak ígéretét bírá: Aspremonttal együtt megkereste a cs. ház cancellárát és főministerét Strattmann grófot: eszközölné ki a jóváhagyást a császártól gr. Batthyányi Ádám mint főinspector részére. Strattmann, kinek Batthyányi veje volt, szívesen hajolt a kérésre, és hatalmas befolyásával Kollonics fondorlatait megbuktatván, 1692. december 12-kén már készen volt a kir. resolutió a bánnak főfelügyelősége megerősítéséről, s három nap múlva az erről szóló cancelláriai decretum és intimatió is kiadatott.[3]) Ezzel aztán a Rákóczi-jószágoknak végleges és tényleges resignatiójába, a magában bosszúsan evődő-duzzogó bíbornok is, — mint a decretum mondja — „belenyúgodott," persze, hogy szörnyű kelletlenül!

Mielőtt azonban e kir. decretumot bővebben ismertetnők s Rákóczinak útra indúlásáról szólnánk: meg kell emlékeznünk az általa Aspremonték bécsi palotájában töltött háromnegyed évről s az ifjú ember lelki világában ez idő alatt végbement nagymérvű változásokról.

Rákóczi Juliánna Bécsben rangjának megfelelő fényben élt, férjével s ennek tágas rokonságával egyetemben az udvari és egyéb fejedelmi, herczegi, főúri, — szóval a legelőkelőbb társaságok folytonos részese. Ő maga is fényes és a császári székváros legfelsőbb körei által sűrűen látogatott házat vitt. Ezen, az akkor divatozott spanyol etiquette szabályai szerint öltözött és társalkodó, aranybrocátos, selymesbársonyos, hímzett ruhájú, fodrozott fejű főurak és hölgyek csillogó s csevegő köreibe, tánczoló, kártyázó, lakmározó múlatságaiba került belé egyszerre, a jezsuiták magányos rendházaiban nevelt, poros könyvtáraik s tanúló-szobájának csendéhez szokott ifjú fejedelem. Nénje az akará, hogy szeretett öcscse az ő házában nagyfényű családjuk hírnevéhez,

---

[1]) „. . . ad meas iteratas requisitiones." (L. Rákóczi 1692. dec. 23-iki assecuratoria-levelét Batthyányi részére, alább.)

[2]) Rákóczi Önéletrajza, s a dec. 15-iki kir. decretum.

[3]) Eredetije a hg. Batthyányi-ház körmendi levéltárában. (L. alább.)

fejedelmi rangjához méltó módon éljen. Ferencz tehát így élt; de minden a mit látott, szokatlan és új volt előtte. S a fényes társaságok központját, a csapongó nagy világ, a tündöklő fejedelmi hölgyek érdekeltségének, kíváncsiságának főtárgyát akaratlanúl is ő, a szerény, csöndes, romlatlan lelkű, ártatlan és naiv kedélyű szép ifjú képezé.

Alig érkezett meg Rákóczi Bécsbe, alig költözött Aspremonték palotájába: sógorának Bécsben lakó három özvegy nővére, *Althann*, *Souches* és *Kollonics-Cavriani* grófnék s a herczeg és gróf *Fürstenberg*-rokonság útján azonnal futó-tűzként terjedt el a császári székváros előkelő köreiben a hír: mily érdekes vendége van az Aspremont-palaisnak. Magyarország legelső, legfényesebb nevű nemzetségének egyetlen férfitagja: egy feltűnő ifjúi szépséggé fejlődött, magas, karcsú, deli termetű, fejedelmi tekintetű, 16—17 éves ártatlan fiú, a ki a csehországi jezsuita-zárdák homályából most került elő; a ki eddig csak a tudományoknak élt, a nagy világ csábjairól még nem tud semmit; szép asszonyok szemeibe nem nézett, nem élvezett, nem ivott, nem dorbézolt, nem tánczolt, nem kártyázott, nem duellált soha! . . . Kedélye gyermekies, naiv, modora visszahúzódó, szerény; de esze igen sok van, szelleme kifejlett és túlérett, ha beszélsz vele: oly feleleteket ad, hogy csakhamar önkéntelen bámulatra ragad, s becsűlnöd és szeretned kell őt.

Ilyenforma, egy cseppet sem túlzó magasztalások járták be az ifjú Rákócziról Bécs magas köreit, az Aspremont és Fürstenberg grófnők, mint a vonzó fiút legelőször megismert rokonok első benyomásai után. És e beszélgetések hallatára csakhamar özönlött Aspremont Gobertékhoz a látogató nagy urak és úrasszonyok serege, — a kik mind a fiatal Rákóczi herczeg csodájára jövének. De nagy bajban voltak vele annyiban, hogy Ferenczünkkel ez időben még csupán latínúl és magyarúl lehetett beszélni; a német és franczia nyelvet — melyeken ama körök rendes társalgása folyt — még ekkor nem érté s csak most kezdi vala tanúlni. Ennek következtében, a hozzá latínúl vagy magyarúl intézett kérdések válaszolásán kívűl, ő többnyire hallgatott; — új lévén előtte minden a mit e nagyvilági társaskörökben lát: élénken megfigyele mindent, s kedélye ártatlanságában gyakran

fülig pirúlt oly dolgokon, a melyeket később egészen megszokott.[1])

Azonban éles megfigyelő tehetsége, gyors felfogása és rendkívűli nyelvtalentoma lévén : hamar otthonos kezde lenni a társaságban; szabadon mozgott, elsajátítá a spanyol udvari modort, szokásokat; kezdett francziáúl s németűl csevegni, sőt a Csehországban kénytelenűl elhanyagolt magyar nyelvben is ekkor tökéletesíté újból magát, a nővérével és barátjával gr. Batthyányi Ádámmal, továbbá olykor hg. Eszterházy Pál nádorral s nejével gr. Thököly Évával stb. folytatott beszélgetések által. Különben, ez időben még, az egy Batthyányit kivéve, bizalmas ismeretséget semmi más magyar főúrral nem kötött.

Aspremonték bécsi palotájában folytatott életéről említi, hogy a délelőtt egy részét alvásban, öltözésben, más részét bővséges és hosszúra nyúlt ebéddel töltik vala el; az ebédet kártyajáték követte. Majd a színházi előadásokon jelenének meg, melyeknek befejeztével éjfélig tartó dús vacsorához űltek. Így szokta ezt az előkelő társaság már akkor is Bécsben. A fejedelmi ifjúnak ez az életmód eleintén szokatlan volt, de később kezdett beletörődni. A kártyajátékot — mely rendkívűl hazardúl űzetett, — egy darabig csak mint néma figyelő nézte; de lassanként ő is megismerkedvén a játék titkaival, belévonák a tapasztalatlan fiatal embert a parthiekba. És Rákóczi, ki előbb a felhívásoknak csak udvariasságból engedett, utóbb a megszokás hatalmánál fogva oly szenvedélyes kártyássá lőn, (szerencsére, csak rövid ideig!) hogy — mint mondja — nemcsak a délutáni órákat : hanem gyakran az éjtszakákat is kártya mellett virrasztva töltötte, s tetemes összegeket veszített.[2]) — A bécsi magas körök e kártyaszenvedélyére buzdítólag hatott azon körülmény, hogy maga Leopold császár is szorgalmasan forgatta az „ördög bibliáját,“ és pedig két „szent emberrel :“ úgymint Kollonics bíbornok-érsekkel s Mattyasovszky nyitrai püspök-cancellárral, kikkel naponként ütötte a labettet. Uralkodójuk példáját követték az alattvalók.

---

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 31. l.
[2]) U. o. 31—32. l.

VI. FEJEZET.

Az első szerelem. Aspremont atyai jó tanácsai. Rákóczi Darmstadti Magdolna herczegkisasszony jegyese; Eleónora császárné cselszövényei e házasság ellen. Az olaszországi utazást az udvar sürgeti. — Rákóczi egyenlő osztályt enged összes jószágaiban nővérének. A kir. decretum gr. Batthyányinak; Kollonics a javakat elvégre kiadni kényszerűl. Rákóczi assecuratoria-levele Batthyányi gróf részére. — 1693. tavaszán Rákóczi, sógora fivérével a máltai vitézzel Olaszországba indúl. Német-Újhely, Rohoncz, Német-Újvár, Regede, Görz, Treviso, Velencze. — Tartózkodás Velenczében, s az olasz műkincsek szenvedélyes tanulmányozása. Itt ébred föl pártoló hajlama a festészet iránt. — Padua, Ferrára, Bologna, Firenze. Húzamos tartózkodás Flórenczben; Rákóczinak itteni életmódja. — További utazások. Piza, Livorno, Massa; a cararrai márványbányák; veszélyes lovaglás az Apenineken. Genua, Turin, Milano, Piacenca, Parma, Modena, Bologna, Rimini, Ancona, Loretto, Róma. — Őszi és téli hosszabb tartózkodás Rómában. Aspremonték ezalatt a Rákóczi-jószágokat odahaza kézhez veszik s két részre osztják. Ezek elhagyatott, kiélt állapota. Aspremont a cs. katonaságból négy ezredet a Hegyallyáról elszállásoltat. — Rákóczi Rómában; fogadtatás a pápa által; a római aristocratiával megismerkedik; szorgalmasan tanúl, a régiségeket stb. vizsgálja. 1694. febr. elején társas kirándulás Nápolyba s Gaetába. Nápoly jellemzése, veszedelmes hölgyei. Visszatérés Rómába. — Aspremont levele jegyesének haláláról, lelki nyugalmát fölzavarja Rákóczinak; sietve hazaindúl; Velenczében sem késik. Vakmerő és igen veszélyes utazás a Simmering-havason át, téli éjjel, hózivatarban; szerencsés visszatérése Bécsbe.

Mialatt Rákóczi az Aspremont-palotában átélt 8—9 hó folyamában a nagyvilági szórakozásokat és gyönyöröket ekként megismerni kezdi vala: a hazárd-játék vágya mellett egy más, eddig szintén nem ismert szenvedély gerjedt lángra fiatal szívében, — az *első szerelem*. Romlatlan lelke ártatlanságában sokáig nem birá maga előtt megfejteni okát: mitől s miért van az, hogy ha egy bizonyos szép és kedves úrhölgy — a kit, mert már ekkor férjezett nő volt, gyöngédségből meg nem nevez, — nénjének termeiben, vagy bárhol az általa látogatott társaságokban megjelen: az ő szíve e

hölgy láttára mindjárt örömtűl repes, és viszont távollétében bánatos, szomorú. Oly jól esett ezen nő kedves arczán szemeit révedeztetnie; titokban folyvást őt bámulá, s órákig el tudott benne gyönyörködni. Az ártatlan ifjú forró vonzalma az imádott hölgy iránt, csakhamar ideális szerelemmé, mély, titkos szenvedélylyé nőtte ki magát. Érzelmeit megvallani imádottjának nem meré: de magában az egész napon át róla ábrándozott; órák hosszatt elálldogál vala ablakainál, hogy csak a szeretett hölgyet, a mint ott elsétál vagy hintajával elrobog, megpillanthassa, s ha megláthatta, szíve hangosan feldobogott. Álmaiban is éjjel szűntelenűl e nő képe lebegett előtte; és ha társaságokban a beszélgetés közben e hölgy nevét valaki kiejté, — a gyermek-ifjú szép arcza azonnal föllángolt, kipirúlt, a szerelem heve önkénytelenűl orczáiba hajtotta a vért . . . . Ez, természetesen, nővérének, sógorának és másoknak is feltűnt, kik enyelegve tréfálódtak a szerelmes fiúval; s midőn ez mentegetné magát, hogy ő nem tudja : mi az, a mit érez? Megmondák neki : az a *szerelem!* Így tudta meg, hogy ama nőbe szerelmes.[1])

És ez a nemes, rajongó első szerelem sohasem veszté el ábrándos tisztaságát, sok, talán tisztátalan szenvedélytől tartva vissza az ifjút, ki öt évig megőrizé kebelében e szelid érzelmet, a nélkűl, hogy — mint vallja — közte és ama nő közt ideális vonzalomnál egyéb viszony kifejlődött volna.[2])

A hónapok ekképen teldegéltek. Aspremont gróf azonban, a ki előtt fiatal sógorának ábrándos szerelme — mint mondók — nem maradt titok, valódi hű rokonnak s a Rákóczi-ház igazi jóakaró hívének mutatá magát. A jellemes, derék férfiú ugyanis látván az általa is őszintén megkedvelt ifjú e szenvedélyét : bizalmasan figyelmezteté őt több ízben arra, hogy szerelmi vonzalma a hölgy férjes állapotánál fogva óhajtott czélra nem vezethet; ellenben komolyan meg kell gondolnia : mivel tartozik ősi híres nevének, hazájának s fényes családjának, melyet — egyetlen férfi-sarja lévén, — magával a sírba vinnie nem szabad. Íme, mondá, a Rákóczi-háznak az ausztriai ház esküdt ellensége, ki akarná

[1]) Rákóczi, Önéletrajzában, 32—33. l.

[2]) U. o. 33. l.

azt irtani, mint a magyar nemzet reményeinek, szabadságának oszlopát. Tenéked, a névnél fogva melyet viselsz, hazád történetében — akarod, nem akarod, — szerepelned kell; s minthogy nem tudod : a szereplés órája mikor üt? idődet ifjúi örömek közt elfecsérelned nem szabad; hanem mielébb *meg kell nősülnöd,* hogy gondoskodjál utódokról, kik a Rákóczi-nevet tovább is fenntartsák, hogyha veled, történelmi hivatásodnál fogva, idők folytán netalán valami veszedelem történnék.[1])

Ezek a hű rokontól aranytanácsok, a császári tábornagytól épen meglepően aranytanácsok voltak. Rákóczi nem is zárkózott el elűlök; sőt az azokban foglalt igazságtól áthatva, kijelenté sógora előtt, hogy ideális szerelmét legyőzi s kész tanácsait követni; mire a derék Aspremont mindjárt positiv ajánlatokkal állott elő. Atyailag gondoskodék, hogy fiatal sógorának fejedelmi rangjához méltó, és korával is egyező házastársat ajánlhasson. Ő két szép ifjú német herczegnőt szemelt ki, s felhívta Rákóczit, hogy válaszszon közűlök; a többi az ő dolga lesz, mert rokoni és baráti összeköttetésben áll az illetők családjaival. Ezen ajánlott herczegnők egyike a *braunschweigi* (brunswiki,) másika a *hessen-darmstadti* fejedelmi házból való volt. Ez utóbbi, I. Leopold nejével Eleonóra császárnéval közeli rokon : Hessen-Darmstadti Magdaléna, később József királynak jegyese.[2]) Mivel pedig Rákóczi ezen herczegnő unokatestvérével Darmstadti György fejedelemmel Bécsben barátságot kötött volt : e barátságtól vonzatva, a két herczegkisasszony közűl — Madelaine felé hajlott. Ennek keze elnyerését kieszközölni számára, György herczeg is ígérkezék. Ferenczünk tehát a további lépések megtételét reá és sógorára bízta, — kik is tisztökben hamarosan eljárván, a herczegnő atyja, a házasság leendő megkötésébe beleegyezett.[1])

Rákóczi ekként el volt jegyezve; de, hogy szándéka megvalósíthatásához a császárnak mint főgyámjának engedélyét kinyerje : szükségesnek tartá a dolgot ő Fölségének

---

[1]) Rákóczi, Önéletrajzában, 41. l.

[2]) Ugyanaz, u. o. 33. l. és Hist. des Révol. de Hongrie, II. 17.

[3]) Rákóczi Önéletrajza, és a Hist. des Révol. de Hongrie, az id. h.

megjelenteni. Az engedélyre különben is bizton számított, mert azt hivé: Leopoldnak kedves dolgot cselekszik, ha német herczegnőt vezetend oltárhoz. Fölkéré tehát Lipót nagy befolyású gyóntatóját páter Menegatti jezsuitát és udvari papot: terjeszsze elő szándékát a császárnak. Menegatti megtette. Hanem az eredmény épen nem felelt meg Rákóczi várakozásainak, s e házasságot — mint a fejedelem később a legmegbízhatóbb forrásból megtudá, — főként *Eleonóra császárné* akadályozta meg.

Ugyanis, ha az ifjú Rákóczi Ferencznek nagy nemzeti hivatását s jövendő történelmi szerepét sógora Aspremont gróf eleve fölfogá és megjóslá: fölfogá azt a császárné s általa Leopold is. Ez utóbbi a dologrúl nejével s meghittebb ministereivel tanácskozván: meghányták-vetették a czélba vett házasságot *politikai szempontból;* és úgy találták, hogy jöhetnek — sőt az alkotmányos jogaikban elnyomott magyarok hangulatát tekintve, bizonyára jönni fognak — oly idők, midőn Leopoldra nézve nagyon kényelmetlen lehetne, ha a császárné s a hessen-darmstadti ház rokonsága által Rákóczival, — mint a jövendő magyar nemzeti mozgalmaknak már úgy szólván nevénél, születésénél fogva praedestinált fővezérével, — sógorságban állana; miután e vérségi összeköttetés mégis bizonyos kíméletet parancsolna Rákóczi személye iránt. Elhatároztatott tehát e házasság megakadályozása; csakhogy ezt oly módon kell vala véghezvinni, hogy az immár beleegyezését adott darmstadti fejedelem, mint a császárnő rokona, meg ne sértessék. A tervet e czélra a ravasz Eleonóra fondorkodta ki. Kollonicsnak Rákóczi Olaszországba utaztatását ajánlatba hozott előterjesztése épen kapóra jött neki; a titkos indok, melyért ezt az ajánlatot Leopold elfogadta: a Hessen-Darmstadti Magdolna herczegnővel tervezett házasság meghiúsítása volt. A császár magához hivatá Rákóczit, s nősüléséről mélyen hallgatva, kijelenté neki akaratát az említett utazás megtételére, — mint föntebb előadtuk.

Az uralkodó parancsának engedni kellett. Rákóczi tehát készült útjára, — a decretumok jószágai gondozására gr. Batthyányi Ádám bán részére kiadattak. Az egybekelés jegyesével majd az utazás befejeztével, egy év múlva fog

végbemenni, — a miben semmi különös nem volt, — a vőlegénynek még nagyon is ifjúkorát tekintve. Ez iránt a darmstadti fejedelmet megnyugtatni, György herczeg és Aspremont-Reckheim gróf vállalkoztak. — A derék sógor e mellett arról is gondoskodik vala, hogy a fiatal magyar fejedelmet külföldi utazásában tapasztalt és hű vezető kísérje, saját fivéreinek egyike személyében. Ferdinánd-Gobert grófnak egy idősb, és két ifjabb férfitestvére volt, mind a háman egyházi férfiak; név szerint bátyja: Ferencz-Gobert, köllni, strassburgi és salzburgi kanonok, († 1703); és öcscsei: Károly-Gobert köllni kanonok, († 1719), s *Frigyes-Gobert* johannita (máltai) lovag, († 1706.[1]) Ferdinánd-Gobert szeretett sógorának az olasz földön való kalaúzolására ez utóbbit, egy igen mívelt, tapasztalt, világlátott s a mellett feddhetlen, szent életű férfiút kérte föl, a ki mint máltai vitéz, az apeníni félszigetet már többször beutazta és különösen Rómát, Genuát, Florenczet, Nápolyt nagyon jól ismerte volt, s az olasz nyelvet teljesen birá.

A nemes lovag el is jöve Bécsbe, hol bátyja palotájában lakván, csakhamar bensőleg megismeré s igen megkedvelé az oly ideális gondolkodású, oly romlatlan kedélyű fejedelemfiút, s készséggel vállalkozék őt útjaiban kísérni, tanácsaival gyámolítni, s a classicus olasz föld művészeti és tudományos kincseivel, ritkaságaival megismertetni.[2])

Rákóczi, róla igazi atyailag gondot viselő sógorának és szeretett nővérének, a Kollonics körmei közűl való kiszabadítástól kezdve egész utazásának előkészűletéig iránta tanúsított sok rendbéli szíves jóságát és valódi atyafiúi szeretetét részéről is, nemes lelke egész melegével viszonozni akarván: mielőtt útra kelne, — egy oly nagylelkű intézkedést tőn, mely nénjéhez táplált őszinte szeretetét és sógora iránt érzett hálháját a legszebben tűnteti elő. Hiteles oklevelet állított

[1]) L. Hübner Genealogiai Tabelláit. (Tab. 445. és 446.)

[2]) Rákóczi ugyan, e máltai lovagról beszélvén, Önéletrajzában (34. l.) tollhibából „Comite *Friderico*“ helyett „Comite *Ferdinando*“-t ír, a ki sógora volt, tehát ennek megszokott neve vetődött véletlenűl tolla alá. Azonban Hübner és a többi hiteles származékrendi munkák semmi kétséget sem hagynak fenn az iránt, hogy az Aspremont-Reckheim testvérek közűl Frigyes-Gobert volt a máltai vitéz.

ki t. i. arról, hogy ő, az őseiktől örökölt ingó és ingatlan javakban a fiúágat jog szerint illető előnyökkel nénje irányában *élni nem akar*, önként lemond ezekről, és nővére iránti testvéri szeretetéből kijelenti, hogy Juliánkának nemcsak a törvényes leánynegyedet adja ki : hanem mindenben *teljesen egyformán* óhajt osztozni vele. Nevezetesen, mindennemű családi drágaságok és ingó értékek, úgy nemkülönben az összes uradalmakon levő instructió és ingóságok, nem háromnegyed és egynegyed : hanem *két egyenlő részre* osztassanak közötte s nénje között. Sőt, még a fekvő birtokok haszonélvezetére nézve is, — tekintet nélkül arra, hogy ezek nagyobb része egyedül a fiúágat illeti vala, — ily egyenlő osztály történjék az ő (Ferencz) teljeskorúságáig, vagyis az azon időben érvényes régi magyar jogi meghatározás szerint 21 éves koráig, (tehát 1697-ig), midőn az ingatlanok *végleges osztálya* végbe fog köztük menni; addig *teljesen egyaránt* bírjanak s élvezzenek mindent.[1]) Oly liberális intézkedés Rákóczi részéről, hogy, mint látni fogjuk, a kir. fiscus nem hagyatta szó nélkül, — tiltakozást emelt ellene.

De Ferencz nemes lelke, nővére és sógora iránt táplált határtalan szeretetében s bizalmában még tovább mene : a mennyiben, míg a Kollonicstól nagy bajjal kézhez vett családi kincseket mindjárt ott Bécsben magok között két részre osztották, — addig az uradalmakon levő ingóságok és magok a roppant kiterjedésű jószágok kettéosztását egyenesen Juliánkára és Aspremontra bízá, úgy, hogy ezek az osztályt *az ő távollétében*, s már a jövő 1693. év elején, bármely ítélőmester közbejöttével érvényesen eszközölhessék.[2]) Sőt még a saját jogai és javai fölötti teljhatalmú főfelügyeletet is kiterjeszté gr. Batthyányi Ádám mellett egyszersmind nővérére és sógorára, mint coinspectorokra.[3])

Ha most már tekintetbe veszszük : minő óriási értéket képviseltek és mekkora terjedelmet (több mint egy millió

---

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 33. l. – Családi iratok a vörösvári és a kamarai levéltárban.

[2]) L. *Pelsőczy György* kir. ügyek aligazgatója tiltakozását a kir. kamarai levéltárban.

[3]) L. Rákóczi Önéletrajzát, 33. l. és az alábbi udvari cancelláriai decretumot.

kétszázezer hold földet, tehát legalább 120 □ mértföldet) tettek ki a Rákóczi örökös-birtokok: megítélhető, mily roppant áldozatot hozott a hálás-szívű ifjú, szeretett nővérének és sógorának, midőn a lánynegyedet önként megkétszerezte, és a fele haszonélvezetet még a tisztán fiági uradalmakból is kiadatni rendelé.

S most, mielőtt a nemeslelkű fejedelmi ivadékot tudományos czélú barangolásaira elkísérnők: lássuk röviden a gr. Batthyányi-féle meghatalmazás ügyét tartalmazó okmányokat. Ilyen a hg. Batthyányiak körmendi levéltárában kettő van. Az egyik Bécs, 1692. december 15-kén kelt m. kir. udv. cancelláriai latín kiadvány, kívűl ezen egykorú, magyar hátirattal: „*Anno* 1692. 12. *X-bris. Mint constituáltatott Gróff Batthyáni Ádám Rákóczi Ferencz jószáginak inspectorává a néniével, míg ő kinn járni lesz, — arrúl való királyi Decretum s Intimatió copiája.*"[1])

Mint ezen ügyiratból látszik, e decretumot már egy, a megosztandó jószágokat név szerint elősoroló más kir. decretum előzött meg, melyet azonban nem ismerünk. A jelen cancelláriai intimatió így szól:

„Ő cs. és kir. szent Fölsége, legkegyelmesebb Urunk nevében, ugyanazon ő Fölsége kamarásának, tanácsosának, Magyarország Dunán-inneni (Bécstől számítva) részei generális-kapitányának, s magyar kir. főpohárnokmesterének[2]) Batthyáni Ádám úr ő Excjának ezennel kegyelmesen tudtára adatik. Hogy ő cs. és kir. Fölsége legkegyelmesebben elhatározni méltóztatott, a néhai Fejedelem Fölső-Vadászi Rákóczi Ferencz fiának, Méltóságos Ferencz Gróf (!!) úrnak és leányának, Juliána Grófnő úrhölgynek, („Illustrissimum Dominum Comitem Franciscum et Dominam Comitissam Julianam, Filium et Filiam Principis olim Francisci Rákóczi de Fölső-Vadász,"[3]) gyámság alatti koruknak immáron meg-

---

[1]) Acta memorabilia, nro 1348. (Körmend.)

[2]) Kevéssel utóbb horvát-dalmát-tótországi bánnak.

[3]) Látható e hivatalos kiadványú czímezésből, hogy Lipót császár a fejedelmi rangot Rákóczitól még a Kollonics gyámsága alól kikerűlte után is meg akará vonni, és őt csak „fejedelmi atyától származott grófnak" czímeztette, — *czélzatosan.* Miről alább bővebben.

szűntével, az ő uradalmaikat és minden ingó s ingatlan javaiknak birodalmát kezeikhez bocsátani, és pedig ama négy uradalmat is, melyek ő sz. Fölsége minap kiadott kegyelmes decretumában megnevezvék, hogy azok tulajdonjogának kérdése még el nem döntetett, a végből, hogy ezekre nézve is, ha akarnak, egyezzenek meg;[1]) ha pedig a megegyezés köztük nem sikerűlne, más módon dőljön el e dolog. Ellenben a többi összes javak azonnal és tényleg feloszthatnak s osztassanak is fel, úgy, hogy a Grófnőt illető részek őneki kezeibe, teljes hatalma és birodalma alá adassanak s bocsáttassanak: a megnevezett Ferencz Grófot illető többi részek viszont *egy, vagy egy-két évre* („ad unum alterumve annum") a nagytekintetű és jeles tevékenységű férfiúnak *Kollonich* bíbornok úr ő Eminentiájának rendelkezése, avagy az önmaga Ferencz úr (Rákóczi) által kijelölendő inspector gondjai alá helyeztessenek, a ki t. i. azoknak gondjokat viselje (a mely végből, irott lajstromok szerint adandók kezére), és jövedelmeikből a tapasztalás céljából külső országokba és a szomszéd tartományokba utazó Ferencz úrnak („Domini Francisci ad externa Regna et vicinas Provincias experiendi causa excurrentis") költségeit oly mértékben fedezze, a minőben ezt a nevezett Ferencz Gróf rendelni fogja. A mi jövedelem pedig azonföljűl fennmaradand, az a netalán még kifizetetlen adósságok vagy kegyes alapítványok törlesztésére fordíttassék, a megillető rész-arány szerint. Minthogy pedig a (Rákóczi-féle) várak és erősségek (arces et fortalitia) a hűségtelenek kezeiből ő Fölsége számtalan híveinek vérök kiontásával s roppant költséggel ragadtattak légyen ki és ugyanazért vannak helyőrségelve is: annakokáért e helyőrségek eltartására a várakhoz tartozó uradalmak gabonabéli eleséget szolgáltassanak, mindazonáltal tüstént lefizetendő méltányos ár fejében. — Egyebekre nézve ő Fölségének magy. kir. udv. cancelláriája által már alázattal előterjesztetett, hogy föntczímzett Rákóczi Ferencz úr, a szintén föntemlített Batthyáni gróf úr ő Excját, — úgy

---

[1]) Ezek a csupán fiágra adományozott *munkácsi, tokaji, pataki és regéczi* roppant terjedelmű uradalmak valának; melyekre nézve azonban Rákóczi teljeskorúságáig szintén egyenlő osztályt engedményezett.

is mint rokonát,[1]) s úgy is mint tekintélyes és jeles tettei által kitűnő férfiút, — jelölte ki javainak inspectorává, melléje adván coinspectorúl még nővérét a grófnőt, a mint már ezt a vér és törvény szerinti örökösödés magával hozza. *És ebbe más oldalról ő Eminentiája is belenyugodott.* Minekutána azért ezek ő Fölségének helyes, czélszerűen elrendezett és kedves dolgoknak látszottak s tetszettek is lenni, és általa ez okáért kegyelmesen jóváhagyattak s megerősíttettek légyen : annálfogva nincs egyéb hátra, mint hogy a nevezett gróf és tábornok úr a keresztyéni szeretet ezen munkáját és kötelességét magára vévén, a (Kollonics által) resignálandó javaknak Ferencz úr számára jutó részeit, ennek nénje-asszonyával a grófnővel együttes felügyelete alá vegye s a fönt írt mód szerint Rákóczi Ferencz úr javára conserválja, ővele a külországok- és tartományokban tartózkodása alatt is correspondeáljon s egyszersmind mindeneket a mik jog- és czélszerűeknek látszanak, elkövessen, hogy így mindenben ő Fölségének fönt mondott kegyes akaratához és rendelkezéseihez szabhassa és szabja is magát. Kihez egyébiránt föntczímzett ő cs. és kir. sz. Fölsége mindenkori kegyelmességével hajlandó marad.

Kelt Bécsben, stb. Ő cs. és kir. sz. Fölsége nevében :

Maholányi János, m. p."

Ez a cancelláriai decretum, — s nevezetesen Batthyányi Ádám megerősíttetése a királytól az inspectorságban, — mint Rákóczi följegyzéséből tudjuk, a bán ipának gróf Strattmann főministernek volt műve; a ki miután Kollonics speculatióját kijátszotta, gyógytapaszúl tétette bé ő Eminentiája sajgó sebére a szövegbe azt a phrazist, hogy Rákóczi Ferencz javai *vagy* ő Emja bölcs rendelkezései, *vagy* a Rákóczi által kijelölendő inspector felügyelete alá adatnak. — Ama későbbi pont pedig, hogy Batthyányi grófnak Aspremontnéval együttes inspectorságába *a bíbornok is belenyugodott,* — ez utóbbinak mérhetetlen kapzsiságát és a Rákóczi-javak dús jövedelmeire áhítozását ismerve, — valóságos gúnynak tűnik fel. Tudjuk egyébiránt, hogy e kényszeredett

[1]) E rokonság Rákóczi anyjáról, vagyis a Zrínyiek Batthyányi- és Széchy-vérségi összeköttetéseiből eredt.

belenyugvás is csak azután következett be, miután Rákóczi a páter Kiss hamis végrendeletein nyargalódzó jezsuiták száját a húszezer frtos martalék-falattal már betömé.

Rákóczinak a fiágon 1684-ben sírba szállt gr. Széchyek, Zrínyi Ilona nagyanyjáról Széchy Katalínról rokonai voltak. Az utólsó Széchy grófnak Péternek özvegye Batthyányi Teréz grófnő, és ugyan Péternek nővére Széchy Juliána, gr. Kéry Ferenczné, valának ekkoriban a regényes fekvésű kőszegi vár s uradalom úrnői. — Rákóczi 1692. december közepén Rohonczon gr. Batthyányi Ádámnál múlatván, karácsony előtt nehány nappal együttesen ellátogattak e két nagynénjökhez Kőszegre. Itt, a kőszegi várban fejeztetett be a Batthyányi Ádám Rákóczi-jogok és javakféle inspectorságának ügye végképen, a mennyiben Ádám gróf a dec. 15-iki, időközben Bécsből leérkezett udv. cancelláriai decretumot kézhez vévén, számára fejedelmi barátja a következő assecuratoria-levelet állította ki:

„Én alólírott, tudtára adom jelen levelem tartalmával mindeneknek, a kiknek illik. Hogy mivel a Nagyméltóságú Gróf Batthyáni Ádám Úr, (czím) részint ő cs. és kir. sz. Fölsége, Kegyelmes Uram decretaliter kiadott intő kegyes parancsolatjára, részint pedig az én ismételt kéréseimre, összes ingó s ingatlan javaimnak főinspectióját, nemkülönben jószágos-leveleimnek és családi irományaimnak, valamint jövedelmeimnek is rendelkezéseim értelmében eszközlendő conservatióját, s végre pöreimnek és egyéb rábizott ügyeimnek folytatását az én távollétem ideje alatt magára felvállalta légyen; annakokáért én is a föntnevezett Gróf Urat jelen levelem erejével a következőkről biztosítani akarám. Úgymint, 1-ször. Azon esetben, ha semminemű jövedelmeim fölvételébe magát nem avatandja: én sem fogok követelhetni azok, úgy a jószágokban a tisztek vagy szolgák által netalán okozandó károk iránt, az említett Gróf Úrtól, avagy halála esetében örökösei és jogutódaitól, semminemű számadást s kártérítést, hanem erre tiszteim és szolgáim lesznek kötelezve. 2-szor. Mivel távollétem ideje alatt is többféle jószágos pörök s pörlekedések támadhatnak, ha ezeknek folytatására a nevezett Gróf Úr saját pénzéből költene: e költségek megtérítésére magamat lekötelezem; — ha pedig birtokaimból

valamely részt bírói ítélet következtében netalán elvesztenék, miután a pörök kimenetele felől senki sem lehet biztos : az ilyes birtokvesztést sem neki, sem jogutódainak imputálni nem fogom; remélvén mindazonáltal, hogy a Gróf Úr az ily esetek bekövetkezhetését teljes igyekezetével és buzgalmával, legjobb belátása szerint elhárítani törekedendik. 3-szor. Ha jövedelmeimből valamely nevezetes összeg fogna tőkésíttetni, s azt én megőrzés végett valakinek kezére bizatni rendelném : tehát az ilyes tőke-összeget jövendőben is nem a Gróf Úrtól, hanem attól fogom visszakövetelni, a kitől róla elégséges elismervény lesz kezeim között; úgymint egyáltalában is Gróf Uramtól semmi egyebet visszaadni és visszaszolgáltatni nem kívánandok, mint a mit ő kezeihez veend. Melyek iránt ő Excját jelen levelemmel biztosítom és biztosítottnak nyilatkoztatom.

Signatum in Keöszegh, Die 23. *Mensis Decembris Anno* 1692.

Franciscus Rákóczi, m. p. P. H.

Kívűl, magyarúl : „Rákóczi Ferencznek assecuratiója, hogy Gróf Batthyáni Ádám és maradéki kárára nem leszen, hogy jószáginak inspectióját, míg Rákóczi az országon kívűl lesz, mind az ő kérésire, mind a királyi adhortatíva intimatióra fölvállalta.“[1])

Ezen levél kiállításától számítva, még több mint egy negyedév telt el, míg Rákóczi kitűzött útjára elindúlhatott. Az udvar által nem szívesen látott e halogatásnak oka egy részről az utazásra alkalmatlan téli idő, s más részről azon körűlmény vala, hogy az öt évi gyámsági vagyonkezelésről Kollonicstól számot venni, Aspremont és Batthyányi Ádám grófok minden sürgetései daczára, nem volt sem könnyű, sem valami pár hét alatt elintézhető dolog. A roppant birtok-complexum, a nagy ingó értékek és a folyamatban levő perek, nemkülönben a kapzsi és zsugori bíbornoknak furfan-

[1]) Eredeti, egész íven; csak az aláírás sajátkezű. Az aláírás melletti kis piros gyűrűpecsét teljesen ép, és finom-metszetű Rákóczi-czímerének körirata : GEORGIVS RAKOCZI bizonyítja, hogy az ifjú fejedelem ekkor még, 1660-ban elesett hős nagyatyjának, vagy épen I. Rákóczi Györgynek pecsétgyűrűjét viselé. (*Hg. Batthyányi-levéltár Körmenden*, Acta Memorabilia, nro 1349.)

gosságai, tömérdek bonyodalmat idézének elő, melyek csak nagy és hosszas munkával voltak megoldhatók.

Idejárúlt még a Bécsben ezen évtizedekben mindig igen vígan töltött farsang is, melynek zajos múlatságai-, fényes szánkázásai- és álarczos felvonulásaiban, az udvarral s legfőbb aristocratiával Aspremonték és Rákóczi ép úgy, mint Batthyányi nejével és ipa gr. Strattmann családjával élénk részt vőnek, — Kollonics örömére, hogy így az átadás minél tovább húzódjék.

Végre, 1693. martius lejártával az egész bonyolúlt ügy be volt fejezve; s Rákóczi és a johannita vitéz Aspremont Frigyes-Gobert gróf Olaszország felé, — Juliánka s Ferdinánd-Gobert gróf pedig Magyarország felé készűlének, a Rákóczi-uradalmakat meglátogatni és az osztályt b. Szirmay István nádori ítélőmester s Klobusiczky Ferencz a jószágok administratora közbejöttével gyakorlatilag foganatosítani. Ekként a Himmelpfort-utczai Aspremont-palota a víg és zajos hónapok elteltével kiürülőben volt.

Rákóczi féligmeddig incognito akarta megtenni hosszú útját; ennek tartamára tehát sógorának egyik mellékczímét: „*Baro à Borsheim,*" — mely név némileg szülőhelyére *Borsira* is emlékeztetett, — vette föl. Mindenképen jól fölkészűlve s Aspremontéktól búcsút véve, a máltai lovaggal, inspectora, titkára és számos szolga kíséretében, hintókkal s hátaslovakkal, mint a fejedelem írja, „*tavasz-időben*" indúlának meg.[1]) E „tavasz időben" kifejezés pedig april elejére értendő: mert 1693. april 5-kén van keltezve a bécsi karmelita-apáczák zárdafőnöknőjének amaz elismervénye, melyben bizonyítja, hogy az útrakelő Rákóczi fejedelemtől, kolostorukban leendő megőrizés végett három zárt és lepecsételt ládát (arany-, ezüst-, drágaköves-, gyöngyös-míveket tartalmazót) átvett

[1]) „Discessi in Italiam *verno tempore,* cum fratre affinis mei Comite Ferdinando (Friderico) Melitensi equite, morum sedatorum et egregiae pietatis, alioquin de toto juris proprii, mutato nomine et qualitate in nomen et conditionem Baronis a Borsheim." (R. Önéletrajza, 34. l.) A fejedelemnek egy „Franciscus Princeps Rákóczi m. p." aláírású jószágügyi intézkedése 1693. *martius 10-kén* még Bécsből van keltezve. (Eredeti prothocollum a Rákóczi-Aspremont-levéltárban Vörösvártt, capsa 9. nro 7.)

légyen.[1]) Ugyanis azon korban az értékes ingóságokat zárdákba — mint kiváltságolt mentességű s tűzellenes boltokkal bíró helyekre — volt szokás nagyobb biztosság végett letéteményezni; s a conservatióért járó díjak nem utólsó bevételeit képezik vala az ily kolostoroknak.

Tehát Rákócziék april 5-ike után megindúlván, a könynyebb utazás és gr. Batthyányitól való búcsúvétel kedvéért Magyarország nyúgoti sarkának tartottak. — Első nagyobb állomásukon Német-Újhelyen a fiatal fejedelem (képzelhető, minő érzések közt!) meglátogatta huszonkét évvel azelőtt Lipót császár parancsára lefejeztetett szabadságvértanú *nagyatyjának* gr. Zrínyi Péter horvátországi vitéz bánnak, s anyai *nagybátyjának*, a költői lelkű ifjú gr. Frangepán Ferencznek közös sírját, — továbbá ama börtönt, melyből nagyatyja a vérpadra vitetett, és a melybe kilencz év múlva, a balsors szeszélyéből önmaga is belekerűlendő volt, hasonló gyászos czélból, ha a gondviselés csodálatos útain ki nem menekül.

E gyászemlékű helyről Sopronyba, Kőszegre, s az itteni Széchy-rokonoktúl a reájok tárt karokkal váró hű barát gróf Batthyányi Ádám várába Rohonczra mentek. Honnét pár napi múlatás után, a bántól kísértetve, Körmendre és Német-Újvárba. Batthyányi ez utóbbi ősi fészkéből Regedéig kíséré őket, hol a styriai határt elérték és elváltak. Stájerországon, név szerint Gráczon s úgy Karinthián keresztűl, a regényes Ponteba felé Görcznek, Udinének vették útjokat, be Olaszországba, úgymint Trevisón át a tengerek hatalmas királynéjaként trónoló, akkor még független köztársaságot képezett Velencze remek városába.

„Új látvány volt itt előttem — írja Rákóczi — a roppant templomok és a tengerből büszkén kiemelkedő fényes

---

[1]) „Dass von Ihro Hochfürstlichen Gnaden *Fürst Ragozzi*, Wür in unser der baarfüssigen Carmeliterinnen-Kloster zu St. Joseph allhier, drey verschlossene Trüchen übernohmen haben: beurckhundet mein, derzeit verordneten Priorin Handt-Unterschrifft und die gewöhnliche Convents-Fertigung. — Wien, in unsern obbenennten Kloster, den 5. *April Anno* 1693. — Schwester Josepha Teresa von heil. Geist Priorin m. p." P. H. Nagy, piros, klastromi keresztes pecsét. (Eredeti, egész íven, a *hg. Batthyányi-levéltárban* Körmenden. Acta Memorabilia, nro 1351.)

paloták szemkápráztató pompája, melynek szemlélete bámulattal töltött el és nagyban gyönyörködtetett."[1]) A minden szép és nemes iránt oly fogékony lelkűletű, látás-tudás vágyától égő s az építészeti, szobrászati, festészeti remekek tanúlmányozásában különös kedvét lelő ifjú fejedelem — a ki már prágai magányában építészeti, képzőművészi munkákat olvasott, ily műtárgyakat maga is szenvedélylyel rajzolt és festett volt, s finom műérzékkel vala megáldva, — kimondhatlan gyönyört talált a Márk-templom, a dogé-, Cornaro-, Foscari- stb. paloták, s egyéb világhírű, akkor még teljes díszben pompázó műépítmények és ezek művészeti diszítéseinek szemléletében. Élénk, kíváncsi, tudomány s művészetért rajongó szelleme most bő tápot nyert úgy legközelebb itt Velenczében, mint általában Olaszországban magát e téren tökéletesbíteni, tapasztalatokat szerezni, s a classicus ó világ, valamint a renaissance nagy figyelemmel tanúlmányozott műalkotásainak behatásaival ízlését kiművelni. Ki is művelé, és ezen utazásából hozá magával ama meleg műpártolást, mely őt uralkodó-fejedelemsége alatt oly szépen jellemzi, hogy pl. a folytonos hadviselés daczára, saját udvari festőket képeztetett és tartott, név szerint *Mányoky Ádámot;* továbbá *Mediczky Lászlót és Mindszentyt* stb. foglalkoztatá, egy csomó jeles sculptorral, műötvössel és hímző-művészszel együtt. Valamint azt is ezen olaszországi útja alatt szokta meg, hogy a templomokba belépve, mindenekelőtt azok műalkotásait : festményeit, szobrait, oltárait, faragványait vevé vizsgálat és bírálat alá;[2]) a miért aztán a szabadságháború idejében némely vakbuzgó katholicus hívei — mint pl. gr. Forgách Simon tábornagy, — a fejedelem e kifejlett műérzéket föl nem foghatván, reáfogták, hogy ő Fölsége *nem jó pápista,* mert az istenházában a képeket critizálja, hogy *hogyan vannak írva?* és ha nem elég szépek, *meg is csúfolja.*[3])

Rákóczi, műértő, jelesképzettségű utitársa a máltai lovag gr. Aspremont kalaúzkodása mellett két hétig vizsgálta nagy buzgalommal Velencze nevezetességeit : a tem-

---

[1]) *Rákóczi,* Önéletrajzában, 34. l.

[2]) U. o. 34—35. l.

[3]) B. Andrássy István tbk. vallomásai gr. Forgách Simonról, 1707.

plomokat, köz- és magánpalotákat, könyvtárakat, kép-, szobor- és régiség-gyűjteményeket. De míg ezek csodálatával nem győzött eltelni: ifjúi romlatlan lelke megbotránkozék ama nagyfokú elerkölcstelenedés és csaknem általános corruptió fölött, melyet a dogék gazdag városának ledér népe között tapasztalt.[1])

Velenczéből Rákócziék Paduába (egyetem,) Ferrarába, Bolognába (egyetem,) majd az Apenín-hegyeken keresztűl, a műpártoló Mediciek székvárosába Florenczbe érkeztek. Itt, mint az olasz föld irodalmi és művészeti életének központján, hosszabb idejű tartózkodást ajánlott Aspremont fiatal barátjának; és miután ez az ajánlatot elfogadá s megígéré, hogy itt Florenczben be fogja várni, a míg a gróf Málta szigetéről, hová a lovagrend dolgaiban utaznia kellett, visszatér: Aspremont szállásúl kibérlé Rákóczinak a Salviatti-palotát, bemutatta őt a fejedelmi udvarnál s a herczegség előkelőinél, és azzal búcsút véve tőle, Livornóba ment, Máltába vitorlázandó.

Ezzel a 17—18 éves, daliás szép s dúsgazdag magyar herczeg egyedül maradt tiszteivel és cselédségével, az élénk, zajos, vidám, s hővérű hölgyeinek erkölcsét tekintve, általánosan feslett életűnek tartott Firenzében. Négy egész hónapot töltött itt,[2]) s a palazzo Pitti műkincseinek, Michel Angelo, Rafael, Benvenuto Cellini, stb. remekeinek tanúlmányozása mellett, belevegyűlt a társasélet zajába; az olasz nyelvet a tökéletesen bírt latínnak segélyével csakhamar oly mértékben elsajátítá, hogy pl. gr. Nigrelli Ottavio kassai tábornokkal későbben is olaszúl levelez vala.[3]) E tekintetben tehát hasznára vált a florenczi víg élet, melyet — mint írja, — ilyképen folytatott: a reggeli órákban, nehány olasz főúr társaságában *lovaglás*, a miben Rákóczi mód felett gyönyörködék; délután *vívás*, azután estve felé *táncz*, utóbb *kártyajáték*. Ünnepnapokon társas kirándulások a toscanai herczegség építészeti nevezetességei és regényes pontjai megszemlélésére. A fejedelmi udvart azonban Rákóczi ritkán láto-

---

[1]) Rákóczi, Önéletrajzában, 34. l.

[2]) U. o. 35. l.

[3]) L. Nigrelli olasz válaszait Rákóczihoz, alább.

gatta, miután a kaczér udvari hölgyek ott valóságos vadászatot tartottak a szép magyar fiúra, — de a kit tőlük a szent életű johannita lovag atyai tanácsaival előre elriasztott, lefestvén előtte a veszélyeket, erkölcsi és testi romlást, a melybe az ily nők ismeretsége által keveredhetnék. És a 17 éves ifjú elég önmegtartóztatással bírt a feléje irányzott ezernyi csábok elűl kitérni. A fejedelemfiúnak a gyönyöröktűl való ezen tartózkodása közcsodálkozást keltett Florencz élveteg társas-köreiben, s a legtöbben az ifjú vallásossága kifolyásának tulajdoníták azt.[1])

Miután Aspremont négy hó múlva Máltából visszaérkezett, és septemberre kelve az őszi idő is alkalmasabbá tevé az utazást: ennek könnyebb szerrel folytathatása végett Rákóczi, inspectorát, titkárát és egy komornyikját kivéve, összes szolgáit visszaküldé paripáival, hintaival és társzekereivel Bécsbe, s a mondott csekély kísérettel mindenekelőtt *Pizába* és *Livornóba* mene. Itt látta először a Középtengert. Ennek gyönyörű partjai mentén indúlt most fölfelé; bejárta *Massát*, meglátogatta *Carrara* márványbányáit és kőfaragó híres műhelyeit, honnét rettentő meredélyeken, tar sziklák oldalaiba vájt szédűletes ösvényeken, öszvérháton utazott Sestrén át egész *Genuáig*. Az Apenín-hegység legvadabb, legveszedelmesebb, de egyszersmind legregényesebb részeit járta be e három napi hegyi utazás alatt, a természeti szépségekben s kalandokban gyönyörködő ifjú. Fölötte az azúrkék olasz ég, s a hol ijesztőleg kopár, hol szelíd narancsfaligetes és olajberkes hegyoldalak; alatta tátongó, sötét mélységek, vagy a haragosan tajtékzó tenger; öszvére, — melynek nyakába vetette gondtalanúl a kantárt, — csendesen, vigyázva ballagott a szakadékos szirtek keskeny párkányain, kőtörmelékkel borított ösvényein: míg nyergéből a fiatal herczeg mélázva bámúlt a természet titkait kitáró mély völgyekbe, vad omlásokba, komoran meredező sziklák oszlopaira. Egy félrebillenés, öszvérének egy megbotlása, — és a magyar nemzet reménye, a Rákóczi-ház utólsó ivadéka menthetetlenűl nyakát szegi. De az isteni gondviselés, mely őt nagyobb dolgokra tartá fenn, őrködék drága élete fölött.

---

[1]) *Rákóczi Önéletrajza*, 35—36. l.

Genua, az egykor Velenczével versenyző gazdag köztársaság főhelye, remek fekvésű ódon városával és hatalmas kikötőjével szintén sok nevezetes szemlélni valót nyújtott. Ezek szemügyre vétele után *Turin*, *Milano*, *Piacenza*, *Parma* és *Modena* meglátogatása következék, e városok mindegyikében két-három napot időzvén, s gondosan tanúlmányozván mindent. A tudvágyó fejedelem éles observáló tehetségét semmi érdekkel bíró el nem kerülé. Modenából ismét Bolognába tértek be; — de ezúttal itt nem késve, egyenest *Rimini* felé, az ádriai tenger partjaihoz siettek, melyeken *Ancona* kikötőt s várat és végre a híres búcsújáróhelyet *Lorettot* érték el. Itt három napot pihenének, mialatt megnézték a dús kincsekkel ékes templomok csodáit. Lorettobúl az egykori világváros *Róma* volt a czél; hogy ezt elérhessék, az Apenínek lánczolatain hosszú, hegyi utazással kell vala ismét áthatolniok, melyet a már késő őszre hajló évszak még nehezített. Itt aztán megint hosszas tartózkodás következék. A tél derekát Rómában töltötték.

Mielőtt Rákóczinak római tartózkodását vázolnók: szükséges egy kissé nővérének és sógorának 1693-iki magyarországi időzéséről szólanunk, minthogy ezen időzésnek czélja az összes Rákóczi-javak tényleges kézhezvétele, megszemlélése, a két testvér közötti egyenlő felosztása és Ferencz osztályrészeinek is sógora általi revideáltatása volt.

Mindjárt Ferencznek Olaszországba indúlása után, tehát mintegy april közepe táján, keltek útra bécsi palotájukból Rákóczi Juliána herczegnő és férje gr. Aspremont-Reckheim Ferdinánd-Gobert tábornagy, a herczegnőnek öt év óta nem látott szülőhazájába és ősi birtokaira; melyeken ezúttal közel nyolcz hónapot (april—nov.) töltöttek, folytonosan elfoglalva az óriási terjedelmű uradalmak átvételi, osztályos, jogi, gazdasági, urbariális, személyzeti, berendezési, katonai, stb. ügyeinek rendezésével.

Aspremonték lejövetelét Magyarországba még megelőzte a grófnak egy neje által is aláírt hivatalos megkeresvénye Szirmay István nádori ítélőmesterhez, fölhíván ezt az osztály foganatosítására; mely végből II. Rákóczi Ferencznek, mint immár 18-ik évében járó fitestvérnek, az összes ingó és ingatlan javakban — mint mondók, az utóbbiakban teljeskorú-

ságáig érvényes — egyenlő osztozást kívánó s illetőleg engedményező levele, eredetiben mellékeltetett. Szirmay István ennek következtében hozzá látott a foganatba veendő bírói osztoztatás törvényes előkészűletei megtételéhez. Ezekből a kir. kincstár jogügyigazgatósága értesűlvén a dologrúl: Rákóczi cessionális-levelének tartalmát ismerni kívánán; mely is midőn vele hiteles másolatban közöltetett: a határtalan testvéri szeretetnek e nagylelkű bizonyítványát, nevezetesen ennek a női ág részére a kizárólag csak fiágra adományozott Rákóczi-uradalmakban is osztályt engedő intézkedését, a koronának Rákóczi Ferencz magtalan elhalálozása esetén életbe lépő jogigényeire nézve annyira sérelmesnek találá a kir. jogigazgatóság, hogy 1693. május 22-kén kelt protestatoria-levelével az ilyetén osztozás ellen ünnepélyes tiltakozását és óvását jelenté ki s nyújtá be az egri káptalan előtt.[1])

Ezzel a korona föltételes jogai, az eshetőleges örökösödés esetére meg voltak óva; tovább a kir. ügyészség ezúttal menni, úgy látszik, nem akart s jogilag nem is mehetett. A tudomásúl vett tiltakozás azonban meg nem gátolá a foganatba vett osztály végrehajtását, a mi Rákóczi Juliánának és férjének leérkezésével, uradalomról uradalomra menve, a tavasz, nyár és ősz folytán megtörtént. Gr. Batthyányi Ádám a főinspector ez osztozási műveleteken aligha — vagy csak rövid ideig — volt jelen; és így Rákóczi Ferenczet is, mint osztozó félt, a coinspectorok, ú. m. nővére és sógora képviselték. Ennyire bizott a nemeslelkű ifjú e szeretteiben!

Aspremonték aprilban a trencsénymegyei Lednicze várát és uradalmat látogatták meg; majd ott a szemlét befejezve,

---

[1]) *Pelsőczy György* Causarum Regalium Vice-Directornak az egri káptalan előtt „feria 6-ta proxima post Dominicam S. S. Trinitatis Anni 1693." kijelentett ünnepélyes tiltakozása és beadott tiltakozó-levele, melyben solemniter protestál az ellen, hogy „Illustrissimus Comes (*csak??!*) Franciscus Rákóczi de Felső-Vadász," a f. évben, nem tudni, mily oktúl indíttatva (!!) Szirmay István itélőmestert megbízta légyen *a maga és a kir. fiscus jogainak nem kis praejudiciumával*, közte és nénje Rákóczi Juliána, illetőleg ennek férje Aspremont gróf között „*aequalis divisiót* peragálni" a Rákócziféle örökölt jószágokban, és pedig nem csupán a mindkét ágat, hanem *kizárólag a fiúágot* illetőkben is, („non tantum illa, quae sexum utrumque, sed illa etiam, quae sexum duntaxat masculinum concernent;") holott ez utóbbiak a grófnőt semmiképen nem illethetik. (*Eredeti fogalmazat* a kir. kamarai levéltárban.)

május elején sárosi birtokaikra: Nagy-Sárosra és Zboróra utaztak, mely utóbbi helyen találjuk őket május 13-kán.[1]) E hó vége felé aztán Regéczre, s június elején a hegyallyai uradalmakra (Sáros-Patak, S.-A.-Újhely, Tokaj, Tarczal, Tolcsva, Erdő-Bénye, Mád, Tállya, Toronya, Rakomaz, Borsi, Bodrog-Keresztúr, Szerencs, Ónod, Hernád-Némethi, Medgyaszó, stb.) került a sor, melyek egész júniust és júliust igénybe vették. Azután következének Király-Helmecz, Dobrony, Dobó-Ruszka, Munkács, Szent-Miklós, Báthor, Ecsed, Somlyó; majd a bihari Pocsaj, Székelyhida, Diószeg, Sólyomkő; a hevesi Debrő, Mező-Túr; a borsodi Sajó-Szent-Péter, Ond és Edelény; az abaúji Felső-Vadász, Telkibánya, Selyeb; s a gömöri Serke, Csetnek, Derencsény és a többi Lorántffy-részbirtokok. – Természetesen, e roppant jószágtömeget a herczegnő és férje személyesen mind meg nem látogathatták, s inkább csak a főhelyeken: Patakon és Munkácson időzének.[2])

Juliánka és férje a Rákóczi-uradalmakat a Kollonicsgyámsági évek ideje alatt rájok nehezedett német katonai beszállásolások, képtelen zsarolások és a „rettenetes portiózás“ súlya alatt kimerűlve találták. Bárhová fordúltak: mindenik jószágból sűrűn érkezének hozzájok a panaszok. A gyötrött jobbágyság sok helyütt kénytelen volt igavonóit eladni, kipusztíttatott javaiból, sőt számra nézve is megfogyott vala. Úgy, hogy némely helyeken, mint pl. a regéczi, szerencsi és ecsedi uradalmakban, a gyökeresen megváltozott helyzet miatt merőben új összeírásokat kellett tétetni. — 1693. őszén a Hegyallyán s környékén — tehát csupa Rákóczi-uradalmakon — *nyolcz császári ezred* szállásola; a terhek alatt már-már leroskadó szegény nép szerencséjére Aspremont gróf tábornagy volt, és Nigrelli őrgróf felső-magyarországi

---

[1]) Rákóczi Juliána s. k. aláírt resolutiója a zborai uradalomhoz tartozó Mlinarócz falubeli jobbágyok kérvényére. (Eredeti, gyűjteményemben.)

[2]) „*Principissa Julianna Rákóczi m. p.*“ és „*Ferdinandus-Gobertus Comes Asperimontis m. p.*“ aláírású resolutiók kérvényekre, levelek, stb. a következő datumokkal: 1693. 5., 22., 25. és 26. Junij, 9., 15., 19. és 29. Julij „in Arce nostra *Sáros-Patak;*“ 5., 8., 9. és 12. Aug. „in oppido nostro *Munkács;*“ 26. Aug., 3. és 24. Sept., 24. Oct., 6., 14., 15., 20., 27. és 29. Nov. ismét *Sáros-Patak.* (Eredetiek, részint a kir. kam. levéltárban, részint saját gyűjteményemben.)

főparancsnokkal jó barátságban élvén: e táborszernagy útján annyit mégis kieszközölt, hogy a katonaság fele, ú. m. a St.-Croix, Styrum, Boland és Laborde-ezredek november elején a Tiszántúlra helyeztettek át; de a más négy, név szerint a hg. Vaudemont, Bassompierre, Corbelli és Hoffkirchen-ezredek, tábori málhavonataikkal együtt Liszkán, Olaszin, Mádon, Tállyán, Tokajon, Tarczalon, Ladányon, Medgyaszón és Monakon helyeztettek téli szállásokra.[1])

Megjegyzendő, hogy Aspremont, a jószágok kezelése és gazdasági számadások vitelében némely uradalmi tiszteknél is — pl. Megyery Gábor tiszttartónál — oly szembeötlő hanyagságot tapasztala, hogy november elején kénytelen volt sógorának Rómába írni: küldjön az ő s neje nevére szóló oly meghatalmazást, hogy az ily hanyag tiszteket elbocsáthassák és helyettök másokat nevezhessenek ki, az osztály szerint neki (Rákóczinak) jutott jószágokban is. Az ifjú fejedelem „*Romae*, 28. *Novembris Anno* 1693." dátum alatt válaszolt e levélre s teljes készséggel mellékelte a kívánt meghatalmazványt.[2]) Különben, a Rákóczi-birtokok főfő-kezelője még ezen év folytán is a Kollonics által Zrínyi Ilona ajánlatára kinevezett derék s hű Klobusiczky Ferencz — a Rákóczi-háznak e régi szolgája — volt,[3]) a ki Aspremontot a jószágok megszemlélésében kalaúzolá, s az osztály foganatosításában és általában a gazdasági ügyekben segítségére, tájékozására igyekezett lenni új földesurának, ámbár szíve — mint később kitűnik, — inkább vonta őt *Rákóczi Ferenczhez.*

Aspremonték decemberben visszautaztak Bécsbe, a telet ott tölteni és a herczegnő közelgő lebetegedését családi palotájukban várni be. Ezalatt Ferencz Rómában éldegélt, vizsgálódva, tanúlva, tapasztalva, s a mellett a társasélet örömeitől sem zárkózva el. — 1693. october közepétől

---

[1]) *Jantó János* szőlő-inspector levele Tállyáról 1693. nov. 8-kán Aspremonthoz, s úgy más hasonló correspondentiák a kir. kam. levéltárban.

[2]) Ennek s Rákóczi válaszának egykorú másolata gyűjteményemben.

[3]) L. *Klobusiczkynak* 1693. jan. 10. Lőcséről, febr. 1. Hertnekről, jún 30. és sept. 15-kén Zétényről, s oct. 26-kán Kis-Várdáról a sáros-pataki és ecsedi tisztekhez írt, gazdasági utasításokat tartalmazó leveleit, a kir. kamarai levéltárban.

1694. február elejéig folyton az ó világ és pápaság fővárosában tartózkodott. Kihallgatást kért XII. Innocentius pápától, a ki fejedelmi rangjának megfelelő tisztességgel fogadá Rákóczit; nyájasan s hosszan társalgott a megnyerő modorú, ékes latínsággal beszélő, igen tanúlt és szellemdús ifjúval. Végre, atyai áldás mellett, különös kitűntetés jeléűl két czédrusfa-ládácskát telve szentek reliquiáival ajándékozott neki; mely ereklyék azonban — mint a fejedelem följegyzé, — a nemsokára bekövetkezett viszontagságos évek folyamában elvesztenek tőle.[1])

A pápán kívűl a Rómában élő főaristocrata olasz családoknak is bemutatta a máltai lovag fiatal sógorát; ezek nagy előzékenységgel fogadták a híres nevű magyar fejedelem-utódot, kinek szépsége hölgyeik szívét, szelíd, szerény modora pedig a férfiak rokonszenvét nyerte meg. Egymással versenyezve nyiták meg előtte palotáik termeit s pompás műkertjeiket, melyeknek narancs-ligeteiben Rákóczi, az ottani déli égalj oly enyhe téli napjaiban is örömmel sétált. A délutáni órákat rendesen ily kerti sétákkal s a classicus ó Rómának (melynek történetét oly jól ismeri vala) romjai látogatása és tanúlmányozásával; míg a délelőttieket vívással, a templomok, középületek, könyv- és képtárak, régiségi muzeumok szemléletével s rendszeres tanúlással tölté. Nevezetesen a történelmi, geographiai és geometriai tudományokból — mint a melyekhez legtöbb hajlama volt — órákat adatott magának jeles szaktúdós tanárok által.[2])

Így római huzamos időzése, ismeretek után szomjúhozó lelkének gyönyörködtetésére s tudományos kiképeztetésének befejezésére rendkívűl hasznos volt. Név szerint pl. a régi műemlékek iránti ama kiváló érdeklődése, mely még a háború zajai közepette sem hagyá el őt,[3]) eredetében e római

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 37—38. l.

[2]) U. o.

[3]) Pl. 1706. Karvánál a Dunaparton Marc-Aurelián hídfőtelepeit ásatta föl franczia hadmérnökeivel, s nagy szenvedélylyel maga fejtegette a talált római kövek feliratait. Hasonlólag kutatott római régiségeket 1707. Erdélyben; máskor viszont az ecsedi vár alapfalait és középkori építészeti rendszerét, továbbá a Báthoryak nyír-báthori temetkezési helyét, ó templomát, faragott márványszobrait stb. tanúlmányozá.

tanúlmányaira vihető vissza. Az esti órák társas összejövetelekben, színházakban, hangversenyekben és tánczban vígan teltek el. A mi Róma erkölcsi életét illeti: ezt Rákóczi ép oly feslettnek festi, mint Velenczéét s Florenczét. Alig maradhatott meg az ártatlan fiatalságát környező, szépségére úgy, mint tömött erszényére áhítozó syrének csábításaitól. Utczán jártában, vagy mihelyt lakása ablakaiból kinézett, mindjárt incselkedő olasz szépségeket látott maga előtt sétálni, mégpedig gyakran többed magokkal; a kik is kihívólag kacsintgattak, integettek, hajlongtak s mindenféle ingerlő mozdulatokkal és jelekkel tetszelegtek a daliás „*Principe Ungherese*"-nek, egymással versenyezve, hogy melyikök csábíthatná el? De a szűzi kedélyű ifjú utálattal fordúla el tőlök, s hálát ada Istennek a lelki erőért, mely őt e veszedelmes kísértőktől megóvta.[1])

1694. február elején, mikor már tavaszias idők kezdének járni, a római főúri körökben egy számos tagból álló társaság szedkőzött össze, együttes kirándulást tenni Nápolyba s a Vezúvra. Dél-Olaszországban a brigantaggio már akkor is oly virágzásban vala, hogy Rómától délre, a csapatostól bujkáló rablók támadásai miatt, csak nagyobb társaságban, fegyveres kíséret mellett volt tanácsos utazni.

Az említett főúri társasághoz csatlakozék Rákóczi is. Öt napig mentek — úgy mond, — ló- és öszvérháton, Rómából Nápolyba. Ez utóbbi, bájos fekvéséről világhírű városnak elragadó vidéke, a mint a kora tavasz üde pompájában mosolygott, rendkívűl megtetszék a lelkesűlő ifjú fejedelemnek, a ki nem győzé a természet csodaszépségeit bámúlni. Szárazon és tengeren számos kirándulást tőn társaival Nápolyból; meglátogatta a Capri-sziget kék barlangjait; fölmászott az épen kitörésben levő Vezúv hegyére, hol is heves tudvágya egész a forrongó és dübörgő kúp csúcsáig, a kráter közelébe vitte őt. Sőt túlzott kíváncsisága alighanem valami kellemetlenséget is okozott neki, — legalább idevonatkozó soraiból ilyesmi következtethető.[2]) Bejárta ezenfölül Nápoly

---

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 37. l.

[2]) „Multa sunt et magna naturaliae mirabilia, quae ego curiosus in hoc itinere Neapolitano spectabam. Admirabam montis Vesuvii celsitudinem, ex

városának kikötőjét, corsóit, palotáit — melyeket dícsér, — és templomait, különösen említve ama zárda-egyházat, melyben ker. sz. János vérének megújuló csodáját mutogatják. Ezt — bevallja, — *„hitetlen kíváncsisággal“* („incredulae curiositatis meae“) és *„inkább kandi, mint áhítatos szemekkel“* („curiose potius, quam devote“) nézte meg. Végre a nápolyi lakosság elpuhúltságáról s iszonytató erkölcsi romlottságáról („propter incolarum mollitiem et morum dissolutionem horrenda“) megbotránkozva emlékezik, és csakis az isteni gondviselés őrködésének köszöni, hogy „az utczákon dämonokként sétáló és őket szemtelenűl hivogató cziczomás hölgyek csábításainak, útitársai példájára, ő is áldozatúl nem esett.“[1])

Nápolyból visszatérve, a tengerpartnak jövének, s útjokban a félszigetképen a hullámokba benyúló magas sziklába vájt s vágott *Gaëta* várát látogatták meg.[2])

Míg Rákóczi Ferencz a szép Nápolyban járt: azalatt sógorának bécsi palotájában fényes keresztelőt űlének. Rákóczi Juliána herczegnő 1694. január 31-kén fiúgyermeket szűlt, (első fia *János* 1692. második felében született,) kit másnap, február 1-jén, a császári várpalota kápolnájában I. József király tartott a keresztvízre; s a kisded, a keresztapa tiszteletére *József*, továbbá Gobert-Lipót nevet nyere. Keresztszülők voltak még: az özvegy lengyel királyné és Lipót lotharingi herczeg. A kis őrgrófnak, mint reckheimi souverainnek, születéséről és a keresztelésről az örvendező atya „Wien, 4. Februar 1694.“ keltezett hivatalos levélben értesíti Reckheim kormányát, („An der Regierung zu Reckheim“), „Sondersliebe Getreue,“ etc. megszólítással. Nejét Aspremont ezen értesítésben ekkép czímezi: „Die Durchläuchtigste und Hochgeborene Frau Barbara-Juliana, geb. Fürstin Rákóczi.“ — Külön-külön értesítvényekkel tudatta továbbá Ferdinánd-Gobert gróf az örvendetes családi eseményt testvéreivel, sógoraival, rokonai és házának barátaival, név szerint hg. Eszterházy Pál nádorral, gr. Batthyányi

---

cujus imo quandoque flammarum erumpunt fluvii, *et forsan quia in ejus investigatione curiosior fui, quam oportuisset*, Tibi displicui.“ (R. Önéletr., 39. l.)

[1]) U. o. 38. l.

[2]) U. o. 40. l.

(„Graff Budiani") Ádám bánnal, gr. Nigrelli Octavián kassai tábornokkal (kit „Herr Bruder"-nek czímez,) gr. Aspremont Károlylyal, gr. Aspremont-Lindennel, gr. Cavrianival, gr. Tillyvel, gr. Fürstenberggel, gr. Zerzendonnal (?), Löwenstein grófnéval, stb.[1]) Még több más, meg nem nevezett külföldi fejedelmek, herczegek és grófokhoz szóló fogalmazatok is vannak, majdnem egészen azonos irálylyal, és mind február 4-iki kelettel.[2])

Természetes, hogy kedves sógorával Rákóczival meg épen külön levélben s bővebb részletességgel tudatá, hogy immár másodszor is nagybátyává lőn, és hogy nővére aránylag jól érzi magát, az újszülöttel együtt.[3]) Midőn Rákóczi Nápolyból visszaérkezék Rómába: már ott várt reá Aspremont levele, — csakhogy ez, az ifjú számára, az örvendetes családi esemény mellett, megdöbbentő gyászhírt is tartalmazott vala. A hű rokon ugyanis fájdalmas szívvel jelenté, hogy Eleonóra császárné a darmstadti udvartól értesítést vőn Madeleine herczegnőnek, *Rákóczi jegyesének* hirtelen betegségben történt *elhalálozásáról*.[4]) A levél közöltetett Aspremonttal, s oly meggyőző bizonyossággal vala írva, hogy a gyászeset valóságáról sem neki, sem senki másnak semmi kétsége nem lehetett, annálinkább, mivel a szomorú jelentés *a cs. udvarhoz* érkezett és mivel más bécsi főaristocraták is kaptak hasonló tudósításokat. Pedig az egész hír valótlan, s a császárné által Rákóczi házasságának megakadályozására ravaszúl kigondolt csel volt, s a gyászjelentések koholtak.

Ugyanez időtájban viszont a hessen-darmstadti fejedelemhez a bécsi udvartól levél érkezett, tudató, hogy az ifjú Rákóczi herczeg, olaszországi utazásában szerencsétlenűl

---

[1]) *Eredeti fogalmazatok*, a kir. kamarai levéltárban.

[2]) Ugyanazok, ugyanott.

[3]) E József-Gobert-Lipót gróf folytatta aztán tovább a Rákócziak női ágát, 1711. nov. 28-kán Rómában egybekelvén Ercole Giuseppe Turinetti, Marchese di Priè-nek Charlotte nevű leányával, kitől fia Ferdinánd-Károly 1712-ben született. József-Gobert igen ifjan, 1720. május 3-kán halt el Párisban. Születésnapja Hübner genealogiai tabelláiban (nro 445. és 446.) 1694. február 2-kára van téve, mint atyjának föntebbi fogalmazatából látjuk, *hibásan*, január 31-ike helyett.

[4]) *Rákóczi* Önéletrajza, 40. l. és Hist. des Révol. de Hongrie, II. kötet, 17. lap.

kimúlt.[1]) Így a jegyesek egymást holtnak hitték. Napjainkban ily előkelő állású egyének holtnak költött híre csak némileg tartósan is alig képzelhető; azonban az akkori, távirdák, vasutak feltalálása előtti régi időkben, melyek a közlekedési eszközök hiányában annyira szenvedtek, ilyesmi nagyon könnyen valósítható volt.

Aspremont elgondolá, hogy e gyászesemény fiatal sógorát — ki a darmstadti házat György herczeg őszinte barátságáért igen megkedvelé — le fogja verni; igyekezék tehát, hogy az ez által okozott fájdalmat valami őt közvetlenűl érdeklő kellemes újsággal enyhíthesse. És ez, hála gr. Strattmann ministerelnök iránta táplált hű barátságának, sikerűlt is neki. Mert Aspremont ugyanez idő tájban a nevezett főminister által kieszközlé az udvarnál, hogy a császár az immár martius 27-kén 18-ik évét betöltendő Rákóczinak teljes nagykorúsága elérhetésére a magyar törvények értelmében még hátralevő három esztendőt, királyi hatalmánál fogva elengedni, és őt jószágai fölötti szabad rendelkezési — adás-vevési stb. — joggal felruházni késznek nyilatkozott, s az idevonatkozó decretum előkészítését elrendelé.[2]) — E fontos vívmányról tehát az őrgróf, méltán gratulálva, egyúttal szintén értesítette sógorát.

Rákóczinak mind ezen váratlanúl érkezett hírek felzavarták nyugalmát, kivették őt sodrából. Fiatal jegyesét, kit még csak arczképe után ismert vala, s a ki íme, meghalt, mielőtt személy szerint láthatta volna is, megsiratta; ellenben szeretett nénjének a szülés veszélyein való szerencsés átesésén szivéből örült, s szerette volna őt, atyai barátjaként kedvelt sógorát és most született kis öcscsét mielőbb látni, valamint jószágait most már végre teljes joggal kezéhez vehetni. Nem volt többé nyugta Rómában; mennie kellett. Február közepén málháztatott, és útra kelt hazája felé. Rómából a legrövidebb úton sietett *Velenczébe*, hol a vakító fénynyel és földrengető bachanáliákkal megűlni szokott híres

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 43. l.

[2]) Rákóczi ugyan Önéletrajzában (40. l.) a már ekkor kiadottnak vélt nagykorúsítási kir. pátensről beszél: de ez, mint látni fogjuk, csak *martius 9-kén* kelt, Aspremont tehát legfölebb annak leendő kiadatása *resolválásáról* értesíthette őt.

carnevál, a farsangi utólsó hetek vígságai épen javában folynak vala.[1]) Két napig nézte a tündéri pompával kiállított álarczos meneteket, hallgatta a vidám zenét, — de őt ez a víg zene most bántotta, az utczai tarka látványosságok, szilaj táncz és dobzódás szemlélése úntatá. Gondolatai elhúnyt jegyesén, felüdűlő nővérén, hazájában, ősei átveendő váraiban, születéshelyén, gyermekkori emlékei színtereinek: a kedves Munkácsnak és Pataknak, Regécznek, Tokajnak oly rég látott s már csak mintegy álomban ismert környékein jártak. Elfogta őt a — *honvágy.*

Nem bírt tovább maradni; nem törődött sem császári parancscsal, sem a még egészen ki nem töltött utazási évvel, a még egészen be nem fejezett 18-ik esztendővel, sem pedig az éjszak felé utazásra alkalmatlan téli idő zordonságával, a hóborított sziklás hegyi útak veszélyeivel, — búcsút mondott a velenczei víg farsangnak, a dogék fényes városának, elindúlt, elment, — fiatal lelkének vágyai ellenállhatlanúl ragadták.[2])

Sietett a velenczés tartományon, a görcz és gradiskai grófságon, Istrián és Styrián keresztűl. Mürzzuschlagba egy sötét, viharos estve érkezett. Az Ausztriát Styriától elválasztó Simmering-havasok útait magas hó födé. Ezen útak keskenyek, meredekek, nappal és rendes viszonyok közt is nehezen járhatók valának. A tüzes ifjú mind ezzel nem gondolt; már ilyen közel szeretteihez nem akart várni csak egy éjen át sem. Málháit hátrahagyta, két, egy-fogatú keskeny szánkát fogadott, és azzal, egyetlen idegen kocsissal, sötét éjjel, hózivatarban nagy vakmerően nekiindúlt a rettenetes havasnak. — Mikor egy negyedszázad múlva, mint ezer veszélyt: börtönöket, kétes menekűlést, üldöztetést, lappangást, nyolcz évig tartó háború véres csatáit, téli táborozások viszontagságait, pusztító pestist, bujdosást, orvgyilkosok leselkedéseit, tengeri viharokat, stb. átélt férfiú, Önéletrajzát írván, e simmeringi istenkísértő útjára visszaemlékezék: még akkor fogá csak el igazán a borzadás, minő éjtszaka és minő utazás volt az!

---

[1]) A farsang 1694-ben február 25-kén végződött.

[2]) Rákóczi Önéletrajza, 40. l.

Elől az egyik egy-lovas szánkán hajtott a vezető stájer kocsis; közvetlenűl utána, hasonló szánon, a fiatal magyar fejedelem, maga kormányozva a gyorsan sikamló keskeny fatalpak elé fogott lovat. Mennél mélyebben hatolának be a hegyek tömkelegébe, mennél magasabbra emelkedének a vad havasok szirtes oldalain, — annál metszőbbé lőn a hideg, annál zordonabbúl zúgott velök szemben a szél. Az éjtszaka szuroksötét volt, csupán a hó kétes világa fémlett a kalaúzkodó pór előtt, kinek szánja nyomát gondtalanúl követte az ifjú. Végre a szél vad viharrá nőtt, és oly sűrűen vágta szemeik közé az élesen metsző, fagyos havat, hogy arczaik égtek, s alig láthattak itt-ott valamit. Így haladának, a függő szirtek, sok száz öles mélységek, sikamlós meredek hegyoldalak fölött. Sokszor érezé, és jól érezé a fejedelem, hogy suhanó szánkája felbillent, lesiklott, — s midőn már azt hivé, veszve van: a ló testsúlyával s futása rohamával valahogyan mégis visszarántá a könnyű járművet, a mely ekként mintegy függve, lebegve haladt sikláról siklára, oromrúl oromra, hegynek-völgynek, a szédűletes, havasi útakon, hóban, viharban, sötét éjtszakában. „Minthogy a vaksötétség és a szemeim közé fútt sűrű hópelyhek miatt gyakran teljességgel semmit nem láthattam — így írja önmaga, — a gyeplőt a ló nyakára eresztve, így haladék őrűlt módon tovább.“[1])

Ekkép egyedűl a maga szabadjára bízott ló állati ösztönének köszönheté, hogy ennek csak egyetlen félrelépése is a tátongó mélységek fölött, életével nem lakoltatta vakmerő utazásáért; továbbá, hogy a másnemű ily veszedelemtől: behavaztatás, görgeteg-omlás, vagy felborúlástól, leszédűlés vagy útvesztéstől jó sorsa megmenté. „*Sors bona, nihil aliud!*“ szokta volt mondani anyai nagybátyja: a nagy hős, nagy költő gr. Zrínyi Miklós; és most e mondás igazsága unokaöcscsén beteljesedék. Az ifjú Rákóczit az isteni gondviselés újja óvta ez alkalommal is, mivel — mint már más helyütt megjegyeztük, — nagyobb dolgokra tartogatta őt.

---

[1]) „. . . . quia videre ob spississimas tenebras et refertissimos in oculos cadentes niveos floccos non poteram, laxatis habenis currebam insanus,“ stb. (R. Önéletrajza, 40. l.)

A borzasztó éjjeli utazás szerencsés véget ért, és a vakmerő fiatal fejedelem jó egészségben érkezett meg Bécs-Újhelybe, majd innét Bécsbe, szerető nénjének, sógorának ölelő karjai közé.[1]) De nemcsak ezen legközelebbi vérei: hanem barátai és a nagyszámú távoli rokonok is mind kiváló örömmel fogadták a visszatért szeretetreméltó ifjút, kinek ismeretkörét annyira tágította, műízlését kifejtette, nemesbítette, s positiv tudását, ember- és világismeretét tetemesen gyarapította ez a kevés híján egy évig tartott ország-világlátás, tapasztalati útazás.

Azonban Rákóczi ez alkalommal alig szórakoztatá magát pár hétig a szokott bécsi főrangú társaság zajos köreiben: a folytonos múlatságok, sok eszem-iszom s kártya már is terhére kezdtek lenni mind komolyabb irányt vevő és rég látott hazájába áhítozó lelkének. Azért tehát, miután a teljes nagykorúsítását proclamáló kir. oklevelet kezéhez vevé, s Lipót császárnak iránta tanúsított ebbéli jóakaratát külön fogadtatáson megköszönte, — csakhamar fölkészűlt, és sógorával együtt megindúla Magyarországba, jószágaira, több hónapi tartózkodásra. A még gyöngélkedő Juliána herczegnőt fiacskáival Bécsben hagyták.

[1]) U. o.

VII. FEJEZET.

Rákóczit a király nagykorúnak jelenti ki. Ő Magyarországba utazik sógorával s jószágait bejárja. Mint sárosi örökös-főispán beiktattatik s megyéjével a zsaroló cs. katonasággal összetűz. — Gr. Nigrelli; gr. Pekry. A zempléni Rákócziuradalmak túlterheltetése adóval és szállásoló katonasággal. Ezek és a várparancsnokok kihágási s jogsértései. — Rákóczit az udvar Magyarországban kémekkel véteti körűl; ezt ő megtudván, visszakészűl Bécsbe. Aspremont igaz atyafisága hozzá; ismételt jó tanácsai. — Az ifjú fejedelem saját udvart kezd szervezni, s 1694. közepén visszatér a császári székvárosba. Újabb házassági ajánlat részére. — A hesseni fejedelmi ház. — Rákóczi a császártól engedélyt nyer Aspremonttal Bádeni Lajos és Vilmos angol király táboraiba utazhatni. Elutazás Bécsből; időzés a rajnai táborban. Köllnben megismerkedik és 1694. sept. 26-kán egybekel Hessen-Rheinfelsi Sarolta-Amália herczegkisasszonynyal. A házassági szerződés; a fejedelemnő udvara; az utazás hazafelé. — Az ifjú férj majnai Frankfurtban értesűl, hogy régi jegyese Darmstadti Magdaléna nem halt meg; Eleonóra császárnő cselszövénye. — A császár haragja; Rákóczinak Bécsben házi fogságot rendel; Aspremont felszabadítja őt; leutaznak Sáros-Patakra.

Mielőtt Rákóczit a hazába kísérnők: szükséges az őt nagykorúsító kir. decretumot főbb vonásokban ismertetnünk. Ezen díszes kiállítású, kettős nagy regál-papírra, nyílt-levél alakban irott, s Leopold s. k. aláírásával és cancellári ellenjegyzéssel, úgy a magyar királyi pecséttel („Sigillo nostro *quo ut Rex Hungariae utimur*") megerősített okirat, — melynek eredetije jelenleg a kir. kamarai levéltárban őriztetik,[1]) — mindenekelőtt a Tripartitum I. Rész CXI-ik czímére utal, s constatálja, hogy az ott foglalt teljes szabad rendelkezési jogot fekvő birtokai eladhatására, elcserélésére vagy bármi czímű elidegenítésére nézve, néhai *Felső-Vadászi Rákóczy Ferencz erdélyi fejedelem hasonlag Ferencz nevű fia*, („Fidelis Noster *Franciscus*, alterius olim Francisci *Rákóczy*

---

[1]) Acta Neo-Regestrata, fasc. 776. nro 3.

de Felső-Wadász Transylvaniae Principis Filius,") kora szerint még csak három év letelte múlva fogná elérni. „Mi mindazáltal a Fölségünknél *némely híveink által* a föntnevezett Rákóczy Ferencz érdekében tett *alázatos esedezéseket* tekintve; tekintve továbbá az imént említett hívünk *elméjének elegendő érettségét és mély belátását, mely magának a teljeskorúságnak is eléggé, söt nagyon is megfelel;* („ejusdem sufficiente Ingenij maturitate et perspicacitate, ipsam perfectam aetatem sat superque adaequante;") végre, tekintve az Ő abbéli üdvösséges szándékát, hogy néminemű *kegyes alapítványt* kívánna tenni örök időkre és „e czélra bizonyos javait rendelni s lekötni; mindezeknél fogva tehát Mi, a nevezett Rákóczy Ferencznek, a teljes kora eléréséig még hátralevő három évi időtartamot különös kegyelmünkből s kir. teljhatalmunkhoz képest elengedjük, és Őt ezennel összes jogainak és apai, anyai, s apjáról és anyjáról való ősi javainak teljes tökéletes élvezetébe iktatjuk, úgy a mint ezt az ország törvényei rendelik, nevezet szerint, hogy azokat tetszéséhez képest — mindazonáltal csak a mi *híveinknek* — el is adhassa, cserélhesse, bármely czímen változtathassa, stb. stb.

Kelt Bécsben, 1694-ik év martius hava 9-kén.

Leopoldus m. p."

(Ellenjegyezték: Jaklin Balázs nyitrai püspök m. kir. udv. cancellár és Mednyánszky Pál udv. titkár.)

Ezen királyi decretumra nehány észrevételünk van. Szántszándékkal idéztük szó szerint a Rákóczi czímezésére vonatkozó részt mindjárt elején: mert erre bizonyos utókövetkezményekért súlyt fektetünk. Ismerjük Lipót császár korábbi eljárását, a II. Rákóczi Ferenczet az alább vázolandókhoz képest jogszerűleg megillető „római birodalmi *fejedelem*" czím használata iránt. Tudjuk, hogy a neuhausi jezsuiták egyenesen cs. utasítással köteleztettek volt a fiatal magyar fejedelmet *grófnak* czímezni; comicus azonban, hogy hasonló utasítást *Juliánkára* nézve a bécsi Orsolya-szűzeknek adni elfeledtek, és így ezek — mint általában mindenki — folyvást a megillető herczegnői czímmel tisztelték a Rákóczi-ház leányát. Láttuk továbbá, hogy a gr. Batthyányi Ádámnak kiadott cancelláriai decretumban Rákóczi nyilván csak *„grófnak,"* ámbár *„fejedelem fiának,"* végre a Pelsőczy-féle

kir. jogügyigazgatói tiltakozásban egyszerűen csupán „Méltóságos Gróf“-nak czímeztetik.

A jelen okmányban tehát az udvar részéről e tekintetben némi engedékenység, némi haladás tapasztalható: a mennyiben a Rákóczira nézve sérelmes, mert rangját kisebbítő „Gróf“ czím óvatosan el van kerülve, s az „erdélyi *fejedelem fia*“ czímzés használtatik, — mindazáltal a megillető „*Serenissimus*“ vagy legalább is „*Celsissimus*“ jelző és a „fejedelem“ szónak az ő személyére való egyenes vonatkoztatása nélkűl. A mi szintén czélzatosan történt így. Most ezt csak constatálni kívántuk; annak helyén e tárgyról majd bővebben szólunk.

Második észrevételünk az indokolásnak dőlt betűkkel szedett részeit illeti. Azon „*némely híveink*“, kik az ifjú Rákóczi nagykorúsítását Leopoldnál kieszközlék: a főminister Strattmann, ennek veje Batthyányi és Aspremont valának, — olyformán, hogy a két utóbbi nyerte meg az elsőt és főként ez a császárt. Az okok, melyekkel Strattmannak Leopoldot çapacitálnia sikerült, fel vannak téve. A fiatal Rákóczinak korát messze túlhaladó érettsége — mely őt a Kollonics és jezsuitái gonosz czélzatainak áldozatúl eséstől is megmentette volt, — általánosan feltűnt mindenkinek, a ki csak a meglepőleg szellemes és éles ítéletű ifjúval érintkezett. S e kitűnő szellemi tulajdona szép elismerést nyert e kir. decretum magasztaló szavaiban is. A másik indok, a kegyes alapítvány-tétel, valószínűen csak azért gondoltatott ki Aspremont és Batthyányiék által, hogy azt Strattmann a túlon-túl bigott Lipót császárra hatással használhassa. A minthogy Lipótnál talán ép ezen pont volt a döntő, a miért resolutióját megadá. — Pedig csalódott; mert Rákóczi részéről a neki tulajdonított üdvösséges „szándék“ tudtunk szerint örökre csak szándék maradt, — kivévén a jezsuitáknak zsákmányúl odavetett húszezer forintot, melyről már emlékeztünk. Hisz a nélkűl is eleget gazdagodtak s tömérdek hasznot húztak a papok — különösen a jezsuita-rend — a Rákóczi-ház vagyonából, a vakbuzgó néhai „*nagyasszony*“ idejében és a bíbornok-érsek öt évi gyámsága alatt.

És most kövessük Rákóczit ősi birtokaira, ki a föntebbi hivatalos használatra szánt decretummal zsebében, utazott a

hazába sógorával. Ezen elutazás Bécsből martius 16—20-ika közt történt; ugyanis 1694. martius 12. és 14-kén még Bécsben ír alá nehány birtokkezelési rendeletet Rákóczi;[1]) sőt még martius 15-kén is ugyanott leljük őt: mert Szádeczky Miklós ledniczei uradalombeli tiszttartóra „*Viennae, die* 15. *Martij Anno* 1694." dátum alatt megy a Rákóczi-ház ekkori jogigazgatója Okolicsányi Pál évi conventiójának felét kifizetni rendelő meghagyás, melyet mindhárman sajátkezűleg aláírtak: „Franciscus Princeps Rákóczi m. p., Principissa Juliana Rákóczi, Comitissa ab Aspermont m. p. Ferdinandus Gobertus Comes Asperimontis m. p."[2]) Ekkor még tehát az egész család együtt volt a Himmelpfort-utczai palotában. — Azonban a két férfiú pár nap múlva megindúla; már előbb, Bécsben megegyezének, hogy a törzsjószágaik complexumától messze kieső és magában álló ledniczei uradalmat, ha jó vevőjök akad, el fogják adni, s a vételárt többi uradalmaik gazdaságainak intensivebb fölszerelésére fordítani. E végből mind bécsi ügyvivőjüket, mind pedig Okolicsányi Pált megbízták, hogy alkalmas vevőt szerezzenek.

Nem bizonyos, ha ezúttal Lednicze s úgy Zboró és Nagy-Sáros, Regécz felé mentek-e? avagy Pozsonytúl Nyitrának Kis-Tapolcsányra, nagynénjök gr. Rákóczi Erzsébet meglátogatása czéljából, s innét aztán Lévának, Vácznak, debrői uradalmukba, majd Ónodra, és a Rákócziak régi törzshelyére: Szerencs várába? Annyi áll, hogy mart. 28-kán már *Szerencsen* találkozunk velök.[3]) Ezután sorra járták igen elhanyagolt, elpusztúlt állapotban talált birtokaikat. Így april 10-kén sáros-pataki várukban leljük őket,[4]) hol Rákóczi az

---

[1]) Gazdasági prothocollumok a *Rákóczi-Aspremont levéltárban* Vörösvártt, capsa 9. nro 7. és 8.

[2]) Eredeti, gyűjteményemben, rajta Okolicsányi Pálnak Trencsény, 21. Mart. 1694. keltezett assignatiójával, hogy „hanc Commissionem Celsissimorum D. Principum" Prileszky Pálra ruházza át, a kit is a neki utalványozott pénzt fölvenni meghatalmaz. Ez april 3-kán járt el tisztében.

[3]) Rákóczi és Aspremont által s. k. aláírt és megpecsételt rendelet Sámboky Sámuel és János nevű tokaji tisztjeikre. Datum in Arce nostra Szerencs, die 28. Martij Anno 1694. (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

[4]) Rákóczi és Aspremont által s. k. aláírt, „Sáros-Patak, die 10. Aprilis 1694." keltű hátirati resolutió Lévai Farkas István regéczi lakos kérvényére. (*Eredeti,* u. o.) A tarczali krónikás *Babócsay Izsák* is ezzel egyezőleg említi:

ő kedves Körössyjét — most itteni várnagyot, — és szintoly kedves Badínyiját, — most sátoralja-újhelyi udvarbírót, — viszontlátta. Ezután Tokaj, Tarczal, Újhely, Regécz, Borsi, Király-Helmecz, stb. meglátogatása következék, még mind aprilban s május elején. Mindegyik jószágban tömérdek elintézni való dolog volt, mert Aspremont tavalyi körszemléje alkalmával mindent véglegesen rendbe nem vehetett. Május 13-kán *Tállya* városában, 16-kán „in Arce nostra *Sáros-Patak*," 22-kén „in Arce nostra *Ecsed*" datál Rákóczi;[1]) — tehát szathmári és szabolcsi birtokait is megszemlélte.

Május 25-kére pedig a Sáros vármegyei örökös-főispánságába beiktató közgyűlésre, *nagy-sárosi várába* utazék. Az ünnepélyes székfoglaló-gyűlés Eperjestt, mint megyei székhelyen tartatott meg. Az ifjú Rákóczi ugyanis, mint a nagykorúsítási kir. decretum szövegéből láttuk, nemcsak ősi jószágai szabados birtoklására: hanem családi jogainak törvényszerű gyakorlatára is felhatalmaztatott. E jogok közé tartozott pedig 1666. óta, fi- és nőágra egyaránt, a sárosi örökösfőispánság, melyet — mint láttuk, — I. Rákóczi Ferencz fejedelem halála után ennek özvegye, mint kiskorú fiának törvényes és természetszerű gyámja, töltött volt be ideiglenesen; mígnem Thököly ügyének hanyatlásával és Sáros vármegyének császári kézre jutásával Leopold, a kiskorú II. Rákóczi Ferencz felnövekedtéig gr. Erdődy Györgyöt, mint gr. Rákóczi Erzsébet férjét és ez úton a zborai uradalom társbirtokosát, bízta meg a sárosi főispáni-helytartósággal. — Most azonban, a Rákóczi Ferenczet nagykorúsító diploma kiadatása után, Erdődy utasítást vőn az udv. cancelláriától : hirdessen főispán-beiktató gyűlést, és adja által Sáros vármegye vezetését az immár nagykorúvá nyilatkoztatott örökös-főispánnak. Ehhez képest a gróf azonnal írt Rákóczinak és a megye alispánjának Lipóczi Keczer Sándornak; a beiktató gyűlést kitűzé, s erről a következő hivatalos értesítést intézte Sáros rendeihez :

„1694. eszt. Mlgos II. Rákóczi Ferencz Fejedelem ő Nga, Generál Aspermont ő Ngával *Szent-György havának kezdetében* a Hegyallyára magok dominiumokba leérkezvén," stb. (Rumynál, I. köt. 122. l.)

[1]) Gazdasági prothocollumok Vörösvártt, az i. h.

„Illustrissimi et Reverendissimi, etc.

Salutem et servitiorum meorum obligatissimorum paratissimam promptitudinem. Nem kétlem, a Tekintetes Nemes Vármegye nagy örömmel értette, és énnékem is nem kevés vigasztalásomra esett *Méltóságos Fejedelem Rákóczi Ferencz Úrnak* Kegyelmes Urunk ő Fölsége kegyes atyáskodása által mind maga jószáginak bírásában, mind penig a Tekintetes Nemes Vármegye örökös Fő-Ispánságának hivataljába való belépése; mely hivatalt is ő Fölsége kegyelmességébűl egynehány esztendőktűl fogvást én administrálván, és már Kegyelmes Urunk ő Fölsége az említett *Méltóságos Fejedelmet abban, mint örökiben confirmálván*, kegyessen méltóztatott ő Fölsége nékem parancsolni, hogy azon *Méltóságos Fejedelmet a megírt főispánságbéli tisztiben* a Tekintetes Nemes Vármegye gyűlekezetinek színe előtt *instelláljam és praesentáljam.*

Akarván annakokáért Kegyelmes Urunk ő Fölsége parancsolatjának alázatos és tartozó hívséggel engedelmeskednem: azon instellatióbeli reám delegáltatott functiót hogy 25. praesentis mensis *Maij* Anni currentis *Eperjestt* annak rendi s módja szerint végben vigyem, alkalmatosnak ítéltem lenni; a mint is megírtam Nemzetes Keczer Sándor vice-ispán uramnak ő Kegyelmének, hogy ő Kegyelme ad ejusmodi installationem peragendam, pro die et loco praenotatis a Nemes Vármegyének gyűlést publicáltasson.

Ezt akarám a T. N. Vármegyének értésére adnom; — kívánván in reliquo praetitulatas Dominationes Vestras diu feliciter supervivere ad vota propria valere. Datum *Szomolán*, dje 4. Maij 1694.

Earundem praetitulatarum

Dominationum Vestrarum

servus obligatissimus

et paratissimus

Comes Georgius Erdődy, m. p." [1])

Az e levélben kitűzött napon, május 25-én tehát Sáros vármegye rendei Eperjesre nagy számmal egybegyűlvén,

---

[1]) *Egykorú másolat*, gyűjteményemben.

örökös-főispánjuk elé ennek nagy-sárosi várkastélyába üdvözlő küldöttséget s fényes banderiumot indítottak. Rákóczi fejedelem sógorával már készen várta őket; kik is a megillető tisztelgés után hangos örömrivalgások között kísérték be a fiatal sárosi főispánt és sárosi grófot Eperjes városába. Itt ez mindenekelőtt nénjét Rákóczi Erzsébet grófnőt és ennek férjét, az ezúttal királyi biztosként működő Erdődy György grófot látogatta meg. Majd a gyűlést Erdődy megnyitván, bemutatta a daliás ifjú főispánt a rendeknek, ezek határt nem ismerő lelkesedése közt. Az illető kir. leiratok felolvastattak, mire a kir. biztos Rákóczit örökölt méltóságának gyakorlatába ünnepélyesen beiktatta. Most a megye szép készültségű s tevékeny alispánja a derék *Keczer Sándor* állt elő, s fényes szónoklattal üdvözölvén a karok és rendek nevében a fejedelmet, kegyes jó hajlamaiba ajánlá a megyét. Rákóczi erre meleg hangon megköszöné a szivélyes fogadtatást, s családja és személye iránt tanúsított megtisztelő ragaszkodását a rendeknek; részéről minden szépet és jót ígért, s az elnöki széket elfoglalván, megkezdé az ülés vezetését a fennforgó egyéb tárgyakra nézve. Ezek között legelső és legérdemlegesebb, a téli szállásokon a vármegyében tanyázott német katonaság által elkövetett súlyos kihágások orvoslása s a táborba vonúlásra követelt szállítószekerek megajánlása volt. A katonai önkénykedéssel már nyakig telt rendek egyértelműleg elhatározák, és Rákóczi kimondá a végzést, hogy addig, míg az elkövetett kihágások és kártételek iránt a cs. katonaság részéről a törvényes elégtétel s kártérítés meg nem adatik: a vármegye *megtagadja a kívánt előfogatoknak* (*vectura*) *kiállítását.*[1])

Ez volt a Rákóczi elnöklete alatt tartott legelső megyei gyűlés végzése. — *Mintha a háborgós jövendők sejtelmei már ekkor kezdettek volna fejledezni . . . . Az* 1703-*iki nagy idők előre vetették árnyékaikat.*

Az installationális közgyűlést ősi szokás szerint hét országra szóló dús lakoma, áldomás-ivás, ökörsütés, népünnep,

---

[1]) *Keczer Sándor* alispán levele 1694. jún. 7-kén Eperjesről Rákóczihoz. (*Eredeti*, a kir. kam. ltárban.)

stb. követte, részint Eperjestt, részint Nagy-Sároson, a fejedelem udvarházában. E nagyszabású lakomákhoz a szükségeseket előállítani a nagy-sárosi és zborai uradalmi tiszteknek már jó eleve meg vala hagyva.

A lakmározások befejeztével Rákóczi makoviczai herczegségét, továbbá a megye nehány előkelő földesurát látogatta meg, csak úgy hamarosan; mely útjaiban őt sógorán kívűl még *Keczer Sándor* alispán kísérte. Ezt a derék, művelt férfiút az ifjú fejedelem csakhamar igen megkedvelé s ezutáni gyakori érintkezéseik folytán még jobban kiismervén, családi ügyeiben is egyik bizalmasává, később összes uradalmai kormányzójává tevé. Viszont Keczer oly benső ragaszkodással csüngött a nemesszívű s nagylelkű fejedelem személyén, hogy a legnagyobb odaadással támogatta őt szabadságháborúja idejében is, mindvégig híven. Udvari tanácsosa, felső-magyarországi főhadi-biztosa, orsz. közjövedelmi tanácsának consiliáriusa, kassai pénzverő-házának inspectora lőn, roppant tevékenységet fejtve ki, kivált a hadfölszerelés és pénzügyek terén. 1711-ben pedig kibujdosott, szeretett ura, fejedelme után Lengyelországba, honnét csak később s Rákóczi engedélyével tért haza. Íme, az a megnyerő varázshatás, melyet a nemesbszívű, fennköltebb lelkű, fogékonyabb kedélyű emberekre Rákóczi személyes érintkezésének vonzó melege gyakorolni szokott, a hű Keczer Sándornál is mi szépen nyilvánúlt!

Sáros-Patakról Eperjesre és visszautaztukban Kassát is érintvén, Aspremont tbgy meglátogatta testvéreként szeretett régi barátját és katonai bajtársát: *gróf Nigrelli Octavián* táborszernagyot, ekkor felső-magyarországi főparancsnokot, és bemutatá neki fiatal sógorát. Az emberséges öreg tábornok nagy reverentiával fogadá a dicsőséges Rákóczi-ház herczegét, s különös örömére szolgált, hogy Dante nyelvén társaloghatott vele. A vén olasz gróf lelke mélyéből, szívéből megkedvelé az oly szerény és megnyerő ifjú magyar fejedelmet, a ki az ezutáni években is gyakorta meglátogatta őt Kassán; mit Nigrelli Sáros-Patakon vagy Nagy-Sároson stb. tett tisztelgő látogatásaival köszönt meg, és udvariasságában el nem mulasztotta volna, hogy pl. új évi vagy egyéb alkalmakkor fölötte előzékeny, mondhatni, alázatos levelek-

kel ne gratuláljon Rákóczinak.[1]) Mikor sajátkezűleg írt: akkor rendesen olasz nyelven intézi vala leveleit a fejedelemhez, kit uralkodó ősei rangjához híven, mindig „*Altezzá*“-nak (Fönség) czímzett.[2])

Rákóczit június 3-kán már ismét *Patakon*, 13-kán *Munkácson*,[3]) 14-kén visszatérő útjában *Dobó-Ruszkán*,[4]) 17., 18., 20., 23. és 24-kén újból *Patakon*, 27. és 28-kán *szerencsi várában* leljük.[5]) Ezen utazásai közben tett birtokkezelési és gazdasági intézkedéseit — vagyis intézkedéseiket, mert csaknem mindent sógorával mint feles tulajdonossal egyetértőleg tőn, — mellőzve, megemlítjük, hogy a ledniczei uradalom eladására nézve két reális vevő jelentkezett. Az egyik a Thököly Imre unokatestvérét b. Petrőczy Kata-Szidóniát nőül bíró s e réven Trencsényben, Túróczban és Árvában birtokos, különben erdélyi *gr. Pekry Lőrincz* vala, később Rákóczinak vitéz tábornoka. A gróf megszemlélé a ledniczei jószágot, de mint Okolicsányi Pál írja: mindössze is harminczezer forintot (ma körülbelől 300,000 frtnak megfelelő összeg) ígért az egészért. Egyébiránt maga is írt ezen ügyben a fejedelemnek, s hogy május végén Szathmár felé indúlván, majd útba ejti Patakot.[6]) A másik vevő *gr. Zichy István* dunántúli altábornok volt, ki Bécsből május 26-kán német levelet ír ez ügyben Aspremontnak; azonban Zichy nem készpénzen

[1]) L. pl. „Ewer Fürstlichen Gnaden ganz gehorsamster Knecht: Ottavio Gr. v. Nigrelli m. p.“ aláírású, „Caschau, den 19. X-bris 1694.“ keletű, „A Monseigneur le Prince Ragozy“ czímzett s boldog ünnepeket, boldog új évet kívánó eredeti levelét a kir. kam. levéltárban.

[2]) L. Nigrellinek Rákóczihoz egészen sajátkezűleg írt, „*Casovia*, 1-*a Giunio* 1696.“ dátumú olasz levelét. (*Eredeti*, gyűjteményemben.)

[3]) Gazdasági prothocollumok Vörösvártt. Capsa 9. nro 7. és 8.

[4]) Itt vette Keczer S. jún. 7-iki levelét. (*Kam. ltár.*)

[5]) Gazdasági prothocollumok Vörösvártt.

[6]) *Okolicsányi Pál* tudósítja Rákóczit s Aspremontot, Mossóczrúl 24. Maij 1694. „Cum Domino Comite Laurentio Pekry locutus sum antehac jam; refero circa 6. Junij, Deo dante uberius, nunc saltem hoc perscribo suam Dominationem Illustrissimam non ultra triginta millia florenorum pro toto Dominio Ledniciensi polliceri. Ivit Szathmárinum versus, ante quinque dies movit; illuc literas quas Celsitudini Vestrae mihi incluserunt, dirigam. Ego Deo juvante ita movebo per postam, ut 6. Junij me Sárosini sistere possim.“ (*Eredeti*, a kir. kam. ltárban.)

való vételt, hanem *cserét* ajánl Ledniczéért, melylyel bizonyára csak ő nyert volna. „Ihro Fürstlichen Gnaden Rákóczy befehle (empfehle) mich auch unterthänigst," alázatoskodik, és nagyon kéri Aspremontot: bírja reá fejedelmi sógorát csereajánlatának elfogadására.[1]) De Ferdinánd-Gobert gróf ezt épen nem cselekedte; hanem mivel jószágcserére Zichyvel semmi kedvök sem volt, a Pekry által ígért vételárt pedig csekélynek tartották: elhatározák, hogy Ledniczét tovább is meg fogják tartani.

Aspremont már 1693-ban belátta volt s most Rákóczival együtt újra meggyőződött, hogy fejedelmi házuk Zemplénmegyei uradalmai, főként a hegyallyai járás és városok, nemcsak a katonaság beszállásolásával: de a közadók aránytalan kivetésével is túlságosan meg vannak terhelve. Nevezetesen e Rákóczi-birtokok 1685. november hava, vagyis Tokaj és Patak várak bukása óta 1688. elejéig confiscált jószágokként s azután az öt évi Kollonics-gyámság idejében árvák vagyona gyanánt kezeltetvén, — érdekeiknek az önkénykedések ellen, mint úgyszólva gazdátlan jószágoknak, soha erélyes szószólójuk nem volt. És így a megyei rendek úgy könnyítettek magokon, hogy mind a határaik közt szállásoló katonaságból, mind pedig a vármegyéjökre rótt adóösszegből (dicale quantum) a megillető aránynál sokkal tetemesebb számút vetettek a Rákóczi-uradalmakra. Láttuk, hogy Aspremont az első bajon 1693. őszén akként segített volt, hogy kimesterkedte a Hegyallyáról négy ezrednek a Tiszántúlra való áthelyeztetését; noha még mindig ugyanennyi katonaság maradt ott télire. A mi pedig a második bajt illeti, — miután Zemplén vármegye rendei, különösen tisztikara, az adóarány revisiójába belemenni sehogysem akart: Rákóczi és sógora jobbágyaik nagy megterheltetésén enyhítendők, felfolyamodtak a megye ellen az udv. cancelláriához. Ennek eredménye azután az lőn, hogy kir. parancscsal *gr. Csáky István* országbíró delegáltatott: idézze maga elé egy részről Rákóczi fejedelem s nővére meghatalmazottját és a hegyallyai városok elöljáróit, más részről viszont Zemp-

---

[1]) L. „Gr. *Stephann Zitschy* Vice-General m. p." idézett levelét Aspremont grófhoz a kir. kam. ltárban. (*Eredeti.*)

lén vármegye tisztikarát, és mindeneket kihallgatván, döntse el az ügyet végérvényesen. Csáky Eperjes városába idézte mind e feleket;[1]) s azért sietett le június 6-ára Nagy-Sárosra Okolicsányi Pál, hogy mint a Rákóczi-ház jogi képviselője, úgy Zemplén-megye e tárgyban Varannóra hirdetett közgyűlésén, valamint az eperjesi országbírói széken jelen legyen.[2])

Ekként iparkodott Rákóczi, mint jó földesúr, jobbágyai érdekeit védeni. Azonban egyik baj a másikat követte. Midőn Munkácsról visszatérne: Dobó-ruszkai jószágán június 14-kén került kezéhez sárosi alispánjának Keczer Sándornak Eperjestt még június 7-kén kelt s Tokajról Patakra, innét utána Munkácsra és meg vissza Dobó-Ruszkára küldözött tudósítása, melyből bosszankodva értesült, hogy a cs. katonaság a Sáros-megyei közgyűlés határozatát semmibe sem véve, a téli kihágások s károsítások iránt elégtételt nem adott; ellenben a vármegyétől megtagadott vectura összehajtására gr. Corbelli eperjesi parancsnok a falukra katonai executiót külde ki, s erőhatalommal hajtatta össze kényekedve szerint a szekereket. Szegény Keczer épen most azon fáradozik vala, hogy a szegénységnek ily módon elhajtott lovait, marháit, szekereit, legalább a táborról visszaszerezhesse.[3])

Ez történt az ifjú fejedelem elnöklete alatt végbement megyei közgyűlés határozatával szemben. Hasonló önkénykedéseket tapasztalt Rákóczi, — a földesúri jogok lábbal tapodásáról nem is szólva, — a saját váraiban: Munkácson, Patakon, Tokajban, Ecseden, Ónodon tanyázó cs. helyőrségek s a hegyallyai uradalmaiban szállásoló katonaság főtisztei részéről is. — És e bosszantó s keserítő eljáráson kívűl mit észlelt még elejétől fogva magyarországi utazásában? Azt, hogy valamerre csak megjelent, a Rákóczi-név nagy nimbuszán kegyelettel csüngő nép mindenütt valódi szívbéli örömmel fogadá őt: de a németek vasigájában nyögvén, ezektől való féltében csak *titkon* merte előtte kifejezni

[1]) *Babócsay Izsák*: „Fata Tarczaliensia," 122—123. l.

[2]) *Okolicsányi Pál*, Mossóczrúl 1694. május 24. Rákóczinak. (*Ered. levél*, a kir. kam. archivumban.)

[3]) *Keczer Sándor* idézett levele, ugyanott.

érzelmeit.[1]) Akadtak továbbá a hazafiak között olyanok is, a kik meg nem gondolván, hogy Rákóczit Csehországban nevelték s öt éven át a magyar szónak még hallásától is elrekesztették volt, — ekkor még kevéssé gyakorlott, hibás magyarságán, nemkülönben idegen szabású öltözetén megütköztek, s szíveik hidegűlni kezdének az ifjú fejedelem iránt; mert azt gondolták: mindezt nemzete megvetéséből cselekszi és magyarságából végkép kivetközött.[2]) Ellenben Bécsben igen gyanús hírek kezdenek vala szállingózni Rákóczinak magyarországi időzéséről, — melyeket a Sáros-megyei közgyűlésnek a cs. katonasággal szemben hozott határozata csak megerősített. Különben is, a bécsi udvar a Rákóczi-háznak a magyar nemzetnél való nagy hitelét s közszeretetben állását jól tudván: *a fejedelemnek, kiben nem bízék, minden lépésére gyanakvó szemekkel vigyáztatott, és öt folytonosan kémekkel vétteté körül.*[3])

Ily körűlmények között Rákóczinak nem volt tanácsos hazájában soká időzni. Aspremont jól ismeré az elnyomott magyar nemzet hangulatát, titkon forrongó bosszúját és elrejtett szabadságvágyát, s más részről az udvar gyanakvását Rákóczi iránt; és nem lehetetlen, hogy régi barátjától gr. Nigrelli tbktól is vett bizalmas figyelmeztetést, avagy, mint tapasztalt embernek, a nélkűl is feltűntek neki a „rebellis" eredetű ifjú fejedelmet környező s minden tettét éber figyelemmel kísérő kémek. Tehát mint igazi hű rokon s a Rákóczi-ház őszinte barátja, többszörösen megújítá ez utazásuk alatt óvó, intő és kérő figyelmeztéseit szeretett sógorához: „Vigyázz, utólsó sarja vagy fényes nemzetségednek, melynek a Habsburg-ház, a kormányrendszere és a magyar nemzet között fennálló kibékíthetlen ellentétek következtében, esküdt ellensége. — Kivált míg nőtelen vagy és nincs családod, melyet féltened kell: az udvar minden tettedben, minden lépésedben maga és érdekei ellen irányzott igyekezetet vél rejleni. És ezért nem lesz tanácsos állandó lakásodat Magyarországban ütni fel, vagy itt húzamosan időznöd,

[1]) *Rákóczi* Önéletrajza, 41. l.
[2]) U. o.
[3]) U. o.

— a mi máskülönben úgy az illendőség, mint a hasznosság, nevezetesen úgy nemzeted rokonszenvének s bizalmának megnyerése, valamint elhanyagolt, kizsarolt uradalmaidnak jobb karba hozatala végett oly szükséges volna."[1]) — Siettetté azért Rákóczit, hogy bár jószágaikat még úgy szólván csak fölületesen tekinthették meg: minélelőbb térjenek vissza Bécsbe, és ott majd fog ő gondoskodni, hogy elhúnyt jegyese helyett fejedelmi rangjához, dús örökségéhez méltó menyasszonyt szemeljen ki számára. „Látod, — folytatá szeretettel, — a föntebbi politikai tekinteten kívűl egyéb ok is kívánja minélelőbbi nősűlésedet; — ugyanis 19-ik évedben járó, ép, egészséges, sőt korodon túl kifejlett ifjú vagy, s könnyen megtörténhetik éveidben, hogy fiatal véred hevétől üzetve, legyőzhetlen szerelemre fogsz gyúlni valamely oly leány iránt, a ki születésénél, szülői állapotánál fogva nem hozzád illő, s a vele való házasság a dicsőséges Rákóczi-név fényére homályt vagy épen szégyent vetne. Az irányodban ellenséges bécsi udvar előtt az ily viszony csak kedves volna, s azért az ilyetén dísztelen házasságot kárörvendve mozdítanák elő, hogy házadnak tekintélye nemzeted előtt ez által is csorbítva legyen. De, ha ily eset be nem következnék is: lehet, hogy maga a császár fog számodra mátkát ajánlani, kit az ajánlóért visszautasítanod nem tanácsos, pedig talán elfogadása nagyon nehezére esnék szívednek. Azért ezt saját választásoddal szükség megelőznöd!"

Midőn pedig erre Rákóczi őszintén kijelenté, hogy ő már — legutóbbi Bécsben időzése alatt — választott, és sógora egyik ott lakó nővérének, özv. Althann grófnénak leányát óhajtaná elvenni: a derék, becsületes, nemeslelkű Aspremont önzetlensége annyira ment, hogy a Rákóczi-ház fényének megtartásáért, emeléséért, — saját közeli vérének, unokahugának szerencséje ellen kezdett dolgozni. Ő ugyanis Ferencz számára nem grófi: hanem *fejedelmi házból*, előkelő, régi, törzsökös fejedelmi házból származó nőt óhajtott szerezni. — Határozottan kikelt tehát fiatal sógorának említett választása ellen; s hogy szándékát meghiúsítsa: egyéb meggyőző ellenokok mellett leplezetlenül fölfedé Rákóczi előtt

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 41. l.

ama titkos fondorlatokat, melyekkel őt Althanné, leánya számára hálójába keríteni iparkodik.[1]) Ez hatott; az ifjú fejedelem megköszöné sógorának jóságos bizalmát, meleg barátságát, és szavát adta, hogy mindenben atyai tanácsait fogja követni.

Ehhez képest, készűltek vissza Bécsbe. Megjegyzendő, hogy Rákóczi, miután ősi birtokait és örökös-főispánságát tényleg átvette volt: ekkor tájban kezde magának önálló udvart szervezni, ámbár még nőtelen vala. A fontosabb udvari állomások betöltésénél különös tekintettel volt házának régi híveire s az ezek által ajánlottakra; így például a kifogástalan hűségű és teljesen megbízható jellemű, képzett egyéneket igénylő — mert nagyterjedelmű correspondentiáit vezetni hívatott — udv. titkári állomásokra, magyar titkárúl *Kéry Jánost* s latín titkárúl *Vélics Zsigmondot* szerződteté, a kiket már ekkor magával vitt Bécsbe.[2]) Családi levéltárnokává pedig volt nevelőjét, a kipróbált hűségű *Badínyi Jánost* tette,[3]) mint kire a Rákóczi-ház összes jogaira és jószágaira vonatkozó nagyfontosságú oklevelek és irományok őrizését és kezelését teljes megnyúgovással bízhatá. A levéltár ezen években Sáros-Patak várában tartatott, s csak a későbbi szabadság-háború idejében helyeztetett volt át hajdani helyére, a munkácsi várba. Másik kipróbált hűségű főembere: *Körössy György*, mint pataki várnagy, a család kincstárát és drága bútorneműit őrizé; azonban Rákóczi e kedves régi udvarnokának és kétszeres életmentőjének más, nagyobb jövedelmű állást szánt, s csak azt várta, hogy az erre még Kollonics által szerződtetett s működésben levő egyén ideje kiteljék. Miről alább.

Rákóczi és Aspremont Szerencsről 1694. július elején utazának föl Bécsbe. Július 12-kén már itt találjuk őket,[4])

---

[1]) *Rákóczi* Önéletrajza, 41—42. l.

[2]) L. Rákóczi 1694. aug. 10-kén Bécsben kelt birtokügyi rendeletét Vörösvártt, capsa 9. nro 7.

[3]) L. *Körössy György* 1695-iki conventiós-levelének idevonatkozó hivatkozását. (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

[4]) Freyssing szerződés-levelének kelte: „*Wienn, den* 12-*ten Julij*, 1694." (Rákóczi és Aspremont által s. k. aláírt és megpecsételt *eredetije gyűjteményemben.*)

valamint 24., 25. és 31-kén is.[1]) Nevezetesen, az elöl mondott napon ugyanitt szerződtetik a Rákóczi-ház szolgálatára közösen udv. építész-mérnökül Freyssing János Antal tiroli nemes ingenieurt és építőmestert,[2]) ki még 1699-ben is szolgálá őket.[3])

Ugyanis Rákócziék körútjok alkalmával váraikat, kastélyaikat, de különösen uradalmi és gazdasági épületeiket oly elhagyatott, düledező állapotban találták, hogy ezek jó karba hozatala s új építmények tervelése és emelése, továbbá földmérések és vízszabályozások végett, sürgetős szükségök vala egy ügyes és gyakorlott építész-mérnökre. Azért az ilyenül ismert Freyssingot csak hogy azonnal megnyerhessék: aránylag magas díjjal, évi 250 (ma mintegy 2500) Rh. frttal, az udv. főemberek asztalánál szabad étkezéssel, szállással, kiszolgálással, s kiküldetéseikor való költségeinek külön felszámíthatási jogával állandóúl szolgálatukba fogadták, és mindjárt leküldötték Magyarországba. Freyssing alkalmazása jó következményekkel járt.

Minthogy Rákóczi most már nagyobb személyzettel lakik vala Bécsben, és közeli nősülése iránt is lépéseket volt teendő sógorával: Aspremonték egészen átengedék számára a Himmelpfort-utczai 13. sz. a. palotát, melyet Ferenczünk tőlök megvett, ők pedig Ferdinánd-Gobert gróf özvegy nővérei egyikének palotájába költözének. Rákóczi a Tisza mellékéről kellemetlen utitársat: negyednapos hideglelést

---

[1]) Gazdasági prothocollum Vörösvártt, az i. h. Továbbá Szádeczky Miklós ledniczei tiszttartóra szóló utalvány, Bécs, 31. Julij 1694. kelettel s Rákóczi és Aspremont s. k. aláírásával, *gyűjteményemben.*

[2]) „Wür Franz Leopoldt Georg Fürst Rákóczy von Fölső-Vadász, Erb-Graff und Ober-Gespann der Graffschaft Saáros, etc. und Wir Ferdinand Goberth Graff von Aspermont und Reckheimb, etc." elismerik, hogy ők „dem Edlen und Kunstreichen Herrn Johann Antoni *Freyssing*, gebürthig aus Tyroll, für einem *Hoff-Ingenier und Baumaister* in unser Bestallung an- und aufgenommen haben, mit Bedingung einer jährlichen Bestallung per 250 Gulden Rh. und freyer Ober-Officiers-Taffel." Viszont Freyssing is kötelezve lészen „in allen unseren vorhabenden und vorfallenden Bauwesen und Delineationen, was einen Ingenier und Baumaister eignet" hűségesen s hasznunkat keresve eljárni. Munkálatai közben expensáit külön felszámíthatja, megtéríttetnek.

[3]) *Körössy György* kézjegyzése Freyssing szerződés-levelén, hogy 1699. évi fizetését is kiadta neki.

(„quartari Fieber") hozott magával, mely egy ideig még Bécsben is gyötré őt, úgy, hogy új palotáját megfeküdte bele, vagy legalább ennek termeit orvosi rendeletből el nem hagyhatá.[1])

Alig szabadúlt meg e kínzó vendégtől, s íme, egy más, de sokkal kellemesebb láz : a *szerelem-hideg* kezdé gyötörni fiatal szivét. A dolog így történt. Rákóczi, Anselm-Ferencz *mainzi választó-fejedelem* s érsekkel, mint a német birodalom fejedelmi székének főcancellárával, családjának I. György erdélyi uralkodó-fejedelem ideje óta bírt „római szent birodalmi fejedelem" czíme ügyében levelezésben, s ugyanannak bécsi residensével személyes ismeretségben állott. E residens, név szerint *Gauden*, — alkalmasint ura megbizásából, ki a fiatal magyar fejedelem iránt jó indúlattal viseltetett, — egy rangjához és fényes családjához méltó, valamint korához és szépségéhez teljesen illő parthiet javasolt Rákóczinak.[2]) Megmutatta az ajánlott hölgy arczképét is. Ez egy elragadó szépségű : szőke fürtű, kék szemű, fejér-piros arczú, 15—16 éves leányka volt, — gyönyörűen fejlődő bimbó. Az ifjú fejedelemnek e gyöngéd, gyermekies leány-alak tündéri bája, üde szépsége nagyon megtetszék, s még-inkább azok után, a miket Gauden a herczegi szűz kedvességéről, eleven kedélyéről, virúló kellemeiről, szellemes voltáról, kitűnő gondosságú s szigorú elkölcsi irányú neveltetéséről, úgy ősi származásáról, magas állású családjáról, jólelkű szülőiről elmondott.

Ez a bájos herczegkisasszony, II. Rákóczi Ferencznek politikai történetében is, — név szerint német-újhelyi rabságából való kalandos kiszabadításában és a külföldi uralkodókkal szőtt diplomatiai összeköttetéseiben, — nevezetes szerepet játszott későbbi hitves-társa : *Hessen-Rheinfelsi Sarolta-Amália* (Charlotte-Amelie) volt, *Károly* Hessen-Rheinfelsi fejedelemnek és landgrafnak gr. Leiningen-Vesterburg Alexandra-Juliánától 1679. martius 8-kán született leánya, a ki tehát három évvel vala ifjabb Ferencznél.

---

[1]) Rákóczinak nénjéhez írott s. k. levele. (Dátumtalan fogalmazat, a kir. kam. levéltár 1694-iki irományai közt.)

[2]) Rákóczi *Önéletrajza*, 42. l.

A *hesseni*, vagy latínosan *hassiai ház*, egyike a német birodalom legrégiebb uralkodó-fejedelmi családainak. Valóságos ősrégi nemzetség. Tulajdonképen *franczia eredetű*: mert a brabanti és lotharingiai herczegektől származik, név szerint I. Pipíntől, a ki 615-től 647-ig uralkodott Brabant és Lotharingia fölött. Rákóczi leendő nejének ősei 1100 éves souverainek valának. Pipín utódainak egyike, a XIII. század első felében élt V. Henrik herczeg már gyermekkorában „*das Kind in Hessen*"-nek hivatott, azon okbúl, mivelhogy anyja Hesseni Zsófia, a fimagzat nélküli VI. Lajos thüringi és hesseni landgraf leánya örökségi jogán, neki volt igénye a hesseni trónra. De ő 1247-ben meghalván, e trónt csak hasonnevű (1245-ben született) fia nyerhette el, ki is I. Henrik néven első uralkodója lőn Hessennek a brabanti házból, 1308-ban történt haláláig. Tőle aztán szakadatlan sorban jőnek le a hesseni fejedelmek, kik közűl való volt *Móricz* is, (szül. 1572., reformátussá lett 1592., fiai javára lelépett a trónról 1605., mh. 1632.) E Móricznak két fia volt: *V. Vilmos* és *Ernő*. Midőn apjok 1605-ben a magánéletbe vonúlt: trónutódjává Hessen-Casselben idősb fiát Vilmost hagyá, kitől a hessen-casseli vál.-fejedelmek; ifjabb fia Ernő számára pedig a *hessen-rheinfelsi* secundo-geniturát alapította.

Ernő, az első hessen-rheinfelsi fejedelem és landgraf, 1623-ban katholizált, és a tőle származó hessen-rheinfelsi ág a r. kath. vallást követte tovább is. Két fia volt: Rothenburgi *Vilmos* és Wanfriedi *Károly*, a mint őket némelyek lakóhelyeikről nevezni szerették. Hessen-Rheinfelsi Károly fejedelem 1649-ben született, és második nejétől *gr. Leiningen-Vesterburg* Alexandra-Juliánától hat leánya vala, közöttük az elsőszülött az 1679. martius 8-kán világra jött *Charlotte-Amelie*, a Rákóczinak aráúl ajánlott ifjúdad szépség. Charlottenak húgait később Hohenlohe-Bartenstein Fülöp-Károly gróf, Ingelheim Dániel gróf, Löwenstein-Wertheim Domokos herczeg, Limburg-Styrum Otto-Ernő gróf és Bentheim Hermann-Frigyes gróf vevék nejeikűl, a kik tehát II. Rákóczi Ferencznek sógoraivá lőnek.[1]) Károly fejedelemnek fia nem

[1]) L. Johann Hübners „Genealog. Tabellen", Leipzig, 1737. és T. G. *Voigtells* „Genealog. Tabellen", Halle, 1811.

volt, hanem testvérbátyja Vilmos egy II. Ernő nevű fiút hagyott hátra, kinek végivadékában Victor-Amadéban a hessen-rheinfelsi ág 1834-ben kihalt.[1])

Még Rákócziné anyjának családjáról, a mostani angol királyi házzal vérrokon s a magyar hazának is 1848—49-ben egy hős tábornokot és aradi vértanút adott gr. Leiningenekről jegyezzük meg, hogy ezek is igen előkelő és régi nemzetség valának; ősük Schaffard 1019-ben részt vőn a trieri lovag-tornában. Egyik águk II. Frigyes császártól a római birodalom fejedelmei és landgrafjai közé emeltetett, de ez az ág 1465-ben kihúnyt. A grófi nem több ágakra oszlott; ezek közűl a Leiningen és Dachsburg grófok közűl való XII. Emiko grófnak leánya volt az 1651. szül. és 1703. april 19. mh. Alexandra-Juliána, Hessen-Rheinfelsi Károly hgnek (mh. 1711. mart. 1.) neje, vagyis Rákóczi napa.[2])

E genealogiai vázlatból látható, hogy Rákóczi, házának fényéhez teljesen méltó fejedelmi ősi nagy vérségből származott arát szemelt volt ki magának. A választás nagyon tetszett Aspremontnak is, a ki a terv megvalósítására nézve a főszerep vitelét magára vállalá, s a következő eljárást gondolta ki. A császár és udvara előtt a dolgot mind végig szigorúan el kell titkolni, miután Rákóczinak az előkelő hassiai házzal való rokonságba keveredése Leopold előtt aligha lesz kedves; jobb tehát, ha a császár már csak a befejezett és meg nem változtatható tényről értesűl majd. Minthogy pedig a mainzi válosztó-fejedelem követe Rákóczinak hajlandóságát az ajánlott házassághoz urával tudatta, s ez viszont a leendő örömatyát Hessen-Rheinfelsi Károlyt és nejét bizalmasan értesíté: Károly, ki leányának e szerencséjét, úgy látszik, melegen óhajtá, azt válaszolá, hogy ő september közepétől fogva nejével együtt Köllnben fog időzni, a hová leánya Charlotte is eljövend; utazzék tehát Rákóczi fejedelem is oda, ott a herczegnővel megismerhetik egymást, és ha kölcsönösen úgy akarandják, az eljegyzés megtörténhetik.

A hessen-rheinfelsi fejedelem e kedvező válaszát a

---

[1]) L. Ludwig Adolf *Kohns* „Stammtafeln“, Braunschweig, 1871. 119. tb.
[2]) L. Hübner imént idézett művét, 472. tb.

mainzi érsek tudatta bécsi residense utján Rákóczival. Ehhez képest Aspremont azt javaslá sógorának, hogy a bécsi udvar tévútra vezetése, úgymint utazásuk valódi czéljának leplezése végett, valamely a császár előtt bizonyára tetszetős ürügyhez folyamodjanak. Leopold ekkor Angliával s Hollandiával szövetkezve, hadban állott XIV. Lajos franczia királylyal, a vitás rajna-pfalzi örökség birtoka miatt; 1694. nyarán Orániai III. Vilmos angol király Flandriában, a császári hadsereg fővezére *Bádeni Lajos* herczeg és őrgróf pedig a Rajnánál táborozik vala. Bádeni Lajos Aspremontnak anyjáról rokona volt, s az ifjú Rákóczit is Bécsből jól ismeré és kiváló hajlandósággal viseltetett iránta.[1]) — Ferdinánd-Gobert ekként előre biztos lévén a kitűnő fogadtatásról az őrgróf-generalissimus részéről, azt tanácslá: fordúljon Rákóczi Leopold császárhoz engedélyért, *hogy hadi tapasztalatok szerzése végett az ő, Aspremont társaságában Bádeni Lajos táborába a Rajnához s onnan Flandriába Vilmos királyhoz utazhassék.*[2])

A császár a „rebellis" származású fiatal magyar herczeg ezen szándéklatában loyalitási hajlamot látván, mint előre várható vala, örömmel adta meg az engedélyt; — Rákóczit üdvös szándokáért megdícséré, sőt külön levéllel ajánlá őt Bádeni Lajos és az angol király figyelmébe. Ez meglévén, Aspremont és sógora augustus közepe táján Bécsből póstán, csak könnyű-szerrel és csekély kísérettel megindúlának a Rajnához.[3]) Lajos herczeg csakugyan igen szivélyesen fogadá táborában Rákóczit, és fejedelmi rangját megillető tisztességben részesítteté.[4])

Rákóczi 2—3 hetet töltvén a generalissimus oldalánál, főhadi-szállásán: szorgalmasan felhasználá ezt az időt és

---

[1]) „Princeps Ludovicus Badensis, qui mihi affectissimus et affinis mei ex matre cognatus erat," etc. (*Rákóczi* Önéletrajza, 42. l.)

[2]) Rákóczi *Önéletrajza*, 42. l. és Hist. des Révol. de Hongrie, II. 18.

[3]) 1694. aug. 10-kén Rákóczi még Bécsben ad ki rendeletet. (*Gazdasági prothocollum* Vörösvártt, capsa 9. nro 7.) Maga a fejedelem Önéletrajzában az elutazás idejéűl csak „*nyarat*" említ: „Vienna *in aestate*, exiguo comitatu, postali occassione discessimus, et in exercitu Principis Badensis *quindecim plus-minus diebus* morati, in Septembri Coloniam venimus," stb. 42. l.

[4]) „Le prémier Général le Prince Louis de Bade le reçut avec toutes les marques de distinction dûes à sa naissance." (Hist. d. Révol. de Hongrie, u. o.)

kedvező alkalmat a hadvezetés szervezetének tanúlmányozására, s a táborozási viszonyok és katonai rendtartás megismerésére. Ezen, ámbár rövid tartamú időzés tehát nem kis haszonnal járt, tudvágytól égő szellemének új irányú észleletek általi gazdagítására; valamint általában jelen németországi, különösen Rajna-melléki negyedfél havi (aug. 15. — nov. 30.) utazása szépen kiegészíté olaszországi tapasztalatait.

Midőn september közepe elközelgett, és így itt volt az ideje Kölln felé megindúlniok: Rákóczi megköszönve Bádeni Lajos meleg barátságát s kitűntető szívességeit, búcsút vőn tőle és táborától, s Aspremonttal tovább hajózott a Rajnán fölfelé, mintha Flandriába, Vilmos király főhadi-szállására mennének.[1])

Azonban Kölln városában megállapodtak. — Hessen-Rheinfelsi Károly fejedelem hitvesével már ott időzött, — leányuk még nem. Charlotte - Amelie herczegkisasszony ugyanis Thornban, hol a canonissák káptalanában pár év óta nevelőben volt, épen ez idő tájtt kissé gyöngélkedék. Majd nehány nap múlva teljesen felüdűlvén, eljöve ő is. A bemutatás megtörtént. Az ifjú Rákóczi tüzes vére hő szerelemre lobbant a nagy tündöklő kékszemű, aranyhajú, gyöngéd fejér és rózsás arczú, üde bájú leányka megpillantására, kit arczképet és minden leírást messze túlhaladólag szépnek talált.[2]) S e mellett a herczegkisasszony elegáns tartása, szellemes és kellemes társalgása még jobban elragadta őt. — Ámde a szőke német szépségre is ellenállhatatlan varázst gyakorolt a magas, karcsu termetű, daliás alakú, dúsgazdag gesztenyeszín fürtű, emelt homlokú, nyilt és rendkívűl nemes tekintetű, barna-piros arczú, kis barna bajuszú ifjú magyar fejedelem, annyira megnyerő nyájas modorával és szellemdús társalgásával.

---

[1]) „Quapropter conventum fuit, ut sub specie ulterioris peregrinationis cum affine ad *Regem Angliae Guilelmum in Belgio bellum ducentem progrederemur.*" (Rákóczi Önéletrajza, u. o.)

[2]) „Reperi ego in ea formam famam decoris ejus longe antecedentem. Ducebar vel maxime politicis rationibus, quibus juvenilis ardor, elegantia formae sponsae incitatus, sat praeceps consenserat; nec mirandum propterea me in electione hujus status subsequenter tam tranquillum et contentum fuisse." (*Rákóczi* Önéletrajza, 42—43. l.)

Egykét nap elég volt reá, hogy kölcsönösen megszeressék egymást; és Rákóczi szép imádottjának hajlandóságát észrevéve, csakhamar ünnepélyesen megkéré Charlotte kezét, a mely midőn úgy a lányka, mint szülői által odaígértetett s jegyet váltának: mind Ferenczünk, mind Aspremont rögtöni egybekelést sürgettek, kifejtvén erre nézve politikai okaikat, különösen a császár és bécsi udvar gyanús érzületeit Rákóczi iránt. Fejtegetéseikből Károly fejedelem is belátta, hogy csakugyan czélszerűbb lesz, ha Leopold majd csak a már végbe menedett tényről értesül; és mivel leánya boldogságát szívén hordá: a vőlegény kérésébe, ennek örömére, hosszas habozás nélkül beleegyezett. Sarolta herczegkisasszonynak, mint leányai legidősbjének, női kelengyéje készen volt, csak el kelle Wanfriedből hozatni, s a leendő fejedelemasszony udvartartásához szükséges személyzet összeállításáról és a még kívántató egyéb bevásárlásokról gondoskodni. A lovagias vőlegény mindezeknek költségeit maga ajánlkozék viselni: de Károly fejedelem is szép hozományi összeget bocsátott a jegyesek rendelkezésére. Így tüstént hozzá láttak az udvar megalakításához, férfi és női tiszti s szolgaszemélyzet fogadásához, hintók, fogatok stb. beszerzéséhez. A készületek rohamosan folytak. Udvari kapitányúl és főlovászmesterűl Rákóczi egy Baron A. J. de *Vissenacque* nevű, katonaviselt lotharingi franczia előkelő derék nemest nyert meg, ki azután igen hű és hasznos udvari főtisztjévé lőn, s 1707. őszén mint lovas-granátosainak ezredese húnyt el Nagy-Bányán. A herczegnő udvarhölgyei és egyéb közvetlen szolgálattevő személyzete legtöbbnyire a hesseni ház udvarából vétetett; így a főudvarmesternő, kit a hessen-rheinfelsi fejedelemasszony maga választott ki leánya mellé.

Ezen közben elkészült és 1694. september 25-kén a felek mindnyája által aláiratott a *házassági szerződés*. Azon helyzetben vagyunk, hogy e még soha nem ismertetett fontos családi okmányt az eredetiről vett jegyzeteink nyomán tüzetesen vázolhatjuk, és pedig a minél nagyobb tartalmi hűség kedvéért itt-ott szó szerint idézve:

„Von Gottes Gnaden Wir Carl Landgraff zu Hessen, Fürst zu Hirschfeldt, stb. Wir Alexandrina Juliana Landgräffin zu Hessen, Fürstin zu Hirschfeldt, geborene Gräffin

zu Leiningen und Dachsburg, Frau zu Aspermont. Wir *Charlotta Amaelia Landtgräffin zu Hessen*, Fürstin zu Hirschfeldt, stb. Wir *Frantz Fürst Rákóczy von Felsö-Vadász*, geboren aus dem Haus der Durchläuchtigst und Hochgeborene *dess Heyligen Römischen Reichs und in Siebenbürgen Fürsten Rákóczy*, Herr der Herzogthumber Munkács und Makowicz, wie auch der löblichen Gespanschaft de Saáross erblicher Obergespan und Erbgraff. Wir Ferdinand-Gobert Graff zu Aspermont, Dün, Linden und Reckheim, *Freyherr zu Borsheim*,[1]) Thünes und Steinberk," etc. cs. kir. kamarás, tábornagy és ezredes, „als der Durchläuchtigsten, Hochgeborenen Fürstin und Frauen, Frauen Juliana-Barbara geborene Fürstin Rákóczy von Felső-Vadász, unserer vielgeliebten Gemahlin Bevollmächtigter." Tudtúl adják ezennel mindeneknek a kiknek illik, hogy Rákóczi Ferencz fejedelem eljegyezte légyen és örökös hitvestársúl veszi mindannyiok szabad beleegyezésével Charlotta-Amália hesseni herczegnőt, a kivel is „bey erster Gelegenheit" a r. kath. egyház szertartásai szerint meg fog esküdni a síriglan. — Károly fejedelem kötelezi magát, leányával női hozományképen *húszezer* hesseni kamara-forintot (Kammer-Gulden) adni; ellenben Rákóczi is, hogy ezen összegen kívűl neje részére semmi ősi örökségre igényt nem tartand. Viszont a vőlegény arájának „Dovaire-Dotation," azaz móring gyanánt *százezer birodalmi tallért*, vagyis százötvenezer német frtot köt le, s azt teher gyanánt munkácsi vagy makoviczai herczegségére, avagy tokaji uradalmára bekebelezteti, hogy így neje, özvegyi állapotra jutása esetén, ezen uradalmak egyikét a nevezett összeg erejéig bírhassa. Aspremont kijelenti, hogy e bekebeleztetésbe, hitvese Rákóczi Juliána nevében — ha mennyiben azon jószágban ennek is része volna, — beleegyezik. Rákóczi még egy, rubintokkal gazdagon kirakott ékszert („Geschmuck") ajándékoz, „nebst zweyen von rothen Diamanten verfasten Ohr-Gehengen" arájának, 15,000 Rh. frt., vagyis 10,000 birodalmi tallér értékben, úgy, hogy azt a herczegnő egész életén át bírhassa. Kötelezi továbbá magát, hogy nejét élete fogytáig rangjához illően eltartandja, udvarával együtt,

[1]) Imént Rákóczi álneve, olaszországi utazása alatt.

s szabados elköltésre (gombostű-pénzűl) kétezer tallért ad neki minden évben, évnegyedenként. A herczegnő udvara pedig ezekből álland: egy udvarmesternő „mit einem Hofmensch"; két udvarhölgy egy komornával; két „Kammer-Jungfrau"; két szobaleány („Stuben-Menschen"); egy lovászmester egy szolgával s négy lóval; „ein Cavallier, so 4 Pferdt und einen Diener hat"; 4 Pagen, 6 Laquayen, 2 Läuffer, 2 Kutscher, 2 Vorreither, 2 Stallknecht, sambt zwey Kutschen und 12 Zug-Pferdten". (Összesen 30 személy, 20 lóval; mely udvartartást Rákóczi a maga költségén fogadta és állítá ki leendő hitvese számára.)

Hogyha Charlotte özvegyen találna maradni, gyermekekkel: ezeknek természetes gyámja ő lévén, jószágaikkal is ő fog rendelkezni, gyermekei nagykorúságáig. Ha gyermekeivel együtt-maradni nem akarna, de Magyarországon óhajt tartózkodni: szabad legyen a munkácsi, makoviczai herczegségekben vagy Tokajban laknia, a melyik helyet választandja, és a megajánlott 100,000 tallér móringjának 6000 tallért tevő évi kamata rendesen kijárjon neki, özvegyi tartásúl. A vőlegény által a menyasszonynak ajándékozott ékszereket ez életfogytig bírhatja ugyan: de úgy mégis, hogy holta után ezen ékszereknek törvényes örökösei gyermekeik legyenek. Végre megjegyeztetik, hogy a herczeg és herczegnő vagy utódaik közt fölmerűlhető mindennemű oly örökösödési kérdésekre, osztályokra stb. nézve, melyek a jelen házassági szerződésben különlegesen kikötve nincsenek, a *magyar törvény* lesz illetékes dönteni. — Melyeknek erejére sajátkezű aláírásaink s pecséteink alatt kiadtuk e házassági kötvényt. „So geschachen in *Cölln, den* 25-*ten Monat-tag Septembris*, stylo novo, im Jahr 1694.

Franz Fürst wan (így) Rákóczi m. p.
P. H.

Charlotta-Amelia Landtgräffin zu Hessen m. p.
P. H.

Carl Herzog von Hessen m. p.
P. H.

Alexandrina-Juliana Landtgräffin von Hessen m. p.
P. H.

Ferdinand-Gobert Graff zu Aspremont m. p."
P. H.[1])

[1]) *Eredeti*, négy folio alakú pergamen-levélre írva, s. k. aláírásokkal és pecsétekkel. E pecsétek kék-piros selyemzsinórokon függenek, csinos mívű fa-

Hogyha ezen szerződést tekintjük, okvetetlenűl fel fog tűnni előttünk ama határt nem ismerő lovagiasság, melylyel a szerelmes vőlegény, bájos arája iránti vonzalmának nagyságát, a részéről megajánlott nagyszerű és fényes föltételekkel anyagilag is kimutatni oly bőkezűleg igyekezik vala. Úgy, hogy Rákóczinak splendiditásával épen nem látszik arányban állani a menyasszonyi hozomány pénzbeli összege. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy Rákóczit házasságában távolról sem vezették anyagi érdekek, hanem szíve vonzalma, továbbá politikai indokok, mely utóbbiak az ősi származású s Európa uralkodó családaival rokoni összeköttetésben álló hesseni fejedelmi házzal szőtt e vérségi kapcsolat által tökéletesen ki voltak elégítve. És e körűlmény, az ő anyagilag hasonlíthatlanúl nagyobb előnyt nyújtó ajánlataival szemben, különös súlylyal bírt a magyar fejedelmi ivadék előtt. Valamint azt sem szabad szem elűl téveszteni, hogy Hessen-Rheinfelsi Károly nem rendelkezett a Rákócziéhoz hasonló óriási családi vagyonnal, és hogy neki Charlotte-Amelien kívűl még öt lánya volt.

Ha ezek meggondolása után veszszük számba a Sarolta menyasszonyi hozományaként adott húszezer hesseni kamaraforintot: másként fogunk ítélni; kivált ha — a mint tenni kell — összehasonlítjuk azt a XVII-ik század vége felé a német fejedelmektől leányaikkal kiházasításkor adott összegekkel. Például, midőn a nagyanyjáról a Stuart, atyjáról a chur-pfalzi s anyjáról szintén a hesseni házból származott *Elisabeth-Charlotte* herczegnőt, — a versaillesi udvarnak a kortörténetíró által nélkülözhetlen correspondentiáiról ismert, szellemes *Liselotte*-jét — Európa leghatalmasabb monarchájának XIV. Lajosnak egyetlen fivére Orleans I. Fülöp herczeg 1671-ben nőűl vevé: mit adott vele, a büszke angol királyok unokájával menyasszonyi hozományúl atyja, Károly-Lajos választó-fejedelem? 200, mondd: *kétszáz rhénusi frtot*, — ez volt Liselotte összes kelengyéje![1]) Pedig fösvény atyjának egyéb

---

skatulyácskákban, piros viaszba nyomva. (*Rákóczi-Aspremont levéltár*, Vörösvártt, Capsa 13. fasc. 2. nro 6.)

[1]) L. *Karl Grün*: „Kulturgeschichte des XVII. Jahrhunderts,“ Leipzig, 1880. II. köt. 226. l.

czélokra jutott elég pénze; hanem hát a külföldi fejedelmi kérőkkel a német uralkodó-házakbeli practicus örömatyák akkoriban rendesen igen szűkön bántak el, leányt adtak, (az volt nekik elég!) de egyebet nem igen.

Vessük most már össze Rákócziné hozományát a XIV. Lajos sógornéjáéval, — s a mérleg nagyon is az előbbinek javára dől el és Hesseni Károly fejedelem a pfalzihoz képest mint valóságos pazar bőkezűségű örömapa fog előttünk állani. —

A föntebbi házassági szerződés aláírását követő napon, september 26-kán, az annyira fiatal párnak — a vőlegény még nem 19, a menyasszony még nem 16 éves, — esküvője megtörtént.[1]). A szertartás csendesen és minden nagyobb ünnepélyesség nélkűl ment végbe, mindazáltal Németország legnagyobb s legszebb templomában a köllni dómban, melynek főoltára előtt az érsek adta reájok az egyházi áldást.[2])

A lakodalom ép oly egyszerű vala, mint az esküvő; és miután a Charlotte-Amelie hozományához s udvartartásához tartozó tárgyak együtt voltak: az új pár búcsút vőn az örömszüléktől, s Aspremonttól és megfelelő kísérettől követve, boldogan kelt útra a Rajnától a Duna felé. Mint mézes heteiket töltő új házasok szokták, ők is mindúntalan állomást tartván, lassú menetekben haladtak. De alig érkezének el majnai Frankfurtig:[3]) s íme, szegény Rákóczi boldogságát már is nagyon keserűen megzavará egy közbejött, meglepőleg váratlan és kellemetlen esemény. A dolog így történt:

Károly fejedelem és neje, mihelyt leányukat férjhez adták, tüstént az esküvő utáni napokban — a mint általános szokás volt — értesítő-leveleikkel tudatták a rokon udvarokkal Charlotte-Amelie herczegnőnek Rákóczi fejedelemmel történt egybekelését. Ezen udvarok közt volt a *darmstadti*

---

[1]) Sept. 26-ikára nézve l. *Hübner* genealogiai tabelláit. *Voigtell* viszont sept. 25-két ír: de ez, mint az általunk ismertetett házassági szerződésből láttuk, csak ezen okmány keltének napja volt, nem magáé az egybekelésé.

[2]) Rákóczi Önéletrajza, 43. l. és családi följegyzések Vörösvártt.

[3]) E városban oct. 10-kén találjuk Rákóczit. (L. III. Frigyes brandenburgi választó-fejedelem s később porosz királynak Potsdamból 1694. oct. 22., Rákóczi majnai Frankfurtból oct. 10-kén költ levelére adott válaszát. *Vörösvártt*, capsa 2. fasc. 3. *Eredeti.*)

is. Leírhatatlan az a kínos hatás, mit itt ez a meglepő értesítés okozott. György herczeg, Rákóczi volt barátja, bámúlt; Eleonóra császárné cselszövényeinek áldozata, a jegyesét holtnak hivő és jegyese által holtnak hitt szegény Madelaine herczegkisasszony pedig szívszakgató keservét tartóztatni nem bírván, első felindulásában levelet írt Rákóczinak. A levelet külön futárra, hű emberre bizá: keresse föl az ifjú magyar fejedelmet bárhol is, siessen utána, s a hol éri, adja kezéhez az iratot.

A küldöncz híven teljesíté feladatát, gyorsan járt: már Frankfurtban utóléré Rákóczit, s a nélkűl, hogy kilétét előtte fölfedezné, a levelet kezéhez adva, eltünt. A boldogsága teljében úszó fiatal férj mélyen megrendűlt az aláírás láttára s méginkább a sorok olvastára. A levél igen terjedelmes volt; a magát teljes joggal megcsalatottnak hitt jegyes hoszszasan és heves megbántódással önté ki szíve keserűségét, hűtelennek vélt egykori mátkája előtt; nemcsak méltatlan elhagyattatásáról, hanem csúfos kijátszatásáról s az ezáltal családján ejtett sérelemről panaszkodott.[1]) Rákóczi nemes lelke fájón rezdűlt meg e keserű szemrehányások olvasására; kimondhatatlanúl bántotta őt a dolog, melynek mikéntje talány volt előtte. Még hozzá, gyermekded ifjú neje előtt, természetesen, az egészet titkolnia kellett s jó kedvet színlelni. Szerencse, hogy velök járt Aspremont, a kivel a fejedelem a levelet titokban közölvén, — a kölcsönösen elámúltak nem győzének Madelaine életben létele fölött eleget csodálkozni. Átlátták, hogy itt valami pokoli fondorlatnak, titkos kezeknek kelle működniök; és minthogy a Madelaine herczegnő halála híre annak idején legelőször a bécsi udvartól kerűlt vala ki: Aspremont mindjárt elkezdett gyanakodni, s a rejtélyes ügy eredetének kinyomozását magára vállalá. Változtatni a dolgon, bármint röstelte is Rákóczi lovagias érzűlete, immár többé nem lehetett.

Aspremont sokoldalú összeköttetéseinek aztán sikerűlt Bécsben a legilletékesebb forrásból kitudni, hogy a gonosz ármány főintézője, a volt jegyesek kölcsönös halálhírének koholója, — mint már föntebb említők, — *maga a császárné*

---

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 43. l.

volt, a kitől Rákóczi e most végbement házasságának megakadályozását is bizonynyal várhatja vala, ha ez az udvarnak előleges tudomásával vétetik foganatba: mivelhogy a Rákóczi Györgyök és Zrínyi Péter unokájának a hassiai házba való nősűlése sem volt ínyére a császárnőnek.[1])

Frankfurtból az új házasok Bajorországnak vették útjokat, hol is Regensburgnál összes kíséretestől, hintókkal, társzekerekkel egyetemben hajókra rakodván, a késő őszi napok rövidsége és a gyakori ködök miatt lassan ereszkedhettek alá a Dunán, — úgy, hogy csak november vége felé érkezének Bécsbe.[2]) Itt Károly fejedelem hivatalos notificatiójából már tudta az udvar Rákóczi egybekelését Hesseni Sarolta-Amália herczegnővel. Minthogy pedig számára Eleonóra s a császár, titkos tanácsával, sokkal csekélyebb családból származó nőt szemelt volt ki hitvesűl:[3]) a váratlanúl jött hírre annyira felbosszankodának, hogy első dühökben, a mint az új házasok Bécsbe érkeztek, — *Rákóczinak tüstént házi fogságot parancsoltak a császár nevében.*[4]) Úgy járt tehát ő is, mint annak idejében nővére és Aspremont.

Az udvart különösen az a politikai ok ingerlé föl Rákóczinak a hesseni házba való nősűlése ellen, mert e vérségi kötelék által a magyar nemzeti ellenhatás praedestinált vezére, sógorsági viszonyba jutott magával a habsburgi dynastia legfélelmesebb versenytársával, a magyar függetlenségi

[1]) „Et procul dubio et in novo meo matrimonio huic quid simile accidisset, si intentio mea ab aula occultata non fuisset.“ (Rákóczi Önéletrajza, 43. l.)

[2]) Rákóczi Önéletrajza, 43. l. — 1694. december 1-jén már csakugyan Bécsben datált Rákóczi. (L. Martin Gürtler nevű német vadászának e napon keltezett és a fejedelem által („Fürst Franz v. Rákóczi m. p.“) s. k. aláírt s gyűrűpecsétével megerősített szegődség-levelének eredetijét gyűjteményemben.)

[3]) „. . . . mais il n'éteignit pas l'indignation du Conseil d'Autriche, que le mariage du Prince François avoit d'autant plus chagriné, *qu'on lui avoit destiné une femme d'une naissance moins illustre.*“ (Histoire des Révol. de Hongrie, II. 18—19.)

[4]) „Aula Imperatoris, insperato matrimonio meo attonita, violentum sumpsit consilium . . . . vix enim triduo peracto, decreto imperatorio significatum fuit mihi, me domi meae continere debere, adusque ulteriora jussa Caesaris.“ (*Rákóczi Önéletrajza,* 44. l.) „Mais il irrita extrêmement la Cour de Vienne contre lui . . . . et on lui ordonna les arrêts dans sa maison dès le moment qu'il fut de retour à Vienne.“ (*Hist. des Révol. de Hongrie,* II. 18.)

törekvéseket érdekközösségből mindenkoron támogatni kész *XIV. Lajossal.* Ugyanis a „grand roi" sógornője s Orleansi II. Fülöp a későbbi regens-herczeg anyja, a már említett *Liselotte*, édes anyjáról szintén *hesseni vér* volt. (A mint Rákóczi és Rákócziné pl. bujdosáskori Párisban tartózkodásuk ideje alatt vették is hasznát Liselotte és a regens-herczeg atyafiságának.) Köztudomású dolog vala pedig, hogy Lajos király mindig szívesen vevé, sőt gyakran ki is kéré az eszes és irányában teljesen őszinte Liselotte véleménynyilvánításait politikai ügyekben is, kivált német ügyekben; — a minthogy az 1689 óta folyvást tartó ú. n. pfalzi háborúra is épen Liselotte örökségi igénye adott okot — vagy legalább ürügyöt — a francziáknak.

Különben, Liselotte és Rákóczi között már régibb rokoni kötelék is létezett; nevezetesen Rákóczinak 1652-ben elhúnyt derék nagybátyja II. Zsigmond herczeg, Liselotte atyjának Károly-Lajos pfalzi választó-fejedelemnek nővérét Henriettát bírta volt nőül. II. Rákóczi Ferencz házassága által tehát csak felújíttatott, illetőleg megkettőztetettett a rokonság, előbb atyai s most anyai ágon, Orleansi I. Fülöp nejével.

Mind e tekintetek számbavételével a bécsi udvar szempontjából könnyen megfogható, hogy Lipót császárra nézve Rákóczinak e nősülése nem lehetett a legkellemesebb. Mindazáltal a valódi indokokkal előállani nem látszik vala czélszerűnek; az új házasok elrendelt házi fogságát tehát az udvar hirtelenében azzal találá okadatolni, s ezt Rákóczinak tudtára is adatá, hogy a császár azért neheztel reá: mivel *kiskorú létére* gyámjának, úgymint ő Fölségének beleegyezése, híre-tudta nélkűl mert megnősűlni.[1])

Rákóczi e méltatlanságon annyira felbosszankodék, hogy a világ előtt inkább betegséget színlelt szobáiban tartózkodásának okáúl; azonban nagykorúsítási kir. decretuma szerencséjére kéznél lévén, sógorát kérte föl: járná ki dolgát az udvarnál. Aspremont aztán a Rákóczi gyámságát megszűntnek nyilvánító és őt minden tekintetben teljes önállósággal bírónak s nagykorúnak ünnepélyesen elismerő császári

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 44. l. és a Hist. des Révol. de Hongrie, az id. h.

kézirattal kezében, elment Strattmannhoz és a többi ministerekhez, s bebizonyítá, hogy sógora e kézirat értelmében minden felsőbb engedély kikérése nélkül jó hiszemmel házasságra léphetett. — És ezzel a rosszúl kigondolt gyarló ürügy halomra vala döntve; a ministerek azt felelték, hogy *megfelejtkeztek* e nagykorúsítási diploma kiadatásáról; s a fiatal fejedelem házi fogságát a császár megszűntette.[1])

Ekkép tehát Rákóczi ezen kelepczéből könnyű szerrel kiszabadula, — de azért az udvar neheztelése meg nem szűnt ellene, mint azt mindenféle kisszerű aggatolódzásokból (pl. a „római birodalom fejedelme" czím kérdésében) tapasztalhatá. Csak az alkalmat lesték : hogyan köthessenek bele? Azonban ez egyelőre nehéz volt; mert az ifjú fejedelem, korát meghaladó bölcs óvatossággal, ekkor teljesen magánéletet élt, *hivatásszerű közszereplésének idejét még nem látván elérkezettnek.* De, hogy az udvar ilyetén neheztelő hangúlatában házasságáért, netaláni társadalmi kellemetlenségeknek sem gyöngéden szeretett nejét ki ne tegye, sem pedig saját boldogságát ne zavartassa: eltökélé Bécset mielőbb odahagyni; és miután Juliánka is férjével s gyermekeivel egyetemben a telet velök együtt Magyarországon tölteni ajánlkozék, — Ferencz fejedelem azonnal futárt indított hű Körössyjéhez Sáros-Patakra: úgy tartsa készen a vártermeket, hogy már legközelebb méltóan fogadhassa az új menyecskét, s Aspremontékkal mindnyájan ott telelhessenek!

Képzelhetni a vén várnagy örömét, midőn egykori szeretett „*kis urát*", neveltjét, boldogsága teljében s az egész Rákóczi-ház tagjaival egyetemben várhatta a dicsőséges nagyasszony : Lorántffy Zsuzsánna ősi várának falai közé!

---

[1]) U. o.

VIII. FEJEZET.

A pataki időzés. Rákóczi fejedelmi udvartartása, főtisztei, testőrsége, stb. A cs. helyőrségek alkalmatlansága váraiban; a kémek elűl Patakról 1695. tavaszán Szerencsre, majd más jószágaira távozik. — 1696. tavaszán nagynénjénél gróf Rákóczi Erzsébetnél Kis-Tapolcsánytt időz, hol neje fiat szül. A keresztapa Leopold császár. Külföldi fejedelmek szerencskívánatai fia születéséhez. Hesseni Károly herczeg unokáját meglátni Bécsbe jő. — A Rákóczi őseitől 1645. óta bírt „római birodalmi fejedelem“ czím és rang ügye; a bécsi udvar rosszakarata; az emlékiratok; a brandenburgi választó-fejedelem, a hannoveri választó-fejedelemné és a mainzi érsek vál.-fejedelem levelei s közbenjárása; az udvar Rákóczitól egy huszárezred kiállítását és kölcsönpénzt akar kicsikarni e czím elismeréseért; mit ajánlott Volmerstein; Leopold halogató, langyos válasza; Hesseni Károly folytatja az ügyet; miképen ér czélt?

Rákóczi az 1695-ik évet — mely mint első boldogságának szép ideje, gyorsan tovasurrant, — Önéletrajzában csak igen röviden és az 1696-ikival összezavarva érinti; azért mi más, egykorú adatokra támaszkodva, megkísértjük ezen éveknek az ő élet- s családtörténetére nézve valamivel teljesebb és rendszeresebb vázlatát nyújtani, s a csupán emlékezetből írt Önéletrajz chronologiailag téves adatait kiigazítani.

Így mindjárt az 1694—95-iki téli saisonról szólván, azt írja a fejedelem, hogy e telet a bécsi magas körök pompájába s a nagyvárosi vidám, zajos társasélet gyönyöreibe merűlve töltötte légyen hitvesével s Aspremontékkal, és csak a következő (1695-iki) tavaszszal indúlt el velök együtt magyarországi jószágaira.[1]) Ez azonban nem áll. 1720 táján (annyi év és oly viharos múlt után, nem csoda!) már rosszúl emlékezett vissza ezen, életének kültörténetét illetőleg semmi

[1]) „Sic hieme transacta, imminente vere . . . . discessi cum uxore, sorore et affine meo in Hungariam.“ (*Rákóczi* Önéletrajza, 44. l.)

nevezetes eseményt föl nem mutatható időkre. Mi tehát az Önéletrajz ilyetén hibás adatai által magunkat tévedésbe ejtetni nem engedve, történetírói tisztünkhez híven, kövessük egykorú, eredeti s épen azért csalhatatlan biztosságú kútfőinket.

Rákóczi, a mint házi fogságából fölszabadúla, mindjárt hozzá láttatott egész udvarával az útra készüléshez; és magyar s latín titkárai mellé — főként nejének correspondentiái végett — most már egy német titkárt is, név szerint *Christian Kienznert* szerződtetvén, 1694. december közepe táján[1]) (inkább 15-ike előtt, mint után) Aspremontékkal együtt, udvarostól, öreg-málhástól megindúltanak, úgy, hogy a karácsonyi ünnepeket már Patakon tölthessék.

Útközben a fejedelem valószínűleg meglátogatta Kis-Tapolcsányon vagy Szomolány várában kedves nagynénjét, a hű és szives rokon Rákóczi Erzsébet grófnőt, hogy neki fiatal hitvesét bemutassa. — Az utazás mindazáltal gyorsan történt; dec. 18-kán és 19-kén kelt bécsi és kassai levelek a fejedelemhez már *Patakra* czímeztetnek. A bécsi levélben Rákóczi Himmelpfort-utczai palotájának felügyelője Wagerer András jelenti, hogy ő Fönsége dolgozó-szobája ezüsttel vert íróasztalának egyik ládafiában tíz darab, gyöngyökkel rakott aranygombot talált, melyeknek is gondját fogja viselni. Ugyanezen levélből megtudjuk továbbá, hogy Rákóczi Bécsben léte alatt nagyértékű gyémántokat vásárolt kedves neje számára. Ugyanis Wagerer, — nyilván a fejedelemnek útja közben írt utasítására válaszolva — kérdezi, hogy az Oppenheimber Sámuel udvari bankárral („Hofjud,“) a gyémántok árában adandó *kétezer mázsa lisztről* kötött szerződésnek eredetijét, vagy másolatát küldje-e le?[2])

A másik, a kassai levél, az ottani főparancsnoktúl, a jó

---

[1]) 1694. dec. 10-kén még Bécsben ír alá egy birtokkezelési rendeletet. (Vörösvári levéltár, capsa 9. nro 7.)

[2]) „Ihro Hochfürstlichen Gnaden, dem Hochgebornen Fürsten undt Herrn Herrn Franz Georg Leopoldt Fürsten von Rákóczi etc. meinem hochgebietenden Herrn, — Patak.“ *Wagerer Andrásnak* Wienn, 18. X-bris 1694. költ levele. Kívűl Kienzner kezével rájegyezve: „Empfangen zu Post den 25-ten X-bris 1694. Den 8-ten Januarij 1695. beantwortet.“ (*Eredeti*, a kir. kamarai levéltárban.)

öreg *Nigrelli* gróftúl jött, kit alkalmasint Aspremont értesített volt eleve leutazásukról, avagy ha Ledniczének, Sárosnak mentek : útközben Kassán meglátogatták őt. E levélre, mely német nyelven iratván, a német titkár referádájához tartozott, Kienzner szokott pontosságával rájegyezte : „Eingeloffen den 4-ten Jäner A. 1695 zu *Patack*. Den 8-ten ejusdem beantwortet.“[1]) Tehát a fejedelmi család az új év ünnepét is Patakon űlte meg; sőt az egész télen s a tavasz két első hónapja folytán is legtöbbnyire ezen, a fényes és népes háztartáshoz legnagyobb kényelmet nyújtó családi várukban időztenek. Nevezetesen Rákóczi 1695. január 8., 18. és 26-kán, február 1., 2., 3., 6., 9., 23., 24. és 25-kén, martius 12-kén és april 16-kán mindig „in Arce nostra Patak“ datál;[2]) valamint Aspremont is ugyanonnét ír január 8., 27., február 24. és april 15-kén.[3])

Patakon az időt, legkivált a farsangot, víg és népes lakomák tartásával s a körűlfekvő uradalmak területein rendezett nagyszerű vadászatokkal múlatták el.[4]) A mi mellett azonban a birtokrendezési, gazdasági teendők elintézésére is szorgalmas gond fordíttatott, mint már magok az iménti dátumokat tartalmazó jószágos ügyi rendeletek kiadása eléggé mutatja. Ezekre pedig annálinkább szükség volt, minthogy az uradalmak főkormányzatában változás állott be; név szerint, a Kollonics idejében s még azután is jó darabig működött jószágkormányzó *Klobusiczky Ferencz*, báróvá és kir. személynökké neveztetvén ki :[5]) az összes Rá-

---

[1]) *Eredeti levél* a kir. kam. levéltárban, „Monseigneur le Prince de Ragozzy â presentement“ czímmel.

[2]) Az utólsót kivéve, minden dátum a vörösvári capsa 9. nro 7. alatt őrzött gazdasági prothocollumban foglalt rendeletekből vétetett, az april 16-iki kelet pedig Körössy György új conventiós-levelée, melyről láss mindjárt alább.

[3]) A három első, Aspremont s. k. aláirott rendelete Pap János makoviczai inspectorhoz, a tábornagy apródjának (ephebus) *Berzeviczy Ádámnak* az utasítások teljesítését igazoló bizonylataival; a negyedik pedig *Körössy Györgynek* Aspremonték részéről való conventiós-levele, melyről szintén alább. (*Eredetiek*, illetőleg *eredeti fogalmazat*, a kir. kam. ltárban.)

[4]) Rákóczi Önéletrajza, 44. l.

[5]) *Klobusiczky* a szepesi kamara részére b. Vécsey Sándor ellen „Cassoviae, die 20. Junij 1695.“ kiállított peres ügyi assecuratoriáját már mint „*Liber Baro*“ írja alá. (*Eredeti*, a kir. kam. ltárban.)

kóczi-javak igazgatójává a fejedelem s nővére, illetőleg sógora, *Jantó Jánost*, volt hegyallyai szőlő- és borinspectort tették, ki is új hivatalát 1695. január 1-jén vevé át.[1]) És ezzel megnyílt az alkalom, hogy Rákóczi kedves hű *Körössyjét* is az eddig viseltnél sokkal bővebb jövedelmű s nagyobb hatáskörű tisztségbe iktassa, kinevezvén őt az idáig Jantó által betöltött főinspectorságra.[2]) Példáját Aspremonték is követték, úgy, hogy most az egész Rákóczi-ház bor-inspectorsága Körössy gondos kezeibe összpontosúlt,[3]) olyképen, hogy a hív ember ezután is Patak várában resideáljon, s midőn Badínyit a fejedelem vagy sógora magokkal vinnék, a családi levéltár is az ő őrizete alatt legyen.[4])

Az ilyes gazdasági intézkedésekhez járúlt még Rákóczi udvarának teljes létszámra való fölemelése. Mert az ifjú fejedelemnek most már, mint házas embernek, rangjához illő fénynyel kellett föllépnie. Körössynek — ki később szőlő- s bor-inspectorbúl Rákóczinak főkamarásává és kincstartójává lőn, 1695—1701 közötti számadási irataiból és a kir. kamarai levéltár lymbusába kerűlt több rendbeli fizetési prothocollumból, az ekkori *fejedelmi udvartartásról* némi képet nyerünk. Ezen udvartartás, természetesen, össze sem hasonlítható ama

---

[1]) *Szirmay István* kir. ítélőmester s a Rákóczi-ház bizalmas embere, — Szent-Mihálytt 1695. január 1-jén Jantó Jánoshoz szóló levelét, ennek már mint „Celsissimi Domus Rákóczianae universorum Bonorum Directori et Consiliario“ czímezi Tállyára. (*Eredeti*, u. o.)

[2]) *Rákóczi* s. k. aláírt és megpecsételt *conventiós-levele* — Patak, 1695. april 16-iki dátummal — Körössy György mint „Universorum Vinorum Nostrorum Generalis Inspector“ számára. — Érdekesnek tartjuk följegyezni, hogy Körössynek mint pataki várnagynak évi díja, 1689. és 1690-iki, Klobusiczky Ferencz akkori administrator által aláírt conventiós-levelei szerint a következő volt: készpénz 40 magy. frt; ruházatra 20 m. frt; húsra 10 frt; 2 hordó bor, bab s lencse 2—2 véka és 6 köböl búza. (*Eredetiek, gyűjteményemben.*) Ellenben Rákóczi mint bor-inspectornak ezen sokkal magasabb fizetést rendelé neki: 100 m. frt készpénz, 6 kassai köböl búza, ugyanannyi kétszeres, 10 k. köböl zab, 2 öl széna, 2 hordó bor, 2 hordó lőre, 2 sertés, bab, borsó és lencse 2—2 véka; 50 fej káposzta és 2 kősó. Utazásaira napi-díj. (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

[3]) Aspremonték conventiós-levele Körössy számára, a Rákócziéval teljesen azonos fizetés és naturálék mellett, Patak, 1695. april 15-iki dátummal. (*Eredeti fogalmazat*, a kir. kam. ltárban.)

[4]) *Rákóczi* conventiós-levele.

királyi pompájú és roppant nagyszámú udvarral, mely Rákóczit mint Magyarország vezérlő- s Erdély választott-fejedelmét 1703-tól 1711-ig, a nagy szabadságháború idejében környezé, és Európa akármelyik hatalmas uralkodójáéval fölért: mert csak a nemes ifjak („cavallérok“) társaságából, a deliás-, kapcsos- és arnót-compániákból, a zöld vadászok és franczia gyalog-granátosok osztályaiból, a két palotás gyalog-ezerből s a lovas-karabélyos, a székely kópiás- és a lovas-granátos ezredekből álló *udvari testörző-hadak* száma magában meghaladta az *ötezeret.*

Azonban ezzel szemben tekintetbe veendő, hogy Rákóczi a XVII. század utólsó tizedében még magánéletet folytatott, s ámbár származására nézve uralkodó-fejedelem volt volna: de a háborús idők mostoha viszonyai következtében ősei trónjától megfosztatván, a házának tulajdonát képező herczegségek és uradalmak kormányzását kivéve, egyéb hatalmat, nevezetesen souverain-jogokat, nem gyakorolhata. Mindazáltal sem saját nagynevű családjának, sem neje ősrégi fejedelmi házának fényét nem feledve: egy magán-életet élő souverain-házbeli fejedelemhez illő udvart szervezett maga körűl.

Hogy Charlotte herczegnő saját udvari személyzete 30 egyénből állott, azt már láttuk. Ezeken kívűl a fejedelmi udvart képezték: báró *Vissenacque Sándor-József* főlovászmester; *Edel György* udvari kapitány; *Edel János-Antal* udvarmester; *Menegatti Zachariás* kamarás; Ipoly-Kéri gróf *Kéry Ádám,* Rákóczinak udvari káplánja és gyóntatója; b. *Szirmay István,* b. *Klobusiczky Ferencz,* Lipóczi *Keczer Sándor* sárosi alispán, később fejedelmi jószágkormányzó, Okolicsnai *Okolicsányi Pál* (1697-től kezdve *Okolicsányi Mihály*) jogügy-igazgató, és *Jantó János* az uradalmi javak kormányzója, mint *udv. consiliáriusok,* a kik ha nem voltak is állandóúl az udvar körében: mindazáltal, a Rákóczi-ház meghitt főemberei lévén, a fontosabb ügyek az ő tanácsaik kikérése után s közreműködésökkel döntettek el; továbbá *Körössy György* kincstárnok és hegyallyai generális-borinspector; *Badínyi János* családi levéltárnok, kinek holta után *Kolosváry András* lett hivatali utóda 1698-ban; *Vélics Zsigmond* latín, *Kéry János* magyar és *Kienzner Keresztély* német tit-

károk, — *Viola Ádám* s *Mihályi János* iroda-tisztekkel és nehány irnokkal; *Freyssing János-Antal* udvari mérnök és építész; *Wagerer András* bécsi palotafelügyelő; *Schick János* csuhadár (ruhatárnok;) a fejedelem belső szolgálatára rendelt, leginkább Sáros, Zemplén s Bereg-megyei nemes ifjakból álló udvari *bejárók és apródok*, szám szerint hatan, kik közé tartozott *Berzeviczy Ádám*, a ki előbb Aspremont gróf mellett szolgála, de utóbb Rákóczinak példás hűségű udvarnokává lőn, s a német-újhelyi menekűlést is előmozdítá; azután az alsóbbrendű személyzet: konyhamester és konyhairnok, kulcsárok, asztalterítő, pohárnok, ajtónállók, udv. trombitások, kürtösök, dobosok, s egyéb liberiás zenészek, borbélyok, szakácsok, czukrász, kukták, sütők, egy egész sereg udv. liberiás inas, vadász, lovász, csatlós, kocsis, társzekerész, fullajtár, czímeres futár, puskatöltők, kopófalkász, madarász, peczér; udvari mesteremberek: ú. m. ötvös, hímzők, varrók, szabók, czipészek, mosók, szíj- és nyereggyártó, sátormester, bognárok, kovácsok, asztalosok, stb., több mint 80 személy. (Az uradalmak nagyszámú gazdasági tisztviselőit és a várnagyokat nem soroljuk ez udvariak közé.)

Mind ezen, elég számos udv. személyzeten kívűl Rákóczi még, mint souverain jogú-fejedelem, *saját testőrséget* is tart vala, 44 főből állót. Ebből 12 magyar palotás-hajdú volt, *Győri Mátyás* tizedes alatt; 6 zöld vadász és 26 lovas karabélyos, dragonyos testőr, *François Rochéfort* nevű lotharingi franczia őrmesterrel s egy magyar káplárral. Ez a 26 lovas régi katona, Európa számos nemzetének keveréke vala; mert volt köztük több franczia, sokféle német, úgy lengyel, magyar, svéd, szilezíta, cseh, horvát, tót, orosz, sőt még savoyard is. E testőrség, mint Körössy számadási jegyzékeiből látható, még Rákóczi német-újhelyi fogsága idejében is fennállott; 1701. június 30-kán Patakon kapták ki fizetésöket.[1]) A lovasokat Körössy hol karabélyosoknak, hol dragonyosoknak nevezi: jelűl, hogy mind karabélyokkal, mind dragonyokkal („hegyestőr") föl voltak fegyverezve.

Csak e rövid vázlatból is látható, hogy ennyi udvarnép

---

[1]) *Körössy György* számadási iratainak töredékei gyűjteményemben, és *udv. prothocollumok* a kir. kam. ltárban.

(összesen 150—160 fő) tartása, fizetése, ruházása, bizony tetemes összegekbe került, — de hát az óriási Rákóczi-vagyon mindezt könnyen megbírta; csak a megszállott családi várakban német helyőrségek ne uralkodtak s a jobbágyokra a Kollonics-féle, Magyarországot koldússá, rabbá, azután németté és végre katholicussá tenni czélúl kitűzött törvénytelen rendszer súlyos nyomása, a *„kemény portiózás“*, és az idegen katonaság örökös zaklatásai ne nehezültek volna!

Ezek az utóbbi bajok keseríték meg Rákóczinak hazájában az életet. Színről színre látta honfitársai igazságtalan elnyomatását, naponként hallá a soldatesca zsarnoki önkényének áldozatúl odavetett nép senki által meg nem orvosolt panaszait, — sőt a munkácsi, tokaji és ónodi várait egészen elfoglalva tartott s Pataknak és Ecsednek erődítvényeit, kapuit s laktanyáit szintén megszállott császári helyőrségek parancsnokaitól földesúri jogaiban maga is úgy szólván mindennap sérelmeket szenvedett, míg jobbágyai a fékte- len katonaság által szemei láttára vérig kínoztattak.[1]) Örökös váraiban, ősi lakó-helyeiben sehonnai idegen zsoldosok ilyetén hatalmaskodásait tapasztalni, kimondhatlanúl nehezére eshetett s esett is a szabad fejedelmek büszke ivadékának, kinek ereiben magyar vér és nemes vér pezsgett. Annál nehezebben tűrhette pedig Rákóczi ezt az állapotot, mivel (alkalmasint Nigrelli útján, bizalmasan) tudomására juta, hogy e cs. várőrségek tisztei egyszersmind utasítvák a reá annyira gyanakvó bécsi udvartól, *hogy ellene kémszolgálatot tegyenek, minden léptét figyelemmel kísérjék.*[2]) Az udvar különösen azt akarta kisütni, hogy *Rákóczi, Törökországban élő édes anyjával titkos levelezésben áll.*[3]) Ezen az úton ugyanis a rémlátó bécsiek újabb Thökölyféle mozgalmak előkészítésétől tartottak.

Ilyes kellemetlen, bántó körülmények között az ifjú fejedelem, miután a helyzetet maga körül a nehány hónapi

[1]) Hist. des Révol. de Hongrie, II. 19.

[2]) „Arcis nostrae Sáros-Patakiensis inhabitatio, quia milite Caesareo praesidiata fuit, dietim apparebat mihi fastidiosior. Durum quippe videbatur mihi alium imperare videre in proprio et quodammodo a discretione praefectorum militiae dependere; quibus aliunde secrete ab aula imperatum fuerat actionibus meis invigilare.“ (*Rákóczi*, Önéletrajzában, 47—48. l.)

[3]) Hist. des Révol. de Hongrie, az id. h.

pataki tartózkodás ideje alatt behatóan kiismeré: a császári kémek leskődésén s az ottani parancsnokkal való feszült helyzet kellemetlenségein magát túlteendő, május elején *Szerencs* várkastélyába költözött, melyben nem volt német helyőrség. Június havát is itt és szomszédos ónodi uradalmában töltötte, a Harangod mezején lovagolva s vadászva.[1]) Július elején ugyan ismét Patakon leljük őt:[2]) de úgy látszik, csak rövid időre; mert azután Borsit, Dobó-Ruszkát s Munkácsot látogatta meg, — mely utóbbi helyen a német katonaság miatt nem a várba, de mindig a városon levő udvarházába s olykor a szent-miklósi kastélyba száll vala.[3]) Majd a császár parancsára lőporral fölvettetett és teljesen romba dőlt egykori szép Regécz-várához tartozó uradalma erdeiben vadászgatott; september és octóber havakat pedig Sáros-vármegyei jószágain, név szerint Nagy-Sároson és Zborón tölté.[4]) Octóber végén a szüretekre lejött a Hegyallyára;[5]) de december havában, továbbá az 1696-ik évi január első felében, úgy február közepén ismét Sáros-vármegyei jószágain, úgymint Nagy-Sároson és Zborón, valamint Bártfa és Eperjes sz. kir. városokbeli házaiban tartózkodék.[6]) Eperjesi piaczi háza még ma is álló s csak nehány év előtt renovált palotaszerű

[1]) Rákóczi 1695. május 10-kén, továbbá június 19., 21. és 25-kén „in Arce nostra Szerencs" ad ki jószágigazgatási rendeleteket és intéz bécsi ügyvivőjéhez leveleket. (Vörösvári levéltár, capsa 9. nro. 7. és capsa 2. fasc. 3.)

[2]) Rákóczi 1695. július 1-jén Patakon datál. (Vörösvártt, capsa 9. nro 7.)

[3]) U. o. — Nem érdektelen megjegyezni, hogy a Rákóczi-ház drága bútorai, s ezek között tömérdek művészi szövésű gobelínek és persa szőnyegek Sáros-Patak várában tartatván, valahová az udvar utazott: e „*házöltözeteket*" (a mint jellemzően nevezték) társzekerek vitték előre, és az illető kastély vagy udvarház termeinek falait gobelínekkel aggatták s padolatát keleti szőnyegekkel vonták be mire a fejedelem odaérkezett. Ekként mindenhol egyforma pompa környezé.

[4]) Rákóczi 1695. sept. 18. és 20-kán Nagy-Sároson, s oct. 15-kén, — bizonyára Zboróra vagy Zborórúl való utjában — Bártfa városában keltez gazdasági utasításokat. (Vörösvártt, az id. h.)

[5]) Mihályi János, a fejedelem udvari cancelláriájához szerződtetett ifjú conventiós-levele, Rákóczitól „in Arce Nostra Sáros-Patak, die 1. Novembris 1695." dátum alatt s. k. aláirva s megpecsételve. (*Eredeti*, gyűjteményemben.)

[6]) 1695. 15., 16. és 20. Decembris „in castello nostro *Zboró*"; 1696. jan. 14. „in Libera Regiaque Civitate *Eperjes*"; 1696. febr. 16. *Bartphae*. (Rákóczi-féle dátumok Vörösvártt, az id. h.)

szép épület, melyben főként a megyei gyűlések alkalmával lakik vala.

Minthogy pedig Charlotte fejedelemnő anyának érezé magát s lebetegedése idejét a tavaszra várták: Rákóczi azt óhajtá, hogy neje a nehéz napokban az őket igaz atyafiszeretettel, sőt mondhatni, anyailag szerető nagynénjének gr. Erdődy-Rákóczi Erzsébetnek gyöngéd gondjai alatt álljon. A grófnő abbeli szíves meghívására tehát, hogy az ifjú fejedelemasszony elsőszülöttét az ő kis-tapolcsányi kastélyában hozza világra, — a fejedelmi család Sárosbúl a jó szánutak felhasználásával, még 1696. január közepén Bars-megyébe Kis-Tapolcsányra utazott, a hű Keczer Sándor sárosi alispántól is követve.[1])

Ez időtájban történt, hogy a Hesseni Károly fejedelem hitvese által leánya mellé udvarmesternőűl adott vén német debella, úrnőjének féltékenységét férje irányában holmi alaptalan besúgdosásokkal felköltötte, a mi Rákóczinak sok kellemetlenséget okozott.[2]) E körülmény szülte azután azt, hogy a méltatlanúl gyanúsított fiatal férj, az ideges és féltékenykedő fejedelemnő iránt egy időre kissé meghidegűlt, s első szerelmének emlékei megint fellobbantak szívében. Ellenállhatlanúl űzte őt a vágy Bécs felé, újra láthatni azt a nőt, a kit kora ifjúságában oly nemes idealizmussal szeretett; és ezért a császári székvárostól nem épen oly messze fekvő Kis-Tapolcsányról, elnehezűlt nejét ott hátrahagyva, holmi családi ügyek ürügye alatt többször felrándúlt Bécsbe, — de a mint írja, ama hölgy közt és közte, a legszentebb kölcsönös vonzódás érzelmeit kifejező bizalmas beszélgetéseknél semmi egyéb nem történt, ezen újabb találkozásaik alkalmával sem.[3])

---

[1]) Hogy Rákóczit ezen útjában Keczer Sándor is elkíséré: világosan említi *Rákóczi Erzsébet* grófnőnek egy 1696-ban kelt, különben tüzetesebb dátum nélkűli hosszabb jegyzéke. (*Egykorú más*, gyűjteményemben.)

[2]) L. *Rákóczi* Önéletrajzát, 44. l.

[3]) *Rákóczi*, Önéletrajzában, 46. l. — A fejedelemnek első ilyen felrándulása Kis-Tapolcsányról Bécsbe 1696. január végnapjaiban történt; ugyanis fennmaradt egy, nejéhez Bécsből 1696. február 1-jén sajátkezűleg, német nyelven, de magyar betűkkel irott levelkéje, melyet is curiosumképen betűhíven itt közlünk: „Wienne, 1. Februar 1696. — Mejn engl, berichte, dass ich gestert gliklig hiher angelanget bin; vejl ich nicht habe können nach mejn mejnung

Azonban 1696. május vége felé Kis-Tapolcsánytt szerencsésen végbe ment a várva várt családi örvendetes esemény: Charlotte-Amelie herczegnő fiúgyermeket szűlt; s az apai öröm Rákóczi szivének ismét visszaadá a wanfriedi vén boszorka gonosz pletykái által feldúlt nyugalmat és megzavart házi boldogságot. — Az újszülött kis herczeg keresztapaságát Leopold császár vállalván el, az keresztapja tiszteletére *Leopold* s még egy csomó melléknevet kapott. Rákóczi ugyan Önéletrajzában csak *Leopold-György* néven említi e csecsemőt:[1]) de viszont ugyanő 1697. július 21-kén, a Rákóczi Erzsébet által alapított kis-tapolcsányi „Karmel-hegyi Mária-társulat“ tagjai közé teljes nevével ekkép írta be sajátkezűleg fiát: „*Leopoldus Ludovicus Georgius Josephus Antonius,* junior Princeps Rákóczi.“[2])

E fiúgyermek születését Rákóczi nemcsak a bécsi udvarnak, úgy saját és neje rokonainak: hanem, mint a római birodalom fejedelme, valamennyi német birodalmi uralkodónak notificálá, mindjárt a születés utáni napokban, Kis-Tapolcsányról. Leveleire aztán június hó folytán mindenfelől érkezének az üdvözlő és szerencsekívánó válaszok, melyek közűl nehányat, jellemzetes mutatványokként, mint-

---

forgestert anlangen, bin ich also in hofnung, sie umb ginftige montag seen; nejes könne nics (így, *nichts* helyett) berichten, wejl alle die ich vejs, gar lang wéren zu beschrejben; berufe mich also auf mindlije (mündliche) bericht. Mejn Frau svester, der Printz fom Nassau-sigen, (így) die Grafin fan Suches (Souches) die frejle fan pestovitz (?) befelen (empfehlen) sich ihnen und vintzen (wünschen) sie balt seen; vie mich auch in dero genad befehle umb (und) ferblejbe, mejn engel, ihr gehorsomster diener in ol (allen) *F. P. Rákóczi m. p.*“ Külczím: „A Son Altesse Madame Madame la Princesse Charlotte, Princesse de Rákóczi, nee Landgrave d'Hessen-Rejnfels. — A Tapolcsán.“ P. H. (*Eredeti, gyűjteményemben.*) Íme, ilyen volt Rákóczi Ferencz német nyelvbeli jártassága! Később mind nejével mind nővérével rendesen francziáúl levelez vala. — Hogy e bécsi útjából Tapolcsányra visszatérése után, talán valami fontos megyei gyűlés végett Sárosba rándúlt: mutatja a vörösvári gazdasági prothocollum 1696. febr. 16-iki *bártfai* keltű rendelete. Ugyanez a prothocollum egy „1696. Mensis — Aprilis *Viennae*“ dátumú fejedelmi utasítást is tartalmaz, a mi Rákóczinak egyik újabb bécsi excursiójára emlékeztet.

[1]) „Uxor mea in Castello Kis-Tapolcsány consanguineae meae Comitissae Erdődyanae prolem masculum edidit, qui Imperatore Leopoldo compatre, *Leopoldi-Georgii* nomen in sacri baptismatis fonte sortitus est.“ 45. l.

[2]) L. *Századok*, 1871-ik évi folyam 430—431. l.

hogy bennök a külföldi uralkodók Rákóczit, a bécsi udvar scrupulusaival nem törődve, mint magokkal egyenrangú „*kedves testvért, rokont és barátot*“ szólítják és ismerik el, — röviden, íme, ismertetünk.

A pompaszerető *III. Frigyes* brandenburgi választó-fejedelem s később porosz király, „Gegeben zu *Potsdam*, den $\frac{6}{16}$-ten Junij, 1696.“ keletű válaszát Rákóczi fejedelemhez így kezdi: „Unsern freundlichen Gruss und was wir mehr liebes und gutes vermögen zuvor, *Hochgeborner Fürst, freundlicher, lieber Oheimb!* Wir haben Ewer Liebden Schreiben von 28-ten Maij erhalten, und daraus die glückliche Geburt des von dem Höchsten deroselben geschenckten jungen Printzens gar gerne vernommen.“ Ezután igen szivélyesen gratulál a családi örömhez, és kívánja Rákóczinak, hogy atyai szivének a most született ifjú herczeg napról napra növekedő örömeket okozzon „und dermahleinst eine Zierde und Stütze Ewer Liebdens fürstlichen Hauses werden möge. — Wir verbleiben deroselben zu allen Freund-Oheimblichen Gefälligkeiten jederzeit geflissen,“ stb. Következnek a czímek és a s. k. aláírás: „Von Gottes Gnaden Friederich der Dritte, Marggraff zu Brandenburg; des heyligen Römischen Reichs Ertz-Cammerer und Churfürst; in Preussen, zu Magdeburg, Cleve, Jülich, Berge, Stettin, Pommern, der Cassuben und Wendte, auch in Schlesien zu Crossen Hertzog; Burggraff zu Nürnberg, Fürst zu Halberstadt, Minden und Camin, Graff zu Hohenzollern, der Marck und Ravensberg, Herr zu Ravenstein und der Lande Lawenburg und Bütaw, etc. — Ewer Liebdens Gutwilliger Oheimb:

Friederich Churfürst, m. p.“[1])

A porosz királyság megalapítójának e válaszánál, a versaillesi Liselotte szellemes nagynénjének s nevelő-anyjának, férjezett hannover-braunschweig-lüneburgi, született pfalzi választó-fejedelemnő *Zsófia* herczegasszonynak levele még érdekesebb, annyiban, mert megtudjuk belőle, hogy a gyer-

[1]) *Eredeti*, egész íven írt s a vál.-fejedelem s. k. aláírásával és pecsétével megerősített levél, gyűjteményemben. Külczíme: „Dem Hochgebornen Fürsten, *unserm freundlichen lieben Oheimb*, Herrn *Frantz Fürsten von Rákóczy* de Felseő-Vadász. — Klein-Topoltschan.“ P. H.

mek keresztanyjáúl Rákóczi, a császári keresztszülők mellett, ezen Európaszerte tisztelt fejedelmi hölgyet, Stuart I. Jakab angol király unokáját és I. György szintén angol király s hannoveri választó-fejedelem anyját választá. Zsófia herczegnő, mint néhai Rákóczi Zsigmondnénak, Pfalzi Henriettának testvérhuga, rokoni örömmel fogadá el a komaságot, s meleg barátságát és mindenekben való szolgálatkészségét jövőre is ajánlva, ekkép válaszola:

„Unsern freundlichen Gruss, etc. Hochgeborner Fürst, besonders lieber Freundt! Ewrer Liebdens an Uns abgelassenes Handt-Schreiben vom 28-ten passato, haben Wir woll erhalten. — Wir erfreuen Uns nicht allein mit deroselben über die glückliche Entbindung ihro Frau Gemahlin Liebdens, und Genessung eines jungen Printzen: sondern nehmen es als ein Zeichen ihro Uns zutragenden besunderen Affection, dass Ewrer Liebden Gefallen nehmen wollten, negst Ihrer Kayserlichen Majestät, *Uns zu diesen jung gebornen Printzen zu einer Gevatterin zu erwehlen.* Und gleich wie Wir zu forders von Hertzen wünschen, dass dieser Printz zu Ewrer Liebdens vollkommenen Vergnügligkeit möge erwachsen: also wird Uns zu grosser Satisfaction gereichen, wen Wir demnegst Gelegenheit haben werden demselben sowoll als Ewrer Liebden erweisen können, wie Wir deroselben zu angenehmen Diensten stets geflissen. — *Hannover*, den 15-ten Junij 1696.

Von Gottes Gnaden, Sophia Hertzogin und Churfürstin zu Braunschweig und Lineburg, etc. Geborne aus Churfürstlichen Stamm der Pfaltz-Graffen beym Rhein, Hertzogin in Bayern. Ewrer Liebdens

(sajátkezűleg)
dienstwillige Freundin und Gevatterin
Sophie, Churfürstin m. p.“[1])

Mind Frigyes porosz királynak, mind pedig Zsófia fejedelemasszonynak Rákóczi irányában már e leveleikben tanúsított meleg baráti érzűlete megmaradt évek múlva is; úgy,

[1]) *Eredeti*, egész íven irott levél, s. k. aláírással és pecséttel, gyűjteményemben. Külczíme: „Dem Hochgebornen Fürsten, Unsern besonders lieben Freunde, Herrn Frantz Fürsten von Ragotzky. — Klein-Topoltschan.“ P. H.

hogy midőn az ifjú fejedelmet Lipót császár 1701-ben a német-újhelyi börtönbe hurczoltatva, ugyanott 30 év előtt kivégeztetett nagyatyja sorsára juttatni törekszik vala: a Rákóczi-ház iránt szintén őszinte jó hajlamokkal viseltető III. Vilmos angol király és a mainzi választó-fejedelem mellett, épen a berlini és hannoveri udvarok valának azok, kik a császár vérengző czélzatai ellen tiltakozva, bécsi követeiket a hazája jogai védelméért szenvedő Rákóczi kiszabadítása érdekében mindent elkövetni utasították.[1])

Végre a közelebbi rokonok közűl megemlítjük Aspremont Ferdinánd-Gobert gróf nővérei egyikének, özv. *Souches* grófnénak „Wien, den 9. Junij 1696.“ kelt válaszát, melyben „Durchläuchtiger Hochgeborener Fürst!“ megszólítás után tudatja, hogy leveléből kiváló örömmel értette, „dass Ihr Frau Gemahlin Ihnen ein Sohn gebracht, — welches mich höchst erfreuet.“ Szerencsét kíván a családi áldáshoz.[2])

Charlotte fejedelemasszony a gyermekágyból fellábadván, b. Hellenbach János-Godofréd nagyhírű selmeczi orvos és a többi kezelő orvosok tanácsából, erősbödés végett a Kis-Tapolcsányhoz közel, Selmeczbánya felé fekvő *vihnyei fürdőbe* utazott. Ezen kies vidékű ásványforrás női bajok gyógyítására ma is igen hatékonynak ismertetik; akkor sem tagadá meg jó hirét: a fiatal herczegnő nehány heti fürdőhasználat után előbbi erejét, egészségét teljesen visszanyerte.[3])

Míg ő itt fürdőznék: férje július elején nehány napra, birtokügyi fontosabb teendők elintézése végett a Hegyallyára rándúlt, a hol őt, — név szerint Sáros-Patakon — 1696. júl. 4-kén találjuk.[4]) Azonban csakhamar visszatérve Vihnyére: jó nagynénjétől búcsút venni, nejével együtt Kis-Tapolcsányra ment. Itt a hű nagynéni is örömmel látta, hogy a virágzó szépségű kis hesseni menyecske ismét tökéletesen fölépűle;[5]) hanem az nem tetszett egyiköknek sem,

[1]) *Horváth Mihály*, Magyarorsz. Tört. VI. 284—285. l.

[2]) *Eredeti levél* a kir. kamarai levéltárban. Aláírása: „A. Gräffin R. de Souches, geborene Gräffin von Aspermont R. Wittib m. p.“

[3]) *Rákóczi*, Önéletrajzában, 47. l.

[4]) Gazdasági prothocollumbeli rendelet kelte. (Vörösvártt, capsa 9, nro 7.)

[5]) *Gr. Erdődy György* levele Pozsonybúl, 29. Julij 1696. nejéhez Rákóczi Erzsébethez Kis-Tapolcsányra: „Nem kétlem, szerencsésen eddig Kis-Tapol-

hogy az újszülött herczegecske, a ki nagyon gyönge gyermek volt, mindegyre betegeskedék. Azt végezték tehát, hogy a kisdedet Selmeczen Hellenbach orvosi ápolása alatt hátrahagyják, s csak magok fognak leutazni uradalmaikba. Így tőnek.[1]) Rákóczit — nejével — 1696. augustus derekán a Hegyallyán, nevezetesen e hó 17-kén Tállyán, őszre kelve pedig, ú. m. október 6-kán nagy-sárosi kastélyában leljük.[2]) Innét azonban az időközben Hellenbach curája alól kikerült fiacskájokkal nemsokára Bécsbe utazának,[3]) a hová Rákóczi ipa, Hessen-Rheinfelsi Károly fejedelem és neje, leányuk, vejök s kis unokájuk látására érkezendők voltak.

Hesseni Károly több hetet töltött Rákóczinak Himmelpfort-utczai palotájában; és Bécsben időzése alatt Leopold császár s udvara részéről egy souverain fejedelmet megillető kitűntetéssel fogadtatott. Károly, mint gondos családfő, ez alkalommal személyes befolyását érvényesíté a császárnál a végett, hogy vejének a „római birodalmi fejedelem“ czímre nézve őseitől örökölt, de a bécsi udvarnál némelyek által még mindig vitatott s Leopoldtól is császári diploma kiadásával ünnepélyesen még meg nem erősített joga valahára minden kétséget kizárólag elismertessék.[4])

A kérdés alaposabb megértése céljából, de főként azért, mert vannak egykorú vagy közelkorú történetírók, kik szerint állítólag e czímnek a cs. udvar részéről való makacs megtagadása Rákóczit élesen bántotta, *söt Leopold elleni fegyverfogásának egyik oka lett volna,*[5]) — a mi mellesleg

---

csánra érkeztél, Méltóságos Fejedelemasszont fris jó egészségben találtál, ajánlván ő Mlgának kötelességgel való szolgálatomat,“ etc. (*Eredeti*, gyűjteményemben.)

[1]) L. Rákóczi Önéletrajzát, 47. l.

[2]) Vörösvári gazdasági prothocollumbeli dátumok szerint.

[3]) Rákóczi 1696. nov. 2-kán Bécsben datál. (Gazdasági prothocollum Vörösvártt.)

[4]) L. a vörösvári Rákóczi-Aspremont-levéltár „*Principatus Francisci Rákóczi* in qüaestionem sumptus“ czímű csomagában foglalt iratokat. (Capsa 2, fasc. 3, nro 3—13.)

[5]) L. „Das Verunruhigte und wieder beruhigte Königreich Ungarn“ stb. czím alatt Köllnben 1711-ben megjelent munkát, 19—20. l. Továbbá a cs. udv. historicus jezsuita-atya *F. Wagner* „Hist. Leopoldi Magni,“ II. 737. (Bécs, 1731.) *Kollinovics* is kéziratban maradt Commentárjaiban hitelt ad e gyanúnak, melyet reáhivatkozva még újabban *Szalay L.* is osztani látszik. (Magy. Tört. VI. 48.)

mondva, teljességgel nem áll, — mi kötelességünknek tartjuk ezen több tekintetből érdekkel biró ügyet kissé tüzetesebben ismertetni, és pedig oly elsőrendű kútfők nyomán, melyek még eddig senkinek nem álltak rendelkezésére. E kútfők: Rákóczinak a mainzi érsek-választófejedelemhez mint német birodalmi örökös-cancellárhoz e tárgyban írt 1694-iki levele; az érsek válasza erre s ajánló előterjesztése a császárhoz és leirata az alcancellár Windischgrätz gróf hoz; III. Frigyes brandenburgi választó-fejedelem s porosz király, úgy szintén Pfalzi Zsófia bajor stb. herczegasszony, férjezett hannoveri választó-fejedelemnő válaszai Rákóczihoz; az ezen utóbbi részéről 1696. augustus havában a császárhoz gr. Windischgrätz birodalmi alcancellár által benyújtott terjedelmes kérvény; s a következő, szintén igen tüzetes és a kérdést kimerítőleg fejtegető három emlékirat, ú. m. 1) „*Species facti* über den Statum des Hauses *Rákóczi* und dessen Reichsfürstlichen Qualität.“ 2) „*Unvorgleichliche Deduction* über das *Rákóczische* Fürsten-Petitorium und Possessorium.“ 3) „*Examen Quaestionis:* unde et quousque comparatus sit et competat Inclytae Domui *Rákóczianae* Status aut Qualitas Principum?“ — Ezek mind a Rákóczi-Aspremont levéltárban Vörösvártt őriztetnek; végre a fejedelem két ügynökének tudósítása a bécsi udvarról, gyűjteményemben, s Rákóczinak 1700-ban ipjához irott levéltöredéke, a kir. kamarai archivumban.

A kérdés lényegét különösen a három terjedelmes emlékirat és az 1696-iki, bővségesen (12 főokkal) indokolt kérvény fejti ki, s a Rákóczi-ház herczegeinek a „*római birodalom fejedelme*“ czímre nemzedékek óta bírt jogát, úgy a történelemből, — és pedig nemcsak a haza, hanem más államok fejedelmi házainak történelméből is merített, — valamint közjogi okadatolással megdönthetetlenül bebizonyítja. Ezen éles logicával írt nagyérdekű fejtegetések méltók volnának teljesszövegű kiadásra valamely okirattárban; mi azonban annyi helylyel nem rendelkezvén, csak a főbb indokok rövid érintésével s reassummálásával kisértjük meg a tisztán közjogi szempontból is kiváló érdekű dolgot legalább néminemű-képen vázolni.

A levelezések az ügy tárgyalásának inkább csak történelmére, mint lényegére vonatkoznak, mint látni fogjuk.

Emlékeznek t. olvasóink, hogy Kollonics, a császár meghagyására a gyermek Rákóczit csehországi jezsuitáival nem fejedelemnek, hanem *„fejedelmektől származott grófnak“* czímeztette; valamint emlékeznek a magyar udv. cancelláriáról később kikerült hivatalos okiratokra, nevezetesen az olaszországi utazás előtt gr. Batthyányi Ádám részére adott főinspectori megerősítő-levélre, továbbá a Rákóczit 1694. martius 9-kén teljeskorúnak nyilvánító kir. decretumra is: mily czélzatosan kerültetik ezekben a fejedelmi czím megadása II. Rákóczi Ferencz számára, kinek csak ősei, atyja, említtetnek s ismertetnek el fejedelmek gyanánt. Rákóczi — a kinek különben a fejedelmi czímet, mint láttuk, királyok, született fejedelmek, bel- és külföldi hatóságok, cs. tábornokok, stb. megadták, — a cs. udvar és udv. cancellária ama kicsinyes kötekedéseivel kezdetben nem sokat törődött; hanem midőn megnősült, végképen tisztába akará hozni a dolgot az udvarral, már csak nejének előkelő régi fejedelmi családja tekintetéért s leendő utódaikért is. Mert, ha fejedelmi rangja a cs. udvar által csak féligmeddig van elismerve: ünnepélyes fogadtatások stb. alkalmával, az akkori rettentően szertartásos világban mindúntalan előkészíttethettek volna a Rákóczi-háznak a cs. ministerek közt mindenha bőven találkozó rosszakarói által olyféle bosszantások, melyek a fejedelemre és hitvesére kellemetlenek s a dicsőséges Rákóczi-névre lealázók, sértők lesznek vala.

Rákóczi ezeket törekedett megelőzni, s egyszersmind utódai souverain-jogát a czím- és rangkérdés végleges tisztábahozatalával biztosítani. Jól tudta ugyanis, hogy a császárt és udv. cancelláriát e dologban, házának s a magyar nemzetnek ama rosszakaró kisebbítői (Kollonics, Kinsky, stb.) nem valódi igazságon alapúló okokkal, (mert ilyenek nem léteztek,) hanem irígységgel teljes lelkeikben szőtt fondorlatokkal és alap nélküli ürügyökkel vették reá az őt jogosan megillető fejedelmi czímnek nem *megtagadására* (mert ennyire menni még Leopold is átallá,) hanem csak *szándékos mellőzésére*, s így mintegy kétségbevonására. Ki akará tehát mutatni jogait alaposan; s az ehhez kívántató segédeszközök megszerzése ügyében az első lépést, a mennyire tudjuk, házassági útja közben, 1694. aug. 24-kén tette meg: e napon

írván Bádeni Lajos táborából a birodalmi főcancellár mainzi érseknek, a Rákóczi-ház 1645-iki római birodalmi fejedelmi diplomája fogalmazatának stb. kikerestetése végett.[1]) Ezt követték a további lépések, midőn már mint Hessen-Rheinfelsi Károly veje, 1694. oct. 10-kén Frankfurtból szintén az említett érsekhez, — továbbá a családjával rokonságban állott rajna-pfalzi választó-fejedelmi ház ezen időbeli fejéhez Zsófia hannover-braunschweigi választó-fejedelemnőhez, — végre az őseivel szövetséges „Grosser Churfürst“ fiához, III. Frigyes brandenburgi választó-fejedelemhez fordúlt leveleivel. Minő eredménynyel? látni fogjuk.

Rákóczi örökös-fejedelmi méltóságának s név szerint római birodalmi fejedelmi rangjának eredete és jogfolytonossága, mint az idézett emlékiratok bőven kifejtik, — a következő. Őt kétfélekép is megilleti az örökös fejedelmi rang: apai és nagyanyai, *Rákóczi-* és *Báthory-ágon*; amott *három* uralkodó-fejedelem egyenes őse van, emitt *öt*. — Azonban az indokolás nem ezeknél kezdi, hanem a legrégibb időkön. Családja mindkét ágon nagy nemből való és ősrégi; hiteles származékrendi táblázatok melléklésével hivatkozik arra, hogy a *Báthory* királyi és fejedelmi, a *Rákóczi* fejedelmi, a Ráthold nemzetségből származó *Lorántffy* és *Zeleméry* (Kamarás de Zelemér) nagy nemzetségek jogainak örököse egyedül ő és nővére. Szintén genealogiai tabellákkal igazolja, hogy ő, mint *Báthory Zsófia* fejedelemasszony unokája, — illetőleg mint Báthory István király hasonnevű unokaöcscsének s *Kostka* Katarína-Zsófia pomeráni palatinának dédunokája, — a hg. *Radziwillek*, a gr. *Sagreskyek* (Zagreczky) és *Sieniawskyak* vére, s a *Palaeolog*-házból való *byzanti császároknak* női ágon vér szerinti *egyenes utóda*.[2]) A Báthory-nemzetség az ő nagyanyjában, összes jogaiknak örökösében kihalván: ezeknek minden bírt igényeik a Rákóczi-házra szállottanak át a közjog alapelvei szerint, a mint erre Német-, Franczia-, Spanyol- és Olaszország fejedelmi s grófi házainak történetéből száma nélkűl való analog példát lehet fölhozni.

---

[1]) L. a mainzi választó-fejedelem 1694. decemberi válaszát alább.

[2]) „Species Facti über den Statum des Hauses Rákóczi und dessen Reichsfürstlichen Qualität.“ (Vörösvártt, capsa 2, fasc. 3, nro 11.)

De másként is, ámbátor a Báthory-ház immár elenyészett: épen a Habsburg-házhoz volna legkevésbbé illő és méltó, hogy az utólsó Báthory-leány unokájától megvonná jogait ama fényes családnak, *a melynek egyedül köszönhetik a Habsburgok, hogy ma Magyarország trónusán ülnek.* Ezt maga elismerte I. Ferdinánd király, Báthory István nádorhoz intézett s a Rákóczi-ház archivumában meglévő sajátkezű levelében, hálásan emelvén ki, hogy az ő, Zápolya I. János ellenében magyar királylyá lett megválasztatását egyedűl a nevezett nádor vitte ki, — a mint ugyanezt bizonyítják minden egykorú évkönyvek és historiák.

Ferdinánd továbbá a Szolimán császárral Zsigmond lengyel király közvetítése mellett kötött békében Erdélynek a magyar koronától való különszakadását, és e tartománynak jogszerű uralkodójáúl a Zápolya János király fiát János-Zsigmondot ünnepélyesen elismeré. Ennek halála után örökösödék a rendek szabad választási jogával a fejedelemségben Báthory István, kivel — úgy a többi Báthoryak és Rákócziakkal, mint az ausztriai ház által is elismert törvényes uralkodókkal, — a Habsburgoknak annyi kötésük, szerződésük, ügyletük volt. Báthory István lengyel királylyá választatván, Erdélyben Báthory Kristóf, András, és csakhamar *Báthory Zsigmond* örökösödék. És itt jogi szempontból más oldalról is különösen fontossá válik a dolog. Mert Báthory Zsigmondnak Rudolf császár nemcsak hogy saját hugát Mária-Krisztierna főherczegnőt adá feleségűl: hanem Prágában 1595. január 28-kán kelt és a birodalmi cancellária által tényleg kiállított ünnepélyes diplomájában a *„római szent birodalom fejedelme“* czímével feldíszíté, s *az Imperium nyolczadik választó-fejedelméűl decretálá őt;* a mely helyet aztán Zsigmond holta után a bajor fejedelem nyert vala el.[1]) Báthory Zsigmond, s trónutódai Bethlen Gábor és I. Rákóczi György, (miként egykor Zápolya János-Zsigmond,) a német birodalomhoz tartozó Oppeln és Ratibor herczegségeket is bírták, souverain-joggal.

A Báthory Zsigmond fejedelmi diplomájában bennfoglaltatik, hogy Rudolf császár őt, „Affinem suum, *cum Po-*

---

[1]) *„Examen Quaestionis,“* etc. (Vörösvártt, capsa 2, fasc. 3, nro 13.)

steris masculis et foeminis in infinitum, Principatu Sacri Romani Imperii donavit," — a mely méltóság azután „*more cooptationis*" átszármazott Erdély későbbi fejedelmeire. Név szerint mindjárt a Báthory Zsigmondra következett *Bocskay István* az 1606-iki bécsi békekötés „*Ratione tituli*" pontozatában biztosította magának Rudolftól mindazon czímek viselhetését és elismertetését, a melyekkel elődje élt. („Ratione tituli conceditur ei is, quem Sigismundus Báthory habuit, ut nimirum se *Principem Imperij*, Transylvaniae, Siculorum Comitem et Partium Regni Hungariae Dominum nominare possit.")

De mielőtt ezen második, „cooptationális" eredetű s békekötési végzésekkel újra meg újra megerősített jogczímet tovább fejtenők: érintenünk kell az emlékiratoknak a tisztán Báthory-vérségi első jogczímből vont abbeli következtetését, hogy mivel a Báthory Zsigmond római birodalmi fejedelemségről szóló diplomájában e méltóság világosan ki van terjesztve *a Báthory-ház leányági utódaira is:* tehát II. Rákóczi Ferenczet az, mint a Báthoryak utólsó egyenes örökösét, s mint a család várait önként a császári hatalom alá adott buzgó katholika Báthory Zsófia fejedelemasszony unokáját, már egyedűl ennélfogva is megilleti, és méltányos, hogy megillesse.

Ám ettől eltekintve, még erősebb, még kétségtelenebb az apai, *Rákóczi-ágon* szerzett jogalap. Bocskay példája szerint *Bethlen Gábor* is kikötötte magának II. Ferdinánd császártól 1622. a nikolsburgi békeokmányban a „római birodalmi fejedelem" czímet, s mint ilyen nyerte azután nőűl a brandenburgi választó-fejedelem leányát, Katalín herczegnőt. Bethlent Erdély trónján *I. Rákóczi György* követte, kinek már atyja *Rákóczi Zsigmond* volt 1607-ben erdélyi fejedelem: de ő csak az ország belbékejéért *és magának Rudolf királynak hozzáintézett többszörös kérelmeire* vállalá fel rövid időre az uralkodás gondjait, melyek elűl nemsokára a magánéletbe vonúlt. Mit Rákóczi Zsigmond rövid uralkodása alatt elmúlasztott, t. i. családját az erdélyi trón és a fejedelmi czím birtokában meggyökereztetni: azt erős észszel s hatalmas kézzel véghez vivé fia *I. György*, 18 évi győzelmes országlása alatt, és pedig két oldalról is. Ugyanis Erdély azon időben két hatalmas császárnak: a töröknek és a rómainak birodalmai

közé lévén ékelve, a fejedelmeknek szükség volt magokat mindkét részről biztosítani. Rákóczi György először a törökkel végzett. Itt aztán a cs. titkos levéltárból dolgozott udv. historiograph *Gualdo*, a velenczei senator és jeles diplomata *Sagredo*, *Helvicus* stb. egykorú történetírók műveiből vett idézetekkel előadatik: mint verte meg I. R. György a zavargó Bethlen Istvánt pártfogolt budai és temesvári pasákat, s mint kényszeríté a persa hadjárattal elfoglalt szultánt nemcsak arra, hogy őt Erdély törvényes uralkodójáúl élte fogytáig békén hagyja: hanem arra is, hogy fia *II. György* számára a fejedelmi jelvények Konstantinápolyból már atyja életében megküldettek, és *a Rákóczi-ház örökösödési jogát Erdély trónján, a porta athnáméval biztosította.* („... sondern auch das Fürstentumb Ihme erblich machete.")

A törökkel ekkép tisztába jővén *I. Rákóczi György*, viszont III. Ferdinánd császártól az 1644—45-iki háborút követett békealkudozásokkal megbizott Leopold-Vilmos főherczeg útján *maga és utódai részére kieszközlé*, s az 1645. *aug.* 16-*kán Nagy-Szombatban kelt békeszerződés* 5-*ik pontjába beiktattatá a „római birodalmi fejedelem" czímet.* [„Quinto, che il detto Ragozzi restasse dichiaratto Principe del Imperio." *Gualdo.*[1])] E pont a császár által 1645. december 16-kán Linczben aláírt békeokmányban bennfoglaltatik: de az 1647-iki pozsonyi articulusokba, melyekbe a linczi békének csak az ország dolgait érdeklő határozványai czikkelyeztettek be, mint családi érdekű, nem vétetett föl.

I. Rákóczi Györgynek és utódainak római birodalmi fejedelemsége, ezen 1645-iki békekötéstől kezdve, mint látni fogjuk, úgy maga az e rangot adományozott császár, mint valamennyi idegen hatalom s különösen a német birodalmi uralkodók által, természetesen, minden kétséget kizárólag elismertetett, ámbár az erről szóló formális diplomát I. György soha ki nem állíttatta magának, — a mint ezt II. Rákóczi

---

[1]) Ezt, a különben határozott császárpárti irányú és Rákóczi-ellenes 1711-iki „Das verunruhigte und wieder beruhigte Königreich Ungarn" czímű munka is említi, az 1645-iki békepontok tüzetes tárgyalásánál írván: „... es kam zu einem neuen Frieden, darinnen die Conditiones wiederholt, und noch darzu die Fürstenthümer Ratibor und Oppeln in Schlesien, *nebst dem Titel eines Reichsfürsten, dem Ragoczy abgetretten wurden.*" 7. l.

Ferencz fölszólítására a mainzi érsek a birodalmi cancellária levéltára expeditiós-könyveiből kinyomoztatá. Nem tartá pedig szükségesnek kiállíttatni két okból; először, mert a Báthory Zsigmondnak és jogutódainak 1595-ben kiadott diplomát tekintvén szerzeményi alapúl: mind Bocskay 1606-ban, mind Bethlen 1622-ben szintén fölöslegesnek tartották hasonló új diplomát adatni magoknak, megelégedtek a békepontokba való iktatással, a mely után szabadon éltenek azon czímmel; I. Rákóczi György tehát csak az ő példáikat követte. — Második oka pedig valósziNűleg az volt, hogy ő, mint két hatalmas császár és az egész világ uralkodói által elismert független fejedelem, — a római birodalmi fejedelmi czímmel, legalább önmagára nézve, nem sokat törődik vala.

De, hogy e czímet I. György halála után is mindenki, — a bécsi udvart sem véve ki, — a Rákóczi-ház tagjaira nézve teljes érvényben állónak tekinté: világosan mutatják *II. Rákóczi Györgynek* és ifjabb *Zsigmondnak* történetei. Nevezetesen, midőn II. György a lengyel hadjárat után Erdély trónjáról lemondván, egy darabig magyarországi váraiba visszavonúlva, magánéletet élt: azért vele a cs. udvar ezen időben is mint *fejedelemmel* állott viszonyban; mikor pedig az erdélyi fejedelemséget újból fölvévén, 1659-ben a császárral szövetségre lépett: a közte s gr. Oettingen és Kurz cs. biztosok közt ez év jún. 30-kán kötött s a m. kir. udv. cancellária által I. Lipót megerősítésével kiadott szövetséglevél 4. §-ában világosan biztosíttatott számára, hogy, ha a török ellen folytatott háborúi következtében Erdély trónját és magyarországi várait netalán elveszítené, — tehát azon esetre Rákóczi neje (Báthory Zsófia) és fia *I. Ferencz*, *„mint már különben is a római birodalom fejedelmei,“* császár ő Fölsége örökös-tartományaiban fognak fölvétetni és rangjokhoz méltó kárpótlásban részesíttetni.

Rákóczi Zsigmondnak (I. György ifjabb fiának) esete pedig a következő. Ő, mint másodszülött, nem volt uralkodó, sőt a trónra még másod sorban sem vala igénye: mivelhogy II. Györgynek már 1645-ben fia született, a trónörökös és fejedelemmé be is iktatott I. Ferencz. S mégis, midőn e Zsigmond és a rajna-pfalzi választó-fejedelmi házból való *Henrica* herczegnő között 1651-ben házasság kötteték:

a II. Rákóczi György és más részről a pfalzi választó V. Frigyes (cseh király) által aláirt házassági szerződésben Rákóczi Zsigmond „*a római birodalom fejedelme* s munkácsi herczeg“ („Sacri Romani Imperii Princeps et Dux Munkácsiensis“) czímen említtetik, és ekként notificáltatott a házasság úgy a bécsi, mint a németországi udvaroknak. — Világosan bizonyítja ez a példa, hogy az 1645-ben I. Rákóczi György által szerzett római birodalmi fejedelmi czím nem volt csak az ő személyére szóló: hanem igenis, fiaira és azok maradékaira, házának valamennyi tagjára átöröklő; mert hiszen Zsigmond a Rákóczi-háznak csak „*cadet*“-je vala. Ha ez minden kétségen kívűl így nem volt volna: az Európa első uralkodó családaival, a Stuartokkal stb. vérrokon büszke pfalzi választó-fejedelmi ház sohasem fogta volna úgy apai mint anyai részről királyi vérből származott leányát nőűl adni egy nem souverain nemzetségbelihez.[1])

Azonban mondhatnák, miután II. Rákóczi György 1660. a gyalui ütközetben török kardoktól nemcsak életét veszté: de az ottomán hatalom bosszúja Erdély trónját is nem az ő már törvényesen beiktatott fiának, hanem másnak juttatá, — tehát az országlással a Rákóczi-ház souverain minősége is megszűnt, elévűlt. Ezen fölfogás az összes keresztyén nemzeteknél fennálló államjoggal ellenkezik; mert 1. II. R. György nem annyira saját trónjáért: hanem, mint a császárral kötött szövetsége is bizonyítja, az egész keresztyénség oltalmáért küzdött a törökkel; s mivel ő a szent ügyért oly hősileg ontotta ki vérét, — azért családja bűnhödjék, kisebbítést szenvedjen, rangját elveszítse? 2. Számos példa volt és van Európa nemzeteinél, hogy a balsors által országaiktól megfosztott fejedelmek, azért uralkodói minéműségüket, fejedelmi rangjukat továbbra is, ivadékról ivadékra megtartják; mint pl. a trónjukról elűzött *franczia herczegek*, mint a *magyar*

---

[1]) *Pfalzi Henrietta*, a II. Ferdinánd császár ellenében cseh királylyá koronázott V. Frigyes pfalzi választó-fejedelemnek és I. Jakab angol király leányának Erzsébet herczegnőnek vala leánya. — R. Zsigmond anyósa, Lorántffy Zsuzsánával gyermekeik elhúnyta után is szivélyes levelezésben állott s a pfalzi és Rákóczi-házak között örök barátságot kívánt fenntartani. („Amicitiae tamen vinculum inter utramque Domum perenne sit et perpetuum.“ (L. *Történelmi Tár*, 1880. 797. l.)

János-Zsigmond, midőn Magyarország részeiről s Erdélyről lemondott volt; mint *Báthory Zsigmond* hasonló helyzetben; mint *Csehországban a Münsterberg-ház* Podiebrad György után; vagy mint *Lengyelországban* a Sobieskyek, III. János király halála óta, stb.

A Rákóczi-ház fejedelmi rangja tehát sem a II. György hősi halálával a családot ért szerencsétlenség miatt, sem pedig azért, mert I. György 1645-ben a formális diplomát a római birodalmi cancelláriáról magának ki nem vette, elévűltnek semmiképen nem tekinthető. A minthogy a most élő II. Ferencz édes atyját *I. Ferenczet* maga is ő Fölsége Leopold császár, egész haláláig fejedelmi czímmel illette, s a róla emlékező hivatalos oklevelekben ez idő szerint is illeti. — Sőt még ők, a nevezett fejedelem után maradott árvák is, *II. Ferencz és Juliána,* nemcsak a lengyel király és respublica, úgy más idegen hatalmak részéről :[1]) hanem maga ő Fölsége 1681-ben Munkácsra küldött békebiztosa, b. Saponara ezredes által is mint fejedelmek tiszteltettek és üdvözöltettek. Nemkülönben az országgyűlési actákból bebizonyított s mindenektől ismert tény az, hogy a Rákóczi-árváknak az 1681-iki sopronyi országgyűlésre küldött követük, a mostani kir. személynök b. Klobusiczky Ferencz, *mint souverain fejedelmet képviselő követ* számára, a rendek egyhangúlag a személyesen jelen lévő országos főméltóságok, név szerint a horvát bán után következő első helyet jelölték ki, s eleibe ültették az ország prímása, az esztergomi érsek Szelepcsényi képviselőjének.

Továbbá, midőn ő Fölsége II. Rákóczi Ferenczet Prágából Bécsbe érkezése után első kihallgatáson fogadta volt : nem a mágnásokat, hanem a fejedelmeket megillető szertartásokkal tisztelte meg. Igaz, hogy Kollonics őt a neuhausi és prágai jezsuitákkal csak grófnak czímeztette : azonban ezen önkényes eljárás semmi jogvesztést nem involválhat, s helytelensége már csak abból is kitűnik, hogy ugyanez a Kollonics s ugyanakkor, nővérét *Juliánát* a bécsi orsolínáknál mint *fejedelemkisasszonyt* jelenté be, és ezen czímmel illettette míg csak a zárdában volt.

---

[1]) XIV. Lajos franczia királyt és a portát, mint a császárral ekkoriban hadban álló hatalmasságokat, az emlékiratok elhallgatják.

Végre hivatkozik Rákóczi arra, hogy az ő, őseitől öröklött római birodalmi fejedelem czímét a külföldi uralkodók s hatalmak most is elismerik; példáúl a lengyel király és respublica csak legújabban vett hivatalos átiratában is — melyet csatol — ilyennek czímezi; valamint a német udvarok közűl sem jutott eszébe e rangját kétségbe vonni senkinek. Sőt íme, van szerencséje mellékelni *III. Vilmos angol királynak, III. Frigyes brandenburgi, Max-Emánuel bajor és Ágost szász választó-fejedelemnek, Zsófia hannover-braunschweig-lüneburgi választó-fejedelemnőnek, a hessen-casseli és hessen-rheinfelsi* immár vele szoros családi frigyre lépett *fejedelmeknek s a mainzi érsek és birodalmi örökös-főcancellárnak* őt „kedves testvéröknek, rokonuknak, barátjuknak“ szólító, ekkoriban kelt eredeti leveleiket. Ezekben a nevezett uralkodók nemcsak hogy született fejedelmi jogát elismerik: hanem az őseitől örökölt „római birodalmi fejedelem“ czímét és rangját számára ünnepélyesen biztosító *diplomának kiadatásáért* ő Fölségénél mint közbenjárók esedeznek. Mert ez által lesz az 1645-ben történt múlasztás — ha ugyan annak nevezhető — tökéletesen helyrehozva, és csak így fognak az ő kétségtelen jogai ellen áskálódó ama bizonyos irígyei s házának és személyének kisebbítői véglegesen elnémíttatni.

Kijelenti egyébiránt, hogy ő birtokon belől lévén, fejedelmi czímével s jogaival továbbra is élni fog, „secundum vulgares regulas jurium: „*Possidens liberatur ab onere probationis.*“ Melyre nézve különben is törvényszerű mentségeűl szolgálna bármely forum előtt, hogy családjának archivuma egy részét mostoha-apja Thököly Imre elvivén magával, ki tudja, hol hurczolja most is Törökországban? Más részét pedig okiratainak a cs. kir. soldatesca pusztítá el Munkács várában, mikor ő még gyermek volt. Ekként, ha akár a német birodalmi, akár a magyar kir. fiscus részéről netalántán fölszólíttatnék a fejedelmi czím használati jogának demonstrálása iránt: ő „tanquam archivo spoliatus, non teneatur in illa causa respondere, *priusquam ante omnia in possessionem documentorum suorum restitueretur.*“

Ezen kivonatos ismertetés megvilágítja az ügy lényegét. Most lássuk az ez érdemben tett lépések történetét és eredményeit.

Említettük, hogy Rákóczi a fennforgó ügyben házassági útjából, aug. 24-kén intézte volt az első megkeresést a római birodalmi örökös-főcancellár mainzi érsekhez. E levelét nem ismerjük, s létezteről is csak a nevezett papi fejedelem egyik későbbi válaszának hivatkozásából van tudomásunk. A meglévő válaszok és az 1694. dec. 4-iki levélfogalmazat után ítélve azonban, az aug. 24-iki megkeresvény csak afféle útközben írt, előleges, rövid tudakozódás lehetett: ha tartalmazza-e a birodalmi cancelláriai irattár a Rákóczi-ház római birodalmi fejedelemségéről szóló 1645-iki diploma fogalmazatát, vagy másolatát? Mely kérdésre az érsek, az archivumnak Mainzban is, Bécsben is, Aschaffenburgban is szanaszét darabolva létele miatt határozottan felelni egyhamar nem tudott; tüzetes kutatásokat kelle elrendelnie.[1])

E közben Rákóczi esküvője Hesseni Charlotte-Amelie herczegkisasszonynyal megtörtént; és ő, a Hessen-Rheinfelsi Károly fejedelem mint örömapa részéről az udvarokhoz küldött notificatiókon kívűl, majnai Frankfurtból 1694. október 10-kén, külön, saját nevében is értesíté egybekeléséről azon fejedelmeket, kiknek jóakaró közvetítését a czímkérdésre nézve a cs. udvarnál igénybe venni akará. Ilyenek valának: 1. *Brandenburgi* (Hohenzollern) *Frigyes* Berlinben, mint a kinek családjából származott *Katalín* herczegnő, Bethlen Gábor neje, kiknek I. Rákóczi György volt násznagyuk; és különben is, III. Frigyes atyja, a „Grosser Churfürst" Frigyes-Vilmos, I. Rákóczi Györgynek szövetségese vala. Családjaik régebb idők óta érintkezésben álltanak. 2. Második volt a Liselotte nagynénje, a pfalzi-ház feje: *Zsófia* braunschweig-lüneburgi stb. választó-fejedelemnő (Ernő-Ágost neje) Hannoverben, mint a kinek családja már egyszer a Rákóczi-házzal, név szerint Rákóczi Zsigmond munkácsi herczeggel, a Sáros-Patakon eltemetett Henrietta herczegnő, Zsófiának nővére által, házassági összeköttetésben állott volt, a mint már előadtuk. 3. *Anselm-Ferencz* mainzi választó-fejedelem és érsek, kinek mint a birodalom örökös-főcancellárának jóakaratát

[1]) L. a mainzi választó-fejedelem 1694. oct. 15-iki válaszának idevágó pontját, alább idézve.

biztosítani, Rákóczinak ezen ügyre nézve legfőbb érdekében áll vala. Azért őket, házasságának tudatása mellett, egyszersmind a czímkérdésben való szives támogatásra is fölkéré.[1])

Mindhárman fölötte nyájasan és meleg barátsággal feleltek. „*Friederich Churfürst*" válasza 1694. octóber 22-kén Potsdamban kelt. A választó-fejedelem II. Rákóczi Ferenczet nemcsak „Hochgeborene Fürst"-nek, hanem az ő „kedves testvérének," „freundlicher, lieber Oheim"-jának czímezi; köszöni tudósító levelét, melyből is a „zwischen der Princessin Charlotten-Amelien zu Hessen-Rheinfels und Euer Liebden" kötött és végrehajtott házasságot „mit sonderbahren Vergnügen" értette, és nem kételkedik, hogy Isten áldásából ezen frigy a Rákóczi-ház tovább-virágozására gyümölcsözővé váland, mit szívéből óhajt, sok számos évi tartós boldogsággal, stb. „Und wir verbleiben derselben zu allen angenehmen freundt-oheimlichen Bezeugung willig undt bereit." És, hogy ezen kiváló barátságát mindjárt megbizonyítsa, ekként ír tovább:

„Auch, Hochgeborner Fürst, freundlicher lieber Oheimb, ersehen wir aus Euer Liebden zweyten, ebenfals aus Frankfurth am Mayn an Uns abgelassenen Schreiben: was vor Difficultät Ihro, wegen Ihres Fürsten-Standts gemacht worden wollen, undt dass Sie umb selbige aus dem Wege zu räumen, Uns umb unsere Assistence undt gute Officia ersuchen wollen. Wie wir nun ganz geneigt seyn uns Euer Liebden in allen Begebenheiten anzunehmen: *so haben wir auch unserm am Kayserlichen Hoffe subsistierenden Ministro, dem von Danckelmann befohlen, dass er an gehörigen Orth vor Euer Liebden mit allen Fleiss sich interessieren undt es dahin befördern soll, damit Sie zu der verlangten Kayserlichen Confirmation des Ihren Vorfahren über den Fürsten-Standt hiebevor verlihenen Diplomatis gelangen,* — wie bemeldter, der von Danckelmann Euer Liebden mit mehreren hinterbringen wirdt." Nem is kételkedvén, hogy Kedvességed ezen méltányos kívánata teljesülésében, a levelében fölhozott fontos

---

[1]) Minden valószinűség szerint notificálá házasságát Rákóczi *III. Vilmos* angol királynak is, mint a ki néhai Rákóczi Zsigmondnénak a Stuartokról közeli rokona volt, s úgy a szintén rokon *Max-Emánuel* bajor választónak.

okoknál fogva, s *„auch wegen der jetzo getroffenen vornehmen Alliance,* gar leicht reussieren undt zu Ihrer Intention gelangen werden.“ [1])

Szint ily barátságos hangú *Zsófia* fejedelemasszonynak Hannoverben 1694. october 20-kán kelt válaszirata is; a ki Rákóczit mint „különösen kedvelt barátját“ („Hochgeborner Fürst und besonders lieber Freundt“,) siet értesíteni, hogy leveléből „dero Verlangen, dass wir Ihro, wegen des Ewer Liebden von einigen disputierendten Fürstlichen Praedicats und Tractaments mit einen Recommendation-Schreiben *an Ihro Majestät die Kayserin* an Handt gehen, auch in unseren Nahmen, für Ewer Liebden hierwider versierendes hochangelegenes Interesse, durch unseres Herrn und Gemahls des Churfürsten dortigen Ministrum aller diensamer Orthen gute Officia einwenden lassen möchten,“ — elégségesen megértette. A mint is Kedvességed óhajtásának megfelelni akarván: „also habe ich vor *erwöhntes Recommandation-Schreiben dem Geheimben- undt Kammer-Rath von Oberg nacher Wien zugefertiget, undt er, Ewer Liebdens Intention bestens zu secundieren angewiesen worden.*“ [2])

Tehát mind III. Frigyes, mind Zsófia készséggel megígérték támogatásukat, s utasították Rákóczi érdekében működni a császár udvaránál lévő követeiket, — sőt a derék Zsófia fejedelemasszony ezen fölül még *Eleonóra császárnénak* mint rokonának is sajátkezű ajánló-levelet írt vala, az ifjú magyar fejedelem igaz ügyének felkarolása iránt. Ugyanis Rákóczi, a Darmstadti Madelaine herczegnő eljegyzése alkalmából vele történtek után immár jól tudá, hogy az ő érdekeinek egyik legfőbb gátolója a császárné, — azért iparkodott a fennforgó kérdésben is reá hatni, a háza iránt oly barátságos érzületű hannoveri választó-fejedelemnő közvetítése által.

Végre a *mainzi érsek,* a római szent birodalom örökös főcancellára: „Dem Hochgebornen Fürsten Franzen von Rakotzy, unseren lieben, besonderen Freundt“ czímzetű vá-

[1]) *Eredeti,* s. k. aláirt levél. Vörösvártt, capsa 2 fasc. 3. nro 5.
[2]) *Eredeti,* dtto, u. o. nro 6.

laszával, — melyet teljes hivatalos minőségében írt alá, — elismerve Rákóczinak született fejedelmi minőségét, szintén határozott állást foglal mellette. Frankfurtból oct. 10-kén kelt tudósítását melegen köszöni, és szivéből kíván neki Istentől sok áldást a „mit des Herren Land-Grafen Carl zu Hessen-Rheinfels Liebden Princessin-Tochter, Frauen Charlotta-Amelia vollzogener Vermählung.“ Továbbá biztosítja őt, „dass wegen deroselben angefügten Verlangens *dero fürstlichen Diploma betreffendt*, Wir darunter allbereits die nöthige Information geschrieben, und nach Einlangung deren, *Ewer Liebden ferner zu secundieren ohnvergessen sein werden.* — Datum St. Johannisburg in unser Stadt Aschaffenburg, den 15-ten Octobris 1694.

Aláírva :

Ewer Liebden freundwilliger

Anselm Franz, von Gottes Gnaden Ertzbischoff zu Mainz, des heiligen Römischen Reichs durch Germanien Ertzkanzler und Churfürst, m. p.“[1])

E minden szives barátságot és támogatást ígérő levél következtében Rákóczi és a mainzi választó között további érintkezés fejlett ki. A fejedelem alig érkezett meg 1694. november végén Bécsbe : nehány nap múlva, dec. 4-kén, újabb levelet intéz az érsekhez, ezúttal már bővebben fejtvén ki római birodalmi fejedelmi rangja és czíme ügyének eredetét és mibenlétét. Az indokok ugyanazok, mint az ismertetett emlékiratokban. Ezután előadja, hogy ámbár őseinek fejedelmi rangját négy nemzedéken keresztűl az egész világ tudomása szerint soha senki kétségbe nem vonta : most mégis az ő személyének s házának egynehány rosszakarója („einige meine und meines Hauses Müssgönner“) el akarná azt tőle vitatni; kik is alaptalan áskálódásaikkal már annyira vitték, „*dass einige kayserliche Ministri und durch dieselbe die Canzley selbst* (a magyart érti) *fast Difficultät zeigen wollen, mir das fürstliche Tractament* — welches doch

---

[1]) *Eredeti*, Vörösvártt, capsa 2. fasc. 3. nro 3.

von Ihrer kayserlichen Majestät bei meiner, bei Ihro gehabten ersten Audienz empfangen, — *ferneres zu continuieren.*“ Ellenvetéseiket ezek kétféle okra alapítják; némelyek közűlök ugyanis úgy okoskodnak, hogy őseim csak mint erdélyi uralkodók állottak volt fejedelmi rangban; miután azonban uralmuk ott megszűnt: tehát elenyészett vele a rang is. Ezen állítás alaptalanságát számos európai, országukat elvesztett, de azért mégis jogszerű fejedelmekűl általában elismert dynastiák példái eléggé bizonyítják. Mások viszont azt vitatják, hogy őseimnek a római birodalmi fejedelmi méltóság csak bizonyos nemzedékekre („ad certam generationem“) és pedig az uralkodókra adományoztatott légyen. Hogy ezeknek sincs semmi igazuk: tanúsítja ifjabb Rákóczi Zsigmond házassága, a ki a Rákóczi-háznak csak cadet-je lévén, mindazáltal Pfalzi Henriettát mint „a római birodalom fejedelme“ nyerte nőűl. Világos tehát, hogy e rang nem csupán az uralkodóknak: hanem házunk összes tagjainak s örök időkre meg volt adva. Ennek tüzetesebb igazolhatására azonban nagy bajom az, hogy családi levéltárunk egy részét Thököly elvitte magával a török földére, más részét okleveleinknek pedig a császári katonaság barbarizmusa semmisítette meg Munkácson.

A dolog ekként állván: én, mint a fejedelmi czímnek birtokában s használatában lévő, azzal mindaddig élni is fogok, a míg csak ők utóbbi állításukat be nem bizonyítandják, „so gewiss aus dem Concept des Diplomatis, — welches bey der k. Canzeley nit verlohren gegangen sein kann, — schon längst beschehen sein, *wann der Innhalt ihrem Vorgeben conform befunden würde.*“

Végűl kéri a választó-fejedelmet, hogy ügyét „*durch ein nachdrückliches Recommendation-Schreiben* an Ihro kayserl. Majestät zu secundieren, und solches dero *an dem kayserl. Hoffe habenden Ministro* mit dem gnädigsten Befehl beizuschliessen belieben wurden, dass solches auch mündlich aller dienlicher Orthe in dero hohen Nahmen recommendieren möchte.“[1])

E megkeresésre a fejedelmi főpap, Aschaffenburgban

---

[1]) *Eredeti fogalmazat*, u. o.

1694. december 21-kén kelt igen nyájas és benső barátsággal irott levelével válaszolt. Rákóczinak a diploma kiadását czélozó törekvését ugyanis az érsek nagyon jogosnak és méltányosnak találván, („in einer ohnedem sehr billigen Sachen freundlich zu willfahren gemeint“,) még többet tőn, mint a mire a fejedelem őt fölkérte. Mert nemcsak hogy egyidejűleg a császárnak személyesen írt meleghangú ajánló-levelet, és nemcsak hogy a bécsi udvarnál lévő residensét és titkos tanácsosát Gaudent utasítá a kívánt értelemben minden lehetőt a legnagyobb buzgalommal elkövetni, — hanem, mint a birodalom főcancellára, a császár oldalánál lévő alcancellárt gr. Windischgrätzet is külön levélben megkereste Rákóczi ügyének támogatására. Nagyobb bizalom jeléül mellékeli mind a három levél másolatát. — Aláírva: „*Anselm-Franz*, von Gottes Gnaden Ertzbischoff zu Mainz, Ertz-Canzler und Churfürst.“[1])

Az érseknek mind a császárhoz intézett fölterjesztése, mind a cancellárhoz szóló levele, élő bizonyságai Rákóczihoz való legmelegebb barátságának, — a mennyiben ennek igaz ügyét a választó-fejedelem ugyancsak hathatósan karolta fel. A császárhoz írt — szintén Aschaffenburg, 1694. dec. 21-iki keletű — előterjesztésében a birodalmi főcancellár igen tüzetesen szól a dolog érdeméhez; elősorolja a Rákóczi részéről felhozott kedvező indokoknak úgy szólván mindnyáját. Elmondja, hogy Rákóczinak köztudomásúlag őseitől örökölt fejedelmi méltóságát csakis némely ellenesei („einige seiner widrigen“) iparkodnak kétségbevonni; fölemlíti és megczáfolja az ezek által hánytorgatott kétféle érvet; igazolja, hogy a fejedelmi rang az ország birtoklásával együtt még el nem enyészik; Leopoldnak szemei elé tárja, hogy hiszen ő maga is mint fejedelmet fogadta volt első kihallgatásakor Rákóczit, a kinek fejedelmi rangját már ezáltal eo ipso elismerte; fölhozza Rákóczi Zsigmond házasságát Pfalzi Henriettával, és a Rákócziak családi archivumának rész szerint Thököly kezére jutását, s rész szerint a cs. katonaság által lett elpusztíttatását, stb. Végűl pedig saját véleményét az ügyről ezen határozott értelmű sorokban fejezi ki:

---

[1]) *Eredeti levél*, Vörösvártt, capsa 2. fasc. 3. nro 9.

„Nun ist mir zwar von der Sachen ausser deme, was jetzt von mir angeführt worden, hauptsächlich nichts bekandt; dieweillen gleichwoll berührten Umbstanden und Motiven nach, *sehr ohnbillig und beschwerlich* (a Windischgrätzhez szóló levélben: „*hart*") *wäre, wan Ihme Fürsten von Rákóczi und seinem fürstlichen Hause die bishero so wohl hergebrachte fürstliche Dignität und Würden obbemeltermassen und ohnverschuldter Dingen in Disputat gezogen werden wollten;* mithin Er, meines wenigen Erachtens, *genugsamb befügte Ursach hatt sich aller möglichsten Kräfften noch zeitlich dargegen zu stellen,* — und ob ich woll nicht zweiffle, Euer Kayserl. Majestät *Ihn dabey zu manuteniren* und hand zu haben von selbsten allergnädigst geneigt sein werden: (!!??) so hab ich dannoch auch sein an mich gebrachtes Suchen und Anlangen hiemit allergnädigster Kays. Manutenenz *unterthänigst zu recommendiren* umbsoweniger unterlassen wollen, als mehr durch die Ihme hiermit bezeugende Kays. höchste Gnadt Er und sein fürstliches Haus zu einer ohnsterblichen Dankbahrkeit obligirt und verbunden sein werden." [1])

Végre, a gróf Windischgrätz alcancellárhoz intézett, szintén 1694. dec. 21-iki leveléhez a gróf számára is csatolja bizalmas tudomásúl a fejedelmi főcancellár, a császárhoz residense által benyújtatott föntebbi ajánló-iratának másolatát; hivatkozik az ebben fölsorolt indokokra, de a Rákóczi fejedelmi rangja kétségbevonására *kéz alatt* („unter der Handt") irányzott törekvéseket különben is egyáltalában helyteleneknek és méltánytalanoknak nevezi. Barátilag („Freundt-gnädiglich") kéri tehát a grófot, hogy ezen elítélendő akadékoskodások elhárítására, Rákóczi érdekében a császárnál *nyomatékoson közreműködni* („ohnbeschwert nachdrücklich zu cooperiren") ne terheltessék; a mit ő, a választó-fejedelem, a maga részéről is különösen kedvesen fog venni az alcancellártól, és ebbeli szivességét jövőben előfordúló alkalmakkor kész örömmel viszonozni fogja, („*ich es auch als besonderen Gefallen in künftigen Vorfallenheiten ganz gerne beschulde.*" [2])

Valóban, ennél melegebben már föl nem ölelhette volna

---

[1]) *Egykorú másolat,* Vörösvártt, capsa 2. fasc. 3. nro 8.

[2]) *Egykorú másolat,* dtto, dtto.

Rákóczi ügyét a derék mainzi érsek! És mégis, a fejedelmi diploma kiadatásának kérdése a bécsi udvar makacs ellentállása miatt sehogysem akart a megoldáshoz közeledni. — Hiába soroltattak elő Rákóczi benyújtott emlékiratában a római birodalmi fejedelemségnek őseitől öröklött jogos birtokát bizonyító megdönthetetlen tények és okok; hiába írt a mainzi érsek a császárnak, Pfalzi Zsófia fejedelemasszony a császárnénak; hiába voltak ezen, továbbá a brandenburgi és hesseni választó-fejedelmek bécsi residenseinek buzgó támogatásai, ismételt szószólásai, — a várt kedvező eredmény csak nem mutatkozék. Mert az udvari körök neheztelése Rákóczinak a hesseni házba való nősüléseért a császár előleges jóváhagyása nélkül, — ekkor, 1694. végén s 1695. elején — még nagyon új és élénk volt; Leopold és Eleonóra nem egy könnyen bírák feledni e fölötti bosszankodásukat. De továbbá, elv volt náluk Rákóczinak — mint a kinek a magyarok előtt oly kedves hangzású nagy nevétől folyton tartottak, és érzületében sem bízván, minden tettében színlelést keresének, — tekintélyét semmikép nem emelni, sőt minden módon kisebbíteni; s e czélból hozatott színre, épen az udvar titkos akaratából, az egész fejedelmi rang-elvitatási história.

Mindazáltal az udvart az ifjú Rákóczinak e tekintetben házassága óta tanúsított határozott föllépése, nevezetesen energicus kijelentése: hogy ő örökölt fejedelmi jogaihoz, mint birtokban lévő, minden körülmények közt ragaszkodni fog, — meglepte; mely meglepetést még fokozá ama szembetűnő érdeklődés és meleg pártolás, melylyel a berlíni, hannoveri, hessen-casseli és aschaffenburgi udvarok — különösen az érsek-főcancellár — az ifjú magyar fejedelem igazságosaknak ítélt igényei mellett síkra szállának. E körülmény mutatta, hogy a ki hirtelenében ilyen szövetségeseket tud magának megnyerni, — az más téren sem lenne elhagyatva! Érezték az ügy lappangó *politikai súlyát;* és mert a kívánatot teljesíteni a föntjelzett okokbúl nem akarták, megtagadni pedig, vagyis Rákóczit kereken elútasítani, az *ő* végképeni elkeserítése okáért, valamint az ügyét olyan buzgón felkarolt külfejedelmek tekintélyéért is, nem látszott tanácsosnak: tehát egyéb módokhoz folyamodtak. Oly föltételeket szabtanak,

a melyekről előre tudhatták, hogy Rákóczi nem fogja elfogadni, vagy ha elfogadná: módjukban álljon azok folytonos fokozása.

Úgymint, a francziával s törökkel egyaránt folyamatban levő háborúra utalva, az udv. kamara-elnök által bizalmasan tudtára adatták a már ekkor Magyarországban időző Rákóczi bécsi megbizottainak, *Buckel G. M.* alezredesnek és *Volmerstein József-Adolf* ügynöknek, hogy ha megbizójuk fejedelmi rangjának elismertetését kívánja az udvartól: tehát ő Fölségét mostani megszorúlt állapotában segítendő, állítson ki saját költségén egy a Rajnához Bádeni Lajos táborába küldendő reguláris *huszárezredet*. Az ezred aztán *„herczeg Rákóczi-huszárok“* nevet fogna viselni; de az ezredtulajdonos fejedelem azonfölül még 50 egész 70.000 rh. frtig terjedhető kölcsönt is adjon a kiürült cs. hadi kincstárba, ezredének jövendőbeli fizetésére. Mely súlyos föltételek indokolására a kamara-elnök azt hozta föl, hogy vannak az udvar körül grófok, (*kik?* meg nem nevezé,) a kik a herczegi czím elnyeréséért százezer tallért is ajánlanak, s mégsem juthatnak hozzá. Ennyit Buckel tudósítása.[1])

Rákóczi másik ügyvivője Volmerstein, két héttel később, 1695. martius 9-kén, bővebb értesítéssel szolgált urának e tárgyban; de levele nem maradt korunkra, csak hivatkozik reá irója, szintén Rákóczihoz intézett újabb, — mart. 12-iki — soraiban. Ezekben sürgetve kéri a fejedelmet, határozni és számára utasítást küldeni az ezredkiállítás dolgában, hogy ő is ahhoz képest mozgathassa az udvarnál és a birodalmi rendek képviselőinél az ügyet.[2])

---

[1]) *G. M. v. Buckel* írja 1695. február 22-kén Bécsből Rákóczihoz, Sáros-Patakra: „Ich habe von Ihro Excellentz Herren Kammer-Praesidenten vernommen, dass die Aufrichtung des Regiments zuruckstehe, *weilen der Hoff den Fürstentitel bis dato nicht placidieren will; so aber Ihro Fürstliche Gnaden aus eignen Mitteln das Regiment aufrichten wollte*, und Ihro Majestät *ein Darleichung* auff 50,000 fl. vorschieben möchte, welches in 70,000 fl. sich ausstrecken thut: *also wollte Er zu allen mit allen Kräften Vorschub thun;* weilen Graffen allhier sein, die hundertthausend Reichsthaler vor den Fürstentitel geben wollen, und gleichwohl nicht solchen erlangen können.“ (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

[2]) *J. A. v. Volmerstein*, Wien, den 12. Martij 1695. Rákóczinak. (*Ered.* gyűjteményemben.)

Rákóczi a kérdés mielőbbi megoldását óhajtván, az ezredállítás alapján is belebocsátkozott a tárgyalásokba; de mivel jól tudá, kikkel van dolga? részletesen óhajtá ismerni a föltételeket; — kölcsönösen kötelező érvényű, világos pontozatokat kivánt. Óhajtása az udvarral közöltetvén, ez, az ügy katonai oldalára való tekintettel, a pontozatok formulázását a k. k. Hoff-Kriegsrath elnökére (a hadügyministerre) bízá, kinek a czímkérdésre nézve a császár czélzatai tudtára adattak. Erre a hadügyér „*Ohnvorgreiffliche Capitulations-Puncta zu Aufrichtung eines Rakoczischen Husaren-Regiments in tausend Mann bestehendt*“ czímű, s következő tartalmú pontozatokat adott át a fejedelem ügyvivőinek:

1. Rákóczi mindenekelőtt 20,000 frt toborzási költséget és két havi zsoldra elégséges összeget tegyen le.

2. Az ezredben a német mód szerinti rang- és anciennitási rendszer lesz irányadó.

3. Az ezrednek 1000 emberre határozott létszámát legalább 10 évre biztosítsa.

4. Zsold, hópénz és élelmezés azon mód és mérv szerint jár ki az ezrednek, mint a német dragonyos-regimenteknek. (Tehát a magyar huszár-ezredeknél akkoriban szokásos mértéknél jóval magasabban.)

5. Bádeni Lajos herczeg főtábornagy Bécsbe érkezéséig az egész ezred ki legyen állítva. (Lajos herczeg ugyanis a francziák ellen oly kitűnő szolgálatokat tett *magyar huszárság* szaporítását nagyon sürgette.)

6. Az ezredet Rákóczi, fejedelmi rangjának elismeréséért, egészen saját költségén állíttatja ki és szerelteti föl. — Azonföljűl

7. Tíz év múlva leendő visszafizetés fejében 42,000 rh. frt kölcsönt ad 6%-re a cs. k. hadi-kincstárnak, oly módon, hogy ebből 24,000 rh. frtot váltóval a hessen-casseli fejedelemre utalványoz, ott helyben való kifizetésre, 18,000-et pedig a szepesi kamaránál tesz le.

8. Az ezredet egészen és egyáltalában odaajándékozza ő Fölségének, a rang elismerése és az ezred élelmezésének a kincstár részéről leendő átvállalása mellett. Mindazáltal két havi zsoldot ő tartozik kiadni előlegesen, a táborba indulás előtt, mint már föntebb érintetett.

9. A mi a fejedelmi czím- és rang-kérdést illeti: Rákóczi egyelőre, *az ügy további megvizsgálásáig* („ad interim, bis zu weiterer Untersuchung“) elégedjék meg „*mit dem Tractament und possessorio der Fürsten-Qualität;*“ (azaz, hogy a fejedelmi diplomát *nem* fogják kiadni számára, hanem fejedelmeket megillető bánásmódban és czímezésben részesítendik, mint birtokban lévőt,) addig t. i., míg a törökkel béke fog köttetni, mikor talán a Thököly által a családi levéltárából elvitt oklevelek, úgy a Báthory- és Rákóczi-házaknál lévő békekötési és egyéb közokmányok kézhez kerűlendnek. („Wann etwa die von dem Tököli mitgenommenen Documenta des Haus-Archivi zur Hand bringen, oder endlichen die Friedens- und anderen pactata publica bey der Häusern Báthori und Rákóczi erhalten möge.“)

10. Ámbár sem a cs. k. udv. főhadi-tanácsnak, sem a cs. k. udv. kamarának nincs jogában és hatalmában a fejedelmi rang elismerése s birtoklása felett dönteni: de igenis, e két főhatóság felhatalmaztatott ő Fölségétől előterjesztést tenni és közbenjárni arra nézve, hogy ezen rang-elismerési és birtoklási ügy hol és miként vizsgáltassék meg? („Wo dieses possessorium und Tractament untersucht werden sollte?“) E czélból tehát

11. A rang-birtoklás motivumai és argumentumai szabatosan s hitelesen kifejtve irásba teendők és átnyújtandók, úgy, hogy azokból minden világosan kitűnjék; nevezetesen az is, hogy a fejedelem (I. Rákóczi Ferencz) halála után *az árvákat képviselt követ, a soproni országgyűlés nyilt ülésében csakugyan minden grófoktúl elkülönítve, a fejedelmeket megillető helyre ültettetett.* („. . . . Denen Gerhabern Abgesandten, welche ja den Pupillen repraesentiret, bey öffentlichen Landtag zu Oedenburg ad partem, ausser aller Graffen, die Fürsten-Session gegeben.“ E tény, mint nyilvános, országos elismerési actus, úgy látszik, mégis csak fúrta Leopold fejét.)

12. Az utólsó pont azon esetre nézve, *ha Rákóczi huszárezrede élén személyesen szándékoznék a táborba menni*, tartalmaz intézkedést; hogy t. i. a k. k. Hoff-Kriegsrath meg fogja találni a kellő és illő módokat, számára „*das Fürsten-Tractament undt possessorium zu vermitteln.*“

Mind e pontokra nézve a cs. k. udv. főhadi-tanács resolutiót vár Rákóczitól.[1])

A fejedelmet ez az irat nem kissé bosszanthatta; nagyon drága, s mégsem kielégítő, sőt több tekintetben bántó föltételek valának ezek, kivált a 9-ik pont. Ekkép tehát az udvar ugyancsak busásan megzsarolta volna őt, a nélkűl, hogy a kérdést az ünnepélyes diploma kiadásával végképen megoldotta volna, — ellenkezőleg, így ő maga is bele fogott volna egyezni abba, hogy az ügy tovább is, ki tudja meddig? (a török békesség s családi okleveleinek esetleges visszakerűléséig) függőben hagyassék, minden hitvány rosszakarója által hánytorgatható nyilt kérdésűl tekintessék. Nem, hogy ezt *egy Rákóczi*, egy igaz jogának, dicsőséges fejedelmi családja méltóságának tudatában élő önérzetes férfiú el nem fogadta, el nem fogadhatta, — azt mondanunk is fölösleges.

Láthatta ebből: mit remélhet a bécsi udvartól ama másik, szintoly igazságos követelése ügyében is, mely a családjától II. György fejedelem eleste után törvénytelenűl lefoglalt, milliókat érő *erdélyi jószágok* (Görgény, Gyalu, Radnóth, Örményes, Teremi, Sorostély, Holdvilág, Sárd, Csergőd, Halmágy, Csanád, Somlyó, stb.) visszaadása iránt épen ez időtájt fennforgott.[2]) Azért méltán elkeseredve, ezt az ügyet egészen elejté, boldogabb időkre; a k. k. Hoff-Kriegsrath föntebbi föltételeit pedig visszautasítván, apáthiával várta: mit fog a császár titkos tanácsa határozni a fejedelmi diploma kiadása iránt benyújtott emlékirata fölött? — Erre nézve ugyan a pénzsóvár és megvesztegethető bécsi ministereket jól ismerő ágense *Volmerstein*, újabban, 1695. május 25-kén, azt írta neki: „*Küldjön pénzt, mert azoknak az uraknak a kezeit csak meg kell kenni, és úgy az ügy egynéhány nap alatt tisztában lesz!*“[3]) De Rákóczi nemes és büszke lelke az ily

[1]) *Egykorú másolat*, ma a Rákóczi-Aspremont levéltár egyik „*Vegyesek*“ csomagában; egykor fasc. XIX. nro 11., majd frusta XIX. nro 46. nro 9., a rajta lévő régi jelzések szerint.

[2]) *Volmerstein*, Wien, 25. Maij 1695. kelt levelében, Rákóczinak Szerencsről máj. 10-kén irott levelére válaszolva említi: „Indessen melden Euer Fürstliche Gnaden von der siebenbürgischen Sache nicht das geringste, da doch selbige *etliche Millionen betragt*,“ etc. (*Eredeti levél*, Vörösvártt.)

[3]) „Sonsten hoffen wir, dass wegen des Fürstentituls bald eine andere

aljas eszközöktől útálattal fordúlt el, — ilyen áron csikarni ki fejedelmi diplomája kiadatását nem akarta!

Ekként aztán a Volmerstein levelében említett udvari conferentia azt a bölcs végzést hozta Rákóczi emlékiratára, hogy *„a legkegyelmesebb elhatározás későbbi időkre halasztatik.“*[1]) A benyújtott memoriale ezzel a császári resolutióval érkezett vissza.

Rákóczi a dolgot pihenni hagyá egy évnél tovább. Csak 1696. nyarán, midőn már fia megszületett, vevé föl azt újra, családi tekintetből. Meleg ajánló-leveleket szerzett *III. Vilmos angol királytól, a porosz, a bajor, a szász, a hannoveri, a hesseni, a mainzi* választó-fejedelmektől és *ipától*, s mindezeket mellékelve, — úgy adatta be a császárnak 1696. augustus havában, gr. Windischgrätz birodalmi alcancellár által, *második emlékiratát.* Mind hasztalan; a bécsi udvar az erdélyi fejedelmek utódát mindenképen mellőzni, nyomni, kisebbíteni akará. A legbehatóbb tartalmi bizonyítás és ama számos nagytekintélyű uralkodó-fejedelmek pártfogása daczára, a csökönyös és rideg Lipót császár resolutiója alig hangzott valamivel kedvezőbben az előbbinél: *Az ügy legkegyelmesebben függőben hagyatik.* („Allergnädigst in suspenso gelassen.“) *A mi pedig a fejedelmi czímnek Rákóczi mint „in possessorio“ lévő által akkoráig való használatát illeti: attól nincs mit tartania, hogy ezért akár a római szent birodalmi, akár a magyar kir. fiscus részéről megtámadtassék.*[2])

Mutatja e válasz, hogy a cs. udvar a fejedelmi czím használatát Rákóczinak még ekkor is csak mintegy tűrte, elnézte, — a nélkűl, hogy őt abban megerősíteni akarta, avagy attól eltiltani merte volna. Most azonban az ügyet *Hesseni Károly* fejedelem ragadá kezébe, a ki elvégre megsokallta, hogy vejét így halogassák, hurczolják mind tovább-tovább, a végtelenig. — Károly, mint tudjuk, 1696. őszszel

---

Conferenz werde gehalten werden und in favorem Euer Fürstlichen Gnaden ausschlagen; *wann wir unterdessen nur etwas Mittel hätten einigen Bedienten der kayserlichen Ministern die Hände zu schmieren, — so würde dieses negotium in wenigen Tagen gerichtet sein.“* (Volmerstein, idézett levelében.)

[1]) „Die allergnädigste Resolution wird auf eine andere Zeit aufgeschoben.“ (A *„Species Facti“* etc. czímű emlékirat hivatkozása.)

[2]) Az 1696. novemberi (harmadik) emlékirat hivatkozása.

Bécsbe jött, s november elején új kérvényt (a harmadikat) adatott be leányának férjével. Személyesen szólt a császárral, császárnéval, a befolyásosabb ministerekkel; mozgásba hozta az angol király és németországi fejedelmek Bécsben levő diplomatiáját, — s ily módon olyan nyomást gyakorolt az udvarra, hogy elvégre Leopold a római birodalmi fejedelmi diploma kiadását Rákóczi részére határozottan megígérte. Így azután valahára ki is állíttatott ezen diploma, az 1697-ik év elején.[1])

Hanem, a bécsi udvar nem lett volna a jezsuitáktól igazgatott Leopold császár udvara, ha ezúttal is valami furfangot nem elegyített volna a dologba. Mivel Lipót csak Rákóczi számára ígért diplomát: tehát az oklevélben a római birodalmi fejedelmi rang *csakis II. Rákóczi Ferencz személyére* engedményeztetett, *gyermekeire*, *utódaira* nem. — Rákóczi, minthogy az 1697-ik év közepétől kezdve — mint látni fogjuk — elég baja volt azzal, hogy magát egy igen nagy, fenyegető veszélyből kimentse: egyelőre nem űzte-fűzte tovább ezt az ügyet, kivált miután folyvást betegeskedő fiacskáját úgy is elveszté. Azonban midőn Charlotte-Amelie az 1700-ik év elején egy más gyermekkel (Józseffel) teherben lett volna: Hessen-Rheinfelsi Károly mint nagyapa ismét felkarolá a dolgot a császárnál, hogy a fejedelmi rang egy pót-diplomában *Rákóczi gyermekeire* is kiterjesztessék.[2]) Czélt ért-e? közvetlen adatok hiányában positive nem tudjuk ugyan:

[1]) Ma már ugyan ez az oklevél, — valamint Rákóczinak *erdélyi fejedelmi* (1704.) és magyarországi *vezérlő-fejedelmi* (1705.) diplomái is, — nincs meg a vörösvári Rákóczi-Aspremont levéltárban: minthogy e diplomákat, mint hármas fejedelmi minőségét igazolókat, Franczia- és Törökországba magával vivé, s hihetően ott lappanganak. De annyi tény, hogy 1697-től kezdve maga az udv. cancellária, a nádor, Mattyasovszky cancellár stb., szóval minden udvari hivatal és méltóság is megadá kiadványaiban és leveleiben Rákóczinak a „*Celsissimus Princeps*“ czímet, — sőt e czím számára („*Fejedelem* Rákóczi Ferencz“) még a szathmári békeokmányban is bennfoglaltatik.

[2]) A kir. kamarai levéltár lymbusában van Rákóczinak egy, ipjához irott „*Wienn, den* . . . (üres hely) *Martij* 1700.“ keletű, ma már igen szakadozott levele, melyben maga, fejedelmi háza és utódai nevében megköszöni ipának ama jóságát, hogy a császárnál közbe lépni kegyeskedett a végett, hogy az ő háza részére már 1645-ben kötelezett római birodalmi fejedelmi rang hatálya *utódaira is „in utriumque sexum“* kiterjesztessék. Kéri őt, hogy ezen ügyet hathatós befolyásával mindvégig támogassa. (*Egykorú másolat.*)

de a következés mégis azt sejteti, hogy — *igen.* Ugyanis II. Rákóczi Ferencz fiai (József és György) az egykorú *császárpárti* — hivatalos és félhivatalos — kútfőkben is (hírlapok, évkönyvek, röpiratok, stb.) általában *herczegi* (Printz) *czímmel* neveztetnek; továbbá maga III. Károly császár, midőn atyjok száműzetése után némi évdíjjal s (1723-ban) nápolyi és siciliai javadalmakkal látja el őket: a „*Marchese* di Santo Carlo," illetőleg „*Marchese* della Santa Elisabetha" nevekre bérmáltatja; tehát ha nem is herczegi: de mégis *őrgrófi,* a grófinál magasabb czímmel illeti a nagynevű bujdosó fejedelem fiait.

Ezzel a Rákóczi fejedelmi czímére vonatkozó fejtegetéseinket befejezve, térjünk vissza életfolyamának további vázolásához.

IX. FEJEZET.

Rákóczi és neje 1696. végén Sáros-Patakon s 1697. elején Eperjestt és Nagy-Sároson, tavaszszal és nyáron Szerencsen. — Közállapotok; a cs. soldatesca képtelen hatalmaskodása; a nép nyomora és nagy elkeseredése mindenütt, de kivált a Hegyallyán. Thököly bujdosói; Tokaji Ferencz zendűlése; Tokaj és Patak várait a fölkelők megveszik; a nép bosszúja a németeken s németes urakon. — Rákóczit a fölkelők vezérökűl óhajtják; ő Szerencsről Szendrőre, majd Selmeczbányára menekűl. B. Petrőczy és török-tatárok híre mindenütt. A selmeczi bódult réműlet és riadás; Rákóczinak tovább kell menekűlni; az éjtszakai zavart bolyongás nejével, kis fiával. Kis-Tapolcsány, Galgócz, Bécs. — Kinsky és Kollonics ministerek cselvetése; Rákóczi a császár előtt. — A bécsi udvar intézkedései a hegyallyai zendűlés leverésére. Két ütközet a Harangod mezején. Vaudemont herczeg kegyetlenűl pusztítja a Hegyallyát; Tokajt és Patakot kiostromolja; rémséges gyilkoltatásai. — Rákóczi Bécsből Eperjesre s Kassára megy. A jólelkű Nigrelli tbk. Vaudemont vádolására az udvar parancsot ad Rákóczi elfogatására. Ez Bécsbe visszatér; ajánlatai a császárhoz Menegatti és Kinsky által. Kinsky Rakóczit meg akarja semmisíteni. — A császár válasza Kollonics útján. Kinsky még dühösebb lesz Rákóczira.

Az ifjú fejedelmi pár, miután Hessenbe visszainduló szülőitől 1696. november közepén túl búcsút vőn, szintén útra kelt Bécsből Sáros-Patakra, hol őket már e hó 27-kén találjuk.[1]) A tél elejét ezen várukban: de az 1697-iki farsangot a Rákóczi főispánsága alatt álló vármegye székvárosában Eperjestt töltötték, víg mulatozás és zajos lakomák között. Eperjes egyszersmind a felső-magyarországi fölebbviteli törvényszéknek is székhelye vala, s Rákóczinak ekkor épen egy igen nagyjelentőségű jószágos pöre folyt, melyről alább leend szó. Ő tehát, vígalomkedvelő fiatal hitvesének is kedveskedni akarván, eperjesi palotájában mint sárosi örökös-

[1]) *Szirmay István* báró és kir. ítélőmester Bécsből 1696. nov. 27-kén Patakra ír Rákóczinak. (*Eredeti levél*, a kir. kam. ltárban.)

főispán, vidám poharazásokkal fűszerezett pompás múlatságokat, tánczvigalmakat adott, melyeken az egész vidék előkelő urai, nemessége, a bírói kar, stb. jelen volt.[1]) Majd a farsang elmúltával visszatérének Sáros-Patakra. Azonban az itteni várbeli német fő- és alparancsnokok — az excessivus császári zsoldos sereg kegyetlen zsarló tisztei között is a legistentelenebbek — oly képtelen kínzásokat, gyötréseket, becstelenségeket vittek végbe úgy szólva naponként a várba hurczoltatott ártatlan népen, Rákóczinak jobbágyain, jó földesurok szemei láttára, hogy ennek szívében az emberi érzés föllázadt, elirtózott. És mivel segíteni e nyomorgatottakon a folyvást kémektől környezettnek nem volt módjában, sőt a garázda cs. tisztektől maga is újabb és újabb jogsérelmeket, bosszantásokat szenved vala: csakhamar terhére vált a pataki lakás, melyet azért ez idén jókor, már aprilban fölcserélt a cs. helyőrségtől mentes *Szerencscsel.*[2]) E várban időzött azután egész június hó végéig, olykor — ha gyöngélkedő nejének egészségi állapota engedé, — Nagy-Sárosra vagy Munkácsra rándulva, vagy a regéczi erdőkben, de leginkább a Szerencshez, Tokajhoz és Ónodhoz tartozó pagonyokban s a Harangod-mezején vadászgatva.[3])

Míg ő ily visszavonúlt, csöndes életet folytatott, sejtelmével sem bírván annak: mi forrong körülötte? egyszerre csak, 1697. nyarának derekán, hatalmasan kilobbant a régóta lappangó tűz széltében, — a Hegyallyán váratlanúl nagy dolgok történtek. Előre kell bocsátanunk itt az akkori közállapotoknak legalább némi rajzát. Az elkeseredés az ország lakosai közt immár általános volt, a pióeza természetű császári

---

[1]) *Rákóczi* Önéletrajza, 49. l. — Ezzel egyezőleg a fejedelemnek egy 1697. *január 24-ikén Eperjestt kelt* jószágügyi rendeletét l. a vörösvári gazdasági prothocollumban, capsa 9. nro 7.

[2]) *Rákóczi* 1697. 24. Aprilis ex Arce Nostra Szerencs kelt rendelete a vörösvári gazdasági prothocollumban. (1697. april 21-kén még Patakon irt alá. *Eredeti*, Lehoczky Tivadar úr gyűjteményében, Munkácson.) V. ö. *Önéletrajzát*, 48. l.

[3]) L. *Önéletrajzát*, az i. h. és 1697. május 1. s 25-kén és június 4-kén Szerencsen költ gazdasági rendeleteit Vörösvártt, úgy 1697. június 15-kén szintén Szerencsről ügyvédéhez Okolicsányi Pálhoz intézett eredeti levelét, b. *Nyáry Albert gyűjteményében.*)

hadi-biztosok zsarolásai, a szemtelenűl önkénykedő német tábornokok s egyéb főtisztek képtelen hatalmaskodásai és a féktelen zsoldos katonaság tűrhetetlen garázdálkodása miatt. Nem respectáltak ezek sem Istent, sem embert, sem isteni, sem emberi jogot, — nyomták, rabolták, kínozták és szidták a magyart, mint „*Thököly-rebellist*". Orvoslást ellenök nem lehetett sehol találni, sőt ennek csak keresése is újabb, még nagyobb bajt s bosszút hozott fejére, a kényére uralkodó soldatesca részéről, a panaszt tevőnek.

Leopold 1687. óta nem tartatott országgyűlést, s egészen Kollonics és társainak magyar-tipró, egyeduralmi rendszere szellemében kormányzott. A főurakat 1696-ban törvény ellen az ország határain kívűl, Bécsbe idézteté értekezletekre, s midőn ezek hazafias szót emelve tiltakoztak és országgyűlést kértek, — megfeddvén őket, nehezteléssel széjjelbocsátotta, s az adókat az országra önkényűleg, a bécsi udv. kamarával vettette ki. Ezeket aztán a cs. kir. hadi-commissariatus kedve szerint repartiálá a katonaság számára, mely a nyomorúlt néptől a „*portiót*" hallatlan barbár módokon, kétszeresen-háromszorosan is megvette.[1])

Az éhes sáskaseregként mindent fölemésztő telhetetlen osztrák soldatesca elbizakodottsága nem ismert határt. Nem kíméltek többé sem urat, sem nemes-embert, nem tekintettek sem földesúri, sem családi jogot. A tábornokok, ezredesek s egyéb parancsnokok, oly várakban hol helyőrségük volt, minden körűl fekvő földet maguknak foglalának, a meddig a bástyákról az ágyúgolyó elért; a várakban a földesúri jog sérelmével, az urak házaiban, de saját zsebök megtöltésére korcsmákat, mészárszékeket nyittattak, vámot, vásárdíjat szedettek, a jobbágyokat csapatostól hányatták tömlöczökre s kegyetlenűl verették, stb. Oly helyeken pedig, hol a földesúr még maga rendelkezék várában, kastélyában: a szomszéd erősségek parancsnokai fegyveres muskatélyosokat küldének executióra, orczátlan tisztekkel, kiknek irott parancsuk volt az illető várat vagy kastélyt, — melynek kapuit katonáikkal

[1]) L. *Rákóczi* Önéletrajzát, 51. l., *Károlyi Sándor* Önéletrajzát, 45. és köv. l. *Hist. des Révol. de Hongrie*, II. kötet, 19. l. Valamint a vármegyék ekkori feliratait, jegyzőkönyveit és inquisitióit, stb.

megszállatták, — addig el nem hagyni, míg annak ura a kívánt sarczösszeget le nem fizeti. Így tőn pl. 1696-ban a szathmári parancsnok gr. Auersperg ezredes, b. Károlyi Sándor főispánnal, nagy-károlyi várában.[1])

A kisebb nemességgel még könnyebben elbántak. Ezek udvarházaira egyszerűen befészkelték magokat kvártélyos katonáikkal a dőzsölő, koczkázó tisztek; ittak, vendégeskedtek, dúltak, rongáltak mindent, a panaszkodó gazdát ütötték-verték, lehunczfutolták, végre saját házából is kidobták. — Élénk közvetlenséggel festi e helyzetet *egy épen* 1697. *tavaszán* (május „második hetében") szerzett, középosztálybeli eredetű, korjellemző versezet:

„Óh szegény magyarság, mit gondolsz magadban, —
Azt tudod, jól nyugszol te nemes ágyadban?
Avvagy vígan tánczolsz szabad cúriádban?
Sípoltatod magad kárpitos házadban?
Ne hidd; mert igen megtréfál az reménség, —
Más nótát fúj néked idegen nemzetség! . . .
Nézd el csak: mint regnál rajtad az németség, —
Már az te országod, életed is kétség.
Az accisa után az repartitió,
Bészálla tehozzád az contributió —
Kit nem orvosolhat rectificatió.
. . . .
Megkérték s megkérik tűled a portiót,
Vármegyékre osztják számtalan sok adót,
Megnézik házadnál te kincses ládádat,
Elvonják alúlad paplanos ágyadat.
Szabadságod ellen házadba is beszáll,
Úri módon, bízvást enekölve sétál,
Te nemes fejedre tűle sok „*hunczfut!*" száll,
Azt mondja: házadtúl máshová távozzál!
Ágyadban nem fekhetsz, mert elordinálta;
Asztalod nem tiéd, mert rajta az kártya
Több német urakat kártyázásra várja.
. . . .
Az kártyát elúnván, kezd az koczkázáshoz,
Koczkázása után az dohányozáshoz.
Abrakot és szénát rendel lovainak,
Szép fejér, lágy czipót hordat éh gyomrának,
Gyönge levest, tyúkhúst parancsol szájának,
Édes, lángízű bort hordat ő torkának.

[1]) L. Károlyi S. Önéletiratát, Szalaynál, 46—48. l.

E mellett forspontot kényszerít meglenni,
Az hová kívánja, sörényen elmenni,
Egy pár czitromért is messzi elküldeni, —
Kedvének, kényének eleget köll tenni!
Ha ellene támadsz: neved csak „*rebellis!*"
Ellened föltámad házadban nyolczszor is,
Szabadságod ellen kikerget tízszer is,
Egy órában téged fenyeget húszszor is.
Azonban pálczáját emeli fejedre,
Kíméletlenűl vér, esel ott az földre,
Nem is mersz szólani magad mentségére —
Fejet köll hajtanod ő engedelmére.
Ha kvártélybúl kimegy: semmidet nem hagyja,
Minden javaidat magának takarja,
Idegen országra szekerekkel hordja,[1])
Házad elpusztúljon, szintén azt akarja.
Gondolod akkoron: *hol magyar szabadság?*
Hol van Mátyás király, kinél volt igazság!
Hol van országodnak öröme s vígsága?
Hol tündöklő napja, ragyogó csillaga? . . .
— Eltűntenek; *vagyunk idegenek rabja.*
Most nem parancsolhatsz, mert nagy te rabságod,
Miként fújják, néked csak úgy köll tánczolnod.
Idegen nemzetre szállott szép országod,
Tűled elvétetett aranyszabadságod.
— Ez egynéhány versek Magyarország dolgát
Mutatják és írják nagy nyomorúságát,
Az ezerhatszázban és kilenczvenhétben —
Az Magyarországon való nagy ínségben." stb.[2])

Ilyen vala íme, a középosztály, a nemesség helyzete; és a *népé? a jobbágyságé?* Elképzelhetjük! Ha a mágnást, a várurat a tábornok, a várparancsnok, a nemességet a tiszt gyötörte, zsarolta: a szegény paraszttal még százszor kegyetlenebbűl bánni a közkatona is följogosítva érezé magát. Lehetetlen kellő híven leírni a szegény nép nyomorú állapotát eme gyászos időkben . . . A zabolátlan idegen zsoldosok önkényének kegyelemre oda valának dobva. Űzték, hajtották, tömlöczözték, verték, kínozták őket. A pórok fiatal nejeit, leányait a tisztekhez hurczolni, vagy a katonák által erőszakkal megbecsteleníttetni, — barmaikat, tulkaikat el-

[1]) Így tett név szerint *Caraffa* tbk, és annyi mások. (L. *Csereyt.*)

[2]) L. *Thaly Kálmán:* „Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor Irodalomtörténetéhez" (Budapest, 1872. Ráth Mórnál.) I. köt. 270—274. l.

venni s levágni, boros pinczéiket, ládáikat feltörni, ágy- és ruhaneműiket, stb. elragadozni, s magát a szerencsétlen parasztembert utólsó garasának előadásáért zaklatva, pálczázni, lábánál fogva felakasztani s úgy kínozni, — mestergerendára hónaljánál felkötve, talpai alá tüzet rakni, vagy egyéb válogatott torturákkal gyötörni, holtra verni, — mindez egészen megszokott, mindennapi dolog volt az istentelen, zsoldos németeknél. Tele vannak ily rémséges esetek fölsorolásával az egykorú krónikák, s még inkább a megyei levéltárak inquisitionalis, tanúvallomási jegyzőkönyvei.

A *Hegyallyán* név szerint, 1696-ban gr. Solari tbk. gyalog-ezrede volt beszállásolva, ő maga a törzskarral Tállya mezővárosban, holott is „mind annak lakosait minémű keserves és erejök felett való exactiókkal, mesterséges insolentiáknak nemeivel nyomta légyen el, mind a többi járásokbéli helyeket miném űképen sanyargatta erőszakos nyomorgatásával és szertelen zaklatásaival, — mind e mai napiglan e szegény, alig nyögő hegyallyai lakosok nagyobb része keserves sóhajtással emlegeti.“ Úgymint először is nagy ajándékot („discretiót“) vont rajtok; azután minden portió után minden napra „a lakosoknak sok infestáltatásával“ egy-egy „császár garasát“ fizettetett; némely községektől sok hordó borokat exequált; kvártélyozásának két utólsó hónapjában pedig az egész hadainak, minden legény után egy-egy napra, — a természetbeli, pazarúl megkövetelt eltartáson, sok vexákon fölűl, — még 4—4 krt vetett a szegénységre és irgalmatlanúl beexequáltatá. A szőlőműveseket a legszorgosb munka idején bebörtönöztette, verette; féktelen muskatérosai „mindennap megrészegedvén, rémítő nagy kiáltásokkal, lövöldözésekkel, dobok zörgésével, fegyveresen, csoportonként járván széltében a helyeket, a már lelkeszakadt, nyomorúlt szegény munkásokat fogdosták, kötözték, verték, üldözték nagy kegyetlenséggel mindaddig,“ valameddig a kívánt sarczot tőlök ki nem préselték.[1])

Zemplén vármegye hatósága, a lakosság e rettenetes kínoztatását elhárítani igyekezvén: az 1696—1697-ik évi téli kvártélyozástól olyképen akará magát megmenteni, hogy a

---

[1]) *Babócsay:* Tarczali krónika, 131—133. l.

cs. főhadbiztossággal pénzbeli váltságúl 7000 rh. frtban kiegyezett s azt le is fizette. Mind a mellett még egy csomó „*vacáns portiót*“ követelvén a vármegyén: gr. *Schlick* lovasregimentjéből két század vasas-német a Hegyallyára küldetett exequálni. Ezek aztán Tarczal, Tokaj, Tolcsva, Liszka, Mád, Tállya s Rákóczi egyéb örökös városain, faluin garázdálkodának az egész télen át, 1697. május elejéig. Városi és falusi lakosságon kimondhatatlan kihágásokat követtek el; dorbézoltak, lakmároztak, és a szegény lakosokat „*nagy torturákkal, mindenféle eszközök késźíttetésének kifacsarásával*“ kínozták, verték, minden egy-egy portió után még 14 rh. frt 30 krt zsarolván a nyomorúltakon.[1])

Csoda-e, ilyenek után, ha a szegény, vérig gyötrött nép bosszút lihegett embertelen kínzói ellen, s vígasztalan nyomorúságának keservei között alig várhatá *a szabadúlás óráját?* — Hanem, honnét jőjjön az a szabadúlás? ki nyújtson segítő kezet? Közelben nincsen senki, — de igenis van távol, túl a határokon. *Thököly Imre* győzelmeinek lezajlott korszaka még nem olyan rég volt; a török párton folyvást ernyedetlenűl, bár csaknem folytonos balszerencsével küzdő „*kurucz király*“ neve még gyakorta fel-felhangzik vala, a volt kuruczok között, a mozgalmak egykori főfészkében: Patak, Regécz, Tokaj, Munkács vidékein. S az „idegen nemzetség“ kemény igájában nyögő pórok képzeletében a bujdosó fejedelem alakja, ott a Balkán messze völgyeiben, most még mesésebb fénytől körűlövezve tűnt fel, mint valaha.[2]) Őt várták szabadítójukként . . . .

A népnek ezen érzűlete élénken tápláltatott az 1697-iki nyáron a szultánt Felső-Magyarország és Erdély felé nagyobb diversiók tételére bírni törekvő Thökölynek szertebolyongó hadnagyai s katonái által. Ugyanis az ország tele volt bujdosó hajdúk- és katonákkal, régi, elzüllött kuruczokkal, kik négyenként-ötönként, tízenként ott lappangtak a Rézen, a Bükkben, a szilágysági s szalánczi erdőkben, a Tisza, a Bodrog, a Szamos berkein. Néha egy-egy volt hajdú-hadnagy, mint például a kalandor-életű vitéz *Kis Albert*, 30—40 ily lappangó

---

[1]) L. *Babócsayt*, u. o. 137—138. l.

[2]) Szalay L. Magyarorsz. Tört. V. 556.

hajdút is csoportoztatott; nem ártottak senkinek, sőt Szathmár vármegye felhívására a Nagy-Bánya táján támadt oláh zsiványokat kiirtották. Azért a nép szerette és élelemmel tartja vala őket; ők pedig bujdostak erdőről erdőre, megyéről megyére *„kuruczoknak“* nevezték magokat s mesés híreket terjesztének. Tiszteik „czifrán, párduczbőrösen, forgósan járván,“ egynémelyik közűlök nagyobb hatás kedvéért *Petrőczynek*, másik *Ubrízynak* stb., Thököly vezéreinek adta ki magát.[1]) S a nép hitt szavaiknak, remélni kezdett, és sanyarú elnyomatásában szabadító angyalként várta — a „kurucz király“ eljövetelét.

A Zemplén és Abaúj-megyei községekben különösen egy *Tokaji Ferencz* nevű bujdosó fordúlt meg sűrűen, utóbbi időkben mint házaló kalmár járván faluról falura.[2]) Ezen tokaji uradalombeli születésű szabados egykor Thökölyt és a Rákóczi-árvákat szolgálta volt, mint a regéczi várőrség egyik hajdú-hadnagya.[3]) Elszánt, vakmerő és mindenre kész ember. Ez magához voná társakúl az erdőkön lappangók mellé *Szalontai* (máskép Kárándi) *Györgyöt*, Rákóczinak pataki jobbágyát, *Kabay Márton* ecclésiájából elűzött hajdúsági kálvinista papot, s *Kövér Ferencz, Huszár Mihály, Bakos* és *Pataki* nevű régi katonákat vagy talpasokat, kikkel úgy egyéb, mind a pórnép köreiből való avvagy bujdosó katona ügyfeleivel a tél és tavasz folyamában a regéczi hegyekben tartott több összejövetelt. Ott erősen megesketék egymást hűségre és titoktartásra, s a szerepeket kiosztván, oly ügyesen s nagy csendben szervezték fölkelésüket, hogy a németek füleibe semmi el nem hatott, — sőt még Rákóczi is, a ki tavaszszal hetekig vadászik vala épen azon erdőkben, semmi gyanúsat nem vőn észre.[4])

Történt azonban, hogy Károlyit, — a ki Kis Albertet egyszer 30 hajdújával vára őrizetére, a tatárok félelme miatt

---

[1]) *Károlyi* Sándor Önéletirata, 54. l.

[2]) U. o. 57. l.

[3]) Hibásan írják az eddigi történetírók, — Károlyi *„közönséges talpas“* kifejezését rosszúl értelmezve, — hogy Tokaji csak közhajdú lett volna; mert hogy ő már 1683-ban *hadnagy* volt Regécz várában: a hg. Koháry-levéltárban gr. *Koháry István* eredeti irataiból meggyőződtem. Miről még *alább.*

[4]) *Rákóczi* Önéletrajza, 51. l. — *Babócsay*, „Fata Tarczaliensia.“ stb.

egy hóig Károlyban tartotta, azután pedig a nagy-bányai hegyek oláh tolvajai kipusztítására fogadta volt föl, — két szepesi kamarás denunciálá: mintha Kis Albertékat ő fizetné s azon bujdosó kuruczok tulajdonkép az ő hajdúi volnának, talán titokban maga is hasonló kurucz! Az ambitiosus főispán dühös lett e vádra, s loyalitását bebizonyítandó: Kis Albertet hazájában Beregben Csonka-Papiban, midőn feleségét meglátogatná, éjtszaka elfogatta. A kit aztán vallatás alá fogván, „*nagy dolgokat tanúlt ki tőle*," melyekről gr. Nigrelli kassai tábornokot azonnal tudósítá, és intette, hogy „vigyázásban legyen: *mert rövid üdőn motustól tarthatni*."[1])

Nigrelli és az elbizakodott német tisztek nem sokat adtak az egész dologra, — hisz olyan csendes volt minden, és hogy is merne föltámadni ez a vasigába vert nyomorú magyar nép! Pedig a hegyallyai zendűlés már jóformán szervezve volt, s Tokaji, Szalontai stb. csak azt várták, hogy a vidéken szállásoló cs. katonaság elhúzódjék a táborokba. Ez május folytán bekövetkezett, úgy, hogy júniusban már csak a rendes várőrségek maradtak helyben. Ekkor a bujdosók és összeesküdött pórok Tokaji Ferencz rendeletére június végén a szalánczi erdőkben nagy csendben összegyülekezvén, „feles számra szaporodának." A támadást július 1-jére virradó éjjelre, illetőleg július 1-jére tűzték ki, s a szerepeket egymást közt jól kiosztva, három irányban: *Sáros-Patak*, *Tokaj* és *Sátoralja-Újhelynek* indúltak.

Tokaj ellen a támadást maga *Tokaji Ferencz* vezérelé, rendkívűl ügyesen és vitézűl. Ugyanis a mondott napra fordúló éjtszakán „Tokaj várának hajókon nekimenvén," a titokban egyetértő városi lakosok segélyével a várat létrákon át hirtelenűl meglepi, megveszi, s a benne lévő 200 németet parancsnokostúl, egytől-egyig halomba vágatja. Az őrség magyar századai hozzá csatlakoztak. Hasonlóképen *Szalontai György*, *Sáros-Patak* várát ugyanazon éjjel szintén könnyű szerrel meghágja, Schurmann nevű alkapitányt és rosszúl vigyázó iszákos, kártyás németjeit leöleti vagy tömlöczre hányatja. A főkapitány távol volt; 30—40 muskatérossal előtte való este kirándúlt *Újhelyre*, — mivelhogy itt

[1]) *Károlyi Önéletirása*, 56. l.

július 1-jén országos vásár vala tartandó: meg akará tehát az összegyülekezendő sokadalmas népet egy-kissé zsarolni, szokása szerint. Immár javában folytatá is július 1-jén a vásárra jövőktűl — a kik fizetni nem akartak neki, — a zálogolást garázda katonáival; de a vásárosok ezúttal subáik alá rejtett fegyverekkel s fustélyokkal jövének. Bevárták egymást; egyszer aztán az egyik, vásárosnak öltözött bujdosó kurucz, a mint zálogúl süvegét el akarnák venni: pisztolyt ránt elő s egy német muskatélyost mellbe lő. Erre a többiek is fölkerekedének, fustélylyal, karddal, fejszékkel neki a németnek, — a főcommendánst s valamennyi muskétás vitézét agyonverik.[1])

A vakmerő támadás tehát mind a három helyen sikerűlt. Tokaji Ferencz, miután Tokaj városát is megvette s az ellentállókat fegyverre, a kamarai és sóhivatalnokokat börtönre hányatá: a német tisztek portékáit, a harminczad- és sóházi épületeket stb. zsákmányra bocsátotta. Azzal zászlókat tüzetett ki, s Thököly fejedelem ezeredes-kapitányának nevezvén magát, az örömújjongó lakosságot Thököly Imre hűségére esketé. A ki vonakodott, levágták. Így tőn Szalontai György is Patakon. A hegyallyai szőlőkapások s a németektől vérig gyötrött pór nép csoportosan támadt fel, — hamarjában több ezer ember állt zászlóik alá, nagyobbára a leölt németektől elszedett s a két bevett erősségben talált fegyverekkel fölszerelve, lovasság és gyalogság. A volt kurucz katonák és saját paraszt elöljáróik szervezték őket, — a mennyiben az ily gyülevész, prédavágyó és fegyelmetlen pór hadat szervezni lehetett.

Hirtelenűl beszáguldozák az egész Hegyallyát; a németeket: hadbiztosokat, kamarai tiszteket s más e fajta zsarlókat, a hol kaphatták, agyonverték, házaikat földúlták, s pinczéiket fölvervén, boraikat megitták. A fölzendűlt nép szabadon tölté bosszúját; jelszó vala: a ki *kalapot* visel, (a németség és labanczosság jelvénye,) le kell vágni! Ezért még a német ruhában járó magyar urakat is nagy veszély fenyegette; így pl. b. Sennyey Ferencz és b. Vécsey Sándor

---

[1]) *Babócsay; Károlyi;* Hist. des *Révol. de Hongrie; Rákóczi Önéletrajza*, stb.

utazás közben kalpag helyett kalaposan előltalált főurak is majdnem életökkel lakoltak és számos súlyos sebet vőnek, míg valahogy kimagyarázhatták magokat, hogy nem németek. Úgy hagyták életben.[1])

A mi *Rákóczit* illeti: őt a nép, mint kegyes földesurát s zaklatott jobbágyai hű pártfogóját, idegen köntöse daczára is szerette és tisztelte. Sejtették, hogy Zrínyi Ilona fia csupán a németek gyanújának kikerülése végett visel idegen ruhát. Tokaji és Szalontai kiadák a rendeletet, hogy e jó fejedelem jószágaiban sehol legkisebb kárt tenni, prédát hányni senki ne merészeljen. Nem is tőn, a kir. kamara, a németek, a jezsuiták, sőt némely magyar urak javait ugyancsak dúló új kuruczok serege legcsekélyebb fosztást, bántást is Rákóczi jószágaiban, sem Patakon, sem Tokajban, Regéczen, sem másutt. [Gazdasági főtisztjét Jantó Jánost ugyan elfogták, a ki nem lévén népszerű ember: Tokaji Ferencz féltette őt, s azért, hogy a zendűlőktől megmentse, Tokaj várába záratá, honnét aztán ép bőrrel szabadúlt.[2])]

Egyébiránt Tokaji és Szalontai úgy gondolkodának, hogy ők magok, már csak tekintélyök hiányánál, alacsony származásuknál és ismeretlen nevöknél fogva sem elégségesek a mozgalom vezéreiül; miután tehát az első szép siker bíztatásával az urakat és vármegyéket fegyverfogásra hívták volna fel kiáltványaikkal, — azon igyekezének, hogy az ifjú *Rákóczi Ferencz* fejedelmet valamikép hatalmukba kerítsék, őt a népmozgalom élére állani kérjék, kényszerítsék, s ezáltal a még most csak részleges fölkelésnek országos jelentőséget adjanak.[3]) E czélból tehát mindjárt július 1-je reggelén elhatározták egy lovascsapatot a fejedelemért Patakról Szerencs felé elküldeni. És valóban, ugyancsak a véletlenen s Rákóczi egypár jobbágyának — kik a szándékról értesűltek — föláldozó ragaszkodásán múlék, hogy a fejedelem személye kezeikbe s ez által következményeiben a legnagyobb veszedelembe nem kerűlt.

Rákóczi — mint Önéletrajzában elbeszéli, — június 25-ike

---

[1]) *Károlyi* Önéletirata, stb.

[2]) L. *Babócsayt*, 152. l. V. ö. Rákóczi Önéletrajzát.

[3]) *Hist. des Révol. de Hongrie.* I. köt. 408. l. és II. köt. 20. l.

táján nejével és udvarával kiindúlt Szerencsről Tokaj felé, s Balsánál lévő erdeiben három napig vadászik vala, sátrak alatt tanyázván. De július 2-kát, ú. m. Sarlós-Boldogasszony ünnepét, az isteni tisztelet czéljából Sáros-Patakon akará tölteni, minthogy Szerencsen nem volt katholicus templom. Szombaton június 29-kén estére tehát visszatért ez utóbbi helyre, honnét nehezebb hintait és málhásszekereit másnap, vasárnap, előreindítá a pataki úton. Hétfőn, *július 1-jén* napfölkeltekor, maga is megindula ugyanazon irányban a fejedelem, hitvesével és udvarnépével, csak könnyűszerrel, lóháton, útközben való cserkészet kedvéért. Így, vadászgatva léptettek lassan, az út széleit környező csalitos, ligetes helyeken, itt-ott meg is állapodván, — midőn egyszerre két paraszt jő lélekszakadva szemközt a vadászkíséretnek, azon kéréssel, hogy ők a fejedelemmel óhajtanának szólani, de csak hamar ám, mert nagy veszedelem van!

Rákóczi csodálkozék a tolakodóknak tetszők kívánságán, de maga elé bocsáttatá őket. S ím a két hű jobbágy lelkendezve mondja el a nagy újságot, hogy Tokaj és Patak várait „*a törökök, tatárok és Thököly bujdosó hívei*“ az éjtszaka két órakor, azon egy időben lajtorjákon megmászván, megvették s a németeket lekonczolták; ugyanazoknak sűrű seregei barangolják be a környéket, *egy csapatjuk pedig egyenesen arra van szánva, hogy a fejedelem személyét hatalmukba kerítse.*[1]) Rákóczit bámulattal tölték el e meglepő hírek, s annyira hihetetleneknek látszottak előtte, — bármint esküdözének is a szegény hírnökök, — hogy őket mint gyanúsakat s bolond hírt terjesztőket, letartóztatni rendelé. Mindazáltal az egy szép füvellő térhelyen épen legelésre bocsátott lovakat tüstént felkantározni s a vadász- és madarász-hálókat összecsomagoltatni parancsolá.

Alig adá ki e rendeleteit, s íme, a csak két órányira lévő Tokaj felől jajveszékelve fut egynéhány holtra üldözött német menekvő. Ezek halálfélelemtől reszketve erősítik meg a paraszt hírhozók beszédét, sápadtan rebegvén, hogy a veszély sarkukban közeleg, a kuruczok nyomukban jőnek![2])

---

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 52. l.

[2]) U. o.

A fejedelem többé nem kételkedhetett; a hű pórokat megajándékozá, — hisz nélkülök szembe ment volna az érette kiküldött csapattal. Pedig ez épen nem lett volna rá nézve kellemes. Rákóczi ugyanis természetes gyors fölfogásával és azzal a megfontoló érettséggel, mely már oly ifjan sajátja vala, a körülményeket átgondolva, egy pillanat alatt belátta, hogy e jelen mozgalomtól még távol kell magát tartania; mert ha belésodortatik s élére kerül, — menthetetlenül el fog veszni, a nélkül, hogy hazájának használna. Minden oda mutat vala, hogy a zendülés a mily vakmerően, ép oly csekély végszámítással kezdetett, s inkább csak a vérig gyötrött nép elkeseredésének rohamszerű dühkitörése. A vármegyék, a nemesség nem fognak a vaktában rohanókhoz csatlakozni, s így a támadás nem öltend, nem is ölthet általános, nemzeti jelleget; mert mielőtt a tömegeket szervezni lehetne: gyorsan le fogják őket a katonai hatalom vaskezeivel sújtani. Nevezetesen, a Tisza-Duna között táborozó Savoyai Eugen hg. egypár nap alatt detaché-írozhat ide (bizonynyal fog is deteché-írozni) nehány lovas-ezredet, melyek az egri, ónodi, szendrei, kassai, szathmári, kállai, unghvári, munkácsi stb. várőrségekből gyalogsággal és tűzérséggel szaporítva, — kétségtelenül egy-két hét alatt, véres kezekkel, csirájában el fogják fojtani a velök nem mérkőzhető, gyakorlatlan néphad bomlatag erejét, s irtóztató bosszút állandnak, részvetteken és ártatlanokon. Egy szóval, e meggondolatlanúl s elszigetelten kezdett zendülésnek nincsen jövője; sőt a bécsi udvarnak bizonyára csak kellemes ürügyül fogna szolgálni, ha őt most — e homályos eredetű pórlázadásba keveredve, — könnyűszerrel egyszer mindenkorra elnyomhatná, fejedelmi házával együtt.

Ezeket Rákóczi gyorsan megfontolván, mialatt a füvellő paripákat fölnyergelnék s fölkantároznák, — eltökélé sietve menekülni; és pedig, hogy a lépteire kétkedőn s kémkedőn vigyáztató bécsi udvar előtt a gyanúnak még árnyékát is kerülje: egyenesen oly főhelyre akart vonúlni, a hol erős császári helyőrség van, — *Kassára*[1]). Az udvarnokok lovait hamarjában fölkantározták; szekér és hintó — minthogy

[1]) *Rákóczi Önéletrajza*, 52. l.

ezek egy nappal előrementek volt Patakra, — nem vala kéznél, csupán egy, a melyben a kis Leopold-György herczeget vitték dajkái egy-két udvarhölgygyel. E hintóba gyorsan befogtak, s míg egyes előreküldött lovasok a síkon messze belátható útakat kémlelnék: a fejedelem leszállítá nejét vadászparipájáról s az egyetlen hintóba ültetve, lehető gyorsasággal megindúltak mindnyájan, már nem Patak, hanem Kassa felé, hol Rákóczi az iránta nagyon barátságos érzelmű becsűletes gr. Nigrelli táborszernagytól minden jót reméle. Alig haladtak azonban csak egy kissé ezen irányban, — s már lóhalálában nyargalának vissza az előreküldött udvari lovasok, jelentvén, hogy Kassára menni nem lehet, mert az arra vivő útakat a kuruczok mind elállották.[1])

Most hová? és mit tenni? Habozni nem volt idő. Rákóczi rögtön határozott: nyúgot felé, Borsodnak fordítá a kantárszárt, *Szendrő* várába igyekezvén eljutni, a hol szintén német helyőrség volt. Ide éjjeli tíz órára szerencsésen el is vergődének. Szendrőben egy vén olasz tábornok: gr. Guadagni Sándor[2]) parancsnokolt. Félénk s gyanakvó természetű ember; a ki is, mivel a hegyallyai zendűlés híre — rémítően nagyítva — már idáig elhatott: hagyta dörömbölni a bebocsáttatást kérő magyar fejedelem csatlósait a vár zárt kapuján. Rákóczi részéről hiába volt minden kérés, könyörgés: a rémeket látó vén olasz semmi áron be nem bocsátá őt s kíséretét; ki tudja? talán Szendrőt ravaszúl elfoglalni jő ilyen késő éjjel, és levágatja őt, miként jobbágyaival a pataki, tokaji commendánst, — hiszen Rákóczi a rebellis Zrínyi Ilonának édes-, és a még rebellisebb Thökölynek mostoha-fia, s csak színlelte eddigis a hűséget! . . . Ilyféle aggodalmaktól elfogúlva, az ijedős öreg Guadagni még az őröket is megkettőzteté, nemhogy kaput nyittatott volna.

Ekként Rákóczi és neje a vár dobogójárúl kénytelenek voltak visszafordúlni s a nyílt városban bizonytalanság közt tölteni az éjt, minden perczben váratlan riadástól tartva; mert azt hitték: üldözők sietnek nyomukban. Végre eljött

---

[1]) U. o.

[2]) Ama jóízű, egészséges humorú magyar poéta, „gr. *Gvadányi József* lovas generális“ nagyatyja.

a türelmetlenűl várt virradat, s eltelt még mindig bizonytalanúl a reggel és délelőtt. Dél tájban megérkezének a fejedelemnek útközből Szerencsre újabb hírek szerzéseért visszaküldött nyargaló kémei, és jelenték, a mint a néptől megtudhatták: Patak-várát Thököly hívei, a mezők felől éjtszaka bejővén, egy kirohanásokra szánt és rosszúl befalazott kapun át a lakosság segélyével betörve, foglalták el; Tokaj falait pedig létrákon hágták meg s a hanyagúl őrködő németeket álmukban meglepték és leölték. A fejedelemnek Szerencsről Patakra előreindított hintait és podgyász-szekereit a zendűlők elfogták: *de sem a lovakat el nem vevék, sem a podgyászt el nem prédálták, hanem mindent illetetlenűl hagyván, nagyobb biztosság okáért még födözetet is adának melléjök s bekísértették bántatlanúl Patak várába.* (Ilyen volt íme, a nép között a Rákóczi név varázsa s a tiszteletteljes ragaszkodás e nagy név viselőihez!) *Söt a fölkelők, a Patakra bekísért hintókra utalva, mindenütt azt a hírt terjesztik, hogy az ifjú fejedelem nemsokára személyesen is közéjök jö és élökre álland!*[1]) Egyébiránt pedig — így szóla a hír, — közöttük van *b. Petröczy István*, Thököly generálisa, nem kevés török s tatár hadakkal.

Ez volt ím, a kémek relatiója; ilyes hirek tölték be az országot az erdélyi határoktól föl egész a bányavárosokig, Pozsonyig. A váratlan támadás híre villámgyorsan terjedt. Szegény, ismeretlen nevű Tokaji Ferenczet, Szalontai Györgyöt s a hegyallyai elszánt kapásokat senki sem emlegette, — mindenki csak Petrőczyről, Thököly bujdosóiról, törökrűl-tatárról beszélt. A vakmerően szerteszáguldozó gyors kurucz lovasokat már Kassa bástyáiról is látták; lélekszakadtan futott elűlök a sok kalapos labancz és német (kalpagért könyörögve, hogy agyon ne verjék,) mindenfelé. E rémlátó menekvők beszédei aztán még jobban terjeszték a rettenetes riadást, bódúlást mindenütt. Szaladásnak indúlt a félország; még a tiszántúli német várőrségek: a szathmáriak, kállaiak, ecsediek, váradiak is úgy elréműlének, hogy falaik közűl ki nem mertek lépni; Kassától el lévén rekesztve, Patak, Tokaj

---

[1]) „Currus vero meos medio Patakinum versus itinere deprehensos, pro securitate comitiva data, illaesos Patakinum deductos, famam inter ipsos spargi, me quoque brevi adfuturum." *Rákóczi*, Önéletrajzában, 53 l.

sorsától tartottak kapitányaik, mert azt hivék: már az egész ország lángban áll körűltök.[1])

Így a szendrei vén olasz parancsnok is; a kinek ótalmában Rákóczi egy cseppet sem bizakodhatván, a mint kémeinek híreit vevé: nehogy csakugyan a fölkelők közé kerűljön akaratlanúl is, — elhatározá, kivált neje esedezéseire, továbbmenekűlni a bányavárosok felé, be Selmeczre. Előbb azonban a fejedelem onnét Szendrőről mind e körűlményeket és menekűlésének okait egy hosszabb levélben megírá gr. Nigrelli főparancsnoknak, s a levélnek Kassára juttatását biztos lovas-emberre bízá. Ezzel aztán július 3-ika hajnalán egész kíséretével kiindúlt Szendrő városából, nekiváltott a hegyeknek: Tornának, be Gömörbe, és azon keresztűl Zólyom vármegyébe, Breznó, Besztercze, Selmeczbánya felé. Keserves és fárasztó utazás volt; csupán egyetlen hintó lévén, többnyire mind lóháton, ügetve-nyargalva mentenek, még a szelíd, kékszemű, szőke, gyöngéd és gyakran betegeskedő fiatal fejedelemasszony is. Hessenben egész életében sem lovagolt talán annyit szegény, mint itt most ezen egyetlen útjában. „Te tudod csak óh Uram, — emlékezik Rákóczi e nehéz utazásáról Önéletrajzában, — mily nagyok valának aggodalmaim. Mert gyorsan és váratlanúl kellvén menekűlnünk, a készűletlenség miatt nagy szükségbe jutottam. Költség nem volt velem, és jószágaim a zendűlők kezeibe kerűlvén, nem is remélheték azokból pénzt kaphatni egyhamar. *Magyarországban késnem nem volt tanácsos, a németeknek irántam táplált előitélete s házam ellen viseltető gyűlöletük miatt. Előreláttam a jövendő időket, és azok előrelátása növelte nyugtalanságomat, s ösztönzött, hogy ne hagyjam el a hazát!* — De a Te gondviselésed Istenem, megerősített engemet, hogy megszokjam a bús gondokat és sorscsapásokat edzett lélekkel elviselni . . . . Leginkább nehezemre esett ennyi baj között szegény feleségem szenvedéseit látnom; ki is, ámbátor többnyire gyöngélkedő vala, férfias lélekkel kitartott a bajokban, éjjel-nappal majdnem folyvást lóháton űlve. Mert jól ismerém a nép általános gyűlöletét a németek ellen: azért szívósan hajtatván, folytonos ügetéssel siettem, — nehogy a zendűlés

---

[1]) L. *Károlyi Sándor* Önéletiratát, 58. l.

híre megelőzzön. Seholsem pihentünk meg tovább, mint a mennyi nyúgodalom az emberek és lovak erejének fönntartására épen szükséges volt."[1])

Így érkezének meg július 6-kán estvére Selmeczbányára, hol is a több napi erőltetett hajtások után ki akarák nyúgodni fáradalmaikat. Hanem, máskép vala megírva! Megérkeztöket követő napon a fejedelem családjával épen ebédelt, szolgái pedig szétmentek a városba, az úton elszakadozott, elromlott szerszámokat, hámokat, szügyellőket stb. a mesterembereknél kijavíttatni s egyet-mást beszerezni, — midőn a fejedelemnek az ablakokból feltűnik, hogy a városi nép hirtelenűl összefut az utczákon, s megriadva zsibongani, zajongani kezd. Rákóczi leküld a lótás-futás, kiabálás okának tudakozására. Csakhamar jelentik, hogy „*az egész város tele van az ellenség jövetele hírével;* az emberek lármáznak, szaladgálnak, drágább holmiiket málházzák és sietve hordják ki a városból, a föld alatti aknák, tárnák, barlangok mélységeibe rejteni. A bátrabbak fegyverhez kapdosnak, mások ellenben csak menekvésre gondolván, éktelen szitkokkal illetnek, *minket vádolva, hogy idefutásunkkal nyakukra hoztuk a kuruczokat!* Azért a zajongók közűl sokan azt követelik, hogy *bennünket le kell tartóztatni s az üldöző ellenségnek kiadni*, — mert talán ez által a város lakói majd kegyelmet nyerhetnek."

E fenyegető jelenségek között nagy volt a baj s nehéz a jó tanács; késni a városban veszedelmes vala, indúlni meg hamarjában, — a szolgák szanaszét és különösen a hintóhoz tartozó hámok távol léte miatt — nem lehetett. A nép zsibongása, szaladozása az utczákon nőttön nőtt, kivált midőn a veszély közeledtét a föllegvár ágyúinak kisütögetése is megerősíté. A vészlövések ismételve dörögtek, — a város tökéletesen allarmíroztatott, a zavar tetőpontját érte. E pillanatban b. *Thavonat* bányagróf és b. *Hellenbach* a híres orvos jövének a fejedelemhez; amaz 100 aranyat adott kölcsön útiköltségre, emez pedig négy fölszerszámzott kis hegyi-lovat fogatott Rákóczi hintaja elé, melybe is a két éves Leopold-György herczegfiúcskát dajkáival beültették; a fejedelem

[1]) *Rákóczi Önéletrajza*, 53-54. l.

maga nejével s a kik kíséretéből épen jelen voltak, hirtelenűl lóra pattanának, — és a szállásuk előtt ordítozó s őket képtelenűl szidó és vádoló utczai csőcselék tömegén keresztűltörtetve, kivergődének a városból, mikor a nap már nyúgovóra hajlott.

Windschachtnak mentek, a nagy szoros útakon, meredek, erdős hegyeken, szűk völgyeken keresztűl, mivel a fejedelem *Kis-Tapolcsányra* szándékozék, Rákóczi Erzsébet grófnéhoz. Ő és Charlotte a lovasok nagyobb részével előrenyargalának, a gyermekhintó s egy felfogadott kocsijok szemmel tartására főlovászmesteröket Vissenacque bárót hagyván hátra. Alig haladtak egy mértföldet: üzeni Vissenacque, hogy a hintó kereke a sziklákon eltörött, lehetetlen vele tovább haladni, és az utána lévő kocsit sem küldheti előre, mert a szűk és mély útat a megrekedt hintó egészen elfogta. Rákóczi most az őt s nejét kísérő kevésszámú lovas-testőrök egy részét is visszarendeli a törött hintóhoz, azon parancsolattal, hogy ha az üldöző ellenség közeledném: kapják ölbe gyermekét és hozzák el lóháton; de elhirtelenkedni a dolgot nem kell, hanem lássák meg előbb jól a hintót: hátha mindnyájok erejével fölemelhetnék és valahogyan oly állapotba hozhatnák, hogy mégis tovább lehessen vontatni.

Maga a fejedelem ez alatt folytatta útját; de mivel az éjtszaka már beállt: ott, a nagy mély hegyi útakban, a sűrű terepély fák s magas meredekségek árnyékában oly vak sötét lőn, hogy egy lépésnyire sem láthatának. Ezért csak a legnagyobb vigyázattal, ballagva mehetnek vala, olyképen, hogy elűl a kalaúz, utána — a kantárt paripája nyakára eresztve — Rákóczi, kit közvetlenül neje követett, és úgy a néhány lovas-szolga; s a pokoli sötétben füttyökkel jelzé egyik a másikának, hogy ki mennyire jár előttesétől? Ily vesződségesen bakdácsoltak egész viradtig, nagy bajjal, míg végre megpillanták a kis-tapolcsányi jól ismert várkastélyt. Föllélekzettek; azonban az őrökkel megrakott kaput alig merték az érkezők előtt felnyitni, — mert a zendűlés híre már e környékre is annyira elhatott, hogy a körűl lévő várak: Korpona, Bozók, Léva, Szent-Benedek, Hrussó, stb. ágyúi, az ellenség közeledtét a selmeczi jellövések után már mind kétszeri vészdörgéssel hirdették.

Az ágyúlövések által Nyitráig, sőt a Vágig fel volt riasztva az egész lakosság. Mindazáltal Rákóczi, a sok fáradalomtól s kiállott rémüléstől már csaknem holtra bágyadt nejét kímélendő, elhatározá, hogy a harmadszori jellövéseket itt Tapolcsánytt várja be. (Harmadízben tudvalevőleg csak akkor lőnek, mikor az ellenséget már a várból megpillantották.) — A rettegést azonban tetemesen eloszlatta mikor megtudták, hogy a brandenburgi választó-fejedelemtől a török ellen küldött s Savoyai Eugen táborába útban levő négy ezred katona épen ezen vidéken állomásoz és összevonatik, a netalán megjelenő ellenségnek útját állandó. E részben tehát megnyugodtak; hanem annál türelmetlenebbűl várták a tört kerekű hintóval hátramaradt egyetlen gyermekük érkezését. „Keserves volt — így ír Rákóczi — minden javaimat az ellenség (vélt törökök és tatárok) kezeiben hagyva, gyors futással kifelé menni az országból: de még gyötrőbb fájdalom vala szerelmünk egyetlen zálogát ugyanazon törökök-tatárok üldözésétől fenyegetettnek tudva, hátrahagyni." Mígnem végre ugyanaz nap estvéjén megérkezett az örvendező szülők karjai közé a kis herczeg is, kinek hintaját a hű Vissenacque kiigazgattatván, minden baj nélkűl elkíséré Kis-Tapolcsányra.

Ekkor értesűlt egyszersmind a selmeczbányai bódúlt lárma valódi okáról. Thavonat bányagróf ugyanis a kurucz-török haderő közelgéséről szállongó hírek közepette valami biztosabb tudósítást szerzendő, kémeket küldött volt ki lóháton, Gömör vármegye szélei felé. E kémek Rákócziék Selmeczre érkezte utáni napon délután lóhalálában vágtatva térték vissza, s rémülten kiabálák az utczai népnek, hogy az ellenséget már alig 4 mértföldnyire, Beszterczénél elöltalálván, rohanását szemeikkel látták. Erre keletkezék aztán a bomlott riadás, lótás-futás, és e hírre sütögettette ki Thavonat az ágyúkat kétszer egymásután. A megrémült kémek a tatár lovasságot már a nyomukban vélték száguldani, — pedig, a mint aztán kisűlt, a mit e gyáva kémek láttak: az csak a hegyekből hazahajtott beszterczei marhacsorda — s nem a kuruczok és tatárok száguldó seregei — által fölvert hatalmas por volt.

A mint ezt Vissenacque a Selmeczen hátramaradt és

őt az útban utólért nehány lovász jelentése nyomán elbeszélé, annálinkább megnyúgovának. Rákóczi ugyan Önéletrajzában azt írja, hogy e jó hírtől megvígasztalódva, felújúlva, egy napi pihenés után tovább folytatták útjokat: azonban emlékezetből s oly sok év múlva írván, tévednie kellett; mert azon tény, hogy a gr. Rákóczi Erzsébet alapította kis-tapolcsányi Karmel-hegyi Mária-társulat tagjainak könyvébe a fejedelem a maga, hitvese és fiacskája nevét „*Kis-Tapolcsány, die* 21. *Julij Anno* 1697.“ dátummal jegyzé be sajátkezűleg,[1]) hoszszabb időzésre mutat nagynénje kastélyában. Midőn tehát itt magokat jól kipihenték, oly elhatározással indúlának tovább, hogy a fejedelemasszony a kis herczeggel — a hazug vagy igaz hírek által támadható hasonszerű újabb riadások kellemetlenségeit kikerűlendő, — egyenest Bécsbe menjen; a fejedelem ellenben biztos, bővebb hírek érkezéséig, a jó ismerős gr. Forgách Simon tulajdonát képező Galgócz városában megállapodjék, mint a mely épen Lipótvár kapuinál fekűvén, veszély esetén tüstént ezen erősségbe vonúlhat.

Így is lőn. Az öt mértföldnyi útat Kis-Tapolcsánytól Galgóczig egy nap alatt megtették, honnét másnap a fejedelem Charlotte-Ameliet az övéivel útnak bocsátá Pozsony felé. Maga pedig, a mint estenden, újabb hírekre kíváncsian sétálna: egyszerre egypár német tisztet vesz észre az országúton éjszak felől sebesen hajtatni. Szóba eredt velök; s a tisztek (alig bátrabbak a selmeczi kémeknél) elmondák, hogy a lengyel határok mellől jőnek, egyikök *Árva*, a másikok *Likava* várából. (Thököly családi várai.) Sietnek Bécsbe, jelenteni, hogy *Petröczy* (megint Petrőczy!) csapataival e várak közelébe érkezett, s minthogy egyik várban sincs sem hadi-, sem élelmi-szer: tehát a parancsnokok a cs. k. főhaditanács rendeletét kérik, mitevők legyenek? — Ekkép terjesztik vala, íme magok a németek a rémhíreket szanaszét az országban.

Rákóczi az ily biztosnak látszó forrásból merített tudósításnak, természetesen, hitelt adván, azt gondolá: jobb lesz őneki is mielőbb Bécsbe sietnie. Azért szolgáit és lovait nagynénje férjének gr. Erdődy Györgynek szomolányi ura-

[1]) L. *Századok*, 1871-iki évfolyam, 431. l.

dalmába igazítva, ő maga póstai alkalmatossággal a császári székvárosba követte nejét.

Az udvarnál ekkor már a leggyanúsabb hírek keringtek Rákóczi felől. Ő régóta a Hegyallyán tartózkodik, honnét mindenkit megdöbbentőleg érkezett a teljesen váratlanúl kitört zendűlés híre; a lázadók először is *az ő* örökös váraiban lévő cs. helyőrségeket vágták le, *az ő* jószágait tisztíták meg a németektől, és jobbágyai mind fegyvert ragadtak. Vajjon nem a rebellis származású ifjú fejedelem titkos ösztönzéséből történt-e mind ez? Halálos ellenségei: *Kollonics* és *Kinsky* — Strattmann halála óta az egyedűl irányadó ministerek — már várták, hogy hallani fogják: Rákóczi *áll a zendülők élén*, — és ekkor ő menthetetlenűl veszve van! Azonban íme, e helyett a gyanúba vett férfiú egyszerre — *Bécsben toppan*. Ez meglepte őket.

Rákóczi jól tudván: ki a legengesztelhetlenebb ellensége? legelőször is Kollonicsot látogatta meg, hogy a róla formált gyanús nézeteket a bíbornok és általa a többiek fejéből kiverje. Elmondá neki mind azt, a mi vele Szerencstől fogva történt; a cardinális aztán a császárhoz küldte őt, a kinek szintén mindent előadott, fölemlítvén még a nagy pénzszükséget is, a melybe jószágainak ott hagyása s a zendűlők hatalmába kerűlése következtében jutott. Hogy Leopold megdícsérte volna őt hűségéért, nem említi; — tán jobb szerette volna Kollonicscsal együtt a császár is, ha az ifjú fejedelem a fölkelésbe belékeveredik, hogy egyszer mindenkorra nyakát szeghesse.

A bécsi udvart a hegyallyai támadás első híre, mint mondók, rendkívűl meglepte, és pedig annál kellemetlenebbűl, minthogy biztos tudósítások szerint ez idén a török szultán személyesen állott hadainak élére és már Nándor-Fejérvárhoz közeledék hatalmas hadsereggel. Minden hadat Péter-Várad tájára kellett tehát küldeni ellene, a melyből tetemes erőt elszakasztani és a Hegyallya felé indítani a fennforgó körűlmények közt nagyon bajos; ellenben a szultán igen könnyen elbocsáthatja Thökölyt kuruczaival s egy-két török-tatár dandárral a Maroson és Körösökön keresztűl a Tisza fedezete alatt Tokajhoz, hol vár és rév már a fölkelőké. Ha ez megtörténik: félő, hogy az egész Tisza-vidék

s Felső - Magyarország fegyvert fog és újból Thököly mellé áll.

De ez csak az első benyomás aggodalma volt. Mert a mint megtudták, hogy a zendűlőket csak pórok vezérlik, sem báró Petrőczy, sem más jelentékeny ember nem áll élükön, tehát az egész jóformán csak lazán szervezett s így könnyen szétbomlasztható néptámadás, — változni kezdének a nézetek. Ehhez járúlt, hogy Tokaji Ferencz kiáltványaira a vármegyék nem hajtottak; sőt a nemesség, mivel a fegyelmetlen gyülevész a halálra keresett „kalaposok" (németek) javai mellett az ő udvarházait is fölverte és prédálta, inkább a fölkelők ellen volt hangolva, s voltak, kik késznek nyilatkoztak fegyvert ragadni ellenök. Az udvar ekként úgy intézkedék, hogy egy részről gr. Pálffy János tábornokot bízta meg: szedje össze a ráczokat és a végbeli magyar katonaságot ellenök; más részről pedig Vaudemont Károly herczeget detaché-írozá két-három német vasas-ezreddel Savoyai Eugen táborából Tokaj s Patak visszafoglalására, olyképen, hogy ott hamarjában végezvén és Pálffyt a továbbiakra hátrahagyván, siessen vissza Eugenhez.

Azonban, mielőtt még e rendelkezések végrehajtattak volna, az actió már előbb megkezdődött a szegény fölkelt pórok ellen, és még hozzá: két oldalról s gyorsan egymásután. Ugyanis a gróf Schlick vasas-ezred Zemplén- és Borsodmegyei téli szállásaiból, mint már említők, kissé későcskén indúlt az alföldi táborra; ezredese *báró Ritschan* (a később Rákóczi hadai által a nádasi szorosokban tönkre vert és elfogott tábornok) meghallja útjában, valahol a Jászságon, a hegyallyai zendülés hírét, kapja magát, visszafordúl, és Buttler egri kapitánytól nehány század gyaloggal erősbítve, Ónodhoz nyomúl, s az ottani végbeli magyar hadat is fölszedi maga mellé. Ezalatt az új kuruczok a zászlaik alá folyton gyűlekező népből — többnyire hegyallyai kapásokból — két helyen: Tokajnál és Pataknál szervezték, csoportosíták seregeiket. A tokajiak, különösen a szintén hozzájok csatlakozott várbeli magyar gyalogság erejében elbízván magokat, a patakiakat be nem várták, hanem július 6-kán reggel 400 gyalog s körűlbelől szint annyi lovassal, négy ágyúval és zászlókkal megindúlnak Ónod meghódoltatására. Ritschan

eleve értesült jövetelükről, s a Harangod-mezején, Bölcs közelében harczrendbe osztott pihent seregeivel eleikbe állván, készen várá őket.

A szegény kuruczok a rekkenő meleg napon sebesen nyomúlnak, s eltikkadtan érkeznek a Harangod síkjára, hol meglepetve látják a németeket és labanczokat csatarendben előttök állani. Mindazáltal jobbszárnyon álló lovasságuk, a közepet képező s nagy sietve, izzadva érkező gyalogság felvonúlását be sem várja, hanem „minden tartózkodás nélkül, vitézi nagy bátorsággal azon német seregekkel szembe megy.“ Úgy látszik, ez a szárny régi, bujdosó kuruczokból áll vala; kemény harczot tartottak, elszántan összevágtak Ritschan nehéz-lovasaival, — a véres tusában két német kapitány és számos közember elesett. Azonban a gyakorlatlan újonczokból alakúlt balszárnyat az ónodi végbeli huszárok csakhamar megnyomják, megfordítják, megűzik. Mire aztán a derekasan harczoló jobbszárny is megfutamodik és elmenekűl. A gyalogságot ott hagyták. Ez a németektől körűlvétetve, sokáig kétségbeesetten ótalmazza magát; de végtére a sokaságtól elnyomatik és majdnem egy lábig lekonczoltatik. A győzők 3 ágyút, 7 zászlót nyertek és 373 testet raktanak halomba, a bölcsi út mellett. Azzal győzelmükkel megelégedvén, visszafordúlának Ónodra, Egerbe, és Schlick vasasai Eugen tábora felé.[1])

Negyednappal e harangodi harcz után egy másik, a Tiszántúl szállásolt és szintén elkésett ezred: *Mihályi Pál Deák* labancz huszársága, a zendűlés hírére hasonlókép visszafordúl, a Tiszán tatármódra, lovastól sebesen átúsztat, és Tarczal, Mád s Tállya városokat, lakosaiknak a lázadásban való résztvételéért irgalmatlanúl fölprédálja, még a templomokat is kirabolván. Azzal roppant zsákmányával Ónod felé odább áll. A Bölcs melletti csatából menekűlt lovas kuruczokhoz most a Pataknál csoportozottak csatlakoznak s *Kövér Ferencz* és *Huszár Mihály* vezérlete alatt Pál Deák prédálóinak utána indúlnak, hogy a zsákmányt tőlök elragadják s a

[1]) *Babócsay:* Fata Tarczaliensia, 143—145. l. — Rákóczi *Önéletrajza*, 57—58. l. — *Wagner:* Hist. Leopoldi, II. 334. — *Szalay László:* Magyarorsz. Tört. V. 557. l.

szegény siránkozó lakosságnak visszaadják. — A labanczok épen kótyavetyét tartanak vala prédájok felett a Harangodon, midőn tábori őreikkel Kövérék előcsapatai összepuskáztak. Pál Deák gyorsan riadót fuvat, s nyeregbe pattant martalócz huszáraival megütközik a kuruczokkal. Ezek, gyűlevész had lévén, legyőzetnek; holott maga Kövér Ferencz is, Huszár Mihály „híres vitéz emberrel" együtt elesik.[1])

Ez a két szerencsétlen harangodi harcz igen elvevé a zendűlők kedvét. Most már csak Tokajban és Sáros-Patakon készűlének ellentállásra. — Nem soká készűlhettek; július közepén váratlanúl megérkezék a Hegyallyára *hg. Vaudemont* tábornok „feles német hadakkal, egynehány vármegyékbeli prédára áhítozó magyar labanczokkal és Isten nélkűl való irgalmatlan ráczokkal, egész táborostól." Féktelen katonái előbb Zombor majd Tarczal városát éjtszaka megrohanják; a templomkerítésekbe menekűlt ártatlan lakossággal, — különösen a nőkkel — rútúl bánnak, az utczákon kor és nemi különbség nélkűl leölnek vagy kifosztanak mindenkit; úgy, hogy a mindenéből, többnyire még fehérruhájából is kivetkőztetett nyomorú lakosság, puszta életét megmenteni a Tisza berkeibe, nádasaiba bujdosik.[2])

Vaudemont vad kegyetlenséggel érezteté bosszúját ártalmasokon és ártatlanokon egyaránt. Rémuralmat hozott a Hegyallyára, mint Tokaj és Patak esete méginkább bizonyítja. Szívtelen katonái egyúttal hóhérok és haramiák voltak. Július 17-kén Tokaj alá szállott s víváshoz kezde. Tokaji Ferencz kemény ágyú- és puskalövésekkel fogadá a németet, s az általa föllelkesített pór hajdúság vitézűl ellenállt. A lakosok, kivált az öregek, nők és gyermekek, a ref. templomban — a r. katholicusok Rákóczi udvarházában — összegyűlekezve imádkoztak, kegyes énekeket zengedezének, úgy várták rettegve a harcz kimenetelét. A kurucz hajdúk két heves ostromot visszavertenek már; de a szabad zsákmány ígéretével nekibátorított Vaudemontisták harmadik rohammal a váradi utcza felett betörnek, és rettenetes dühösséggel ölnek-vágnak mindenkit: férfit, nőt, csecsszopó gyermeket

---

[1]) *Babócsay*, 146—147. l. Rákóczi Önéletrajza, 58. l.

[2]) *Babócsay*, 147—150. l.

egyaránt. Tokaji Ferencz harczolva vonúlt vissza a várba, melynek kapúit felvonatá. Egy csapat váltig küzdő hajdúja a váradi utczán Török Ádám házába fészkeli be magát, s e vég-positióját oly halálmegvetéssel ótalmazza, hogy a németek csak tűzzel vehették be a házat. Rájok gyújtották a födelet, — mindnyájan ott égtek. Ezalatt a házakat a városban egymásután feltörték, rabolták, a lakosokat ölték; a vad zsoldos irgalmat nem ismert. Sok fiatal nő, hogy a gyalázat és kardjaik elűl menekűljön, karjaiban csecsemőjével a Tisza vizébe vetette magát. Könyörgés, rimánkodás nem használt, lekonczoltak mindenkit. Egy csapat bősz katona a Rákóczi földesúri cúriájába ront, ott épen misét szolgáltattak az áhítatosan térdre hullt tömegnek; Vaudemont martalóczai reárohannak az imádkozókra, s nem hagynak élve közűlök még csak egy kisdedet sem.[1]) Mint az egykorú gyászvers zengi:

„Sok vér kicsordula Rákóczi házában,
Nagy vérontás esék Tokaj városában;
Jajgatás, óhajtás, szörnyű nagy vérontás,
Általméne rajtunk keserves kárvallás.
Mint Jéruzsálemet úgy elpusztítának,
Mindenestől fogva fegyverre hányának.“[2])

A virágzó város július 17-ike estéjére kiirtott, kifosztott, kipusztított helylyé lőn. Az utczákon mindenfelé holttestek hevertek s vértócsák pirosiának. A haramia-természetű vad zsoldos vértől, bortól megrészegedvén, dőzsölő csoportokban koczkázott a prédán.

Bent a várban Tokaji Ferencz számba véve erejét, belátta, hogy a császáriak ellen nem tarthatja magát. Azért éjtszaka titokban összevonatott minden hajót és hidast a vár tiszaparti bástyái alá. Reggel aztán (július 18.) az ágyúkkal elkezdett a város felé nagy dörgéssel lövetni, miáltal a németek figyelmét tökéletesen odavonta; ezalatt hajdúságát szép csendesen hajókra szállítá s velök maga is minden kár nélkűl általevezett Rakomazra, ott hagyván a császáriaknak

---

[1]) *Babócsaynál,* 151—152. l.

[2]) A „*Cantio Tokaji*“ és „*Cantio flebilis de periculo Tokajensi*“ czímű 1697-iki gyászénekeket lásd *Thaly:* „Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor Irodalomtörténetéhez,“ I. köt. 275—284. l.

a puszta várat. Menekülése ép oly geniális volt, mint a vár éjjeli meglepése. Ez egyszerű kurucz hadnagyban nem hiányzott a katonai képesség. Rakomazról azután hajdúcsapataival a szalánczi erdős hegyekbe vette ismét magát, az őket onnat elrekeszteni megkísérlő labanczokon keresztűl.[1])

Kabay Márton, a kurucz kálvinista pap, Tokajban foglyúl esék; kit is midőn Vaudemont hg. „mint a reformált egyház pestisét“ szidalmazván, rettentő kínos halállal, tagjainak megtöretésével fenyegetne, — a rab szemtől szemben, nyúgodtan csak ezt felelé neki: *„Dulce est pro patria mori!“* [2])

Így végződék a tokaji tragoedia.

Tokajból Sáros-Patak alá szállott Vaudemont, táborostól. Útközben szerteszét raboltatta a szerencsétlen vidéket; kivált a vele lévő „rácz haramiák“, németeket vévén magokhoz, az egész hegyallyai városokat nemkülönben mint nyilvánvaló ellenség földét széltében dúlván, sok ártatlan lakosokat megrontottanak, jószágaiktól teljesen megfosztottanak.“ — Kiktől való rettegésükben Mád és Tállya városok lakói, mindenöknek elhagyásával, csak nejeik- és gyermekeikkel sziklás hegyeikbe s ezeken keresztűl Bodókővára alá futottak, hol is Abaúj vármegye ótalma alatt legalább puszta életöket megmenthették.[3]) Nagy réműlés, bódúlás volt mindenfelé az egész Hegyallyán, a kegyetlen dúlás, prédálás, ragadozás miatt.

Azonban midőn a tábor Patakhoz közelednék: Szalontai György a várőrség java részével vitézmódon kiütött a németre. De a harczban a sok reguláris fegyveres erőtől a vakmerő támadók megnyomattak; ekkor Szalontai hajdúságával nem vissza a várba, hanem a tokajiak példája szerint a szalánczi és regéczi hegyeknek tart vala, melyeket szerencsésen elérvén, Tokaji Ferencz bujdosóival egyesűlt. Népe közűl csak kevesen szoríttattak a várba; melyet aztán Vaudemont capitulatióval megvőn, s még iszonyúabban ismételtette a tokaji rémes jeleneteket. Prédára hányatott mindent;

---

[1]) *Babócsay*, 152. l.

[2]) U. o.

[3]) *Babócsay*, 153. l.

éhes szaglálói a várnak legtitkosabb rejtekeit is felkutatván, tömérdek régi kincset találtak, s e fölött Rákóczinak minden, de minden idehalmozott ingó értékét (legdrágább bútorai, ingóságai épen itt Patakon valának,) feldúlták, elrabolták, elpusztították; hasonlókép sok főrendeknek itt letéteményezett kincseit, melyeket a szegény pór kuruczok érintetlenűl hagytak. A kiket pedig, volt fölkelőket, Vaudemont hg. a várban élve megkaphatott: ezen boldogtalanokat, a feladási szerződés megszegésével, tömegesen húzatta karóba és akasztatta föl, úgy, hogy rothadó holttesteik az útak mentén felállított karókon és bitókon sokáig rémítővé tették a környéket mind *Patak*, mind *Tokaj* körűl, — mert a cs. tábornok ez utóbbi helyen is számos ily kegyetlen kivégzést eszközöltetett volt a vár megvétele után.[1])

Továbbá mégegyszer feldúlta a tábor Tarczal városát, iszonyt és nyomort hagyva maga után mindenütt. E pusztítások által Rákóczi, mint a Hegyallya földesura, vallott legtöbb kárt. — Ő, a mint megtudá Vaudemontnak azon vidékre vezényeltetését: mindjárt sejté, hogy a császári seregek, szokásuk szerint, lázadókon és ártatlanokon egyaránt kegyetlen bosszút fognak állani és borzasztó dúlást, rombolást elkövetni. Azért, hogy nyomorúlt jobbágyain jelenlétével segíthessen és saját vagyonát is a martalóczok zsákmánylásaitól személyes tekintélye által óvhassa: Lipót császártól engedelmet kért és nyert Vaudemont herczeg táborába mehetni. Ehhez képest a fejedelem sietve, csak két szolga kíséretében, póstán leutazott Bécsből Eperjesre.[2]) Itt találjuk őt 1697. augustus 4-kén, mely napon és helyen, ekkori tetemes költségeire a bécsi bankároktól kölcsönzött összegekhez még ifj. Péchy Ádámtól ezer magyar forintot vesz föl, 1698. martius 1-jéig leendő megtérítés fejében.[3])

Eperjestt Rákóczi kissé megállapodván, két levelet

---

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 58. l. *Babócsay*, 154—155. l.

[2]) Rákóczi Önéletrajza, 59. l. — Hist. des Révol. de Hongrie, II. köt. 20—21. l.

[3]) Az ezen összeg fölvételéről Rákóczi s. k. aláírása, gyűrűpecséte és „in L. R. Civitate Eperjes, die 4. Mensis Augusti A. D. 1697.“ dátum alatt kelt s Péchy Ádámtól 1698. május 28-kán visszaváltott adóslevél *eredetije gyűjteményemben.*

küldött előre, név szerint hg. Vaudemont és gr. Nigrelli tábornokoknak. Az utóbbitól tanácsot kért, az előbbivel pedig tudatta, hogy a császár engedelméből hozzá igyekezik; hogy tehát a Regécz táján csoportozó kuruczoktól útjában biztos lehessen: kéri, küldjön eléje elégséges katonai födözetet Kassáig.

Nigrellitől a fejedelem még az nap választ vőn. Az öreg táborszernagy röviden, de nyomósan csak ennyit írt: üdvözli ugyan Rákóczit, szerencsésen leérkezéseért: azonban mint igaz barátja nem titkolhatja el előtte, hogy *jobb szerette volna, ha azokat, a mik most itt történnek, inkább csak Bécsből szemléli vala.*[1])

Rákóczit e sokat jelentő válasz gondolkodóba ejté. Jól ismeré ugyanis a szelídlelkű s becsületes jellemű Nigrellit, a ki bár rendületlen hűségű cs. katona: de a mellett a magyar nemzetnek nem volt ellensége;[2]) őneki pedig, mióta Aspremont útján összeismerkedének, épen meleg barátjává vált. A fejedelem igen jól átérté, hogy Nigrelli, állásánál fogva, többet annál a mit írt, levélre nem bízhat: de őszinte barátságától bizton remélte, hogy élőszóval bővebben ki fogja jelenteni magát. Azonnal Kassára útazott tehát, és az öreg olasz gróf baráti érzelmeiben nem is csalódék; mert Nigrelli teljes bizodalommal sietett fejedelmi barátjával értesűléseit közölni, úgymint: Vaudemont herczeget nagyon meglepte volt az, hogy midőn Patakot a lázadóktól visszafoglalá, *Rákóczinak ott felhalmozott roppant értékű ingó javait, söt Szerencs és Patak közt a zendülőktől elfogott hintait és málhás-szekereit is teljesen érintetlenül, bántatlanúl megőrízve találta,* — holott más földesuraknak mindenét fölprédálták, s az egész Hegyallyán csak az egy Rákóczi vagyonát kímélték meg a pórok. E feltűnő körűlmény iránt a nevezett

---

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 59—60. l.

[2]) Nigrelli egyetlen leányát magyar főúrhoz: a később Rákóczival Rodostón elhúnyt *gr. Eszterházy Antalhoz* adta volt nőűl. Különben, *gr. Bercsényi Miklós* is Corbelli tbk. ellen az udv. cancelláriához intézett fölterjesztésében, a nevezettel szemben épen *Nigrellire,* mint humanus és tapintatos eljárású cs. főtisztre hivatkozik; a denunciált *b. Károlyi Sándort* 1697-ben szintén *Nigrelli* tapintata és szelídsége segíté a bajból könnyű-szerrel kimenekűlni. (L. *Önéletiratát,* 54—55. l.)

herczeg tehát vallatni kezdé a hatalmába kerített foglyokat, kik közűl aztán némelyek, — talán a kínzás miatt, vagy kegyelmet remélve, s egy-kettő tán magánbosszúból is — azt vallották, hogy *Rákóczi jobbágyai földesurok egyetértésével és tanácsára ragadtak fegyvert,* — ezért nem prédálták föl a fejedelemnek semmijét. Vaudemont hitelt adott eme vádaknak, s tüstént *jelentést tőn az udvarnak mindenről.*[1])

A tábornok e jelentése már Rákóczinak Bécsből leutazása után érkezett meg oda; s a hű Nigrelli minden órán tartván a következményektől, óva inté barátját: *ne menjen Vaudemont táborába, kész veszedelem vár reá!* Rákóczi ezek hallatára nagyon megdöbbent, s méltán. Mert noha a vádból nem volt semmi igaz: de a látszat tökéletesen ellene szólt, továbbá, az udvar szellemét ha valaki, ő igen jól ismeré. „A bécsi udvarnál — úgy mond — spanyol maximák uralkodnak vala, tehát ott minden gyanúsításon rettenetesen kaptak. Kollonics cardinál, kinek (mint immár esztergomi érseknek) a magyar ügyekben főfő-szava volt, engesztelhetetlen vala irántam; gr. Kinsky pedig, az ekkori első minister, házamnak dühös ellensége: mindig ennek kiirtását ajánlá a császárnak már csak politikai okokbúl is, miután a Rákóczi-ház a Habsburgokkal mindenkoron újjat huzott."[2])

Mindezeket számba vévén, Rákóczi megköszöné a jó Nigrelli barátságát, s tanácsaira hajtva, lemondott Vaudemonthoz való útjáról, ha minden jószágát eldúlják is ennek „haramiái." Visszafordúla Eperjesre, honnét nővére Aspremontné látogatására Makovicza várába rándúlván, — oly gyorsan miként leutazott volt, fölmene ismét Bécsbe. Útközben egy Vaudemont táborába siető udvari futárral találkozék.[3])

Nigrelli titok-fölfedő jó tanácsa s Rákóczi Bécsbe érkezése épen idejében esett, hogy az őt immár elnyelni készűlő veszedelmet kikerűlhesse. Mert odaérkezve, Kinsky ministerelnök kedvenczétől Marsigli gróftól megtudá, hogy az udvar

---

[1]) *Rákóczi Önéletrajza,* 60. és 64. l. — Hist. des Révol. de Hongrie, II. 21. l.

[2]) U. o.

[3]) Hist. des Révol. de Hongrie, II. 21. — *Rákóczi Önéletrajza,* 60. l.

a Vaudemont herczegtől vett jelentésre elhatározá őt fogságba vettetni, s *ama futár a kivel az úton találkozott, vivé a rendeletet a herczegnek: fogassa el öt, a mint táborába érkezik!*[1]) Ugyanis a bécsi udvar annyivalinkább hitelt adott Vaudemont vádjainak: minthogy nemcsak a császár s vak gyűlölettől elfogúlt főministerei, de még maga a különben oly élesen ítélő *Savoyai Eugen* herczeg is, — ki Rákóczival Bécsben ugyanazon utczában lakott s ugyanazon társaskörökbe járt, — az ifjú magyar fejedelem minden tettében *merő színlelést* lát vala, s e nézetét hosszú évek múltán sem változtatta. „*Régóta ismerem* — így ír a lengyel király szász Ágost követéhez Eugen, — *Rákóczi álnokságát, képmutatását; lelkét egészen elfogta a lázadás dühe, mely szíve mélyében vert gyökereket.*“[2])

Rákóczi, az udvari köröknek iránta táplált ezen hangulatát jól tudva, — a fenyegető veszélyt elhárítandó: most egy rendkívűl ügyes sakkhúzást tőn, mi által sikerült az immár annyira criticussá vált helyzetnek élét elvennie. Nevezetesen, mindjárt Bécsbe érkezése és a Marsiglitől nyert értesülés után, hogy *a császár elméjét kitudhassa:* ajánlatot tőn az udvarnak, *magyarországi összes jószágai fölcserélésére, valamely egyenértékű herczegségért akár a német birodalomban, akár az ausztriai ház örökös-tartományaiban,* hogy így a magyarországi viszonyok kötelékéből végképen kibontakozhassék. Fölkereste *Menegatti* jezsuita-atyát, Leopold nagy befolyású gyóntatóját, s ajánlatát ezen férfiú által terjeszteté a császár elé; ugyanazt egyidejűleg gr. Kinsky főministernek is bejelentetvén ennek egy bizalmas emberével.[3])

Az a kérdés: komolyan volt-e téve Rákóczinak e nagyjelentőségű ajánlata? Azt hiszszük, — *alig;* legalább a fejedelemnek Önéletrajzában használt ama kifejezése: „*hogy a császár elméjét megismerjem, próbára tegyem,*“ („ut tamen imperatoris mentem agnoscam“) ide látszik mutatni. Valószínű

---

[1]) U. o. 64. l.

[2]) „Ce n'est pas d'aujourd'huy, que nous connaissons ses ruses, son hipocrisie; son esprit de revolt est vivement enraciné dans le profond de son coeur.“ (*Arneth:* „Prinz Eugen von Savoyen,“ I. köt. 469. l. Bécs, 1864.)

[3]) *Rákóczi Önéletrajza,* 60—61. l. Hist. des Révol. de Hongrie, II. 22.

tehát, hogy Rákóczi csak a Nigrelli és Marsigli közléseiből megismert fenyegető veszélyt akará e tűntetésszerű loyalitási actussal eltávoztatni. Hisz ugyanakkor, midőn ezen ajánlatáról beszél : a legnagyobb elkeseredéssel emlékezik Leopold ministereinek háza kiirtására irányzott ép oly konok, mint gonosz törekvéseiről.[1]) Jól tudhatta így, hogy e mindenáron vesztére törő ministerek, ajánlatát s ezáltal a Rákóczi-háznak esetleg a német birodalomban való stabilizálását előmozdítani épen nem fogják. De meg — s ezt szintén jól tudhatta, — a nagyszabású csereajánlat elfogadására hiányoztak is, legalább ezúttal, a császárnál a megfelelő objectumok és eszközök, főképen a német birodalomban.

Leopold Menegatti által nehány nap múlva — mialatt bizonyára titkos tanácsában tárgyaltatta az ügyet, — azt üzenteté Rákóczinak, hogy válaszát *Kollonicstól* fogja megérteni. *Kinsky* pedig, mint bősz ellenség, a következő meglepő izenettel bocsátá vissza a megbizottat küldőjéhez : *Jobb lesz, ha ilyes ajánlatok tétele helyett Rákóczi, dolgainak jelen állásában, egyenesen a császár kegyelméhez folyamodik, addig, míg e kegyelem ajtaja nyitva áll; mert ő Fölsége ellenségeivel folytatott levelezései és velök való összejátszása az udvar előtt nem ismeretlenek, valamint oly okmányok sem hiányzanak, melyekből bebizonyítható, hogy Rákóczi tudója és táplálója volt jobbágyai föllázadásának. Szükség tehát, hogy minden idevonatkozót őszintén bevalljon, — mert ha a császár úgy akarja : más módokon is elfoglaltathatja birtokait!*[2])

Elképzelhető Rákóczi indignatiója, nemes haragja, ezen kihívó válasz hallattára! Mindazáltal, hogy magát tökéletesebben tájékozhassa : kíváncsi volt ismerni a császár határozatát. Elment tehát Kollonicshoz, kitől viszont — nem kis csodálkozására — igen szelíd választ vőn. (Nyilván úgy vala kicsinálva, hogy a *minister* fenyegessen, s a *császár* mint kegyes úr, czirógasson!) A bíbornok a fejedelemnek Leopold nevében körűlbelől ezt adá tudtára : *A császár kedvesen vette loyalis ajánlatát; minthogy azonban sem a német birodalomban, sem az örökös-tartományokban nem bír a cs. kamara a Rákóczi-*

---

[1]) L. ugyanott, 60—64. l.

[2]) Rákóczi Önéletrajza, 61. l.

ház nagy kiterjedésű uradalmainak megfelelő javakkal: azért ő Fölsége nincs azon helyzetben, hogy a felajánlott cserét elfogadhatná. Egyébiránt, még ha abban helyzetben volna is, saját érdekei tiltanák e cserét: mert több hasznos szolgálatot várhat a fejedelemtől ő Fölsége Magyarországon, mint bárhol másutt.[1])

A császárnak e nyájasan hangzó felelete még jobban éleszté Rákóczi bosszankodását Kinsky ellen; s mivel tudá, hogy ez és a bíbornok egymásnak éles vetélkedésben álló versenytársai: elmondott neki mindent, a mi közte és Kinsky közt történt, hozzátévén, hogy ő neki szándékában van a császárnál Kinsky ellen, sértő vádjaiért személyesen panaszt emelni. Kollonics Rákóczit e szándékáról nem igyekezett lebeszélni; mindazáltal ez, mielőtt Kinskyt csakugyan bepanaszolná, megüzené a főministernek: Ne fáradjon tovább a jószágcsere ügyének előterjesztésével a császárnál; mert ő, Rákóczi, ez iránt már kedvező választ nyert ő Fölségétől, kit maga iránt — vígasztalására — több jóindúlattal viseltetni tapasztalt, mint egynémely minister urakat! — Ezt az izenetet s terveinek ilyetén „kijátszását" a főminister fölötte zokon vevé Rákóczitól; mert élesen bosszantá őt, hogy vele oly könnyűszerrel el nem bánhatott, mint a szegény, ügyefogyott II. Apafi Mihálylyal, kit ugyanez időtájban erdélyi trónörökösödési igényeiből és családi jószágaiból egy kis ráijesztéssel szépen kiforgatott.[2]) II. Rákóczi Ferencz keményebb ember volt!

[1]) Rákóczi Önéletrajza, 61. l.
[2]) U. o. 50. és 62. l.

X. FEJEZET.

A zendűlők a szalánczi hegyekből elmenekűlnek Thökölyhez. A Hegyallya újabb nyomora. — Rákóczi 1698. Rohonczon és Sárosban. Osztálypöre nénjével; barátságos kiegyezésük 1699-ben. Az 1699. és 1700-ik évet nagyobbrészt a hazában tölti. Ecsed, Patak és Ónod várait a németek lerontják. — Rákóczinak elsőszülötte 1700. elején meghal, de ez év aug. 17-kén második fia József születik; keresztapja I. József király. — Áz 1697-iki események hatása Rákóczi lelkére. A haza szomorú állapotai; a cs. katonaság tűrhetetlenűl grassál mindenfelé; sehol nincs orvoslás. — A karlóczi békekötés; a „neoacquistica commissio;" a „török jog;" az alkotmány teljes fölforgatása; Kollonics rendszere életbe lép. A hazafiak elkeseredése; ki legyen vezérök? — Rákóczi benső barátságot köt gr. Bercsényi Miklóssal; Bercsényi jellemzése; barátainak öröme Rákóczi érzűlete fölött. — Rákóczi és Bercsényi elhatározzák az alkotmányt fegyverrel visszavívni. — A franczia udvar első közeledése Rákóczihoz; Villars őrgróf. 1700. őszén új bíztatások érkeznek Feriol marquistól; Rákóczi és Bercsényi most az alkalmat megragadják. Longueval. Rákóczi 1700. november 1-jén levelet ír XIV. Lajoshoz, s ezzel kilép az actió terére. — Befejezés.

Míg a fönt vázoltak Bécsben így folyának: azalatt Vaudemont herczeg prédarakott hadával a szegény elpusztított Hegyallyát odahagyta, hogy visszasiessen Eugen táborába; előbb azonban Tokaj és Patak váraiba a réginél erősebb őrségeket vetett, gr. Pálffy János tábornokot pedig saját lovas-ezredével, a végbeli és megyei hadakkal, a regécz-szalánczi hegyekbe vonúlt kuruczok szorongatására hátrahagyá. A bujdosók ezen erdős hegyekben ismét jól felszaporodának, kicsapásokat tőnek, úgy, hogy Kassa körűl is kibontott zászlókkal kezdék magokat mutogatni, Semsey Lászlót sok más fölkelt abaúji nemessel levágták. Az egri és szólnoki „haramia"-csapatok megkísérlék őket hegyeikben fölkeresni, de véres fővel visszaverettek.[1]) — Ekkép Pálffy

[1]) L. *Babócsaynál*, 156—157. l.

megelégedék, ha a kuruczokat legalább az erdők közt visszatarthatta, bloquádába vévén a bérczeket.

Azonban a Gömör felső részeiig hatolt *Tokaji Ferenczet* némely saját felekezetebeliek — miért, miért nem? — a krasznahorkai erdőkben megfogván, kézbe adják. Kassára, s onnét Kabay Mártonnal a bujdosó kálvinista pappal együtt Bécsbe vitetik.[1]) (Kabay lévén az egyetlen literátus ember a zendűlők közt: Vaudemont a végből kímélte volt meg életét, hogy a lázadás okairól s körűlményeiről emlékiratot készítsen az udvar számára.) Bécsben gróf Koháry István tábornok Tokaji Ferenczben fölismeré azon egykori kurucz hadnagyot, a kinek ő, mint Thököly foglya, 1683-ban Regécz várában őrizetére vala bízva; s mert Tokaji igen emberségesen bánt vele: Koháry most hálából kikönyörgé a császártól a fölkelő vezér életét, oly föltétellel, hogy katholicussá lesz.[2]) Ilyképen kerűlé el a vitéz és vakmerő Tokaji Ferencz a halálbűntetést; de Kabayval egyetemben tovább is fogságban tartatott. Mi lett belőlök? nem szólnak róla a krónikák. Ha a spielbergi várbörtönök beszélni tudnának, — úgy talán megtudhatnánk sorsukról valamit.

Vaudemont aug. 26-kán csatlakozott Eugen hg. táborához az alsó Tiszánál. Midőn a szultán a nagy török sereggel fölérkezék Nándor-Fejérvárhoz, Pancsovához: a vele volt Thököly váltig tanácsolá neki: keljenek által a Maroson, ostromolják ki Nagy-Váradot, honnét ő mind *felső-magyarországi párthíveivel* egyesűlhet s szélesebb alapokra szervezi a fölkelést, mind pedig Erdély felé hatalmas diversiót fogna tehetni. A nagyvezér ellenben a császáriaktól igen megerősített s Savoyai Eugen által féltékenyen őrzött Péter-Várad ostrom alá vételét ajánlá. A padisah habozott; hol a Tiszához, hol a Dunához vezette táborát, majd Titel erődítéseit löveté és lerontatá. Azonban az idő múlt, és kezd vala ősz felé hajlani. A szultán végre Péter-Várad közelébe száll, — de ezt oly állapotban találja s Eugent nem messze oly

---

[1]) *Károlyi Sándor* Önéletirata, 60. l. — *Babócsay*, u. o.

[2]) Eredeti ügyiratok a hg. Koháry-levéltárban Szent-Antalon. — V. ö. *Thaly*: „Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor Irodalomtörténetéhez." I. köt. 280. l. jegyzet.

fenyegető hadállásban, hogy magok a török urak is belátták a vívás sikertelen sőt veszedelmes voltát. Ekkor a nagyúr végre — későn! — ráhajlik Thököly tanácsára, s Szeged felé tart.

Eugen egy fogolytúl megtudván, hogy a török sereg *Zentánál* hidat ver a Tiszán s átkelni készül: sebes nyomúlással utána ered, és épen költözés közben beéri s megtámadja őket. A szultán a tábor részével már túl volt. Thököly megint jó tanácscsal áll elő, a híd elszakítására nézve, — de a nagyvezér nem hallgat reá; és bekövetkezett Eugen legszebb diadalma s a török hadsereg iszonyú veresége: *a zentai ütközet*, (sept. 11.) Tudjuk, hogy Thököly itt maga is a holtak közé rejtőzve feküdt a harcztéren, s éjjel úszott keresztűl a Tiszán.

A hadjárat e döntő győzelemmel Magyarországon be vala fejezve. A szultán serege romjaival Temesvárrá menekűlt. — Thököly belátván, hogy a szalánczi hegyekbe szorúlt pártfeleinek ily körűlmények közt segélyt nem küldhet, értesíté őket: miként és merre jőjjenek, hogy vele egyesűlhessenek, s báró Orlay Miklóst eleikbe küldé Moldva felé Máramaros széleire. Szalontai tehát e szerint bujdosó csapatait — immár jó késő őszszel — mindenfelől összevonja, két részre osztja, s azzal Pálffy zárló hadain általtörve, a kisebb felekezet Leányvárnál átkel a Tiszán, és az üldözőket szerencsésen kijátszván, Diószeg, Kis-Marja és Szalonta felé elmegy Temesvárnak; a nagyobb részszel pedig maga Szalontai Bereg-Szásznak s úgy Máramarosnak tart, honnét aztán Orlay Moldván keresztűl levezeti őket Havaselvébe, a többi kurucz hadakhoz.[1]) A nép képzelődése csodás regékkel szőtte körűl kalandos szabadulásukat.[2]) E bujdosók valának azok, kik ugyancsak b. Orlay vezérlete alatt — Szalontai György is velök lévén, — „*törökországi had*“ néven csatlakozának Rákóczi erdélyi seregeihez 1703-ban. Hat év múlva tehát csakugyan Rákóczi lőn vezérök, mint már 1697-ben, idejekorán akarák.

Télre kelve a császáriak ismét nagyszámú garázda

[1]) L. *Károlyi S.* Önéletiratát, 60. l.

[2]) L. *Babócsaynál* részletesen elbeszélve, 158—160. l.

szállásoló hadat — többek között Solari ezredét — vetettek Tállya, Tolcsva, Mád, Tarczal, stb. városokra, Rákóczi feldúlt jószágaira s elkínzott jobbágyaira; mely hadak — most már még mintegy büntetésül — istentelen nyúzást, fosztást, kegyetlenkedést követtek el a hajlékaiból is kivert nyomorú népen.[1]) Nők meggyalázása, férfiak halálra verése, válogatott kínzása, stb. napirenden volt, büntetetlenül. Utólsó garasát is kizsarolták a bujdosásból alig visszatért s nagyon megfogyott szegény lakosságnak.[2])

A fejedelemnek, bár szíve vérzett jobbágyai ínségén, — mindezt némán kelle tűrnie. Sőt még csak lemenni sem merhetett közéjök egyelőre, nehogy megint gyanúba vegyék a német ministerek. — Viszont az udvar körében sem volt tanácsos maradnia; ugyanis gr. Kinsky főminister, a fönt előadott affaire-jök után úgy szólván nyílt, bevallott ellenségévé lőn s bosszút lihegett. Rákóczi tehát — mivel Leopold könnyen változó kedélyét s környezetének befolyása alatt álló ingatag jellemét ismeré, — czélszerűnek találá az udvart kerülni, nehogy Kinskynek bosszúvágya kitöltésére valamimódon alkalmat szolgáltasson. E czélból a telet, (1697 —1698.) sőt a következő nyarat is, gr. Batthyányi Ádám barátságával élve, nagyobb részt ennek Bécstől egy napi járó-földnyire fekvő rohonczi kastélyában tölté.[3]) Neje, kit őszintén szeretett, ez időtájban sokat és súlyosan betegeskedék, a mi nagyon szomorítá őt. Az 1697-iki események keserű tapasztalatai is mély nyomokat hagyának kedélyén.

A tél végén le kellett utaznia — említett pörének folytatása miatt — Eperjesre, hol (illetőleg szomszédos *sárosi* kastélyában) őt már 1698. február 24-kén,[4]) továbbá martius 2-kén[5]) s 3-kán találjuk.[6]) 1698. május 16. és 17-kén szintén

---

[1]) L. *Babócsayt*, 160. l.

[2]) Rákóczi Önéletrajza, 64. l.

[3]) U. o. 62. l.

[4]) Rákóczi s. k. aláírása alatt kelt hátirati végzés, Paliczka Márton nevű conventiós szolgája kérvényére. (*Eredeti* a kir. kamarai levéltárban.)

[5]) Rákóczi s. k. aláírása alatti hátirati resolutió, újfalvi jobbágyai folyamodványára. (*Eredeti*, u. o.) Hasonló keletű s. k. aláírt conventiós-levelek a kir. kamarai levéltárban és gazdasági rendeletek Vörösvártt, capsa 9, nro 7.

[6]) S. k. aláírása alatt kelt commissió Raszlaviczy István makoviczai tiszt-

Sároson,[1]) 24-kén *Szerencsen,*[2]) 26-kán ismét *Sároson* datál.[3]) Minthogy pedig e legutóbbi keletű iratában, küszöbön álló elutazása iránt intézkedik: valószínű, hogy e napokban, tehát 1698. május végén, indúlt vissza Bécs felé. És csakugyan, ez évi június 27. és 28-kán,[4]) valamint július 2-kán *Bécsben* ír alá.[5]) Különben a nyarat, mint maga említi, sőt az ősz nagy részét is *Rohonczon* tölté, honnét azonban — peres ügyeinek és a múlt évi hegyallyai roppant kárvallásai következtében tetemesen megzilált financiáinak rendezése végett — gyakran berándúlt a császári székvárosba. Így 1698. augustus 18-kán Bécsben keltezi ama commissióját, melylyel magyar titkárát *Kéry Jánost* meghatalmazza, hogy Kis-Tapolcsányra menvén, nagynénjétől gr. Rákóczi Erzsébettől a bécsi adósságai törlesztésére kínált tízezer forintot vegye föl. Adóslevelét mint kezesek, Kis-Tapolcsánytt időző nővére és sógora fogják aláírni.[6]) 1698. september 15-kén a Rohonczhoz tartozó bozsoki kastélyból datál Rákóczi egy hg. Eszterházy Pál nádorhoz („Celsissime Princeps, Domine et Frater mihi colendissime!") szóló hitlevelet, bizonyos peres-dolgában hozzáküldött megbizottja b. Szirmay István ítélőmester számára.[7]) — De nehány nap múlva már maga is berándúl Bécsbe, mert 1698. sept. 20-kán itt keltezi ama zálogszerződést, melynek erejével Ecsed várához tartozó Majthény nevű faluját, a Kraszna vizén levő malmával együtt, b. Károlyi Sándor szathmári főispánnak 8000 frtért öt évre elzálogo-

tartójára, Officzirki Gyurka nevű, a fejedelem akaratjából „*szőnyeges tanúlóságra állott*" liberiás inasa kérvényére. (*Eredeti*, a kir. kamarai levéltárban. Ugyanott egy azonos dátumú másik aláírása is.)

[1]) Gazdasági rendeletek Vörösvártt, az id. h.

[2]) Gazdasági rendelet u. o.

[3]) Meghagyja Raszlaviczynak, hogy „*pro itinere moderno* sub familiam nostram" kocsit állítson elő. (S. k. aláírása alatt kelt commissió. *Eredeti*, a kir. kam. ltárban.)

[4]) *Gazdasági rendeletei* Vörösvártt, capsa 9. nro 3.

[5]) E napon s. k. aláírása és gyűrűpecséte alatt Bécsben kelt commissió, Raszlaviczy István makoviczai tiszttartóra. (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

[6]) *Egykorú másolat*, a kir. kam. levéltárban.

[7]) „*F. Princeps Rákóczi m. p.*" sajátkezű aláírással bíró magyar levél. (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

sítja.[1]) Végre 1698. oct. 17-kén szintén Bécsben ír alá,[2]) honnét csakis november közepe felé utazott le Magyarországba, a telet hosszan húzódó nagy pörének szemmeltartása és siettetése végett *Eperjesti* és szomszédos *nagy-sárosi* birtokán töltendő.[3]) Itt újból oly vidám és zajos társasélet pezsgett palotájában, mint az 1696-ról 97-re fordúló télen, a mikor t. i. a per megindúla.

Itt az ideje most már, e többször emlegetett családi perről legalább általánosságban szólanunk, a nélkűl, hogy annak különben is száraz, sivár természetű részletei, pházisai casuisticus prokátori fogásokra alapított bonyodalmai bonczolgatásába elegyednénk, — a mi igen messze vezetne, s íróra, mint olvasóra egyaránt fárasztó és gyümölcstelen lenne. A végeredményt azonban ismertetni fogjuk.

Tehát a három évig tartott per Rákóczi, és — a mi majdnem hihetetlennek látszik, — szeretett nővére *Juliánka* közt folyt, a nélkűl azonban, hogy a két testvér közt elejétől fogva fennállott benső szeretetet megingatta, meghidegítette volna. Nem, az egyéni gyöngéd érzéseknek ezen materialisticus és kinek-kinek tisztán saját családja, utódai anyagi érdekeit érintő ügyhöz nem volt semmi közük. A pert folytatták a két fél ügyvédei, jogtanácsosai, (igaz, hogy mindkét félnek rettentő költekezésével!) és a bíróságok; a testvérek azért a pörlekedés folyama alatt is látogatták egymást, sőt pénzt kölcsönözgettek egymásnak, jót állottak egymásért, stb., mint ennek már föntebb példáját láttuk.

A per abból keletkezék, hogy a Rákóczi Ferencztől 1694-ben önként, még az ingatlan javakra nézve is nagykorúságáig, vagyis 1697. martius 27-kéig Juliána részére nagylelkűleg engedményezett *egyenlő osztály* záros határideje közelgetvén, az osztozó felek 1696. őszén, fekvő birtokaik végleges osztálya iránt gondolkodni kezdének; de nem sike-

[1]) *Eredeti fogalmazat*, a kir. kamarai levéltárban.

[2]) *Gazdasági rendelet* Vörösvártt, az id. h.

[3]) L. *Rákóczi* Önéletrajzát. — *Döry László* udvari ágens 1698. nov. 22-iki bécsi dátum alatt kelt peres-ügyi tudósitását már *Eperjesre* czímzi Rákóczihoz. (*Eredeti*, a kir. kam. ltárban.) Rákóczi maga 1698. december 17-kén *Sároson* datál. (S. k. aláírása alatt kelt hátirati resolutió buharai jobbágyai kérvényére. (*Eredeti*, u. o.)

rűlt megegyezniök. Rákóczi F. abban ugyan megnyúgodott, hogy az 1694—95-ben az ő távollétében, de beleegyezésével Aspremont, Klobusiczky és Szirmay által két részre osztott összes ingó javaknak és gazdasági fölszerelésnek átadott *fele* véglegesen nővére birtokában maradjon, habár őt ezekből csak *negyedrész* illette volna meg, — mindazáltal az ingatlanokra nézve ennyire nagylelkű nem lehetett: mivel most már neki is volt családja, neje és fia, kinek örökösödési igényeit védeni atyai kötelessége volt. Nevezetesen, ahhoz szorosan ragaszkodik vala, hogy a tisztán csak a férfiágra adományozott munkácsi, pataki, regéczi és tokaji uradalmakból a leányágot a végleges osztályban egyátalában nem részeltetheti. Juliána ellenben — szintén a maga gyermekei érdekét tekintve, — ezen javakból is részt kivánt; igényének támogatására azt hozta fel, hogy mikor néhai atyjokon 1670-iki fölkeléseért a bécsi udvar 400.000 frt sarczot vont: anyjok Zrínyi Ilona e roppant összeg törlesztéséhez saját női hozományából 60,000 frttal aranyban-ezüstben járúlt, mely összeget aztán I. Rákóczi Ferencz reáiratta regéczi uradalmára, neje, illetve ennek halála esetén gyermekei javára. Igen, de Zrínyi Ilona *még élt*, noha mint a számkivetett Thököly hitvese, törvényen kívűli állapotban, Törökországban; azonban tegyük fel, hogy visszatért és a hűségesküt a császárnak letette volna, — akkor igaz, hogy ama 60,000 frt erejéig Regécz holtáig őt illeti. Ámde ez nem történt; tehát Zrínyi Ilona személyétől itt egészen el kell tekintenünk, úgy, mintha meghalt volna. Ez esetre nézve az inscriptió *„gyermekek“*-ről és nem csak az egyikről szól; minek ellenében Juliána ügyvédei azt vitatták, hogy e 60,000 frt, mint *női hozomány*, csupán a leányt, Aspremontnét illeti.

Ezenkívűl még más követeléseket is formálának, — s csak hogy jó zsíros pör keletkezzék: mindenik fél ügyvivői teljes igyekezettel meggyőzni iparkodtak illető cliensüket, hogy tisztán az ő részén az igazság, nem szabad tehát meghátrálnia! A bírák, a nyerendő gazdag ajándékok, vagy legalább dús lakomák reményében, hasonlót cselekedtek. Sőt — a sok mindenféle peresügyi mandatum kiadásáért járó busás taxák szempontjából — az udvari cancellária, nádori és országbirói irodák személyzete is örült a nagy pörnek,

melyet titokban maga az udvar is szít vala, kárörvendőn nézvén: mint rongálja egymást éveken át tartó költséges pörlekedéssel a két Rákóczi-testvér. Ezért az udvar a pert minden módon, illetéktelen forumokhoz való utalás stb. által a végtelenbe akarta húzatni-halasztatni, csak hogy a pörlekedők anyagilag minél jobban kimerűljenek.[1])

E nagy osztályper még 1696. őszszel megkezdődött. Ugyanis Okolicsányi Ádám írja 1696. september 26-kán Okolicsnáról Lederer Mártonnak Eperjesre, hogy bátyja *Okolicsányi Mihály*, Rákóczi egyik főügyvédje, ennek peres dolgaiban Bécsben jár, de a hó végnapjaiban okvetlenűl hazaérkezik, s „innét minden késedelem nélkűl Eperjesre megyen: *mert pro* 4. *Octobris az Méltóságos Fejedelemnek ő Ngának terminussa lészen*, — akkorra ő Kglmének minden bizonynyal jelen köll lenni.“[2]) Hogy pedig ez az eperjesi terminus nem valami más, hanem csakugyan ezen osztályos pörben volt kitűzve, és ott a feleknek a bíróság előtt pro forma megkísérlett barátságos kiegyeztetése (amicabile) nem sikerűlt: mutatja Szirmay István ítélőmesternek 1696. nov. 27-kén Bécsből Rákóczihoz Patakra intézett levele; ebben a testvérek „atyafiúságos alkuvásá“-nak meghiúsulása fölötti sajnálkozásának kifejezése után közli a fejedelemmel, hogy nővére a császártól bizonyos mandátumot eszközlött, — melynek törvényes foganatosítására ő ezennel egy jurátusát küldi ki. Kéri a fejedelmet, hogy őt ezért „meg ne ítélje,“ mivel ő csak ítélőmesteri tisztét teljesíti.[3])

A pör tehát már 1696. vége felé tényleg megindúlt. Rákóczi saját érdekeinek előmozdítása céljából, úgymint a cancelláriához beadandó kérvénynyel, 1697. elején Okolicsányi Mihályt ismét Bécsbe küldé, Mattyasovszky László udv. cancellárhoz szóló hitlevelet is adván neki. Dícséretére válik Mattyasovszkynak, hogy — legalább ekkor még, — Bécsből 1697. febr. 14-kén Rákóczihoz intézett válaszában a barátságos kiegyezésnek nénjével még egy ízben leendő

[1]) *Rákóczi* Önéletrajza, 48 l.

[2]) *Eredeti levél*, a kir. kam. levéltárban.

[3]) *Eredeti levél*, u. o.

megkísérlését ajánlá a fejedelemnek, s azt írja, hogy Szirmay Istvánt is ily szellemben utasította.[1])

Rákóczi testvéri szeretetétől ösztönöztetve, hajlott e jó szóra; a martius végére kitűzött újabb terminusra, a nagy vízáradások daczára, személyesen elment Patakról Eperjesre, hol nővére és sógora is megjelenvén, a Rákóczi-ház régi hű embere Szirmay, legalább bizonyos főelvekre nézve, csakugyan kiegyeztette a feleket. De a föltételek, melyeket a fejedelem elvállalt, oly súlyosak valának, hogy b. *Klobusiczky Ferencz* — kivel az egyezményt Rákóczi tudatta, s a ki inkább Ferencz, mint Juliána felé hajlott, — egészen magából kikelve nyilatkozik e pontozatokról, és nem késett a fejedelmet hévvel izgatni az egyezmény ellen, Zétényből 1697. april 5-kén így írván neki:

„Méltóságos Fejedelemasszonynyal lett végezéséhez Ngodnak már szólnom késő, mert meglett dolognak nem kell tanács. Ha én tudtam volna, hogy Ngod csakugyan felmegyen Eperjesre: bizony, ha mind Lengyelország felé kerűltem volna is az vizeket, mégis reámentem volna. *De, bár adta volna Isten, Ngod eleiben is jött volna oly árvíz: ki ne indúlhatott volna Patakrúl akkor, semmint ily praejudiciosa végezésre ment.* Mert akárki mint hizelkedjék Ngodnak, de higyje el Ngod: elrontotta Ngod az bécsi contractust (1694.) evvel az végezésével, mikor expresse az van benne: az nyolcz dominiumot vigore contractus Viennensis bírja Ngod, *de csak az törvényes revisióig;* hát post revisionem mi mellett fogja Ngod bírni? Azonban, bár az második punctumban csak azt tették volna oda: praeter praeserta octo Dominia et extra territoria eorundem valamit fog evincálhatni ő Nga, (Juliána) satisfactiót tetessen. De így generaliter, hogy: „valamit fog evincálhatni?“ *Hát mért adjuk az százezer tallért?* Pro aequalitate juris nem, mert azt tagadjuk; pro quartalitio (t. i. azon uradalmakban) huszadrészi is elég volna; pro mobilibus nem: *mert az, valami tanáltatott, feloszlott;* hanem azért adjuk, hogy subolfaciáltuk, hogy valamely pecuniarium jussa lehetett ebben az nyolcz dominiumban, úgymint öreg Rákóczi Györgytűl adott evictionalis pataki sum-

---

[1]) *Eredeti levél,* u. o.

mában, regéczi, tokaji és más dominiumokban, Zeleméry-ágrúl és máshunnan deveniált s azon dominiumokhoz incorporált jószágok, szőlők és egyéb appertinentiákban, — melyeket adjon Isten, az százezer talléron felűl ne praetendáljanak tűlünk, és azon felűl be ne hozzák szegény Fejedelem (I. Rákóczi Ferencz) négyszázezer forint fizetésének felit, minthogy az partim ex distractione bonorum mobilium (Zrínyi Ilona arany-ezüstmívei,) partim bonorum utrumque sexum concernentium, úgymint: Mád, Ond, Vilmány, zombori szőlők, Sajó-Szent-Péter, serkei házai és Mátra-aljai jószágokbúl (Debrő stb.) lett. Még Trencsént sem felejtik el.[1]) Legalább azt elhiszem: vagy fogja egyéb illetni az Fejedelemasszonyt, vagy nem, de az Sas-szőlő (Tokajban) liquidissimo jure fogja illetni, etc. — De ezek már megvadnak; hanem Lorántfy Zsuzsána testamentumát két kézzel tartsuk, mert ha abbúl is kiforgatnak bennünket: jobb lesz (aequaliter) osztoznunk, sem mint így fizetünk,“ stb.[2])

Élénken bizonyítja e levél, hogy a Rákóczi Ferencz testvéri érzűlete által a családi békesség érdekében az eperjesi kötés alkalmával hozott áldozatokat, a fejedelmi ház jog- és birtokviszonyait alaposan ismerők fölötte nagyoknak s terheseknek ítélték. És még ezek árán sem lett meg a béke. Mert vagy a „barátságos egyezmény“ nem nyerte meg a királyi jóváhagyást (consensus regius,) és így érvénybe sem lépett, — avagy hogy a Klobusiczky által említett újabb „*törvényes revisió*“ szolgáltatott okot más bonyodalmakra; elég az hozzá: a pör teljes erővel megújult és hurczoltatott mindenféle forumokon keresztűl, a feleknek tömérdek költségével, utazási fáradságával, s az ügyvédek, udvari ágensek, cancelláriai hivatalnokok, ítélőmesterek, kir. táblai és quartális bírák stb. zsebei töltésével.

Rákóczi Ferencz részéről jogigazgatója az öreg *Okolicsányi Pál* és rokona *Okolicsányi Mihály*, kitűnő ügyvédek valának e nagy örökösödési pör vezetői: de rajtok kívűl még egy csomó kisebb ügyviselő is nyert foglalkozást, s a jó-

---

[1]) A trencsényi uradalomra való jogigényről I. Rákóczi Ferencz kényszerűlt volt lemondani, szintén 1670-ben.

[2]) *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

szágos oklevelek kiszemelésével, ide-odaczipelésével, fölmutatásával, másoltatásával, reponálásával, levéltárnokának és titkárainak is elég dolguk akadt, sok költséges utazgatással.

Ekkép húzódik vala a pör az egész 1697., 1698-ik éveken keresztűl, jól be még 1699-be is; — de meg kell adni, hogy az igazság elveihez híven, *minden forum a fiág javára ítélt.*[1])

Ekkor Rákóczi, miután ügye igazságát immár törvénykezési úton kimutatta: nemes lelke sugallatát követve, a bírói végrehajtás foganatosítása előtt magánúton még egyszer barátságos egyezségre lépést ajánltatott Aspremontéknak. Mely ajánlatot a gróf és neje Bécsből 1699. május 23-kán Okolicsányi Pálhoz írt levelökben készeknek nyilatkoztak „háladó szívvel" elfogadni, s egy újabb eperjesi terminusra — melyen a fejedelem is megjelennék — személyesen lemenni.[2]) Mindazáltal az alkudozás, titkos kezektől megkísérlett újabb és újabb fondorlatok miatt, sokáig húzódott; de végre september közepén a felek Eperjestt személyesen összejővén, id. gr. Csáky István országbíró előtt 1699. sept. 18-kán a következő végleges érvényű *barátságos egyezményt* („amicabilis compositio") kötötték és jegyezték alá:

Először. Fejedelem Rákóczi Ferencz kijelenti, hogy nénjének a) a makoviczai várból és uradalomból, nemkülönben a zborai kastélyból és mezővárosból illetékes osztályrészét, annak s mind két nemű utódainak végképen kézhez adja, Orlics és Felső-Polyánka falukkal együtt, — az uradalom többi része az övé maradván. b) Bodrog-Keresztúr mezővárosát szőleivel egészen; a borsi-i allodiumban bírt saját részét; Nagy-Toronya falut egészen; Nagy-Bári, Istáncz, Izsép és Upor falukban bírt osztályrészeit; Dobó-Ruszkát egészen, Berő és Szapár hozzátartozó falukkal egyetemben, hasonlókép átadja nénjének. c) A Zelemény s más ősi szőlőkbeli igénye fejében átengedi neki Izsák, Keskeny-nyak, Palota és Óvár nevű a tokaji, s Remete, Tar Balázs, és Csi-

---

[1]) *Rákóczi*, Önéletrajzában, 48. l.

[2]) Az Aspremont által latinúl s Rákóczi Juliána által magyarúl írt kettős levél eredetije b. *Nyáry Albert* gyűjteményében, Budapesten.

szár-Baksó nevű a tarczali promonthoriumon levő szőlőket, „cum deserta domo Zeleméryana in Tarczal." d) A mind e jószágokon jelenleg lévő összes fundus instructust szintén.

Másodszor. Rákóczi Juliána Fejedelemasszony, gr. Aspremont Ferdinánd-Gobertné kijelenti, hogy e fönt elősorolt javakkal *teljesen* ki van elégítve, s a munkácsi, regéczi, tokaji, pataki, helmeczi, dobronyi és vadászi uradalmakat, illetőleg jószágokat egészen átengedi öcscsének, azokról végképen lemond, csakis a magvszakadás esetén bekövetkezhető törvényes örökösödési jogot tartván fenn maga és utódai számára.

Harmadszor. A horvát- és erdélyországi jószágokra, úgy a Magyarországban Dombay és Henyey-ágon illetékes javakra nézve a két testvér közös joggal bírjon és azokból ők vagy örököseik egyenlően osztozzanak; az ezen javak kiszerzési költségei is egyenlő részben fogván mind a két félt terhelni.

Negyedszer. Utódaik között — valamelyik ág magvszakadása esetében — kölcsönös örökösödés legyen.

Ötödször. Juliána telkibányai részét azonnal átadja Ferencznek.

Hatodszor. A jelen egyezményt megszegő fél 3000 db. körmöczi arany bírságban marasztaltassék el.[1])

Ezen szerződés — melyre az országbíró a kir. jóváhagyást is kieszközlé — vetett véget a három évig tartott költséges osztálypörnek. Feltűnő azonban, hogy benne igen számos Rákóczi-jószágról, pl. az *ecsedi, ónodi, szerencsi, ledniczei, debröi* uradalmakról, Nagy-Sárosról, Mádról, Tállyáról, Hernád-Némethiről, Ondrúl, Edelényről, Csetnekről, Serkéről, Mező-Túrról, Pocsajról, Székelyhídról, Diószegről, stb. nincsen semmi emlékezet. Talán ezek iránt már előbb történt speciális egyezség.

Rákóczi tevékenységét 1698 és 1699-ben leginkább e nagyfontosságú családi pör vevé igénybe, mely ekként szerencsésen befejeztetett. Különben, ezen éveket csekély kivétellel *a hazában* tölté, hol egyik, hol másik jószágán időzve s leginkább lovas vagy gyalog vadászatokkal múlatva magát,

---

[1]) *Egykorú másolat.* Kir. kamarai levéltár. (Acta Neoreg. fasc. 977, nro 33.)

melyekben nemcsak ő, — de hitvese is rendkívűli kedvtelését lelé. Így élt, csöndes elvonúltságban. Leveleinek, gazdasági rendeleteinek, vagy egyéb iratainak dátumai szerint 1699. folytán a következő helyeken leljük őt: martius 31-kén *Pozsonyban*, alkalmasint utazás közben; május 20-kán *nagysárosi* kastélyában, 26-kán *szerencsi* várában; június 11., 13., 16-kán ismét *Sároson*; július 4-kén *Szerencsen*; 7., 17.,[1]) 21., 24. és 30-kán *Munkács* városabeli kastélyában; september 7-kén *Szerencsen*, 11-kén *Sáros-Patakon*, 15., 18. és 19-kén *Eperjesen*, (pörének végkiegyezési határnapjai); október 2., 13., 16., 17., 20. és 27-kén *Szerencsen;* november 6., 12., 15. és 17-kén *ugyanott;* végre november 30-kán és december 2., 4., 10., 17.,[2]) 24., 26., 28. és 29-kén *munkácsi kastélyában.*[3])

Ugyancsak Munkácson viradt meg a fejedelemre az 1700-iki új esztendő is, melynek első felében részint itt, részint Nagy-Sároson, Patakon és Szerencsen való tartózkodásait, úgy két ízben lett Bécsbe rándúlását a következő dátumok mutatják: 1700. január 1., 2., 18., 19. és 20-kán *munkácsi* kastély; 28-kán *nagy-sárosi* kastély; február 11., 13., 16-kán ismét *Munkács;* martius 1., 5., 6. s 7-kén *Nagy-Sáros;* később, még martiusban *Bécs;*[4]) april 20-kán *Sáros-Patak;* május 1-jén *Nagy-Sáros;* május 10. és 13-kán *Szerencs;* június 1-jén *Bécs;* június 15-kén már újból *Szerencs.*[5])

Május vége felé történt bécsi utazását alkalmasint azon czélból tevé, hogy *ecsedi*, *pataki* és *ónodi* várainak a németektől ez időben foganatba vett lerombolása betiltását az udvarnál kieszközölje. — Ugyanis a császáriak a zentai döntő győzedelemre következett s a törökkel a magyarok megkérdezése nélkül kötött *karlóczi béke* (1699. január 26.) után

---

1) „Datum in curia nostra Munkácsiensi, die 17. Julij Anno 1699." keletű, megszállást és szabadítékokat engedményező levelével alapítá a ma már oly szépen virágzó, nagy népes *Mező-Túr* városát, újon települőkkel szállatván meg a teljesen elpusztúlt helyet. (*Eredeti oklevél*, Mező-Túr városa levéltárában.)

2) Rákóczinak s k. aláírt és megpecsételt utasítása, Gronsfeld tbkhoz küldött tokaji tiszttartója részére. (*Eredeti*, gyűjteményemben.)

3) *Gazdasági rendeletek* Vörösvártt, capsa 9. nro 3.

4) „*Wien*, den . . . . Martij 1700." dátum alatt ipjához írt, ma már igen szakadozott levele, *a kir. kam. ltárban.*

5) *Gazdasági rendeletek*, Vörösvártt.

az országgal — immár nyiltan is — nem többé mint alkotmányos, szabad nemzet hazájával: hanem mint fegyverrel szerzett, hódított rabszolga-tartománynyal, teljes önkényük szerint bántak. Egyebek közt egy csomó erősséget is (Visegrád, Veszprém, Pápa, Nagy-Kanizsa, Székes-Fejérvár, Zsámbék, Vácz, Nógrád, Hatvan, Eger, stb.) elhatároztak és elkezdtek részint tőből, részint kisebb-nagyobb mértékben lerontani, a nélkűl, hogy az illető tulajdonosok jogát respectálnák, vagy őket s az országot csak meg is kérdeznék. Ezen a cs. k. hadi-tanácstól pusztúlásra kárhoztatott várak közé tartozának a Rákóczi ősei által lápság közepén roppant költséggel építtetett s fenntartott *Ecsed*, továbbá a fejedelmi ház törzshelye *Patak*, és *Ónod;* melyek közűl a két utólsónak csupán erődítványei hordattak le, az első pedig (mint Caprara idejében *Regécz*) tőből feldúlatott s kiforgattatott a német soldatesca által. A fejedelem könnyes szemekkel nézte ősi fészkeinek széthányatását, — bécsi utazása, minden fáradsága, utánajárása, kérése hasztalan volt: a k. k. Hoff-Kriegsrath határozatának talán az ő bosszantására eltökélt foganatosítását (1700—1702.) meg nem gátolhatta.[1])

Családi erősségeinek, különösen kedves pataki várának e barbár elpusztíttatásán kívűl még egy más, igen mélyen érzett fájdalommal sújtá az 1700-ik év Rákóczi szívét. Elsőszülött fiacskája Lipót-György, ki 1699. eleje óta folyvást betegeskedett, egy év múlva Lőcsén, Spillenberger nagyhírű orvos gyógykezelése alatt, életének negyedik esztendejében elhúnyt.[2]) A gyermek nélkűl maradt szűlők mély szomorúságát csak azon remény enyhíté némileg, melyet az 1700-ik év kezdete óta a fejedelemasszony várandós állapota nyújtott. A mint is, a várva-várt új örökös-herczeg vagy herczegnő születésének ideje közelegvén, Rákóczi nejét Szerencs-

[1]) Rákóczi egy 1700. október 27-kén kelt kiadványában már „medietas *dirutae Arcis* Ecsed"-ről beszél. (*Baross-gyűjtemény* Borfőn, Hont m.) V. ö. *Babócsayt*, 172. l.

[2]) *Rákóczi* Önéletrajzában 63. l. négy évesnek vagy negyedik évében járónak írja ezen 1696. május végén született gyermeket, a nélkűl, hogy halála idejét tüzetesebben megjelölné. Elhúnyta, szűléinek Munkácsról 1700. január vége felé télvíz idön Nagy-Sárosra s onnét talán Lőcsére való gyors utazásából következtetve, e napokban történhetett.

ről június vége felé — az orvosi segítség közelléte kedvéért — bécsi palotájába vivé. Itt lőn aztán világra 1700. augustus 17-kén II. Rákóczi Ferencznek és Hesseni Sarolta-Amáliának másodszülött szép, egészséges fiok *József*, kinek szerencsés születését az örvendező apa aug. 21-kén tudatta a külföldi rokon fejedelmi házakkal.[1])

Minthogy pedig a meghalt Lipót-Györgynek keresztatyja Leopold császár volt: Rákóczi, nehogy 1697. óta kétszeresen gyanúba vett loyalitása méginkább kétségbe vonassék, — másodszülöttének keresztapaságára I. József római és koronázott magyar királyt kérte föl; kinek nevét nyeré azután közszokás szerint az általa keresztvízre tartott csecsemő.[2])

Miután a fejedelemasszony a betegágyból fölépült: november közepén, a három hónapos kisdedet dajkái és egy éltesb udvarhölgy gondviselése alatt Bécsben hagyva, meg-

[1]) *Rákóczi anyósa:* „Ewer Liebden treudienstwilligste Mutter und ergebene Dienerin: *Alexandra Chur-Fürstin von Hessen* m. p." aláírású levelében, „*Wanfried, den* 8. *Septembris* 1700." dátum alatt örvendezve így válaszol vejének: „Durchläuchtiger Fürst! Vielgeehrter undt Vielgeliebter Herr Sohn!" Nagy örömmel vette és az Istennek hálákat adva olvasá a fejedelemnek Bécsből augustus 21-kén kelt kedves levelét s abból az örömhírt, hogy szeretett leánya a fejedelemnő „*den* 17-*ten verwichenen Monaths Augusti* Ihrer bis daher getragenen Fürstlichen Leibs-Bürden *glücklich entbunden*, undt Sie zu Erfüllung dero sehnlichen Verlangens, mit dem frölichen Anblick *eines wohlgestalten jungen Prinzens* angestrahlet undt beglückseligt hat." Nem kételkedik, hogy az övéhez hasonló örömet érez a fejedelmi atya is, szolgálván boldog házasságuknak ezen óhajtott és Isten áldásából származó gyümölcse „zu desto mehrer Befestigung des Fürstlichen Ragozischen Hauses." Szívéből gratulál tehát Rákóczinak és nejének, mint kedves vőjének s leányának, „mit dem beygefügten Wunsch, dass allerüberflüssiger Reichthumb Göttlicher Güthe undt mit derselben ferner ein fruchtbahrer Success zu des Fürstlich Ragozischen Hauses Aufnehmen undt Flor deroselben reichlich angedeyen, undt insbesondere auch dero Frau Gemahlin Liebdens bey diesem ihrem Zustandt vor allen wiedrigen Zufällen behütet, zu vollständiger guter Leibs-Disposition wiederumb gelangen, uns aber dermahleinst die freudige Gelegenheit an Handt kommen möge, *den lieben Prinzen undt Enkel zu sehen undt zu embrassieren*, anbey Ewer Liebden zu erweisen: mit was grosser Begierde wir deroselben zu Bezeigung aller Freundtmütterlichen Liebe undt Affection ergeben undt beygethan seyen," stb. (*Ered. levél*, s. k. aláírással és hesseni fejedelmi czímeres pecséttel. (*Kir. kam. ltár.*)

[2]) A vörösvári levéltár családi iratai között Rákóczi gyermekei (*József, György és Sarolta*) születéséről és életéről való egykorú följegyzések.

indúlának Magyarországra, az 1700–1701-iki telet az immár helyőrség nélküli Sáros-Patakon és munkácsi kastélyukban töltendők.[1]) (Itt a várban, valamint Tokajban is, még bent űlt a német.) A karácsonyi ünnepeket Patakon űlték meg, úgy nemkülönben *a XVIII-ik század első napja* itt virradott reájok.[2]) 1701. január végéig időznek vala Patakon;[3]) de azután, az Unghvártt lakó *gr. Bercsényi Miklóssal* való szomszédság kedvéért, (miről alább bővebben) Munkácsra költözének át, s egész február és martius hónapokat ezen herczegségükben töltötték el.[4])

A tavaszi idők april elején beköszöntvén, Rákóczi ismét gyöngélkedő nejével légváltozás kedvéért *nagy-sárosi* kastélyába telepedett át, Bercsényi pedig Nyitra-megyei birtokára *Brunóczra* utazott. E helyeken csapott le aztán tudvalevőleg mindkettejökre a bécsi udvar bosszúja, april második felében.

Rákóczi 1697. óta, de különösen az utóbbi két éven át hazájában való húzamos tartózkodásai alatt bővségesen megismeré nemzetének elnyomott, leigázott helyzetét. Színről-színre látta az idegen katonaság által irgalom nélkül gyötrött szegény nép tűrhetetlen nyomorúságát; látta a képtelen zsarolásokat s az alsóbb, sőt főbb nemességen is az elbizakodott német tisztektől büntetlenűl elkövetett lealázó s vérig bosszantó önkénykedéseket, — önmagának is volt része ilyekben! E keserű tapasztalatok mélyen bevésődtek lelkébe, és dicső őseitől öröklött lángoló hazaszeretete fájdalommal

---

[1]) „Anno 1700 natus proles meus Josephus-Georgius *trimestris fuit*, (szül. aug. 17., — tehát nov. közepén történt szüléinek Bécsből való leutazása) *cum ego Vienna matre discedens*, eum sub cura idonearum personarum reliqui, nec amplius vidi." (*Rákóczi*, Önéletrajzában, 74. l.)

[2]) „*Charlotta Principissa Rákóczi* m. p." s. k. aláírású s „Datum in *Curia* nostra (nem többé „*Arce* nostra") *Sáros-Patakini*, die 31. Decembris 1700." keletű recognitiója a fejedelemasszonynak, a szent-miklósi tiszttartó által beküldött 414 frtról. (*Eredeti*, a kir. kam. ltárban.)

[3]) „*Fr. Princeps Rákóczi* m. p." „Actum *Sáros-Patak* (ez sem „in *Arce* nostra" többé) 27. Januarij 1701." (Sajátkezű aláírású hátirati resolutió egy beadott kérvényre, *ugyanott*.)

[4]) „Actum *Munkács*" helydátum alatt 1701. február 12-kén s martius 1., 10., 12., 23. és 28-kán kelt s. k. aláírású commissiói Rákóczinak, többnyire Edl János-Antal udvarmesteréhez intézve. (*Eredetiek*, a kir. kam. ltárban.)

tölté el keblét nemzetének gyászos sorsa fölött. Mindinkább megérlelődék lelkében nagy hivatásának tudata e viszonyok között, melyekről ő maga következő élénk s minden ízében hű képet tár elénk :

„Valóban válságosak valának ezen évek 1697-től kezdve egészen a század végéig, úgy hazámra, mint saját állapotomra nézve . . . . Énnekem — az udvar folytonos gyanakodása, kémei, a Vaudemont-féle hamis följelentések s a vesztemre törő ministerek fondorkodásai miatt — veszedelmes volt magyarországi jószágaimon élnem, s viszont fölötte terhes Bécsben laknom : mert távollétemben szegény jobbágyaim a kvártélyos német katonaság által végkép megrontattak. A császári zsoldosok bánásmódja ugyanis a lakosság iránt hasonló volt a pogányok zsarnokságához a pénz kisajtolásában, mit még gonosztettekkel is tetéztek : mert a fizetni nem tudók feleségeivel a férjek szemeláttára visszaélének, a nyomorúakra vetett sarcz törlesztése fejében. Másokat addig vertenek, míg ki nem adták lelköket az ütések alatt; s még a csekélyebb sértések vagy bosszantások, sőt olykor a nyomor által kisajtolt panaszok is halállal büntettettek. Az ily és hasonló sátáni kínzásokat a közkatonák a népen, a tisztek a nemességen gyakorolták vala. Ha pedig vád emeltetett ellenök : a panaszok fölűletes vizsgálatánál egyetlen német zsoldos vallomása többet nyomott az összes magyar tanúkénál, minek következtében ártatlanok is gyakran elítéltettek és bűnhödének. Ekként, a katonaságnak a nép romlására való összeesküvésében a közlegénynek a tiszt, a tisztnek a tábornok fogta pártját. Ezen állapotok felforgatták egész törvényes kormányrendszerét az országnak; mert a vármegyék fő- és alispánjai s egyéb tisztviselők nem teljesíthették hivatalos teendőiket, s a kik közűlök tisztök betöltésében buzgóbbak igyekeztek lenni : azokat a németek kikiálták *rebelliseknek*, mint ilyeneket bevádolták, s nemcsak hogy lekorholtatták, de néha még meg is verették.

Ezeket az udvarhoz följelenteni többnyire hiábavaló volt; ugyanis a húzott-halasztott elintézés sürgetése csak növelé a költségeket, melyeket a németektől kifosztott népnek kell vala megtériteni. A cs. hadi-biztosok, a kik a nyári táborokba kiszálló, vagy onnét téli szállásolásra visszatérő

katonaság ú. n. mustráira (őszszel és tavaszszal) kirendeltették s annak leszámolását a polgári hatóságokkal, úgy díjazását vezették, — hatalmaztattak fel a panaszosok kihallgatására; de ez a valóságos hárpia-fajzat a nyomorúlt lakosságnak romlását csak öregbítette. Némelyeket közűlök a németek vesztegettek meg, hogy marasztalják el a magyarokat, — mások viszont némely lelketlen magyaroktól fogadtak el ajándékokat, hogy aztán a kihágások megtérítésében elmarasztalandó ezredek zsoldjaiból lehúzott bírságpénzeken velök osztozzanak. Voltak köztük olyanok is, kik részvétet színlelve, nem vettek el ajándékokat, — hanem a portió- vagy kvártélypénz-fizetésben elmarasztalt községeknek és vármegyéknek iszonyú uzsorákra magok kölcsönöztek pénzt, a hátralékok törlesztésére. Idejárúlt a helyőrségek nagy száma, sűrű volta és parancsnokaiknak tűrhetetlen üzérkedése. Ezek egy része magának tulajdonítá el mindazon urasági földek s rétek haszonvételét, melyeknek határáig a bástyákról az ágyúgolyó elhatott; mások a várkapuknál borméréstֵ, mészárszéket nyitattak és vámot szedettek, a földesúri jog sérelmével; ismét mások pénzt kölcsönözgettek roppant uzsorára a parasztoknak, és a kamatok készpénz-fizetése helyett a vár körűl elfoglalt földeket míveltették meg velök, s ha menni nem akartak: katonáikkal erővel is elhajtatták a földesurak munkájáról saját robotjaik teljesítésére a jobbágyokat. Ekként javaink jövedelmeit a németek húzták, s mi csak nevét viseltük a földesuraknak. Hogy ilyes gazdálkodásaikat büntetlenűl űzhessék a várparancsnokok, — az illető hadkerűleti tábornokoknak évdíjakat fizettek, és így a panaszosok siket fülekre találtak mindenütt. Ha pedig a panaszok ellenök Bécsbe jelentettek föl: az udvari főhadi-tanácstól ismét csak a kerűleti tábornokokhoz küldettek le megvizsgálás végett, s a tett költekezés eredménye legtöbbnyire ezek bosszúállása volt a panaszolkodó félen.

Mindezen állapotokra nézve a törökkel Karlóczán kötött béke nemcsakhogy semmi javulást nem hozott, — sőt minden még rosszabbra változék. Nevezetesen végromlással fenyegeti vala a nemzetet az ekkor felállított zsarló intézmény, az „új szerzeményi bizottság“ (Neoacquistica Commissio), vagy a mint nevezni nem átallák: „*török jog*,“ (Jus

Turcicum). Mert Lipót császár, megfeledkezvén koronázási esküjéről, hogy a mit a végekben a töröktűl visszafoglaland, régi földesuraiknak által fogja adni s a magyar koronához ismét visszakapcsolja, — mind azt, mit a magyar nemzet vérével s pénzével a pogányok kezéből kiragadnia sikerűlt, eltulajdonítá saját kincstárának. A főurak és nemesek pedig arra kényszeríttettek, hogy egykori földesúri jogaik bebizonyítására, nyújtsák be eredeti okleveleiket. Mikor azután ezeket beadták, (a kikéi t. i. a hosszas háborúk viszontagságaiban meg nem semmisűltek,) az okleveleket a kinevezett császári bizottság visszatartotta, s a tulajdonos családok századokon át bírt ősi javaiktól erőszakosan megfosztattak és ezeket a kincstár rabolá el, hacsak tőle a földesurak nagy összeg pénzeken vissza nem váltották. A kincstárnál maradt ilyetén javakból alakíttattak amaz uradalmak, melyeket a császár a maga német ministereinek adományozott.

De az udvar még mind e rosszal sem elégedék meg. Országgyűlés 1687. óta nem tartatván, e helyett a zászlósurak, grófok és bárók, az ország világos törvényei ellenére több ízben (1696., 1698.) Bécsbe idéztettek, a végett, hogy az országra kivetendő állandó adók összegeiről tanácskozzanak; mert mind az, a mit eddig kizsaroltak a magyarokon, az udvar szerint csak „*önkéntes segély*“ (voluntarium subsidium) volt. Továbbá még az lett volna feladatuk, hogy elfogadják a *Kollonics* bíbornok által készített kormányzati rendszert, s az ország törvényeit ezen tervezet szerint módosítsák, úgy, hogy a kis nemességtől az előjogok egészen elvétessenek, a főbb nemesekéi pedig korlátoltassanak, stb.[1])

Én hazám e nyomorúságait fájó szívvel szemlélvén, fölötte igen elszomorodám. Ott valék ugyan Bécsben, (1698.) hanem a tanácskozmányokban nem vettem részt, ámbár főispáni méltóságomnál fogva tisztemben állott volna. De mivel a németek társaságaiban sokat forogtam: a bécsi ministerek gonosz igyekezeteit jobban ismerém, mint az egybegyűlekezett mágnások.“[2])

---

[1]) A *Kollonics*-féle tervezet tüzetes ismertetését s tárgyalásának történetét l. *Szalay L.-nál*, Magy. Tört. VI. k. 5—46. l., s *Horváth M.-nál*, VI. k. 252. l.

[2]) *Rákóczi* Önéletrajza, 63—66. l.

Ezen mágnások sóhajtoztak, a hazafias kalocsai érsek protestált, a hunyászkodó nádor projectált, s az értekezlet széjjeloszlott. Az udvari kamara aztán kirótta az országra tetszése szerint az adót, melyet a zsoldosok zsarolásaikkal megháromszorozva sajtolának ki a lakosságtól. „Az udvar pedig — úgymond Rákóczi — olyképen intézkedett, mintha a törvények már nem is léteznének.“[1]) A „*jus armorum*“, „*jus Turcicum*“ vagy „Neoacquistica Commissiók“ országszerte folytatták kárhozatos működésöket; Pozsega, Valkó, Verőcze, Szerém vármegyék az ország testéből kiszakíttatva, mint külön tartomány, minden alkotmányos formák nélküli igazgatás alatt Gotthal Péter helytartó kormánya alá rendeltettek; azon megyék, melyek előbb részben vagy egészen a török hódoltsághoz tartozának, fegyverszerzeményi adó alá vettettek; a jászkún kerület — mindenkor szabad föld — a német lovagrendnek ötszázezer forintért elzálogosíttatott; 1699. végétől fogva a nagybirtokos nemességre jövedelmeinek 16-od része adóúl rovatott ki, a kisebb nemesség pedig a jobbágyokkal egészen egyenlő adózás alá vettetett; különleges bosszantó adónemek: accisa, dohány-abaldo léptettettek életbe; a só ára rendkívűl fölemeltetett, stb. stb. S mind ezeken fölűl a protestánsok vallási szabadságukban a legkeményebben nyomatván, iskoláik bezárattak, s némely vidékeken, pl. Győr, Komárom, Fejér és Veszprém vármegyékben a jezsuiták dragonyos-századokkal jártak helységről helységre, a reformátusok papjait, tanítóit elűzni s templomaikat, iskoláikat magoknak és egyházuknak foglalni.[2])

Egy szóval: a haza alkotmánya, a világi és egyházi szabadság, a családi és egyéni jog, — mind az, a mi szent és sérthetetlen, lábbal tiportatott, durva önkénynyel elraboltatott. A vasigában nyögő magyaroknak hallgatniok kelle; titokban siratták nemzetök romlását: mert még csak panaszkodniok sem vala szabad, — *Kollonics* és a *k. k. Hoff-Kriegsrath* volt az úr felettök.

Elhagyatott helyzetükben nem volt hová, nem volt kihez

---

[1]) Hist. des Révol. de Hongrie, I. k. 440. l.

[2]) L. a „*Zokogó sírással sírhatsz magyar nemzet . . .*“ kezdetű historiás éneket az 1700-ik évből, *Thaly*: „Adalékok“, stb. I. k. 287—296. l.

fordúlniok; a törökkel a békét a császár 25 évre megkötötte, s azt, a ki a magyar szabadság zászlait egykor oly diadalmasan lobogtatá: a bujdosók daliás fejedelmét, a most már a sok csalódástól búba borúlt és a tábori élet sanyaraitól megtört Thököly Imrét a szultán, a bécsi követ kívánságára, Kis-Ázsiába beljebbezteté, Munkács nagy asszonyával együtt. Igaz, hogy e dicső asszony fia, a fönséges Rákóczi-háznak — azon háznak, mely mindig a nemzettel érzett, melynek egy tagja sem volt soha áruló, — egyetlen férfi-ivadéka itt járt még, itt élt a hazában. A honfiak önkénytelenűl ő reá gondolának; ámde ez az ifjú fejedelem olyan elzárkózottan, s idegenektől, németektől környezve éle, aztán Kollonics növendéke: Csehországban, jezsuiták nevelték, — vajjon maradt-e meg lelkében *magyar érzés?* lehet-e bízni benne? lehet-e remélni, hogy *őseinek nyomdokaiba lép?* . . . . Kételkedtek, haboztak; nem ismerték, nem tudták: mit tartsanak felőle? nem mertek bizalommal közeledni feléje.

Csak egy férfiú volt, a ki mélyebb pillantást vetett Rákóczi szívébe, a ki ismerte az ifjú fejedelem honszerető lelkét, és ösztönzé, tüzelte, vezérelé őt a tettek mezejére; ösztönzé saját, honért égő, szegény magyar nemzete sorsáért aggódó lánglelkének egész hevével, vezérelé meleg barátsággal, igaz szeretettel, hűséggel és nagy elméje bölcs tanácsaival. Ez a férfiú, Rákóczinak egyetlen bizalmas barátja, törekvéseinek, viszontagságainak, dicsőségének, bukásának hív osztályosa: *gr. Bercsényi Miklós* volt, — korában legeszesebb fő a magyarok között.

Székesi gróf Bercsényi Miklós 1665-ben született Temetvény várában, vagy családjának nagy-szombati házában. Atyja id. gr. Bercsényi Miklós érsek-újvári és bányavidéki kapitány, kir. tábornok, tanácsos és kamarás; anyja gr. Rechberg-Rothenlöwen Erzsébet, előbb a korán elhúnyt gr. Forgách György özvegye, különben gr. Forgách Ádám országbíró nejének gr. Rechberg Anna-Katarínának huga. (Innét ifj. gr. Bercsényi Miklós és gr. Forgách Simon, a két kurucz vezér, unokatestvérek valának.) A gondos neveltetést nyert kitűnő tehetségű, szép alakú s szép elméjű fiú a nagyszombati gymnáziumot és egyetemet jeles eredménynyel végezvén, a tudományok terén nagy haladást tőn. Nevezetesen,

igen kitűnt a philosophicumokban és ékesszólásban. Classicus latínsággal írt és beszélt; az igazi tősgyökeres magyar irályban is mintaszerű korában, kivált velős tömörségre, meglepő szellemes fordúlatokra s maró gúnyra nézve. Csínos epigrammokat és anagrammokat is költött latínúl, a mely nyelven, valamint magyarúl, elragadó szónok volt. A német nyelvet szintén jól bírá, melyhez később még a lengyel, orosz s olasz nyelv ismerete járúlt vala. A tűzlelkű, daliás ifjú, atyja által az államjogi és katonai gyakorlat elsajátítása végett herczeg Eszterházy Pál nádor udvarába adatott, kivel részt vőn Buda 1684-iki ostromában, valamint — atyja oldalánál — ugyane vár 1686-iki megvételében is; s ez alkalommal annyira kitűnteté magát, hogy külön kir. decretummal dícsértetett meg, ezredesi rangot nyert, s 1687-ben aranysarkantyús vitézzé üttötték. Részt vőn a következett többi hadjáratokban is a török ellen, atyja híres végbeli huszárai élén, s Szeged várának és a hozzátartozó véghelyeknek főkapitányává, kir. kamarássá és tanácsossá, majd atyjának 1689-ben történt halála után bányavidéki helyettes tábornokká lőn.[1])

Mint Hód-Mező-Vásárhely városának, a kapcsolatos nagy pusztákkal, és Nyitrában a temetvényi urodalomnak s az általa szép olasz stylben építtetett brunóczi kastélynak atyai örökség útján ura: viszont az ország egyik legelőkelőbb családjából származott első neje, Homonnai gróf Drugeth Krisztina által Unghvár és a róla nevezett roppant kiterjedésű (vagy 25□ mfdnyi) uradalom negyedrészét kapta. A más háromnegyedet pedig, a fiág kihalván, a kir. kincstártól 200 ezer frton megváltá. Ekként az ország egyik legnagyobb földbirtokosává lett, s 1691. aug. 30-kán Leopoldtól Ungh vármegye örökös-főispánságát is elnyeré. Unghvári fényes palotáját a művészetek s tudományok múzeumáúl rendezte be; tömérdek hollandi s egyéb olajfestménye, rézmetszete és jeles könyvtára volt, Európa akkori leghíresebb tudósainak államtudományi, történelmi, földrajzi, katonai, építészeti és

[1]) Az unghi örökös-főispánságról szóló diplomájában Leopold császár e czímekkel illeti őt: „Fidelem Nostrum Spectabilem ac Magnificum Comitem Nicolaum Berchény de Székes, Equitem Auratum, Praesidij Mező-Szegediensis Supremum Capitaneum et Colonellum, Confiniorum Antemontanorum Substitutum Generalem, Camerarium et Consiliarium Nostrum.“ (*Udv. cancelláriai levéltár.*)

természettudományi (nevezetesen vegytani és orvosi) műveivel. Kedvencz olvasmányait *Nagy-Sándor* és *Turenne* maréchal, *Richelieu* és *Mazarín* bíbornokok élete; *Hugo Grotius; Machiavelli; Pluviel* országlászattana; *Weber* „Ars Regia"-ja, *Ravisius* „Theatrum Hist. et Politicum"-a; *Efferen* „Manuale Politicum"-a; *Grammond* nagy „Francziaország története" (18 kötet); *Prioli* „De Rebus Gallicis" 12 kötete; *Billot* hadtudománya; *Legrand* Természet Titkai; *Schott* physicája; továbbá *Seneca, Cornelius Agrippa, Campus Martius, Curtius*, s a hazai írók közül *Bonfini, Istvánffy, Ranzanus, Pázmány, Lippay, Gyöngyössy István* és *Beniczky Péter* stb. művei képezték.[1]) Következtethető e jegyzékből Bercsényi sokoldalú olvasottsága és széles ismeretköre. Nem hiszszük, hogy e művek — legalább együtt ily complexumban — még egy főúr könyvtárában feltalálhatók voltak volna akkoriban hazánkban.

Bercsényi első nejét hamar elvesztvén, 1695-ben id. gr. Csáky István országbíró leányával, a pompakedvelő, de igen művelt és áldottlelkű gr. Csáky Krisztinával (id. gr. Erdődy Sándor kamaraelnök, majd gr. Draskovich Miklós országbíró özvegyével) kelt egybe, a kivel a csejthei uradalomból tekintélyes részt kapott. Ekként, a gr. Forgáchokkal, gr. Kéryekkel, b. Révayakkal való közeli vérsége, s a Homonnai gr. Drugethekkel és gr. Csákyakkal házasságai által szőtt rokoni összeköttetései folytán, minden tekintetben egyikévé lőn az ország legelső főurainak. Az udvarnál atyja és saját hűségéért kedvelt és tekintélyben álló; a megyék — különösen a felső-magyarországiak — előtt pedig lelkes magyarsága-, activitása- és ékesszólásáért igen népszerű férfiú vala. Ezért az 1696-iki pozsonyi országos tanácskozmányokra a felső-magyarországi XIII. vármegye főkövetéül gr. Bercsényi Miklóst választá. Ki is az ekkori és az 1698-iki orsz. értekezleteken igen élénk részt vőn s vármegyéi nevében többször járt az udvarnál. És midőn a cs. katonaság ellen oly sűrűen emelt panaszokra Leopold egészen siket mégsem maradhatott s elhatározá Felső- és Alsó-Magyarország számára, a vármegyék és a cs. katonaság között fölmerűlő vitás ügyekben egy-egy fölebbviteli vegyes forumot felállítani: akkor

---

[1]) L. *Thaly:* „Rákóczi-Tár," II. köt. a bevezetésben.

a felső-magyarországiak részéről, a polgáriak érdekeit képviselő ily tartományi főhadi-bíztosúl *gróf Bercsényi Miklós* választatott meg, katonai részről *gróf Corbelli* cs. tábornok adatván melléje.[1])

Ezen szörnyű vesződséges és odiosus hivatalt, mely *Eperjesen* székelt, Bercsényi, — a korlátlanúl önkénykedő soldatesca által oly súlyosan nyomorgatott honfitársai sorsán segítendő, — nagy kitartással és erélylyel *három éven át* (1696—1699.) viselé. Saját kellemetlenségeivel, Corbelli vexáival, a Hoff-Kriegsrath ellenséges érzűletével nem törődve, határozott erélylyel lépett föl a zsarnokoskodó német főtisztek ellen; úgy, hogy pl. a b. Károlyi Sándort megzsarolni igyekezett gr. Auersperg Farkas cs. ezredest és szathmári várparancsnokot, mivelhogy kétszeri idézésére sem jelent meg előtte Eperjesen: gr. Nigrelli tbk. segedelmével elfogatta, tíz napig börtönben tartatá, kártérítésre ítélte s bocsánatkérő levelek írására kényszeríté.[2])

Ilyenekért aztán, természetesen, a cs. soldatesca halálosan meggyűlölte Bercsényit; a ki mint büszke magyar mágnás és valódi nagyúr, az udvartartásában s utazásaiban kifejtett rendkívűli fénynyel, pompával akart a sehonnai, jöttment, bérencz tiszteknek imponálni. Az aranyos hintók, vezetékes paripák és társzekerek egész vonatával, banderiumokkal, családi czímeres zászlója elölvitelével és saját udvari zenekarral járt szerte az országban; eperjesi házánál pedig pompa- és társaságkedvelő neje aegise alatt egymást érik vala a díszes lakomák, tánczvígalmak.

Eperjestt az 1697—99-ik évek telén, farsangjain, két nagyúri nyilt háztartás volt: *gróf Bercsényi Miklósé* és *II. Rákóczi Ferencz fejedelemé.* Rákóczi életére nézve nénjével folytatott osztálypere döntő nevezetességű vált az által, hogy az ifjú fejedelem és a tűzlelkű, fényes elméjű gróf ezen alkalomból, Eperjestt ismerkedének meg egymással közelebbről;[3]) itt támadt köztük ama sírig tartó benső barátság, mely egy harmadikat tökéletesen kizárt, mely rokonérzelmű lelkeik

[1]) A m. kir. udv. cancellária és a cs. kir. hadügyministerium levéltárainak idevonatkozó irományai.

[2]) L. *Gr. Károlyi Sándor* Önéletiratát, 48. l.

[3]) *Rákóczi Önéletrajza*, 67. l.

között titkot meg nem tűrt, s mely őket nagy nemzeti közös hivatásukban kölcsönösen oly híven támogatta, hogy a történelemben nevök örökre összeforrt. Rákóczit mint történeti tényezőt Bercsényi nélkűl, s ez utóbbit szeretett Rákóczija nélkűl — képzelni sem lehet. Az ifjú fejedelemnek a magánéletből a köztevékenység terére való kilépéséhez, ahhoz, hogy a Báthoryak, Rákócziak, Zrínyiek, Frangepánok ivadéka az idegenek jármában nyögő magyar nemzetnek eltapodott ügyét fölkarolja, porba gázolt zászlaját fölemelje s az elégületlenek élére álljon, — tagadhatatlanúl Bercsényi Miklós barátsága adta meg *az első impulsust;* az ő honszerelmének s nyúgodni nem tudó tettvágyának tüze gyújtá föl a még hamv alatt lappangó szikrát fiatal barátjának nagy eszmék iránt oly fogékony, nemes lelkében.

Ezért fontos e két rendkívűli férfiúnak eperjesi — mintegy az útaikat egybevezető véletlen kezei által rendezett — összeismerkedése, megbarátkozása. Az Eperjesen együtt töltött kellemes napokat, heteket azután, az egymást mindinkább megkedvelő két jó barát részéről – főként 1698-tól fogva — sűrű látogatások követték egymáshoz, főuradalmaik Munkács és Unghvár szomszédosak lévén. Gyakorta napokat, heteket töltöttek együtt, a munkácsi vagy unghvári hegyekben és erdőkben vadászgatva. Ilyenkor bizalmas beszélgetésekbe merűlvén, kölcsönösen szóba hozták és latra vetették a haza bajait, mire nézve önmaga Rákóczi így ír:

„A Te műved vala az, Istenem, hogy e nyomorúságokat napról-napra mind jobban felfogja, átérezze lelkem; Te hajlítád szívemet és elmémet nagyobb dolgokra; Te míveléd, hogy a nénémmel folytatott pöröm alkalmával gr. Bercsényi Miklós unghi főispánnal bensőbb ismeretségbe léptem, mint azelőtt; kit azután, váraink szomszédságban feküvén, gyakran látogattam. Vadászataink közben folyton bizalmasabbakká levénk egymás iránt, s nőttön nőtt őszinte barátságunk; minélfogva én az én keserűségeimet tártam ki ő előtte, s ő viszont az övéit én előttem, kölcsönösen orvoslatot keresvén. Ekkor ő csodálkozva s nem kis vígasztalására tapasztalá, hogy kebelemben a német köntös alatt is igaz magyar hazafiszív dobog; mert a nemzet felőlem jóformán máskép vélekedék, a miért is az ország és haza ügyeiről senkisem mert

velem beszélni, noha a főbb nemesek ezekről magok közt eleget nyögdécselnek vala. Mikor aztán Bercsényinek bizalmasabbjai (a Szirmayak, Vayak, Bertóthyak, Keczerek, stb.) titkosabb gondolataimról a gróftól értesűltek, — nagyon örvendezének. Ugyanis házam tekintélyénél s őseim nevénél fogva csupán én valék az, kinek zászlója alatt szándékaik egyesűlhettek s a ki a külföldi fejedelmeknek is barátságos támogatását kieszközölhetém. S ha valakit, engem illetett meg a dédapám I. Rákóczi György által III. Ferdinánd császárral kötött nagy-szombati (máskép linczi) békeszerződés helyreállítása, a mely megerősítette volt az ország szabadságait; ezek azonban később legtöbbnyire fölforgattattak. Megnevezett ősömnek a franczia és svéd királyokkal kötött védés daczszövetségei kiterjesztettek az utódokra is: a miért hozzájok fordúlni egyedűl én voltam jogosúlt. Így vélekedének legalább mind ama hazafias érzelmű főurak és nemesek, s ezért örvendeztek olyan nagyon készségemen, míg azelőtt idegen szokásaim, öltözetem s főképen a pórzendűlés alkalmával a császár iránt mutatott ragaszkodásom miatt félreismerének."[1])

Midőn Rákóczi ekként kinyilatkoztatá valódi érzelmeit Bercsényi gróf előtt, és ez a beavatott főnemeseket a fejedelem hazafias szelleméről biztosította, — már az 1699-ik év járta.[2]) A karlóczi béke ekkor már meg volt kötve; az udvar a magyarokat egészen leigázottaknak tartotta, s fegyverrel hódított ország népe gyanánt bánt velök. A német katonaság garázdálkodása, a tábornokok, várparancsnokok, hadbiztosok, kamarai hivatalnokok zsarlásai tűrhetetlenekké váltak, — orvoslást, mint már fönntebb Rákócziból idéztük, sehol nem lehetett találni ellenök. Az annyi évek óta az udvarnál tett sok kérés-könyörgés, remonstrátió, hatóságoktól úgy, mint egyesektől emelt tömérdek panasz, legkisebb eredményre sem vezetett, siket fülekre talált mindenütt. Békés úton könnyebbűlést szerezni nem volt többé remény.

Meggyőződött erről gr. Bercsényi Miklós is, a ki mint a nemzet és a cs. katonaság közötti közvetítő, három évig

---

[1]) *Rákóczi Önéletrajza*, 67. l.

[2]) Ugyanaz, 70. l.

viselt bajos hivatalában annyi erélylyel, kitartással működik s minden emberi erőtől telhetőt megkísérlett vala. Hiába; lelke mélyében elkeseredve, lemondott tehát országos főhadibiztosi állásáról (1699.), s Eperjest odahagyván, visszavonúlt unghvári várába. Ekkor határozák el Rákóczival, hogy most már: „*kard ki kard!*" a német igát erővel kell lerázni.[1]) Azonban az idők a rögtöni kezdésre nem voltak kedvezők; a törökkel béke, a francziával béke, — egész Europában béke; s külföldi támogatás nélkűl, a császár összes hadi ereje ellen, a hosszas török és Thököly-harczokban megfogyott, kifáradt magyar nemzet magában gyönge volt. Alkalmasabb időre, kedvezőbb pillanatra kelle várni; eltökélték, hogy ezt mihelyt mutatkozik, erős kézzel megragadandják.

Ily alkalommal látszott bíztatni a testi-lelki nyomorék II. Károly spanyol király küszöbön álló halála következtében mindinkább közeledni látszó *spanyol örökösödési háború*, mely Európát két nagy táborra vala osztandó. Rákóczi és Bercsényi, elégedetlen nemzetükkel, a magyarok régi pártfogója, a Rákóczi-ház egykori szövetségese s a Habsburgok leghatalmasabb versenytársa: XIV. Lajos franczia király mellé voltak sorakozandók, — a ki már készűlt.

A „*grand roi*" és szemes diplomatiája figyelmét az ifjú Rákóczi Ferencz helyzete a bécsi udvarral szemben, nem kerűlhette ki. Az sem valószinűtlen, hogy a pfalzi és hesseni házakról kétszeresen rokon *Liselotte* herczegnő — a ki nagynénjével, a Rákóczival s nejével oly barátságos viszonyban álló Pfalzi Zsófia hannoveri fejedelemasszonynyal folyton levelez vala, — figyelmezteté hatalmas sógorát a versaillesi uralkodót Rákóczira. Elég az, hogy XIV. Lajosnak a bécsi udvarnál lévő követe Villars őrgróf, a későbbi maréchal, urától már 1698—99-ben titkos utasítást vőn az ifjú magyar fejedelemmel tárgyalásokat kezdeni. Ennek következtében az őrgróf, ki Rákóczit Bécsből jól ismeré, tapogatni kezdé érzűletét, s Francziaország hatalmas segélyéről biztosítá őt azon esetre, ha igényeit az erdélyi fejedelemségre érvényesíteni, vagy mindazon jószágait visszanyerni kivánná, melyek egykor tulajdonjoggal illették családját.[2]) Rákóczi tartózkodó

[1]) U. o.

[2]) L. *Szalay L.* Magy. Tört. VI. k. 50. l. *Horváth M.* VI. k. 279. l.

feleletet adott a követnek, óvatosságból, — mert ismerte emberét. Nem volt ugyanis előtte titok, hogy Villars meggondolatlan fecsegő, s bizalmas barátságban áll Savoyai Eugen herczeggel, a ki viszont őt, mint Kollonics, folyvást gyanús szemmel kíséri. Nem bízhatott meg tehát benne.[1])

Az 1700-ik év őszén azonban váratlanúl a Villarséihoz hasonló bíztatások érkezének hozzá XIV. Lajos konstantinápolyi követétől Feriol marquistól, felhívással: álljon az elégűletlen magyarok élére, s jelentékeny pénz- és fegyversegedelmet fog nyerni.[2]) Az ismételt, már megbízhatóbb felszólítás kész hajlammal találkozott Rákóczinál, miután a haza ügyei is mind rosszabbra-rosszabbra fordúltanak, a franczia-osztrák összeütközés pedig mindinkább közeledik vala. A fejedelem tanácskozék ezen újabb ajánlat felől egyetlen meghitt barátjával Bercsényivel. Elhatározák, hogy most már tenni kell: Rákóczi írjon Lajos királynak és külügyministerének. Csak a levelek kézhez szolgáltatására nézve nem voltak tisztában. Villarsban Rákóczi sehogysem bizott; Konstantinápolylyal nem volt összeköttetésük; a lengyel követet Du Heront ekkor még nem ismerték.[3])

Volt Rákóczinak egy bizalmas embere, egy belga születésű császári kapitány Bádeni Lajos ezredében. Az eperjesi parancsnok Dujardin ezredes gyakran kijárt volt a vendégszerető fejedelem nagy-sárosi kastélyába, s többször magával vivé az említett századost, név szerint Longuevalt, kit mint a franczia nyelvet tökéletesen beszélő, ügyes társalgó, kellemes modorú és szép olvasottságú tisztet, Rákóczi szívesen lát vala, legkivált az általa igen kedvelt franczia nyelvért. Ez az ember nagyon be tudta magát hízelegni a fejedelem kegyeibe, sőt utóbb bizodalmába is, — pedig a bécsi udvar kéme volt. Már majdnem három év óta ismerte őt Rákóczi, a kihez Longueval rendkívűli ragaszkodást s a magyar nemzethez nagy sympathiát színlele. A nemeslelkű fejedelemnek e belga számtalan jóvoltával élt, s közelben szállásoló ezredétől szabadságot nyervén, majdnem folyvást Rákóczi udva-

---

[1]) *Rákóczi, Önéletrajzában*, 72. l

[2]) L. *Pray*, Hist. Regni Hung. III. k. s *Horváthnál*, u. o.

[3]) *Rákóczi Önéletrajza*, 72. l.

rában lakott; több alkalommal hűségét bizonyítá jóltevőjéhez, s ez végre bízott benne.

Az 1700-iki őszszel a bádeni ezredet Sárosból Árvába helyezték át. Longueval szabadságot vett, övéi látogatására Lüttichbe utazhatni. Bécsben (midőn Charlotte herczegnő a szülés után még gyöngélkedék) Rákóczit fölkereste s készséges szolgálatát ajánlá, ha a fejedelem valami, a külföldön elintézendő dolgait reá akarná bízni. Az alkalom a XIV. Lajoshoz szánt levelek kézhez juttatására Rákóczi előtt kitűnőnek s épen kapóra érkezettnek látszék. Beavatta a rég ismert és iránta annyi hálára kötelezett ajánlkozót titkába. Ez örömmel ígérkezék mindenre.[1]) A fejedelem tehát megírá a levelet 1700. november 1-jén — épen a spanyol II. Károly halála napján — a franczia királyhoz, melyben neki mint atyjának s védőjének kifejti, hogy „Francziaország jóléte és érdeke azonegy Magyarország jólétével és érdekével; hogy ennek rendei elégedetlenek a bécsi udvar törvénytelen eljárásával; hogy most inkább mint bármikor czélt lehet érni, ha Francziaország a magyaroktól meg nem vonja segléyét, s hogy ő, Rákóczi, őseitől öröklé a hajlamot a franczia korona ügyeit előmozdítani.“ Egyúttal Barbesieux külügyministernek is írt hitlevelet, hogy a miket levelének kézhezadója elmondandó lészen, azoknak hitelt adjon.

Rákóczi ezen levelekkel kilépett az actió terére. A többi a történelemből bőven ismeretes. Longuevalnak gyalázatos árúlása, — a fejedelem elfogatása 1701. april 18-kán Nagy-Sároson, — Bercsényi szerencsés kimenekülése Lengyelországba, — Rákóczinak Német-Újhelybe vitetése, törvénytelen bíróság elé állíttatása, — kalandos megszökése s szintén lengyel földre menekülése, — elítéltetése halálra, a vérdíjak kitűzése fejére, — másfél évi bujdosása, majd azután 1703-ban a szabadság kibontott zászlóival visszatérése a hazába, s a villámgyorsan fellobbant és diadalmasan Bécs kapuiig terjedt nagy nemzeti háború, — mindezt vázolni nekünk e helyütt immár nem föladatunk. Ezek már a szabadsághős Rákóczi közszereplésének, férfikorának eseményei.

[1]) *Rákóczi Önéletrajza*, 73. l.

A mi feladatunk ezúttal az XVII. század utólsó évével, Rákóczinak ifjúkori élete határával, s a XIV. Lajoshoz és ministeréhez intézett levelekkel be van fejezve.

Mi jelen munkánkban a nagyemlékű szabadsághősnek csak gyermek- és ifjúkora történetét akartuk megírni; visszavezetni az olvasót múltunk e dicsőjellemű alakjának zsenge- és serdűlő-kori éveire s fiatalsága idejére; megismertetni mindazt a számtalan viszontagságot, veszélyt, hányattatást, durva erőszakot, lealáztatást, lelki és testi épsége, nemes jelleme, hazafiúi érzűlete ellen irányzott kísértést, megpróbáltatást, fondorlatot és üldöztetést, a melyeknek kora gyermekségétől kezdve egész a köztevékenység terére lépéseig annyi oldalról, oly hatalmas tényezők részéről ki vala téve. Továbbá megértetni, hogy mind e nagyszámú és szakadatlan ellenhatások, sorscsapások, s az őt mindenáron elnyomni akaró hatalmasok igyekezetei daczára, -- melyek alatt ezren mások megtörtek, megtántorodtak, vagy elbuktak volna, — az ő erős lelke méginkább megedződött, s a világ parancsolóitól üldözött árva fejedelemfiú azzá tudott fejlődni, a mivé végzetétől hivatva volt: nemzetének szabadítójává, szeplőtelen, önzetlen, fönséges jellemű hősévé.

A magyar pantheon ezen egyik legnemesebb alakja így, kora gyermekségétől feltüntetve s ifjúsága zaklatott pályáján végigkísérve: azt hiszszük, még tisztább, még valódibb világításban álland a kegyeletes utókor előtt.

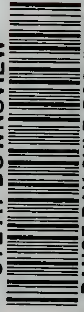
Ha e föltevésünkben nem csalódunk, — akkor a jelen mű elérte czélját.

TARTALOM.

JAVÍTÁSOK.

A 12-ik lapon lévő jegyzetben e helyett „a felső-magyarországi múzeumban Kassán," olvasd: „az erdélyi múzeumban Kolozsvártt." — A 32-ik lapon alólról a 3-ik sorban „kurucz király" helyett olvasd: „kurucz királyt." — A 122-ik lapon fölűlről az első sorban „nagybátyja" helyett olvasd: „unoka-bátyja." — A 189-ik lapon fölűlről a 12-ik sorban e helyett: „ezek közűl," olvasd: „ezek között." — Végre a 217-ik lapon alólról a 14-ik sorban e helyett: „nemzetségből," olvasd: „nemből."

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 14 13 07 017 4